

GV

2005

**GEOGRAFSKI
ESTNIK**

77-2

GEOGRAFSKI VESTNIK
GEOGRAPHICAL BULLETIN
BULLETIN GÉOGRAPHIQUE

GEOGRAFSKI VESTNIK
GEOGRAPHICAL BULLETIN
BULLETIN GÉOGRAPHIQUE

77-2

2005

ZVEZA GEOGRAFSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE
ASSOCIATION OF THE GEOGRAPHICAL SOCIETIES OF SLOVENIA
L'ASSOCIATION DES SOCIÉTÉS GÉOGRAPHIQUES DE SLOVÉNIE

**GEOGRAFSKI VESTNIK
GEOGRAPHICAL BULLETIN
BULLETIN GÉOGRAPHIQUE
77-2
2005**

**ČASOPIS ZA GEOGRAFIJO IN SORODNE VEDE
BULLETIN FOR GEOGRAPHY AND RELATED SCIENCES
BULLETIN POUR GÉOGRAPHIE ET SCIENCES ASSOCIÉES**

LJUBLJANA 2005

ISSN: 0350-3895
COBISS: 3590914
UDC: 91

www.zrc-sazu.si/zgds/gv.htm (ISSN: 1580-335X)

GEOGRAFSKI VESTNIK – GEOGRAPHICAL BULLETIN

77-2

2005

© Zveza geografskih društev Slovenije 2005

Mednarodni uredniški odbor – International editorial board:

dr. Andrija Bognar, dr. Matej Gabrovec, dr. Andrej Kranjc, dr. Franc Lovrenčak, dr. Drago Perko,
dr. Ugo Sauro, dr. Ana Vovk Korže, dr. Walter Zsilincsar, dr. Jernej Zupančič

Urednik – Editor: dr. Drago Perko

Upravnik – Administrator: Matija Zorn

Naslov – Address: Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU,
Gosposka ulica 13, SI – 1000 Ljubljana, Slovenija

Izdajatelj in založnik: Zveza geografskih društev Slovenije

Za izdajatelja: mag. Mitja Bricelj

Prevajalci v angleški jezik: Jean McCollister, Irena Posavec in Wayne J. D. Tuttle

Fotografi: Jerneja Fridl, Primož Gašperič, Miha Pavšek, Primož Pipan in Marko Zaplatil

Kartografija: Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU

Računalniški prelom: SYNCOMP d. o. o.

Tisk: SYNCOMP d. o. o.

Sofinancer: Agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije

Publikacija je vključena tudi v: GeoRef (database of bibliographic information in geosciences),
RLG (research libraries group citation resources database), CGP (current geographical
publications), OCLC (online computer library center), Geobase (Elsevier indexed journals)

Naslovnica: Satelitska slika zasneženih vrhov Himalaje in Tibetanske planote s številnimi globokimi modrimi jezeri je bila posneta oktobra leta 1984. Zaradi stalnega primikanja (trka) največjih celinskih tektonskih plošč na svetu, Evrazijske in Indoavstralske, ki poteka že več kot 65 milijonov let, je povprečna nadmorska višina Tibetanske planote (odtenki rjave) že skoraj 5000 m. Avtor: NASA (STS41G-120-0022, <http://earth.jsc.nasa.gov>).

Front page: The satellite image of the snowcapped Himalayas and the Tibetan Plateau, covered with numerous deep blue lakes, was taken on October 1984. As a result of the convergent collision of two of the world's great continental tectonic plates, the Eurasian and the Indian-Australian, that started more than 65 million years ago, the average elevation of the Tibetan Plateau (shades of brown) has already reached almost 5000 m. Author: NASA (STS41G-120-0022, <http://earth.jsc.nasa.gov>).

VSEBINA – CONTENTS

RAZPRAVE – PAPERS

Drago Kladnik

Geografov pogled na tuja zemljepisna imena v Slovenskem pravopisu 2001 9

A geographer's view of foreign geographical names in Slovenian Orthography 2001 23

Mimi Urbanc, Matej Gabrovec

Krajevna imena: poligon za dokazovanje moči in odraz lokalne identitete 25

Place names: a testing ground for demonstration of power and a reflection of local identity 41

Janez Nared

Geografski vidiki mreženja podjetij v Sloveniji 45

Spatial characteristics of business networks in Slovenia 56

Vladimir Korošec

Razvojni problemi podeželskih naselij Spodnjega Podravja 59

The development problems of the rural settlements in the Spodnje Podravje region 79

RAZGLEDI – REVIEWS

Monika Benkovič Krašovec

Razvojne možnosti naselij v depopulacijskih območjih glede
na starostno sestavo gospodinjstev 81

*Development possibilities of settlements in depopulation areas
with regard to the age structure of households* 92

Katja Vrtačnik

Turizem v izbranih slovenskih alpskih turističnih krajih med letoma 1985 in 2003 95

Tourism in the selected Slovene alpine tourist resorts in the period 1985–2003 103

Karmen Pažek, Darja Majkovič, Andreja Borec

Turizem na ekoloških kmetijah slovenskega podeželja 107

Tourism on organic farms in Slovene rural areas 114

METODE – METHODS

Peter Frantar, Mauro Hrvatin

Pretočni režimi v Sloveniji med letoma 1971 in 2000 115

Discharge regimes in Slovenia from 1971 to 2000 126

KNJIŽEVNOST – LITERATURE

Geografski terminološki slovar (Lojze Gosar) 129

Irena Rejec Brancelj, Aleš Smrekar, Drago Kladnik (ur.): Podtalnica Ljubljanskega polja,

Geografija Slovenije 10 (Milan Orožen Adamič) 131

Mesto v objemu voda. Poplave v Celju v 20. stoletju. (Milan Natek) 132

Acta geographica Slovenica/Geografski zbornik 44-2 (Milan Natek) 134

KRONIKA – CRONICLE

Geografija v raziskovalnih delavnicah (Jerneja Fridl) 137

Nagrade ZGDS za leto 2005 (Mimi Urbanc) 140

Tiskovna konferenca ob izidu knjige Geografski terminološki slovar (Drago Perko) 142

Razstava in tiskovna konferenca ob izidu publikacije Atlant (Drago Perko) 143

Mednarodna delavnica »Vpliv podnebnih sprememb na občutljive

jezerske ekosisteme« (Miha Pavšek) 144

Tatjana Šifer v spomin (Janja Turk) 145

ZBOROVANJA – MEETINGS

1. mednarodno posvetovanje geografov Slovenije ter Bosne in Hercegovine (Primož Pipan)	149
Prvo posvetovanje slovenskih geomorfologov »Pohorje 2005« (Matija Zorn, Blaž Komac)	150
Mednarodna konferenca »Dayton – ten years after: Conflict resolution and co-operation perspectives« (Damir Josipovič)	151

POROČILA – REPORTS

Oddelek za geografijo Pedagoške fakultete Univerze v Mariboru v študijskem letu 2004/05 (Uroš Horvat)	155
Oddelek za geografijo Fakultete za humanistične študije Univerze na Primorskem v študijskem letu 2004/05 (Milan Bufon)	156
Novi doktorji znanosti in magistri znanosti s področja geografije na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani (Janja Turk)	160

NAVODILA – INSTRUCTIONS

Navodila avtorjem za pripravo člankov v Geografskem vestniku (Drago Perko)	165

RAZPRAVE**GEOGRAFOV POGLED NA TUJA ZEMLJEPISNA IMENA
V SLOVENSKEM PRAVOPISU 2001**

AVTOR

Drago Kladnik

Naziv: mag., profesor geografije in zgodovine

Naslov: Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU, Gosposka ulica 13, SI – 1000 Ljubljana, Slovenija

E-pošta: drago.kladnik@zrc-sazu.si

UDK: 81'373.21

COBISS: 1.01

IZVLEČEK

Geografov pogled na tuja zemljepisna imena v Slovenskem pravopisu 2001

V članku je na primeru analize tujih zemljepisnih imen iz slovarskega dela Slovenskega pravopisa 2001 podrobno predstavljena problematika njihove rabe, tudi z vidika pravopisnih pravil in resolucij OZN, ki nastajajo kot rezultat prizadevanj strokovnega združenja UNGEGN-a. Podrobna analiza je pokazala, da je med dobrimi 2000 vključenimi tujimi zemljepisnimi imeni, med katerimi je skoraj tri petine podomačenih, še precej nedorečenosti.

KLJUČNE BESEDE

zemljepisna imena, Slovenski pravopis 2001, eksonimi

ABSTRACT

A geographer's view of foreign geographical names in Slovenian Orthography 2001

This article analyzes foreign geographical names from the dictionary section of the 2001 edition of Slovene orthography as a case study for the more general problem of their use from the standpoint of both orthographic rules and UN resolutions which have arisen as a result of the efforts the UNGEGN association of experts. A detailed analysis has shown that there are still a number of unresolved issues among the 2000 or so foreign geographical names which are included, about three-fifths of which have been Slovenized.

KEYWORDS

geographical names, Slovenian Orthography 2001, exonyms

Uredništvo je prispevek prejelo 1. decembra 2005.

1 Uvod

Problematika zemljepisnih imen zaradi občutljivosti dobiva vse večji mednarodni pomen, obenem pa s poglobljenimi, v standardizacijo usmerjenimi pogledi in študijami nenehno narašča njen ugled (Kadmon 2000). Hkrati s tem se krepi vloga mednarodnih strokovnih združenj, kakršno je UNGEGN (*United Nations Group of Experts on Geographical Names*).

Raba tujih zemljepisnih imen v slovenskem jeziku je pogosta in obsežna, oprta na vsaj stoletje in pol trajajočo tradicijo (Atlant; Kladnik 2005). Tako kot celotna problematika zemljepisnega imenoslova je umeščena na stičišče raznih znanstvenih disciplin, vendar ni pri nobeni v ospredju zanimanja. Pri tem tudi geografija ni izjema.

Dolgotrajno tradicijo v slovenski geografiji ima zlasti ukvarjanje s toponomastiko (Geografski terminološki slovar 2005), veda o izvoru in pomenu zemljepisnih imen (Tuma 1925). Z njo in toponimiko (Geografski terminološki slovar 2005), celoto zemljepisnih imen na določenem območju, se je razmeroma intenzivno ukvarjalo, ali pa se še vedno ukvarja več slovenskih geografov (najbolj poglobljeno Sore 1993; Titl 1998 in 2000). O teh vidikih so v geografski literaturi poročali tudi jezikoslovci (Majdič 1994).

Morda še bolj pomembna je vloga nekaterih geografov pri kreiranju pravil slovenskega pravopisa (Gams 1972 in 1987), pa tudi pri prizadevanjih za standardizacijo slovenskih (Gams 1984; Orožen Adamič 1998; Peršolja 2003) in tujih zemljepisnih imen (Orožen Adamič 1997 in 2000; Kladnik 1999 in 2003). Potekajo zlasti v okviru Komisije za standardizacijo zemljepisnih imen Vlade Republike Slovenije, kjer je posebna pozornost namenjena tudi ustreznemu poimenovanju držav (Perko 1996a in 1996b). Ob ustanovitvi delovne skupine za eksonime v okviru UNGEGN-a so slovenski geografi dobili pomembno vlogo, pri čemer je Milan Orožen Adamič postal njen sklicatelj in je v tej vlogi tudi posrednik v razčiščevanju mednarodno spornih imen (Orožen Adamič 2004).

Uporaba tujih zemljepisnih imen bodisi v podomačeni obliki, kar v glavnem ustreza statusu eksonima (ne sicer dokončno poenotena definicija pravi, da je eksonim uveljavljeno zemljepisno ime v določenem jeziku za tuj kraj, goro, pokrajino zunaj etničnega območja tega jezika; Geografski terminološki slovar 2005), bodisi v originalni, to je citatni obliki, postaja z neslutnim razraščanjem informacijske tehnologije vse bolj vsakdanja, pri čemer se krepijo težnje po doslednem zapisovanju imen v izvorni, v primeru nelatiničnih pisav v transliterirani obliki. Dosledno upoštevanje tega vidika bi pri nas lahko imelo dve pomembni posledici: na eni strani bi se lahko zanemarilo dolgoletno izročilo slovenskega jezika, na drugi pa bi uporabnika napeljevalo k dosledni uporabi najrazličnejših ločevalnih ali diakritičnih črkovnih znamenj, kar ni preprosto opravilo. Težave so tudi zaradi zahtevnosti pravilne izgovorjave zemljepisnih imen s temi znamenji.

Kljub pravilom in zgledom, ki jih narekuje oziroma navaja Slovenski pravopis (1994 in 2001), in nekaterim predlogam v dokaj podrobnih atlasih sveta, je raba podomačenih tujih zemljepisnih neenotna, v praksi prepuščena boljšim ali slabšim poznavalcem. Ti pogosto slepo, celo trmasto vztrajajo pri svojih rešitvah. Ob tem se sicer opirajo na določena načela, ki pa praviloma ne izhajajo iz globljega poznavanja izhodišč in tradicije rabe določenega imena. Vse to nenehno poraja zanimive diskusijske prispevke, ki jih poznavalci objavljajo zlasti v časopisju (na primer Bavčar 2005; Natek 2005). Le nekateri avtorji so v zvezi s podomačevanjem tujih zemljepisnih imen objavili poglobljene študije, ki imajo v prvi vrsti jezikoslovni značaj (Moder 1972; Pogačnik 2005).

Vloga pravopisa v kreiranju slovenskega jezika je ključna, saj s svojo »biblično« težo v lektorskih krogih korenito posega k uveljavljanju imenoslova. Naj spomnim le na najnovejši primer rabe pridevniškega izraza »okoljski«, za katerega se je zdelo, da je povsem neustrezen nadomestek predhodnika »okoljski«, vendar se ob izdatni rabi na radiu in televiziji, pa tudi v drugih sredstvih javnega obveščanja, počasi ukoreninja med ljudmi, najprej seveda v laični javnosti, medtem ko je strokovna, delno tudi jezikoslovna javnost še vedno zadržana. Prav zato je ustrezen nabor predstavljenih primerov in v slovarskem delu obdelanih iztočnic še toliko bolj pomemben.

Najnovejši Slovenski pravopis (2001) namreč v uvodnem delu izpostavi pravila rabe, ki jih v najbolj obsežnem, to je slovarskem delu, prvič sistematično nadgradi z obsežnim seznamom sistematično obdelanih iztočnic oziroma gesel, med katerimi je tudi 2026 tujih zemljepisnih imen (imena astronomskih pojavov, ki imajo prav tako področno oznako zemljepisno ime, niso upoštevana). Med njimi je 1168 podomačenih in 858 citatnih. Temeljit pregled je pokazal, da je med tovrstnimi iztočnicami z geografskega zornega kota vse polno pomanjkljivosti, tako zaradi nedorečenega nabora kot neustreznega opredeljevanja tipov zemljepisnih imen, sem in tja celo zaradi neustreznih zapisov. Obilo zamer problematiki tujih zemljepisnih imen gre tudi na račun njihove jezikovne ustreznosti in sporočilnosti (Lenarčič 2002 in 2004).

Povedati velja, da imajo v nadaljevanju predstavljene pripombe bolj ali manj osebno noto, saj v večini primerov niso bile usklajevane z drugimi kritično mislečimi posamezniki. Vendar jih Lenarčičeva spoznanja (2002 in 2004) v mnogočem potrjujejo in zlasti z vidika pridevniških oblik ter imen prebivalcev tudi nadgrajujejo, tako da bi jih bilo, še zlasti zaradi specifičnosti geografskega pogleda, najbrž umestno pretresti in upoštevati pri pripravi ponatisa Slovenskega pravopisa oziroma njegovih elektronskih različic. Ker razpoložljivi prostor ne dopušča, da bi bila predstavljena prav vsa spoznanja, je treba poudariti, da sta natančen seznam pripomb in datoteka z zapisi vseh zemljepisnih imen na voljo pri avtorju tega prispevka.

2 Raba tujih zemljepisnih imen skozi prizmo pravil Slovenskega pravopisa in resolucij OZN

Standardizacijo na področju zemljepisnega imenoslovja urejajo in predpisujejo resolucije Organizacije združenih narodov, sprejete na konferencah OZN za standardizacijo zemljepisnih imen (Raper 1996). Konference so bile v Ženevi (leta 1967), Londonu (1972), Atenah (1977), znova v Ženevi (1982), Montrealu (1987), New Yorku (1992 in 1998) in Berlinu (2002). Na njih je bilo sprejetih 184 resolucij, ki niso obvezujoče, ampak jih je treba razumeti kot trdna priporočila. To pomeni, da smo jim tudi pri nas dolžni slediti v čim večji meri, saj lahko le tako zagotovimo primerljivost naših prizadevanj z mednarodnimi usmeritvami (Radovan, Orožen Adamič 1999; Perko 2001; Kladnik, Perko 2004).

Cilj mednarodne standardizacije zemljepisnih imen je doseči poenotenje vseh zemljepisnih imen na našem planetu in topografskih imen znotraj Osončja, skladno z nacionalnimi standardizacijami in/ali mednarodnimi sporazumi, upoštevaje znanja in predpise o primerljivosti različnih črkovnih zapisov.

V deželah z več uradnimi jeziki naj se praviloma dosledno uporablja večjezičnost (Adamič Orožen 2000). Le izjemoma se lahko od tega načela odstopi zaradi tehničnih razlogov pri izdelavi zemljevidov, največkrat zaradi generalizacije kot posledica njihove prenatrpanosti. Zemljepisna imena naj bodo zapisana v vsakem od uradnih jezikov in po potrebi tudi v drugih jezikih. Za vsa uradno potrjena imena mora biti jasno poudarjena prednost oziroma enakovrednost določene jezikovne oblike pred drugo.

Zemljepisna imena, ki se uporabljajo v mednarodni komunikaciji in so zapisana v uradnem jeziku neke dežele, morajo ostati nespremenjena, zato je treba ohraniti naglasna in druga ločevalna črkovna znamenja. Za imena pojmov zunaj suverenosti ene same države, ki imajo različna imena v različnih uradnih jezikih, velja temeljno pravilo mednarodne kartografije, da se navajajo vse različne oblike zapisov.

Resolucije v zvezi z eksonimi (Kerfoot 2003) priporočajo, da naj nacionalne komisije za zemljepisna imena pripravijo seznane uporabljanih tujih zemljepisnih imen s predlogi za morebitno redukcijo tistih imen, katerih raba ni trdno zakoreninjena. S tem namreč sporočajo, da je želeno zmanjševati uporabo eksonimov in da ti v večjem delu sveta izgubljajo pomen, celo na ravni posameznih večjezičnih držav. Seveda pa je možno predloge za njihovo zmanjšano rabo pripraviti šele ob predhodni pripravi začasnih seznamov.

Skladno z resolucijo III/19 naj bi iz seznama eksonimov izpadla zemljepisna imena, ki se od uradnih imen razlikujejo le po različni uporabi ločevalnega znamenja ali člena, tista, ki se razlikujejo v sklanjatvi

in celo tista, ki so nastala s prevodi originalnih imen; prevajanje zemljepisnih imen je torej vse prej kot priporočljivo.

Resolucije navajajo tudi ugotovitev, da težnja po redukciji eksonimov ni bila izvedena v vseh državah z enako vnemo. V zvezi s tem se pojavlja priporočilo v obliki nasveta, da naj se omejuje zlasti raba tistih eksonimov, ki bi lahko vzpodbujala mednarodne napetosti, pri čemer je pomembno, da je v primeru njihove rabe potrebno uporabiti tudi originalno ime in oba zapisa jasno ločiti; eksonimi na zemljevidih naj bodo zapisani v oklepaju ali z manjšimi črkami pod originalnimi imeni. Tega načela v svetovnih atlasih zaradi neustrezne zasnove originalov svetovnih založniških hiš največkrat žal ni možno vselej dosledno udejaniti.

Nekaj pozneje je bilo ugotovljeno, da je bil na področju uresničevanja omejevanja rabe eksonimov marsikje dosežen pomemben napredek. Hkrati je bilo priporočeno, da naj se raba eksonimov skuša še vnaprej omejevati zlasti v izobraževalnih in prometnih ustanovah, pa tudi v časopisju. Vsaj pri nas je prav časnikarstvo vzpodbujevalec vedno novih podomačitev, kar je lepo vidno na primerih Zahodnega brega (na primer Ramala, Dženin, Tulkarm) in Iraka (na primer Bakuba, Nadžaf, Karbala, Nasirija).

Čez nekaj let je bilo ugotovljeno, da se je kljub naporom v mnogih državah število eksonimov povečalo. Z ustanovitvijo delovne skupine za eksonime leta 2002 se je začela uveljavljati zamisel o njihovi nacionalni standardizaciji in posledično o njihovem mednarodno primerljivem poenotenju. Eden od rezultatov podrobnih analiz naj bi bila preučitev različnih tipov eksonimov, kar naj bi preprečevalo njihovo morebitno »eksplozivno« rabo. V zvezi s tem se še vedno išče najbolj ustrezna definicija pojma eksonim.

Posebna pravila veljajo za imenoslovje morskih in podmorskih pojavov ter zemljepisnih imen na Arktiki in Antarktiki, ki niso pod suverenostjo nobene države. Tu je mogoča tudi uporaba imenoslovja v jeziku uporabnika, vendar naše izkušnje kažejo, da je tudi za tovrstna imena potrebna nacionalna standardizacija, zlasti zato, da se prepreči preveč raznovrstno poimenovanje določenih pojavov, ki ga narekuje »navdih« kar številnih »strokovnjakov«, prepričanih, da problematiko dovolj dobro obvladujejo.

Občutek je, da se redukcija eksonimov priporoča zlasti v vlogi lajšanja mednarodnih napetosti, da pa ni večjih zadržkov v zvezi s spoštovanjem tradicije njihove rabe in upoštevanjem lingvističnih posebnosti. Eno temeljnih pravil slovenskega pravopisa (1994) je, da enobesedna zemljepisna imena iz latiničnih pisav praviloma ohranjajo izvorno podobo (na primer Massachusetts, Cagliari, Köln; pravila so podkrepljena deloma z navedenimi primeri, deloma so prirejena po slovarskem delu pravopisa iz leta 2001, če pa ni boljših primerov, so vzeta iz Imenika tujih zemljepisnih imen v slovenskem jeziku), vendar podomačeno pišemo imena:

- držav, dostikrat tudi zveznih držav in pomembnejših pokrajin (na primer Poljska, Japonska, Škotska, Kalifornija, Frizija, Provansa, Kašmir),
- celin, nekaterih bolj znanih otokov in polotokov (na primer Afrika, Antarktika, Korzika, Havaji, Peloponez, Jukatan),
- oceanov, morij, večjih rek in nekaterih večjih jezer (na primer Pacifik, Baltik, Bospor, Donava, Misisipi, Amazonka, Titikaka, Bajkal),
- večjih gorovij, pomembnejših gor in vrhov (na primer Pireneji, Himalaja, Kilimandžaro, Anapurna, Elbrus),
- nekaterih bolj znanih krajev (na primer Pariz, Lizbona, Krakov, Edinburg, Jeruzalem, Džakarta),
- nekaterih stavb, objektov (na primer Kapitol, Hradčani, Akropola, Kolosej).

Pravopis ne omenja izrecno puščav (na primer Sahara, Gobi, Negev).

Tujih enobesednih zemljepisnih imen načeloma ne prevajamo (izjemi sta Nizozemska iz Nizozemske, Bodensko jezero iz Bodensee), namesto nekaterih tujih imen pa imamo svoja (na primer Dunaj, Carigrad, Solun, Rim, Benetke, Reka; v to skupino spada tudi ime države Nemčija).

Večbesedna zemljepisna imena večinoma v celoti prevajamo, če so sestavljena iz prvotno občin sestavin, sicer pa le tiste njihove dele, ki so obči. Sem spadajo:

- imena držav (na primer Združene države Amerike, Srednjeafriška republika, Nova Zelandija),
- imena pokrajin (na primer Spodnja Avstrija, Severni teritorij, Daljni vzhod),
- imena delov kopnega (na primer Nova Gvineja, Kanarski otoki, Božični otok, Sveta Helena, Iberski polotok, Rt dobrega upanja),
- imena vod (na primer Atlantski ocean, Vzhodnokitajsko morje, Beringovo morje, Gvinejski zaliv, Rokavski preliv, Otrantska vrata, Ženevsko jezero, Veliko slano jezero, Reka svetega Lovrenca, Rumena reka, Železna vrata, Viktorijini slapovi, Sueški prekop, Zlati rog),
- imena izoblikovanosti površja – gorovij, vzpetin, dolin, ravnin, nižavij, puščav (na primer Skalno gorovje, Vrh zmage, Golansko višavje, Bolivijska visoka planota, Veliki kanjon, Zahodnosibirsko nižavje, Libijska puščava, Veliki vzhodni erg),
- imena nekaterih mest (na primer Frankfurt na Majni, Dunajsko Novo mesto, Severni Kartum),
- imena cest, ulic trgov, parkov (na primer Elizejske poljane, Rdeči trg, Luksemburški park),
- imena objektov (na primer Buckinghamska palača, Kip svobode, Slavolok zmage).

Z vidika geografije sta zadnji dve skupini manj zanimivi. Enobesedna imena vod, ki se prevajajo (na primer Rokav, Kaspik, Zaliv, Karibik), naj bi bila redka, a se v geografski praksi skoraj ne uporabljajo, saj jih nadomeščamo z ustrežnejšimi daljšimi oblikami imen. V nekaterih večbesednih zemljepisnih imenih se občnoimenskih sestavin navadno ne prevaja (na primer New York, Rio de Janeiro, San Francisco, Ciudad de México, Long Island, East River).

Kljub navodilom ter v slovarskem delu navedenih podomačenih in originalnih tujih zemljepisnih imen, je njihova raba neenotna. Nanjo odločilno vplivajo razni »poznavalci«, ki tematike ne poznajo dovolj poglobljeno, prav tako ne tradicije rabe zemljepisnih imen. Imenoslovje na zemljevidih sveta je prepuščeno tudi prirejalcem atlasov za komercialno rabo, ki svoje znanje praviloma združijo v okviru večjih založb in so pri svojem delu največkrat omejevani s tržnimi vidiki uspešnosti projekta. Pomembno je tudi spoznanje, da načela podomačevanja bolj kot različnost meril narekuje vrsta atlasa (šolski atlas, splošni atlas, avtoatlas ...). Podomačevanje tujih zemljepisnih imen je v vsakdanji rabi še precej bolj razširjeno; izstopata literarna in časnikarska praksa.

3 Metode dela

Za podrobno analizo tujih zemljepisnih imen v slovarskem delu Slovenskega pravopisa (2001) je bilo treba pripraviti podroben seznam. Z izpisom so bila zajeta vsa lastna imena zunaj Slovenije s področno oznako zemljepisno ime. Izjema so le zunajzemeljska zemljepisna imena, ki spadajo na področje astronomije (na primer Mars, Osončje, Rimska cesta, Proxima Centauri, Gostosevci).

Ker so vključena tudi slovenska imena v zamejstvu, ne moremo govoriti o eksonimih, ampak o tujih zemljepisnih imenih, ki so v nadaljnji obdelavi razčlenjena glede na njihov podomačeno oziroma originalno zapisano obliko. Za vključitev vseh tujih zemljepisnih imen smo se odločili zato, ker smo ob sicer očitno omejenem naboru imen želeli razkriti v zajetni knjigi nikjer navedene kriterije za njihovo vključitev v seznam slovarskih iztočnic oziroma doslednost izpeljave pri njihovi dejanski realizaciji.

Med podomačena imena so šteta tista, ki se od originalnih imen razlikujejo vsaj v opuščnem ločevalnem črkovnem znamenju (to vpliva tudi na različen izgovor in njihovo opuščanje v skrajnem primeru dopušča Pravopis, paragraf 218, str. 27; na primer Arhangelsk – Arhangel'sk, Bogota – Bogotá, Plzen – Plzeň) ali vsaj v eni črki (na primer Anapurna – Annapurna, Dahomej – Dahomey, Črna gora – Crna Gora). Mednje spadajo tudi tista originalno večjezična imena, ki so v Pravopisu edina navedena in se pri nas le kot takšna dejansko tudi uporabljajo (na primer Odra – Odra/Oder, Buhara – Buhoro/Buhara).

Čeprav v Pravopisu vsaki zemljepisnoimenski iztočnici sledi navedba roditeljske končnice, področne oznake, identifikacije, pridevniških oblik v vseh spolih, pri celinah, državah, pokrajinah in naseljih tudi imen prebivalcev v moškem in ženskem spolu, je bil v seznamu za nadaljnjo obdelavo uporabljen geografski vidik. Za vsako ime je najprej zapisana originalna oblika imena (za pravilen zapis sodobnih

imen so bili uporabljeni atlasi in Veliki splošni leksikon, za zapis antičnih imen pa knjiga Antična imena po slovensko), potem pa opredeljena pripadnost celini ali oceanu, državi in vrsti zemljepisnega imena, določenih na podlagi navedene identifikacije; če je bila ta pomanjkljiva ali napačna, je bilo upoštevano dejansko stanje.

Zvrsti zemljepisnih imen so poenostavljene in jih sestavljajo naslednje kategorije: celina, naravna pokrajina, kopenska reliefna oblika (na primer gorovje, gora, nižavje), obalna reliefna oblika (na primer polotok, rt, obala), otoška reliefna oblika (na primer otok, otočje, čeri), podmorska reliefna oblika (globokomorski jarek, plitvina), kopenski hidronim (na primer reka, jezero, prekop), morski hidronim (na primer morje, zaliv, preliv), naselje, država, upravna enota, zgodovinska pokrajina (sem je vključena tudi kulturna pokrajina), zgodovinsko naselje, zgodovinska upravna enota in drugo (na primer deli mest, ulice, znamenite stavbe, zdravilišča, kraji mirovnih konferenc, koncentracijska taborišča, domišljjske dežele).

Če se določeno zemljepisno ime razteza čez več celin, oceanov ali držav, oziroma ga je potrebno uvrstiti v več zvrsti, denimo otoške države in upravne enote k državam in otoškim reliefnim oblikam (na primer Kuba, Dominika) oziroma upravnim enotam in otoškim reliefnim oblikam (na primer Nova Fundlandija, Havaji), je zapis razčlenjen na vse pripadajoče kategorije. To pomeni, da je pri nadaljnjih obdelavah skupno število imen večje od dejanskih 2026 vključenih tujih zemljepisnih imen.

4 Glavne geografske značilnosti seznama tujih zemljepisnih imen

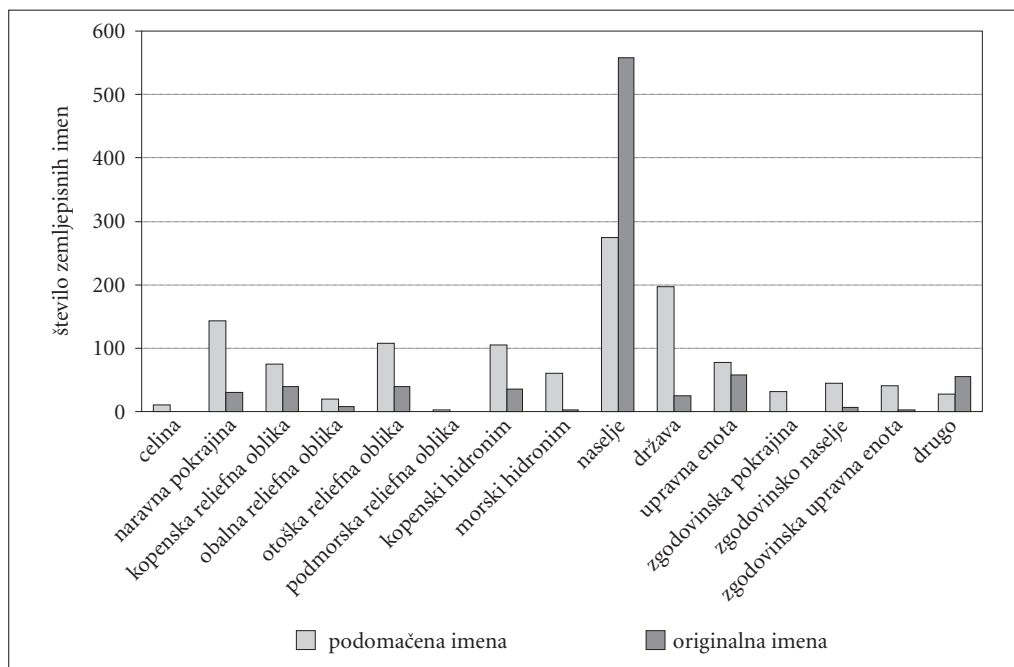
V seznamu je največ (832) imen naselij. Številčno jim sledijo imena držav, naravnih pokrajin, otoških reliefnih oblik, kopenskih hidronimov, upravnih enot in kopenskih reliefnih oblik. Vključeni sta le dve imeni podmorskih reliefnih oblik. Z izjemo naselij in kategorije drugo podomačena imena v vseh skupinah prevladujejo nad originalnimi. Podomačena so prav vsa imena celin in skoraj vsi morski hidronimi, zgodovinske pokrajine in zgodovinske upravne enote. Tudi pri drugih skupinah število podomačenih imen močno prevladuje; izjema so upravne enote z neizrazito prevlado (slika 1).

Zastopanost tujih zemljepisnih imen se z oddaljevanjem od Slovenije zmanjšuje. Tudi zato jih je več kot polovica (1220) z območja Evrope (slika 2), ki ji sledijo Azija (327), Severna Amerika (205, od tega 48 z območja Srednje Amerike) in Afrika (160). Precej bolj skromno sta zastopani Južna Amerika (47) in Oceanija (41), medtem ko je pri Antarktiki navedeno le njeno ime. Zaradi velikega števila vključenih mest je število originalnih imen v Evropi in še bolj izrazito v Severni Ameriki večje od števila podomačenih. Druge je razmerje drugačno, še najbolj pri azijskih imenih, kjer prevladuje raba nelatiničnih pisav in se zato skladno s pravopisnimi pravili tamkajšnja imena v večji meri podomačujejo.

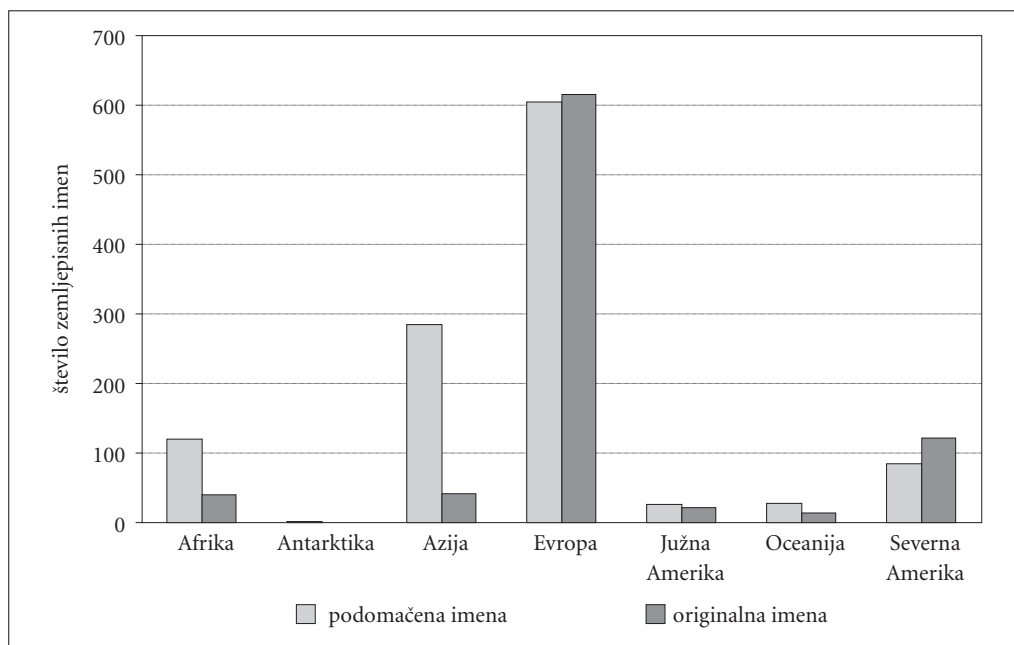
Z območja Atlantskega oceana je 42 zemljepisnih imen, z območja Tihega oceana 11 in z območja Indijskega oceana sedem. Območji Arktičnega in Antarktičnega oceana sta zastopani vsako z le dvema imenoma.

Tudi na račun imen v zamejstvu (vključena so na primer imena skoraj vseh naselij v Reziji) je največ tujih zemljepisnih imen (171) z območja Italije. Za njo se zvrstijo Združene države Amerike (130), Nemčija (128) in Francija (114), za njimi pa sosedi Avstrija (93) in Hrvaška (91). Največja država na svetu Rusija je šele na sedmem mestu (81), takoj za njo pa je zaradi bogatega antičnega izročila Grčija (75). Sledijo Združeno kraljestvo (73), Španija (50), Srbija in Črna gora (43), Švica (40), Turčija (39), Poljska (38), Kanada (33) ter Izrael in Kitajska (po 30), še osem držav prispeva med 20 in 29 zemljepisnih imen.

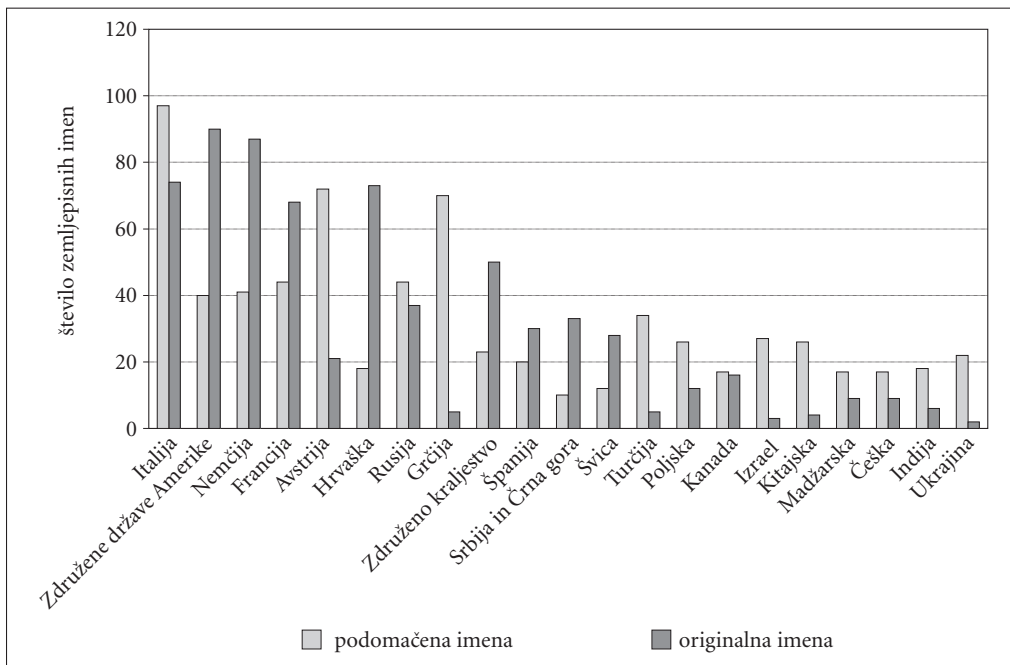
Najvišja stopnja podomačevanja imen je pri grških, izraelskih, turških, kitajskih in ukrajinskih imenih (slika 3), nekoliko manjša pri avstrijskih, poljskih, madžarskih, čeških, indijskih in italijanskih, medtem ko pri drugih državah z več kot tridesetimi imeni prevladujejo zapisi v originalni obliki. Z največjimi deleži originalnih imen izstopajo Hrvaška, Srbija in Črna gora, Švica, Španija, Združene države Amerike, Združeno kraljestvo in Nemčija. Med preostalimi glede na število imen pomembnejšimi državami

Slika 1: Vrste tujih zemljepisnih imen v Slovenskem pravopisu 2001 glede na podomačene in originalne zapise.

Slika 2: Tuja zemljepisna imena v Slovenskem pravopisu 2001 po celinah glede na podomačene in originalne zapise.

Slika 3: Tuja zemljepisna imena v Slovenskem pravopisu 2001 po najbolj zastopanih državah glede na podomačene in originalne zapise.

velja izdvojiti Egipt, Indijo, Japonsko, Madžarsko in Romunijo z velikimi deleži podomačenih imen na eni strani, na drugi pa Bosno in Hercegovino ter Makedonijo z izrazito prevlado originalno zapisanih imen, k čemur je gotovo prispevala tradicija njihove rabe v obdobju skupne države.

5 Problematika zastopnosti in poimenovanja držav

Težavnost standardizacije zemljepisnih imen nakazuje že razmeroma maloštevilčna skupina imen držav, ki se v Slovenskem pravopisu v kar precej podrobnostih razlikuje od standardiziranih oblik imen držav (Slovenski standard SIST ISO 3166, 1996). Zato ni čudno, da se tudi v praksi pojavljajo težave zaradi različnih zapisov imen, na primer standardiziranega Lihtenštajna (slovenjenje sledi pravopisnim navodilom in sorodni podomačeni obliki imena države Luksemburg) oziroma pravopisnega Liechtensteina (originalno ime je v nasprotju s pravopisnimi navodili!), ki segajo do ravni Ministrstva za zunanje zadeve, saj je pravilne podatke treba vnesti v uradne dokumente nekaterih slovenskih državljanov. O standardizaciji imen držav in neujemanju njihovih imen v glavnih atlasih in nekaterih knjigah je pisal Perko (1996a in 1996b).

Neujemanja med pravopisnimi in standardiziranimi normami so nastala zaradi nesodelovanja Komisije za standardizacijo zemljepisnih imena Vlade Republike Slovenije in Komisije za sestavo slovarskega dela novega slovenskega pravopisa, četudi so nekateri posamezniki sedeli v obeh telesih. Z namenom odpraviti neskladja je bila v okviru Komisije za standardizacijo zemljepisnih imen ustanovljena Podkomisija za imena držav, ki jo sestavljajo v glavnem jezikoslovci in geografi.

Iz nabora imen držav v slovarskem delu Slovenskega pravopisa 2001 je razvidno, da naj bi bila vključena imena vseh neodvisnih držav, ki so ena od temeljnih zvrsti zemljepisnih imen. Žal je izvedba površna,

saj jih je med stopetindevetdesetimi izpadlo kar osem. Če je za Vzhodni Timor glede na leto osamosvojitve (2000) to še mogoče razumeti, pa ne more biti opravičila za manjkajoče Antigvo in Barbudo (neodvisnost leta 1981), Gvajano (1966), Kiribate (1979), Mikronezijo (1990, zapisana je le kot tihooceansko otočje), Palau (1994), Severne Marianske otoke (1978) in Tuvalu (1978), zato pa ima neupravičeno status neodvisne države Portoriko, ki je že od leta 1952 prostovoljno pridružen k Združenim državam Amerike.

Z nejasnim statusom glede na sodobne oblike imen držav se pojavljajo zapisi njihovih starejših imen, ki bi morala imeti pojasnilo, da gre za nekdanje kolonije ali pa za zgodovinske oblike imen neodvisnih držav, ki so se pozneje spremenila. To kaže na precejšnjo neažurnost in pomanjkanje doslednosti, saj bi iz zapisov lahko sklepali, da je tovrstna raba še vedno dopuščena, četudi le kot podrejena sopomenka. Primeri so Bečuanija za Bocvano, Britanski Honduras za Belize, Burma za Mjanmar, Cejlon za Šrilanko (navedena je tudi Šrilanki podrejena sopomenka Sri Lanka, kar ni skladno s pravopisnimi pravili), Dahomej za Togo, Formoza za Tajvan, Gornja Volta za Burkina Faso, Kampučija za Kambodžo in Siam za Tajsko. Na tem mestu velja omeniti tudi po nepotrebnem vključeno podrejeno sopomenko Monaco za uveljavljeno podomačeno obliko imena kneževine Monako.

Z jezikoslovnega zornega kota je razumljivo, da je pri kar dvaindvajsetih državah zapisana tudi starinska imenska različica srednjega spola s končnico -sko (na primer Dansko, Turško, Kitajsko; pojavlja se še pri trinajstih naravnih pokrajinah, na primer Flamsko, Erdeljsko, enajstih upravnih enotah, na primer Gradiščansko, Škotsko in dveh zgodovinskih upravnih enotah, to je Moravsko in Ogrsko). Vendar te navedbe v dveh primerih povzročajo praktične težave. Gre za iztočnici Estonsko in Holandsko, ki se naslanjata na v praksi skoraj neznani ženskospolni obliki imen Estonska (namesto Estonija) in Holandska (namesto Holandija), ki sta tudi zastopani kot samostojni iztočnici. Zapis teh oblik poraja njuno občasno neustrezno rabo v javnih občilih, denimo na teletekstu TV Slovenija.

Pregled neujemanj med standardiziranimi in pravopisnimi oblikami imen začnimo s Kirgizijo (SIST ISO 3166 navaja Kirgizistan), s čimer država s to rusko »kolonialno« obliko imena ob podrejeni sopomenki Turkmeniji za Turkmenistan ostaja edina brez končnice -stan (v turško-urdujsko-iranskem jezikovnem okolju pomeni 'dežela') na območju osrednje Azije. Zapleteni sta neujemanji poimenovanj Južnoafriška republika – Južna Afrika in Savdska Arabija – Saudova Arabija (slednja je poimenovana po dinastiji Saud, zato bi bilo treba uporabljati svojilno pridevniško obliko). Pravopisna oblika imena Ruska federacija sledi uradni ruski kratki obliki imena (Rossijskaja federacija), vendar je v naši vsakdanji rabi mnogo običajnejša njena podrejena sopomenka Rusija, ki je tudi standardizirana. Pravopis navaja otoški državi Marshallovo otočje in Zelenortska otočje, za katerega navaja tudi podrejeno sopomenko Kapverdska otočje. Standardizirani obliki sta Marshallovi otoki in Zelenortski otoki. Medtem ko je pri prvem na ta način mogoče razlikovati območje kot upravnotpolitično enoto (različica Marshallovi otoki) oziroma kot morfološko celoto (Marshallovo otočje), se pri drugem ni mogoče izogniti morfološki sorodnosti s Kanarskimi otoki, za katere se uporablja izključno izraz otoki. Zaradi tega se zdi uporaba izraza otočje neustrezna. Na nedomišljenost napeljuje tudi pravopisno ime države Salomonovi otoki, ki bi si po morfološkem kriteriju bistveno prej zaslužila izraz otočje.

Poseben problem je pravopisna iztočnica imena države São Tomé in Príncipe, pri kateri se tako kot pri standardizirani različici Sao Tome in Principe ne opuščajo ločevalna črkovna znamenja. Pravzaprav se ne opuščajo le pri navajanju imena otoka São Tomé (Sveti Tomaž), medtem ko je ostrivec v imenu otoka Príncipe opuščen, kar je dodatna nedoslednost. Po pravopisnih dobrih zgledih Sveta Lucija (v SIST ISO 3166 Saint Lucia), Sveti Krištof in Nevis (Saint Kitts in Nevis) ter Sveti Vincenc in Grenadini (Saint Vincent in Grenadine) bi bilo najbrž bolje uporabiti imensko različico Sveti Tomaž in Principe. Problematična je tudi uporaba imena Grenadini, saj je zaradi originalnega imena otočja v ženskem spolu ustrežnejša oblika Grenadine.

Tako v Pravopisu kot v SIST ISO 3166 je problematična uporaba enakega imena Kongo za dve državi, zato ju ob uporabi zgolj kratke oblike imena med seboj ni mogoče razlikovati. To je možno le ob uporabi dolge oblike imena za nekdanji Zair, ki s tem postane Demokratična republika Kongo. Če pa

bi hoteli vztrajati pri razlikovanju kratkih imen, bi bilo treba po zgledu Gvineje Bissau uporabiti ne povsem neznan obliki Kongo Brazzaville in Kongo Kinšasa ali morebiti Zahodni Kongo in Vzhodni Kongo (možne so še druge strani neba) ali celo Mali Kongo in Veliki Kongo. Vendar vse te različice ne sledijo uradnima imenoma obeh držav.

Na tem mestu velja pohvaliti pravopisno iztočnico Evropska zveza, ki je enakovredna sopomenka po mnenju nekaterih vsebinsko drugačni politični skupnosti Evropska unija.

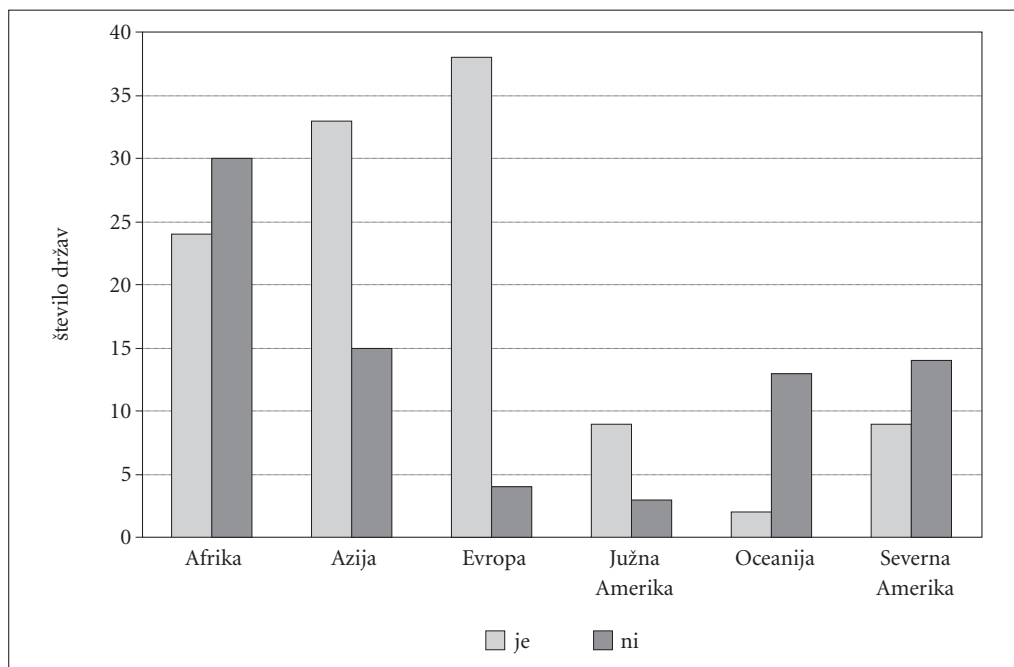
6 Glavne značilnosti in zadrege drugih tujih zemljepisnih imen

Seznam v slovarski del vključenih zemljepisnih imen je vsestranski. Ob geografskih vidikih odseva tudi kulturološko-zgodovinsko naravnost, zato so vključena na primer vsa imena najbolj zloglasnih koncentracijskih taborišč (Auschwitz skupaj s podomačeno različico poljskega imena Oświęcim Ošvienčim, Bergen-Belsen, Bileća, Buchenwald, Dachau, Gonars, Jasenovac ...), prizorišč slavnih bitk (Costozza, Dien Bien Phu, Dieppe, Drvar, El Alamein, Galipoli, Mohách, Salamina, Slavkov, Trafalgar, Waterloo), krajev mirovnih konferenc in podpisov mirovnih sporazumov (na primer Campiènski gozd, Campoformio, Osimo, Rapallo, Saint-Germain, Trianon; mimogrede, manjka Dayton), krajev konferenc neuvrščeni držav, pomembnih posvetovanj in sedežev mednarodnih organizacij (na primer Bandung, Pugwash, Ševres), romarskih in verskih središč (na primer Admont, Akvileja, Assisi, Fatima, Freising, Medžugorje, Seckau, Čenstohova, Lurd – zadnji dve le v podomačeni obliki), za imena sirov, živalskih pasem in raznih občnih pojmov pomembnih krajev ter pokrajin (na primer Derby, Emmental, Gouda, Jersey, Kavasaki, Parma, Pinzgau), prizorišč drugih zgodovinskih pomembnih dogodkov (Golgota, Kalvarija, Kanosa in Canossa, Jajce, Lidice, Masada, Pale, Rubikon) in sodobnejših prizorišč (na primer Cape Canaveral oziroma Cape Kennedy, Černobil, East River, Loch Ness, Long Island, Mount Palomar, Tivoli), rezidenc znanih osebnosti (na primer Camp David, Carsko selo, ki je od leta 1918 dalje neomenjeni Puškin, Castel Gandolfo, Jasna Poljana), antičnih krajev in pokrajin (na primer Dakija, Epidaver, Filipi, Itaka, Lakedemon, Olimpija, Palatin, Parnas, Tavrida – šlo naj bi za antični grški otok, v resnici pa je antično ime za polotok Krim) ter za arheologijo pomembnih krajev najdišč in izkopavanj (na primer Altamira, Hallstatt). Ne manjka niti rojstni kraj in kraj smrti slavnega angleškega dramatika Williama Shakespeara (Stratford upon Avon).

Potem je tu še vrsta zemljepisnih imen, ki se nanašajo le na posamezne objekte ali dele naselij. Mednje spadajo monumentalni verski (na primer Dečani, Escorial – pravilno je El Escorial, Hagija Sofija, Hilandar, Montecassino, Notre-Dame, Sopočani) in drugi (na primer Eifflov stolp, Empire State Building, Keopsova piramida, Kip svobode, Kolosej, Partenon, Slavolok zmage) objekti, palače in dvorci (na primer Alhambra, Buckinghamska palača, Kapitol, Sanssauci, Uffiti), rezidence (na primer Bela hiša, Lateran), letališča (Orly, Šeremetjevo), stadioni (Maracana, Wembley, Wimbledon), muzeji (Louvre) ter pomembni deli mest (na primer Akropola, Broadway, Brooklyn, Champs-Élysées in Elizejske poljane, Downing Street, Forum Romanum, Greenwich, Gruž, Harlem, Hyde Park, Ilica, Kremelj, Montmartre, Rdeči trg, Westminster).

Zanimiva je kar številna skupina bajeslovnih, domišljjskih in legendarnih zemljepisnih imen (na primer Aheron – grška bajeslovna reka, Albion – izobražensko ime za Anglijo, Arameja – svetopisemska dežela, Divji zahod, Faros – zgodovinski otok pred Aleksandrijo, Gomora – svetopisemsko mesto, Had – legendarno grško podzemlje; Hipokrena – muzam posvečen studenec, Indija Koromandija – domišljjska dežela obilja, Liliput – Swiftova pravljlična dežela, Stiks – grška bajeslovna reka, Tartar – grško bajeslovno brezno).

Nekatera imena zaradi neaktualnosti v slovarski del Pravopisa najbrž ne sodijo. Najbolj kričeji primeri so Angora kot podrejena sopomenka za Ankaro (ime se je spremenilo že leta 1930), že omenjena Estonska, Karibik, Kaspik in pokrajina Polabje ob reki Labi, očitno po zgledu Porabje, Porurje ali Povolžje, ki pa je geografska praksa ne pozna (preverjeno tudi na medmrežju).

Slika 4: Zastopanost glavnih mest neodvisnih držav v Slovenskem pravopisu po celinah.

Pričakovati bi bilo, da so v slovarskem delu sistematično navedena tudi vsa glavna mesta neodvisnih držav. Analiza je pokazala, da tega seveda ni in da je med 195 državami navedenih le 116 prestolnic (59,5 %). Po pričakovanju je največja »pokritost« v Evropi (slika 4), kjer vseeno manjkajo glavna mesta Andore, Malte in celo Moldavije (ni ne podomačenih imen Kišinjev oziroma Kišinjov, ne originalnega imena Chişinău). Vključena je tudi več kot polovica azijskih in južnoameriških glavnih mest. Za kazahstansko glavno mesto se še vedno navaja Alma-Ata (od novembra 1997 je prestolnica Astana). V seznamu na primer manjka kenijsko glavno mesto Nairobi (je pa vključeno pristaniško mesto Mombasa), vključeni pa sta na primer glavni mesti Toga Lomé in Burkina Fasa (država je moškega spola!) Ouagadougou. Prav tako ni nigerijskega glavnega mesta Abuja (podomačeno Abudža), je pa na primer nova tanzanijska prestolnica Dodoma.

Vključenih je tudi precej glavnih mest ameriških zveznih držav. V oči bode majhna arkansaška prestolnica Little Rock, medtem ko na primer kalifornijskega glavnega mesta Sacramento in glavnega mesta Ohia Columbusa v slovarju ni.

Kljub temu je prav analiza vključenosti večjih mest pokazala še največjo sistematičnost. Sicer dokaj starega seznama dvestotih največjih mest sveta (Veliki družinski atlas sveta 1992) jih je vključenih kar 141. Med stotimi največjimi jih manjka le 19, med naslednjo stoterico pa že 40. Največje manjkajoče mesto je petmilijonski Tianjin (včasih smo ga podomačili v Tiencin). Manjkajo tudi južnokorejski Pusan in Taegu, japonsko Osaka (vključena pa je Okajama z za japonsko »nepomembnimi« 600.000 prebivalci), indijski Bangalore in Ahmādābād, indonezijsko Surabaya, kitajska Harbin, Kowloon, Zibo in Chongqing ter mehiško Netzahuaicoyótl (vključeni pa sta argentinsko mesto Santa Fe s 450.000 in kubansko Santiago de Cuba s 420.000 prebivalci), vsa z več kot dvema milijonoma prebivalci. Med evropskimi mesti z omenjenega seznama manjka le ukrajinsko mesto Doneck.

Očitno je bil pri uvrščanju evropskih mest postavljen kriterij 100.000 prebivalcev, v bližnjih državah tudi manj, ki pa v praksi prav tako ni dosledno izpeljan. Vključena so namreč nekatera manjša in

tudi z drugih zornih kotov ne dovolj pomembna mesta (na primer belgijski Aalst in Leuwen, francoski Aix-les-Bains in Compiègne, švicarsko Beromünster z vsega 2500 prebivalci, ni pa na primer mesta Sankt Gallen, ki ga Cigale v Atlantu sloveni v Sveti Gal, nizozemski Delft in Leiden z različico Leyden, angleški Exeter in Halifax, italijansko Murano, češko Tábor ter nemška Urach, pravilno je Bad Urach, in Worms). Zato pa na primer ni iztočnic za več nemških mest z več kot 100.000 prebivalci (Medmrežje), manjkajo denimo Bielefeld, Gera, Hagen, Ingolstadt, Krefeld in Osnabrück, prav tako nista vključeni nekoliko manjši, zgodovinsko in z vidika slovenskega povezovanja navzven pomembni nemški mesti Bamberg in Marburg.

Med desetimi največjimi svetovnimi otoki je vključenih le prvih šest, manjkajo pa Honšu, Britanija, Viktorijin otok in Ellesmere, med desetimi največjimi jezeri manjkajo Gornje jezero, Michigansko jezero, Veliko medvedje jezero, Njaško jezero in Veliko suženjsko jezero (manjkata tudi Balhaško in Čadsko jezero), med desetimi največjimi puščavami manjkajo Velika arabska puščava, Velika Viktorijina puščava, Sonorska puščava, Karakum, Namib in Velika indijska puščava ali Tar (manjka tudi Atakama), med desetimi najdaljšimi rekami pa Irtiš kot najdaljši pritok Oba, Kongo, Amur in Lena (zanimivo je, da je vključena le 770 km dolga sibirski reka Om). Manjka tudi Angelov slap v Venezueli, najvišji slap na svetu. Med pomembnimi morji niso vključena Koralno morje, Južnokitajsko morje, Arafursko morje, Andamansko morje, Norveško morje, Grenlandsko morje, Čukotsko morje, Vzhodnosibirsko morje, Morje Laptevov in Karsko morje. V nove izdaje bo potrebno vključiti tudi imeni Arktični ocean (kot nadrejeno sopomenko za Severno ledeno morje) in Antarktični ocean.

Nekatera vključena zemljepisna imena v praksi redko podomačujemo; tega si glede na njihov pomen in tradicijo rabe niti ne zaslužijo. Med njimi je nekaj jezikovnih arhaizmov (na primer Adelajda, Čikago, Filadelfija, Tarent), nekaj jih je iz različnih koncev sveta (na primer nemško oziroma lužiskosrbsko mesto Budišyn – nenavadna oblika, saj se Bautzen navadno podomači v Budišin, izraelsko mesto Beeršeba – glede na izgovor bi bila pravilnejša podomačitev Beerševa, indijsko mesto Džajpur, turško mesto Erzerum namesto originalnega Erzuruma – morda gre za napako, vietnamsko mesto Hajfong, palestinsko-izraelsko mestece in zgodovinsko naselje Jeriha – zakaj ne bolj običajni Jeriho, na kar napeljujeta tudi izpeljanki jerihonski in Jerihonec, angleška pokrajina Jorkšir, češko zdraviliško mesto Karlovi Vari, italijansko pristaniško mesto Ostija, francosko-nemška reka Sara iz Sarre/Saar, madžarsko mesto Sombotel za Szombathely, kanadski vodotok Suženjska reka za Slave River – ta zgled je še posebej problematičen, ker napeljuje na možnost prevajanja bolj »razumljivih« zemljepisnih imen, kitajsko mesto Šenjang), nekaj pa je španskih imen (na primer Gvadalkivir, Kordova, Salamanka, zanimivo, da ne tudi Sevilla). Na drugi strani pa ni podomačeno ime francoskega karibskega otoka Martinika, ki je zapisano izključno kot Martinique. Na eni strani se omenja Shetlandsko otočje, bližnja otoška skupina pa je imenovana Orkneyjski otoki.

Nenavadno so podomačena zemljepisna imena Pripet, Pripetska močvirja in Riad. Za prvi dve sta že dolgo v rabi različici Pripjat in Pripjatsko barje, ki izhajata iz ruskega jezika, medtem ko navedeni obliki očitno izvirata iz angleščine (Pripet in Pripet Marshes). Saudski Riad se običajno domači z vmesnim j, torej Rijad. Poseben »biser« je dansko glavno København, ki je kot nadrejena sopomenka zapisano po švedsko kot Köbenhavn in kot podrejena sopomenka po nemško kot Kopenhagen (kaj bi porekel Matej Cigale, ki je zanj že pred skoraj stoletjem in pol uporabil podomačeno, zdaj že pozabljeno obliko Kodanj?).

Pohvaliti pa velja, da so se pojavile podomačitve nekaterih imen, za katere smo doslej kolebali, ali naj jih zapišemo v originalni ali v podomačeni obliki. Značilni primeri so Abidžan (Abidjan), Bogota (Bogotá), Bombaj (Mumbai/Bombay), Grobniško polje (Grobničko Polje), Hrvaško Zagorje (Hrvat-sko Zagorje), Hanoj (Ha Noi, doslej smo ga praviloma podomačevali v Hanoi – mimogrede, zakaj se po tem zgledu ne podomači tudi kamboško glavno mesto kot Pnompén?), Poznanj (Poznań), Quebec (angleška različica francoskega imena Québec – primerjava obeh oblik pokaže, kako občutljivo je lahko pravilno razumevanje posameznih zapisov), Rjukju (Ryūkyū-Shotū), Severni rt (Nordkapp), Soma (Somme), Talin (Tallinn) in Vilna (Vilnius). Pozitiven premik je tudi uporaba občnoimenskega pojma dežela namesto manj primernega pojma zemlja, na primer Nova dežela kot nadrejena sopomenka za

Novo zemljo, četudi ta vidik ni dosledno izpeljan, saj sta kot edini možni obliki navedeni tako Zemlja Franca Jožefa kot Ognjena zemlja.

Problematično je, da pri nekaterih imenih ni nakazana navezava na drugo obliko imena, čeprav gre za poimenovanje istega pojava. Značilna primera sta imeni kitajskega mesta Kanton oziroma Guangzhou, ter imeni mehiško-ameriške reke Rio Bravo oziroma Rio Grande (pri Rio Bravu bi bila ustrežnejša originalna oblika imena Río Bravo del Norte). Povezani nista tudi imeni francosko-belgijske pokrajine Flandrija in Flamska, čeprav gre za isti pojem. Neustrezno je, da je Kaspijsko jezero zapisano izključno kot Kaspijsko morje (iz ruskega Kaspiskoe more), medtem ko je bližnje Aralsko jezero (rusko Aralskoe more) navedeno samo kot jezero. Med štirimi velikimi japonskimi otoki je kot iztočnica obdelan le najmanjši Šikoku. Vključena je tudi Dolnja Lužica, ki ni pokrajina, ampak upravna enota, Gornje Lužice pa ni. Iztočnica je tudi filipinski otok Luzon, medtem ko drugi veliki otok Mindanao manjka. Vključen je ruski polotok Kola, ni pa na primer Kamčatke. Človek se vpraša, zakaj je med vsemi azorskimi otoki vključen le mali Flores (ni pa obdelan istoimenski indonezijski otok) in med vsemi francoskimi departmaji samo Pas-de-Calais. Podobno velja za špansko provinco na Kanarskih otokih Las Palmas. Tudi med antičnimi pokrajinami ni pravega reda. Vključena je na primer Pamfilija, ne pa tudi Argolida, Akarnanija, Lakonija, Mesenija ...

Zanimivo je, da so kot iztočnice navedene vse zvezne države v Združenih državah Amerike, z izjemo Washingtona, ki je izpadla le zaradi površnosti, ker se imenuje enako kot glavno mesto ZDA. Med kanadskimi provincami so vključene le Nova Fundlandija (pravilno ime je Nova Fundlandija in Labrador), Nova Škotska, Ontario, Québec, Saskatchewan in Severozahodna ozemlja. Podobna nedoslednost velja tudi za druge upravne enote najvišje ravni, tako v Evropi kot na drugih celinah.

Pomanjkljive ali napačne so tudi nekatere identifikacije iztočnic. Značilni primeri so Atos, ki je opisan kot polotok, čeprav je gora, Baranja, ki je opisana kot hrvaška, ne pa tudi madžarska pokrajina, Benečija, ki je opisana kot podrejena sopomenka za Beneško Slovenijo, ne pa tudi kot italijanska dežela Veneto, Borneo, ki naj bi bil samo indonezijski otok, ne pa tudi malezijski in brunejski, Brenner, ki naj bi bil le avstrijski in ne tudi italijanski prelaz, Cape Town, ki ni omenjen kot južnoafriško glavno mesto (različica Kaapstadt ni navedena), Černjeja, ki naj bi bila mesto v Beneški Sloveniji, v resnici pa je zgodovinsko pomembna vas v občini Neme (Nimis), Dinara, ki naj bi bila samo hrvaško in ne tudi hercegovsko pogorje, reka Duero, ki je zapisana le v španski jezikovni različici, reka Inn, ki naj bi tekla samo v Avstriji, Lago Maggiorre, ki naj bi bilo izključno italijansko jezero, Šlezija, ki naj bi bila le poljska in ne tudi češka pokrajina, Termopile, ki naj bi bile morska, v resnici pa so kopenska ožina in Uralsk, ki naj bi bilo mesto v Rusiji, dejansko pa je v Kazahstanu.

V pravopisnem slovarju je več zemljepisnih imen z območja nekdanje skupne domovine Jugoslavije, ki bi jih lahko, ob enakovrednih kriterijih z drugimi bližnjimi evropskimi državami, brez škode pogrešili (na primer Banjole, Beli Manastir, Brčko, Ilidža ...).

7 Sklep

Seznam tujih zemljepisnih imen v slovarskem delu Slovenskega pravopisa 2001 je zastarel in neažuren, saj ne sledi aktualnim političnim in drugim spremembam, tudi ne spremembam zemljepisnih imen, ki so plod bodisi nacionalnih standardizacij bodisi preimenovanj zaradi različnih razlogov. Razumljivo je, da strokovna priprava seznama zemljepisnih imen ni sledila le geografskim kriterijem. Geografi pa bi kljub temu pričakovali več doslednosti, tako da bi bila vključena vsaj deseterica imen največjih oziroma najdaljših in s tem najbolj pomembnih pojavov določenega tipa, pa tudi drugih pomembnih pojavov po svetu, zato je upati, da bodo v slovarskem delu Pravopisa pomanjkljivosti v prihodnjih izdajah v čim večji meri odpravljene. Prispevek je namenjen seveda tudi geografski javnosti. Opozarja, da je rokovanje z zemljepisnimi imeni kljub navidezni preprostosti zahtevno in odgovorno opravilo, saj publicirani izdelki ostajajo za vselej na vpogled!

8 Viri in literatura

Atlant. Faksimile. Ljubljana, 2005.

Aubelj, B. 1997: Antična imena po slovensko. Ljubljana.

Bavčar, J. 2005: Vuk Karadžić ni nič kriv. Delo (19. 1. 2005). Ljubljana.

Družinski atlas sveta. Slovenska knjiga. Ljubljana, 2001.

Gams, I. 1972: Za poenostavitev pravopisnih pravil: poročilo s posvetov o pisanju zemljepisnih imen (I. in II.). Naši razgledi (24. 11. in 8. 12.), Ljubljana.

Gams, I. 1984: Prizadevanje Geografskega društva Slovenije za standardizacijo slovenskih lastnih geografskih imen. Zbornik radova savjetovanja o pitanjima standardizacije geografskih naziva u jezicima naroda i narodnosti SFRJ. Sarajevo.

Gams, I. 1987: O zmedbi in samovolji pri uporabi naših pokrajinskih imen. Geografski vestnik 59. Ljubljana. Geografski terminološki slovar. Ljubljana, 2005.

Kadmon, N. 2000: Toponymy. The Lore, Laws and Language of Geographical Names. New York.

Kerfoot, H. 2003: Texts of Resolutions Relevant to the Consideration of Exonyms. Revised summary. Tipkopolis.

Kladnik, D. 1999: Imenik tujih zemljepisnih imen v slovenskem jeziku. Elaborat. Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU. Ljubljana.

Kladnik, D. 2003: Types of exonyms in Slovene language. 17th Session of the UNGEGN East Central and South-East Europe Division. Elektronski vir. Praga.

Kladnik, D. 2005: Zemljepisna imena v Atlantiu in njihov pomen za sodobno imenoslovje. Atlant. Faksimile. Ljubljana.

Kladnik, D., Perko, D. 2004: Tuja geografska imena. Družinski atlas sveta. Ljubljana.

Lenarčič, S. 2002: Čeri v slovenskem pravopisnem morju. Sodobnost 66-1 in 66-3. Ljubljana.

Lenarčič, S. 2004: Popravopis – Kaj je narobe in kaj manjka v novem slovenskem pravopisu. Ljubljana.

Majdič, V. 1994: Pomenski izvor slovenskih krajevnih imen. Geografski vestnik 66. Ljubljana.

Medmrežje: http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_cities_with_more_than_100_000_inhabitants:_Europe (15. 5. 2005).

Moder, J. 1972: O pisavi in izreki zemljepisnih imen. Veliki atlas sveta. Ljubljana.

Natek, K. 2005: Še o pisanju občin in lastnih imen. Delo (9. 2. 2005). Ljubljana.

Orožen Adamič, M. 1997: Pregled slovenskih eksonimov. Elaborat. Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU. Ljubljana.

Orožen Adamič, M. 1998: Standardizacija zemljepisnih imen v Sloveniji. Ekspertna naloga. Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU. Ljubljana.

Orožen Adamič, M. 2000: Treatment of geographical names in multilingual areas and the use of foreign names in Slovenia. Second International Symposium on Geographical Names GeoNames 2000. Frankfurt na Majni.

Orožen Adamič, M. 2004: The use of exonyms in Slovene language with special attention on the sea names. The Tenth International Seminar on the Naming of Seas: Special Emphasis Concerning International Standardization of the Sea Names. Pariz.

Perko, D. 1996a: Sporna imena držav v slovenskem jeziku. Geografski obzornik 43-3. Ljubljana.

Perko, D. 1996b: Standardizirana imena držav v slovenskem jeziku. Geografski obzornik 43-4. Ljubljana.

Perko, D. 2001: Zgoščeni imenik zemljepisnih imen Slovenije. United Nations Series of National Gazetteers: Slovenia. Ljubljana.

Peršolja B. 2003: Pot zemljepisnega imena od nastanka do uporabe. Geografski vestnik 75-2. Ljubljana.

Pogačnik, A. 2005: O lastnih imen. Veliki angleško-slovenski slovar Oxford. Ljubljana.

Radovan, D., Orožen Adamič, M. 1999: Resolucije OZN o zemljepisnih imenih. Ljubljana.

Raper, E. P. 1996: United Nations Documents on Geographical Names. Pretoria.

Slovenski pravopis. Ljubljana, 2001.

Slovenski pravopis 1 – pravila. Ljubljana, 1994.

Slovenski standard SIST ISO 3166. Urad za standardizacijo in meroslovje pri Ministrstvu za znanost in tehnologijo. Ljubljana, 1996.

Sore, A. 1993: Ledinska in krajevna imena v Savinjsko-Sotelski Sloveniji. Geografski vestnik 65. Ljubljana.

Titl, J. 1998: Geografska imena v Severozahodni Istri. Knjižnica Annales 18. Koper.

Titl, J. 2000: Toponimi Koprškega primorja in njegovega zaledja. Knjižnica Annales 23. Koper.

Tuma, H. 1925: Toponomastika. Geografski vestnik 1-2. Ljubljana.

Veliki družinski atlas sveta. Državna založba Slovenije. Ljubljana, 1992.

Veliki splošni leksikon v osmih knjigah. Ljubljana, 1997 in 1998.

9 Summary: A geographer's view of foreign geographical names in Slovenian Orthography 2001

(translated by Jean McCollister)

The role that orthography plays in the development of the Slovene language is of crucial importance, since it is relied upon as an authoritative source by professional editors and proofreaders in choosing correct terminology. For this reason the appropriate choice of examples and their entries in the dictionary part of the reference book is all the more important.

The resolutions on exonyms are in partial contradiction with the rules of Slovenian orthography: they recommend that national commissions of geographical names prepare a list of foreign geographical names in use with proposals to eliminate those whose use is not well established. In this way they communicate the message that it is desirable to reduce the use of exonyms, and that these are becoming less important throughout the world. Where they are used, it is necessary to append the original name and clearly distinguish between the two; exonyms on maps should be written in parentheses or in a smaller font.

The introductory part of the latest edition of Slovenian Orthography 2001 presents rules of usage which are for the first time systematically built on in the most extensive part of the book, the dictionary, which contains a comprehensive list of systematically elaborated key words or entries. Among these are 2026 foreign geographical names (the names of astronomical bodies, which likewise have the status of a geographical name, were not included in our analysis). Among them are 1168 Slovenized and 858 originally written names. A thorough review has shown that from a geographer's point of view there are a number of weaknesses among these, due to inconsistencies as well as inappropriate definition of types of geographical names, and in a few places even incorrect entries.

The remarks contributed here have a more or less personal tone, since in the majority of cases they were not in accordance with other experts. However, they are confirmed in many places by Lenarčič's studies (2002 and 2004), and taken further, especially in the adjectival forms and the names referring to residents of particular places, such that it would be appropriate to debate and take them into account in preparing future editions of Slovenian Orthography and its electronic versions, especially given the specificity of the geographical view.

The list of foreign geographical names in the dictionary portion of Slovenian Orthography is also out of date, since it does not reflect current political and other changes, including changes in geographical names which have been the result of national standardizations or changes of name for other reasons. The preparation of geographical names by language experts, understandably enough, has to take into account many other criteria besides just the geographical. Nevertheless, the geographer should be able to expect greater consistency than has been the case. This article is of course aimed at an audience of geographers. It makes the point that the proper handling of geographical names, a seemingly simple task, in fact represents a challenge and important responsibility, since the published results remain on view for all time.

RAZPRAVE

**KRAJEVNA IMENA: POLIGON ZA DOKAZOVANJE MOČI
IN ODRAZ LOKALNE IDENTITETE**

AVTORJA

Mimi Urbanc

Naziv: mag., univerzitetna diplomirana geografa in profesorica zgodovine, asistentka z magisterijem
Naslov: Geografski inštitut Antona Melika, ZRC SAZU, Gosposka ulica 13, SI – 1000 Ljubljana, Slovenija
E-pošta: mimi@zrc-sazu.si

Matej Gabrovec

Naziv: dr., mag., univerzitetni diplomirani geograf, višji znanstveni sodelavec
Naslov: Geografski inštitut Antona Melika, ZRC SAZU, Gosposka ulica 13, SI – 1000 Ljubljana, Slovenija
E-pošta: matej@zrc-sazu.si

UDK: 81'373.21(497.4)

COBISS: 1.01

IZVLEČEK

Krajevna imena: poligon za dokazovanje moči in odraz lokalne identitete

Članek prikazuje krajevna imena kot družbeni proces, ki prispeva k redu v pokrajini, jo organizira, ji daje vsebino ter pomen in oblikuje odnos človeka do pokrajine. Zato je pomemben člen pri oblikovanju lokalne identitete. Razumevanje sprememb imen nudi vpogled v ideologijo oblasti, ki te spremembe povzroča, v odnos prebivalcev do sprememb, kar posredno kaže na odnos do življenjskega okolja, družbene ureditve in bližnje zgodovine. Analiza povojnih preimenovanj in odziva nanje kaže, da so bile spremembe prehitre in v nasprotju s stališči prebivalcev. Le v redkih primerih so dosegli vrnitev zgodovinskega imena še v prejšnji državi. Večji zagon je vračanje starih imen doživelo z osamosvojitvijo Slovenije, vendar ni zajelo vseh naselij. Spreminjanje v zadnjih 15 letih kaže pestro podobo, saj so bili odnosi do predlaganih sprememb, procesi spreminjanja in končne odločitve neenotni in kažejo na različen odnos ljudi do polpretekle zgodovine in domačega okolja.

KLJUČNE BESEDE

Slovenija, krajevna imena, preimenovanje, ideologija, lokalna identiteta

ABSTRACT

Place names: a testing ground for demonstration of power and a reflection of local identity

The article presents place names as a social process that contributes to order in a landscape, organizes it, gives it content and meaning, and forms the attitude of people toward it. It is therefore an important element in the shaping of a local identity. Understanding the changing of place names offers an insight into the ideology of the authorities that impose these changes, the attitude of the population to the changes, and indirectly reveals their attitude toward the living environment, the social order, and recent history. The analysis of postwar renaming and the responses to it shows that the changes were too fast and contrary to the standpoints of the population. A great push to return to the old names occurred following the independence of Slovenia; however, this did not encompass all the settlements. The changes in the last fifteen years present a diverse pattern since the attitudes toward the proposed changes, the process of change, and the final decisions were uneven and reflect the different relationships of people to recent history and their home environment.

KEYWORDS

Slovenia, place names, place names renaming, ideology, local identity

Uredništvo je prispevek prejelo 23. septembra 2005.

1 Uvod

»... Takole narahlo se mi je kajpak ves čas blago dozdevalo, da se z našimi vasicami, pa tudi večjimi kraji, trgi, mesteci, ki so imeli spredaj 'sveti', nekaj godi...« (Zidar 1984).

V članku raziskujemo vlogo in pomen krajevnih imen pri oblikovanju odnosa do pokrajine in s tem oblikovanju lokalne in regionalne identitete. Imena so namreč pomembna prvina pokrajine, ki v sebi poleg osnovne časovne in prostorske dimenzije združuje še kognitivno raven (spoznavno raven), čustveno raven, ideološko raven in raven oblikovanja skupnosti (Helleland 2002). Imena so dokaj stabilna in se večinoma vse od svojega nastanka pred stoletji ali celo tisočletji do pred nekaj desetletji niso spreminjala. Politični preobrati v sredini in ob koncu 20. stoletja pa so povzročili spremembe nekaterih tipov imen. Predstavljamo vzroke, naravo in namen pretežno ideoloških sprememb imen po 2. svetovni vojni in po osamosvojitvi Slovenije, njihovo spreminjanje umeščamo v prostor in ugotavljamo odnos ljudi do teh sprememb, na osnovi česar lahko ugotavljamo odnos ljudi do okolja, v katerem živijo.

Krajevna imena so priljubljena tema v geografiji in sorodnih vedah, zato obstaja vrsta njihovih opredelitev in pogledov nanje (Sauer 1966; Jett 1997; Claval 1998). Običajno njihovo preučevanje zajema le pomen, izvor, oblikovne značilnosti, starost, prostorsko razširjenost (Peršolja 1998; Titl 1998; Besednoslovne ... 2003) ali ustreznost glede na jezikovne in administrativne normative (Gabrovec, Perko 1997; Perko 2001), vse pogosteje in zlasti v zadnjem času pa krajevna imena pridobivajo večji pomen tudi kot medij, prek katerega se razvija odnos ljudi do pokrajine in s tem identiteta (Gams 1991; Slavec 1995; Yeoh 1996; Jett 1997; Berk 1998; Verdery 1999), ali pa se prek njih odvija psihološki boj za prilastitev prostora (Cohen, Kliot 1992; Myers 1996; Baskar 2004/05). S humanističnimi pristopi v geografiji je krajevno ime dobilo nove vsebine, to je ideološki, simbolni, spoznavni in čustveni pomen.

Krajevno ime oziroma njegovo spreminjanje je eden od mehanizmov, prek katerega vladajoča politika vsiljuje svoje ideje. Ideološke spremembe imen so postale zanimiva tema po padcu totalitarnih režimov konec osemdesetih in v začetku devetdesetih let 20. stoletja, ko je ponovno uvajanje zgodovinskih imen pomenilo simbolni obračun s preživetim nedemokratskim režimom. Raziskovanje razsežnosti ter pomena tega fenomena za preoblikovanje odnosa do okolja in polpretekle zgodovine je našlo pot v geografske in sorodne vede (Azaryahu 1997; Argenbright 1999; Bell 1999; Light 2004). Večina omenjenih avtorjev je preučevala ulična imena, saj so zaradi svoje narave neposreden odraz politike in duha v določeni družbi (Yeoh 1996; Azaryahu 1997; Argenbright 1999; Bell 1999; Majdič 1999; Light 2004). Imena naselij so bila redkeje predmet obravnave, večinoma v povezavi s kolonialističnim prisvajanjem tujih dežel (Cohen, Kliot 1992; Myers 1996; Baskar 2004/05).

2 Spremembe krajevnih imen: čas in pogled na prostor

Krajevna imena so pomemben del našega geografskega in kulturnega okolja, saj so zaradi večstoletne ali večtisočletne prisotnosti in pogoste uporabe postala del pokrajine (Peršolja 2003). So neločljivo povezana z njo in obratno: pokrajina je neločljivo povezana z njimi. Če pokrajino razumemo kot življenjski prostor družbene skupnosti, so imena neločljivi del te družbe in tudi posameznika, ki je temeljni člen skupnosti. Ime je družbena tvorba, ki izraža razmerje med ljudmi in okoljem. Ljudem ime kraja, v katerem živijo, nudi ključ do zgodovinskih korenin, do tradicije, jim daje občutek pripadnosti in pomeni stalnost ter jih obenem ločuje od sosednjih krajev. Kljub navidezni stabilnosti se krajevna imena vendarle spreminjajo. Nekatere spremembe so povezane s spremembami v družbeni organizaciji prostora; nekatere so organsko povezane z razvojem in so del univerzalnih sprememb, druge pa so umetno povzročene zaradi političnih sprememb in s tem nove ideologije, ki hoče na novo definirati prostor in vplivati na oblikovanje odnosa ljudi do njega.

Ime izžareva duh kraja; je osnovna prvina fenomena, ki ga poznamo kot lokalno identiteto. Identiteta se vsebinsko deli na kulturno-zgodovinski in politično-ekonomski vidik (Sagan 2004). Pri tem

ne gre samo za dve vsebinsko različni kategoriji, pomembno je tudi to, da imata povsem različno časovno dinamiko. Na primeru krajevnih imen se to kaže kot trk večstoletne tradicije z ideologijo, ki temelji na revolucionarnih spremembah. Novo pripisano ime, ki običajno nima nikakršne zgodovinske in simbolne vrednosti, zaradi svoje praznosti ne more vzpodbuditi identifikacije (Bourdieu 1991).

Ideje o regionalni/lokalni identiteti, ki so si že pred desetletji začele utirati svojo pot v geografijo, postajajo vse pomembnejše (Paasi 2000, 2003; Klemenčič 2005). Že dolgo je jasno, da je življenjski prostor, pokrajina mnogo več kot le podoba, slika ali *image*, da je tudi proces in funkcija, ki je to sliko ustvarila in ji daje vlogo (Terkenli 2001). Cosgrove (1998) je pokrajino opredelil kot »način videnja« in tako odprl pot novima dimenzijama, in sicer spoznavni in izkusveni, ki sta postali sredstvo in proizvod pokrajinske dinamike, uravnoteženosti, simbolizma, ideologije in identitete. Tako tudi ime kraja ni več zgolj oznaka, ki vnaša red v prostorsko organizacijo, pač pa tudi in predvsem ideja in predstava, oblikovana s čustvi in spomini.

Harner (2001) pravi, da je prostor proces, človekove izkušnje in napor pa tista dejavnika, ki prostoru dajeta pomen. Imenovanje je prvi korak, ki vodi do pomena. Človek neprestano teži k pripisovanju pomenov določenemu prostoru (Harner 2001), saj si tako prostor čustveno prisvoji. Za razumevanje oblikovanja krajevne identitete sta pomembna dva dejavnika: čas in rivalstvo prekrivajočih se identitet (Head 2000). Časovna dimenzija identitete je po svoji naravi proces, ki temelji na zgodovinskih spominih in sodobnih vplivih. Ljudje ne dojemajo časa samega po sebi, pač pa skozi spremembe, tako da ne zaznavajo samo dogodkov, pač pa tudi časovna razmerja med njimi (Le Poidevin 2004). Dojemanje časa in časovno povezanih dogodkov je v Sloveniji drugačno kot na primer v Zahodni Evropi, ki je doživljala enakomernejši razvoj. Pri nas pa so bile spremembe tako pogoste, da je skoraj vsaka generacija izkusila popoln preobrat. Preobrat po 2. svetovni vojni, ki ljudi ni prizadel le na formalni ravni, pač pa tudi na osebnih, je dober primer rivalstva med ideologijami in prekrivanja identitet. Cosgrove (1984) je opisal, kako vsak politični režim stremi k izničenju simbolnih pomenov in vrednot prejšnjih režimov in uvajanju svojih. Še zlasti to velja za režim, ki je na oblast prišel z revolucijo in je zato simbolika ključnega pomena pri utrjevanju njegovega položaja v družbi.

V geografski in sorodni literaturi je znana vrsta metafor, ki razkrivajo naravo povezav med pokrajino, ideologijo in umeščanjem posameznikov ter skupin v družbo. Ena najbolj razširjenih je primerjava z besedilom in v tej perspektivi Duncan in Duncan (1988) trdita, da ni dovolj, da pokrajino kritično berejo le znanstveniki s tem, ko jo preučujejo, ampak da je mnogo pomembnejše, da jo nekritično (intuitivno) berejo ljudje v vsakodnevem življenju, in sicer prek aktivnosti v pokrajini in z njeno pomočjo. V nadaljevanju kaže, da v primeru, ko je pokrajina večkrat »brana« brezbrizno, na praktični ravni brez namenov po globljem razumevanju, bralcu lahko postreže z vrsto predstav o tem, kako je družba organizirana in obenem pokrajina zaradi svoje otipljivosti postane naravna, domača in nedvoumna. Nekritično, vsakodnevno dojemanje pokrajine s strani njenih prebivalcev je torej pomembno za oblikovanje tvornega odnosa do nje in s tem trdne identitete, ki zagotavlja stabilnost in odgovornost.

3 Svetniki so bili izgnani: spremembe po 2. svetovni vojni

»... Kraji, ki so se dolga stoletja tako imenovali, kakor so se, so čez noč izgubili svojo osebnost in prejel drugo. To se je dogajalo iznenada: cestarji so pripeljali s tovornjaki tablo z novim imenom, jo ukopali na meji med krajema, morda so na prekrstitev povabili ožji krog neprizadetih, za katere so prekrščevalci vedeli, da se bodo z novim poimenovanjem strinjali in da ne bodo preveč glasno ugovarjali. Samo tem so morda zaupali, da je vsem 'svetim' odzvonilo. V simbole besed se vračamo in iz njih prihajamo. V imenu kraja je zastopano bistvo, ki ima za vsakega globok pomen. To sem naslutil, kakor sem že omenil, ko so tako rekoč čez noč pojedli vse 'svete', in globok pomen starega imena zamenjali z novim, ki je enim odvzel lučko življenja, kakor da bi jim v temni kleti upihnil svečo. Drugim pa jo je kajpak prižgal, toda prekinitve je bila za ene boleča in nepozabna – pa tudi nepotrebna ...« (Zidar 1984).

Največji val sprememb je bil leta 1955, vendar je tedanja oblast preimenovanja začela načrtno pripravljati že leta 1948. Takrat je bil objavljen Zakon o imenih naselij in o označbi trgov, ulic in hiš (1948), ki je v svojem tretjem členu določal, da »... *naselja ne smejo imeti imen, ki niso v skladu z današnjo družbeno in narodnostno stvarnostjo, ali ki žalijo narodnostni čut slovenskega naroda ali drugih narodov Jugoslavije* ...«. V skladu z 9. členom tega zakona bi se morala imena naselij prilagoditi v enem letu, vendar so preimenovanja potekala počasneje, tako je bila večina preimenovanj opravljena z vladno uredbo (Uredba o preimenovanju ... 1955) leta 1955. V tej uredbi so v prvem členu navedene tiste spremembe, ki so bile v skladu s prej omenjenim 3. členom Zakona o imenih naselij ... iz leta 1948, in takih sprememb je bilo kar 114. Imamo dva temeljna tipa krajevnih imen, ki nista ustrezala duhu časa: imena, ki so izhajala iz krščanske tradicije (Premk 2004), in imena, ki so bila povezana z Nemci ali Italijani oziroma so izhajal iz nemškega ali italijanskega govornega področja ali bila dediščina fevdalizma.

Poleg teh preimenovanj je bilo še precej sprememb, povezanih z uradnim priporočilom, naj v isti občini ne bo dveh naselij z istim imenom. Zato je vrsta naselij dobila predloge pri, ob, nad, pod in podobno oziroma večji bližnji kraj. Vrsta imen je dobila zgolj »lepotne« popravke, kot na primer Grušče (prej Drušče) ali Mala Goričica (prej Goričica) (Pregled sprememb ... 1992). Teh sprememb ne obravnavamo, saj presegajo okvire tega članka.

Najbolj na udaru so bila imena krajev, ki so se imenovali po farnem zavetniku. Imena tega tipa so, če naštejemo le nekaj primerov: Marija-Reka, Sv. Ana, Št. Janž. Pogosto je bilo zahtevam nove oblasti zadoščeno, če se je odstranil levi prilastek, to je Sveti, Sveta, Št. ali Marija (iz Marija-Črete je nastala Čreta, iz Sv. Florjana Florjan, ali se je spremenil v bolj »sprejemljivo« obliko (iz Sv. Jakoba ob Savi je nastal Šentjakob, Št. Vid pri Grobelnem je postal Šentvid, ali iz Št. Jurija Podšentjur, iz Sv. Jurija ob Pesnici Jurski vrh).

Preglednica 1: »Svetniška« naselja, ki so obdržala svoje ime, a izgubila ali zakrila svojo svetost (upoštevana so le tista naselja, ki so bila ponovno preimenovana v svojo prvotno ali njej podobno obliko).

prvotno ime	leto preimenovanja	novo ime	leto vrnitve	vrnjeno ime	občina
Sv. Andrej	1955	Andrej nad Zmincem	1997	Sv. Andrej	Škofja Loka
Sv. Florjan	1955	Florjan nad Zmincem	2002	Sveti Florjan nad Škofja Loko	Škofja Loka
Sv. Jernej pri Ločah	1955	Jernej pri Ločah	1999	Sveti Jernej	Slovenske Konjice
Sv. Jošt	1955	Jošt nad Kranjem	1990	Sveti Jošt nad Kranjem	Kranj
Sv. Jurij	1955	Jurij	1990	Sveti Jurij	Rogašovci
Sv. Lenart	1955	Lenart nad Lušo	2004	Sv. Lenart	Škofja Loka
Sv. Lenart na Rebri	1955	Lenart na Rebri	1994	Sveti Lenart	Cerklje na Gorenjskem
Sv. Ožbolt	1955	Ožbolt nad Zmincem	1997	Sv. Ožbolt	Škofja Loka
Sv. Tomaž	1955	Tomaž nad Prapretnem	2000	Sv. Tomaž	Škofja Loka
Sv. Tomaž pri Ormožu	1955	Tomaž pri Ormožu	1993	Sveti Tomaž	Ormož
Sv. Trojica	1955	Trojica	1992	Sv. Trojica	Domžale
Sv. Vrh	1955	Vrh nad Mokronogom	1992	Sv. Vrh	Trebnje

Pri nekaterih naseljih je bilo svetniško ime v celoti zamenjano. Prav ta slednja imena nas posebno zanimajo, saj so najbolj sporna. Pri prej omenjenih imenih se čuti izvorno ime in ima zato novo ime, kljub temu da je bilo v večini primerov vsiljeno, kontinuiteto s starim. Imen, ki so kazala na germanški ali romanski izvor, v večini primerov ni bilo mogoče preoblikovati v slovensko obliko, zato so jih

Preglednica 2: Naselja, ki so spremenila svoje prvotno ime, ker je bilo krščanskega izvora (legenda tipov novega imena: 1 odstranjen ali prikrit krščanski del imena, 2 nekdanji zaselek ali sosednje naselje, 3 ledinsko ime, 4 značilen objekt ali dejavnost, 5 nekdanje (zgodovinsko) ime, 6 lega naselja, 7 ideološko ime, 8 ostala, na novo izmišljena imena).

uradno ime leta 1939	leto preimenovanja	novo ime	leto vrnitve	uradno ime leta 2005	občina	tip novega imena
Devica Marija v Polju	1952	Polje			Ljubljana	1
Farški Kal	1953	Mali Kal			Ivančna Gorica	2
Gora Svetega Lovrenca	1955	Gora			Krško	1
Nova Cerkev	1952	Strmec	1992	Nova Cerkev	Vojnik	8
Prapretno-Sveti Primož	1955	Črna pri Kamniku			Kamnik	3
Sela pri Svetem Duhu	1955	Sela pri Semiču			Semič	1
Selo pri Svetem Andreju	1952	Sela pri Sobračah			Ivančna Gorica	1
Selo pri Svetem Pavlu	1955	Selo pri Radohovi vasi			Ivančna Gorica	1
Straža Svetega Lovrenca	1955	Straža pri Krškem			Krško	1
Straža Svetega Valentina	1955	Straža pri Raki			Krško	1
Sveta Ana	1955	Stari Grad			Slovenska Bistrica	4
Sveta Ana pod Ljubeljem	1955	Podljubelj			Tržič	1
Sveta Barbara	1955	Vinski Vrh pri Šmarju			Šmarje pri Jelšah	4
Sveta Helena	1955	Kamnica			Dol pri Ljubljani	2
Sveta Jedert	1955	Sedraž			Laško	2
Sveta Katarina	1955	Čeče			Trbovlje	2
Sveta Katarina	1953	Kamence			Rogaška Slatina	2
Sveta Kunigunda	1955	Gorenje			Zreče	2
Sveta Lucija	1955	Zadnja vas			Radovljica	6
Sveta Lucija ob Soči	1955	Most na Soči			Tolmin	5
Sveta Magdalena pri Preboldu	1955	Matke			Prebold	2
Sveta Magdalena pri Zibiki	1955	Vršna vas			Šmarje pri Jelšah	2
Sveta Planina	1955	Partizanski Vrh	2002	Sveta Planina	Trbovlje	7

uradno ime leta 1939	leto preimenovanja	ново ime	leto vrnitve	uradno ime leta 2005	občina	tip novega imena
Sveta Rozalija	1953	Zlateče pri Šentjurju			Šentjur pri Celju	2
Sveta Trojica (Šivče)	1955	Šivče	1991	Sveta Trojica	Bloke	2
Sveta Trojica v Slovenskih goricah	1952	Gradišče v Slovenskih goricah	1992	Sveta Trojica v Slovenskih goricah	Lenart	3
Sveta Uršula	1955	Vodule			Šentjur pri Celju	2
Svetega Petra Hrib	1955	Hrib pri Zmincu	1994	Sv. Petra Hrib	Škofja Loka	1
Sveti Andrej	1955	Dole pri Kraščah	1992	Sveti Andrej	Moravče	2
Sveti Anton	1958	Pridvor	1992	Sv. Anton	Koper	6
Sveti Anton na Pohorju	1955	Planina	1993	Sv. Anton na Pohorju	Radlje ob Dravi	2
Sveti Bolfenk v Halozah	1955	Jelovice			Majšperk	2
Sveti Bric	1955	Hrastovec			Velenje	2
Sveti Duh	1955	Krajič	1989	Sv. Duh	Bloke	3
Sveti Duh	1953	Podolševa			Solčava	6
Sveti Florijan pri Rogatcu	1948	Stojno selo	1993	Sv. Florijan	Rogatec	5
Sveti Ilj	1955	Dramlje			Šentjur pri Celju	2
Sveti Jernej	1958	Seča			Piran	3
Sveti Jernej nad Muto	1955	Branik nad Muto	1993	Sv. Jernej nad Muto	Muta	8
Sveti Jošt	1955	Rovte pri Nazarjih			Nazarje	2
Sveti Jurij ob Turju	1955	Gore			Hrastnik	3
Sveti Jurij pod Kumom	1952	Podkum			Zagorje ob Savi	6
Sveti Krištof	1953	Strmca			Laško	2
Sveti Križ	1955	Beli Grič			Trebnje	8
Sveti Križ	1953	Brnica			Žalec	2
Sveti Križ pri Kostanjevici	1952	Podbočje			Krško	6
Sveti Križ pri Litiji	1953	Gabrovka			Litija	2
Sveti Križ pri Mariboru	1955	Gaj nad Mariborom			Maribor	2
Sveti Križ-Planina	1955	Planina pod Golico			Jesenice	5
Sveti Lenart	1955	Vrhe			Trbovlje	2
Sveti Lovrenc pri Preboldu	1955	Gornja vas pri Preboldu	1991	Sv. Lovrenc	Prebold	6

uradno ime leta 1939	leto preimenovanja	novo ime	leto vrnitve	uradno ime leta 2005	občina	tip novega imena
Sveti Lovrenc pri Prožinu	1953	Kompole			Štore	2
Sveti Lovrenc pri Šmarju	1955	Močle			Šmarje pri Jelšah	2
Sveti Marko	1955	Ostenk			Trbovlje	2
Sveti Martin pri Vurbergu	1955	Dvorjane			Duplek	2
Sveti Mihael	1955	Pečica			Šmarje pri Jelšah	2
Sveti Mohor	1953	Male Rodne			Rogaška Slatina	2
Sveti Ožbalt	1955	Podgaj			Šentjur pri Celju	6
Sveti Pavel pri Preboldu	1952	Prebold			Prebold	1
Sveti Peter	1955	Raven	1992	Sv. Peter	Piran	3
Sveti Peter pod Sveti gorami	1952	Bistrica ob Sotli			Bistrica ob Sotli	3
Sveti Peter pri Jurkloštru	1959	Olešče			Laško	2
Sveti Peter pri Loki	1955	Obrežje pri Zidanem Mostu			Laško	6
Sveti Primož nad Muto	1955	Podlipje	1994	Sv. Primož nad Muto	Muta	8
Sveti Rupert	1952	Breze	1994	Šentrupert	Laško	2
Sveti Štefan	1955	Turje			Hrastnik	2
Sveti Štefan	1955	Vinski Vrh pri Slivnici	1994	Sveti Štefan	Šmarje pri Jelšah	4
Sveti Tomaž	1955	Škocjan			Koper	2
Sveti Tomaž pri Šmarju	1955	Brecljevo			Šmarje pri Jelšah	5
Sveti Trije Kralji	1955	Brezovec	1993	Sv. Trije Kralji	Radlje ob Dravi	8
Sveti Urh	1955	Ravenska vas			Zagorje ob Savi	3
Sveti Valentin	1955	Limbarska Gora			Moravče	3
Sveti Vid	1955	Vidovica			Podčetrtek	1
Sveti Vid nad Cerknico	1955	Žilce	1991	Sveti Vid	Cerknica	2
Sveti Vid pri Ptujju	1952	Videm pri Ptujju			Videm	1
Šmihel na Krasu	1952	Dolane	1990	Šmihel	Pivka	6
Št. Danijel	1955	Spodnja Jamnica	1970	Šentanel	Prevalje	6
Št. Janž pri Radljah	1955	Suhi Vrh pri Radljah	1993	Št. Janž pri Radljah	Radlje ob Dravi	5

uradno ime leta 1939	leto preimenovanja	ново ime	leto vrnitve	uradno ime leta 2005	občina	tip novega imena
Št. Janž pri Žusmu	1955	Orehovec			Šmarje pri Jelšah	8
Št. Jurij	1955	Podšentjur			Litija	6
Št. Jurij pri Grosupljem	1952	Podtabor pri Grosupljem	1992	Št. Jurij	Grosuplje	6
Št. Lovrenc	1953	Prelesje			Litija	2
Št. Peter	1952	Otočec			Novo mesto	4
Št. Peter na Krasu	1952	Pivka			Pivka	3
Št. Vid	1952	Podnanos			Vipava	6
Št. Janž na Vinski gori	1955	Vinska Gora			Velenje	1
Vrh Svetega Križa	1952	Vrh			Dol pri Ljubljani	1
Vrh Svetega Miklavža	1953	Katarija			Moravče	2
Žirovski Vrh Svetega Antona	1955	Žirovski Vrh nad Gorenjo vasjo	1994	Žirovski Vrh Sv. Antona	Škofja Loka	1
Žirovski Vrh Svetega Urbana	1955	Žirovski Vrh nad Zalo	1994	Žirovski Vrh Sv. Urbana	Škofja Loka	1

zamenjala popolnoma nova: Jelendol (prej Puterhof), Radlje ob Dravi (prej Marenberg). V središču našega zanimanja so bila tista spremenjena imena, ki nimajo nikakršne povezave, vsaj na prvi pogled, s starim imenom. Zanimalo nas je zlasti, kdo oziroma kaj je »spodrinilo« farne zavetnike in nemška/italijanska krajevna imena. Vseh tovrstnih sprememb je bilo 105; kažeta jih preglednici 2 in 3.

Analiza novih imen je pripeljala do več sklepov. V prvi skupini so iz več delov sestavljena imena, kjer je bilo svetniško oziroma krščansko ime določilo na levi ali desni strani. Pri tovrstnih imenih je od starega imena ostal samo sprejemljivi del, torej se je poleg določila sveti ponekod odstranilo tudi ime svetnice/svetnika ali ime, ki je izhajalo iz krščanske tradicije. Imena tega tipa so: Polje (prej Devica Marija v Polju), Gora pri Pečah (prej Gora Sv. Florjana), Gora (prej Gora Sv. Lovrenca), Podljubelj (prej Sv. Ana pod Ljubeljem) (Pregled sprememb ... 1992).

Najpogosteje so za novo ime uporabili ime zaselka, ki je sestavljajo to naselje. Zlasti je bilo to značilno v razgibanih območjih z razloženimi naselji, kjer je bila cerkev jedro naselja, po okoliških gričih pa so bili zaselki. Tako je na primer iz Sv. Brica nastal Hrastovec in iz Sv. Marka Ostenk. Naslednja velika skupina imen je povezana z imeni rek, gora ... in z ledinskimi imeni. Tako je iz Rajhenburga nastala Brestanica, iz Sv. Jerneja Seča, iz Sv. Petra Raven in iz Sv. Duha Krajič. Druge skupine novih imen so manjše, vendar nič manj zanimive. Četrty tip novih imen je povezan z reprezentativno zgradbo (običajno gradom) ali s pokrajinskimi značilnostmi oziroma značilno dejavnostjo. Tako je iz Sv. Ane nastal Stari Grad, iz Puterhofa Jelendol in iz Sv. Barbare Vinski Vrh pri Šmarju. Pri petem tipu novo pripisanih imen gre za ponovno uveljavljanje zgodovinskih imen. Iz Sv. Križa je nastala Planina pod Golico in iz Sv. Lucije Most na Soči. V tem primeru sta novi imeni starejšega izvora in sta bili še v uporabi skupaj z novejšima svetniškima imenoma. Današnja Planina pod Golico je bila v imeniku naselij iz leta 1939 (Splošni pregled ... 1939) imenovana Sveti Križ-Planina. Podoben primer je tudi Most na Soči. Naselje se je imenovalo Na mostu in šele ko so leta 1857 zgradili cerkev svete Lucije, se je med ljudmi prijelo ime Sveta Lucija (Savnik 1968).

V naslednji skupini so imena, ki so sicer nova, vendar so odraz prostorskih odnosov v naselbinski sliki. Tako je iz Sv. Lovrenca pri Preboldu nastala Gornja vas, in sicer v neposredni bližini Dolenje

Preglednica 3: Naselja, ki so spremenila svoje prvotno ime, ker je bilo tujega (nemškega, italijanskega ali hrvaškega) izvora.

prvotno ime	leto preimenovanja	ново ime	leto vrnitve	ново prvotno ime	občina
Bregansko selo	1993	Slovenska vas			Brežice
Četore	1957	Vinica	1988	Cetore	Izola
Dornberk	1952	Zali Hrib	1955	Dornberk	Nova Gorica
Glažuta	1955	Svetli Dol			Štore
Guštanj	1952	Ravne na Koroškem			Ravne na Koroškem
Handlerji	1955	Primoži			Kočevje
Korte	1957	Dvori nad Izolo	1988	Korte	Izola
Marenberg	1952	Radlje ob Dravi			Radlje ob Dravi
Nemška vas	1955	Slovenska vas			Pivka
Nemška vas	1946	Slovenska vas			Trebnje
Puterhof	1955	Jelendol			Tržič
Rajhenburg	1952	Brestanica			Krško
Rihemberk	1955	Branik			Nova Gorica
Verdreg	1955	Podlesje			Kočevje
Vumpah	1982	Vurberk			Duplek

vasi. Podbočje, nekdanji Sveti Križ, leži pod gričem Bočje. Naslednjo skupino tvori ime, ki je nesporno odražalo duh nove ideologije (Partizanski vrh). Podoben primer sta tudi Titovo Velenje in Kidričevo, kjer pa motiv spremembe ni bil v neustreznem izvornem imenu, pač pa želja, da se obeleži spomin na preminula revolucionarja. Po revolucionarjih so sicer (pre)imenovali mestne ulice. Kidričevo ni sporno, saj gre za novo ustanovljeno naselje, obenem pa je novo ime dobil tudi stari zaselek Strnišče. V zadnji skupini so imena naselij, ki so bila izmišljena povsem na novo. Tak primer je v nadaljevanju omenjen Beli Grič (nekdanji Sveti Križ) v občini Trebnje ali pa Strmec (prej in sedaj Nova Cerkev). Dve naselji sta dobili ime Branik, ki je bilo novo na seznamu slovenskih krajevnih imen.

V nekaterih primerih naselja niso bila preimenovana, ampak se je njihovo ime izgubilo zaradi priključitve k drugemu naselju. Pri tem je lahko šlo za priključitev k bližnjemu mestu zaradi njegove rasti ali ukinitve zaradi premajhnega števila hiš, lahko pa je bil vzrok za reorganizacijo le ukinitve svetniških ali drugih nezaželenih imen. Primer slednjega je Sveta Jedert v občini Laško, ki so jo razdelili na več naselij, hkrati pa naselje s tem imenom ukiniti.

Pri ocenjevanju števila preimenovanj je treba biti previden. V času Dravske banovine so se številne podeželske občine, katerih ozemlje se je prekrivalo z istoimensko župnijo, imenoval po farnem zavetniku, medtem ko se je naselje, v katerem je bil sedež občine in župnije, imenovalo drugače. Značilna primera sta Sveti Jurij ob Ščavnici in Sveti Andraž v Slovenskih goricah s sedežem v Vidmu oziroma Vitomarcih (Splošni pregled ... 1939; Krajevni leksikon Dravske ... 1937). Upravno so se okraj takrat delili na občine, te pa na katastrske občine in kraje. Po 2. svetovni vojni se je upravna razdelitev spremenila, okraj so se delili na kraje (v katerih so delovali krajevni ljudski odbori), ti pa na katastrske občine in naselja (Zakon o upravni ... 1946). Povojni kraji so bili torej primerljivi s predvojnimi občinami, povojna naselja pa s predvojnimi kraji. Zaradi teh sprememb je lahko prišlo tudi do zmede pri imenih.

Tako je na primer Jurski Vrh v prvem povojnem seznamu naselij zapisan kot Sveti Jurij ob Pesnici. Tega so leta 1952 preimenovali v Jurski vrh, kar je pomenilo, da je naselje dobilo nazaj svoje prvotno ime. V Kraljevini Jugoslaviji je župnija Sv. Jurij imela sedež na Jurskem vrhu. Še bolj znan primer je

Preglednica 4: Naselja, ki so po letu 1990 dobila ime krščanskega izvora po nekdanji občini oziroma upniji, kakršnega pred 2. svetovno vojno niso imela.

uradno ime leta 1939	leto preimenovanja	uradno ime leta 2005	občina
Bučkovci	1991	Mala Nedelja	Ljutomer
Staro Apno	1992	Škocjan	Grosuplje
Tirosek	2005	Nova Štifta	Gornji Grad
Videm	1997	Sveti Jurij ob Ščavnici	Sveti Jurij
Vrh	1992	Vrh Sv. Treh Kraljev	Logatec
Vurmat	1994	Sv. Duh na Ostrem vrhu	Selnica ob Dravi

Sv. Jurij ob Ščavnici, ki so ga v drugi polovici 20. stoletja dvakrat preimenovali: leta 1953 iz Sv. Jurija ob Ščavnici v Videm in nato 1997 nazaj, tokrat v Sveti Jurij ob Ščavnici. Pogled v Leksikon Dravske banovine razkrije, da se je naselje imenovalo Videm, občina pa Sv. Jurij. T. i. Savnikov Krajevni leksikon (Savnik 1980), ki je izvrsten vir za preučevanje krajevnih imen, saj je nastal po obsežnem terenskem delu, kjer so avtorji ugotavljali med drugim, kako prebivalci imenujejo svoj kraj, navaja obe imeni. Zagotovo so prebivalci Vidma svoj kraj imenovali Videm, okoličani, ki so v njem urejali pravne ali cerkvene zadeve, pa Sv. Jurij, tako kot sta se imenovali občina in župnija. Tako je v vnemi po vračanju starih imen

Sliki 1: Ime kraja je tesno povezano z miselnim svetom prebivalcev in preimenovanje je, tudi če je povezano z organizacijskimi spremembami v naselbinski ureditvi, lahko boleče. Stara hišna številka se marsikdaj noče umakniti novi.

naselje dobilo ime, ki ga je tradicionalno imela le občina. Podobno se je v letu 2005 zgodilo z Novo Štifto v občini Gornji Grad (Pojasnila ... 2005) (glej preglednico 4).

Kljub začetnemu prepričanju, da v povojnem obdobju ni bilo nikakršne javne razprave na temo sprememb krajevnih imen, da je bila odločitev vsiljena, da je prišla iz oblastnih vrhov in da ljudje niso imeli pravice izraziti svojega mnenja oziroma nestrinjanja, smo ugotovili, da je to v večini primerov držalo, vendar so bile tudi izjeme. Prebivalci so, če so bili organizirani in vztrajni, preprečili nasilno spremembo ali dosegli ustrežnejše ime od predlaganega. Na nek način se je to pokazalo pri Podnanosu, kjer so odločno zavrnilo ime herojskega sokrajana – seveda jim pa ni uspelo zadržati prvotnega imena: Sv. Vid – in še močneje pri Dornberku, kjer vrsta predlaganih imen ni dobila podpore in po večkratnem preimenovanju je kraj vendarle dobil ali pa obdržal svoje prvotno ime (Rosa 1993). V drugih primerih so ljudje že po dolgoletni uradni rabi novega imena z ljudsko iniciativo in državljskim pogumom dosegli ponovno uvedbo zgodovinskega imena. Tako je Št. Danijel, ki je leta 1955 postal Spodnja Jamnica, dobil prvotno ime v rahlo spremenjeni obliki že leta 1970. Krajanji so se družno uprli in zavrnilo rabo vsiljenega imena in dosegli prvotno, kot so ga sami izgovarjali: Šentanel.

Zakon o imenih naselij iz leta 1948 (Zakon o imenih ... 1948) je zahteval ustrezno prilagoditev imen, vendar ni dajal podrobnejših navodil. Iniciativa je bila tako prepuščena lokalnim oblastem, ki so morale predlagati konkretne spremembe in so bile pri tem bolj ali manj dosledne. Nekatera imena so se tako izognila spremembi. Tako je nespremenjena ostala Sv. Barbara, pri čemer je le nekaj kilometrov oddaljeni Sv. Andrej postal Andrej nad Zmincem. Še bolj zanimivo je to, da je v nekdanji veliki občini Škofja Loka poleg Sv. Duha le Sv. Barbara uspela zadržati svoj svetniški sij. Podobno je bilo v Slovenskih goricah. Sv. Ana in Sv. Trije Kralji so ostali nespremenjeni, Sv. Trojica in Sv. Benedikt pa ne. Vsega skupaj je 15 imen naselij, ki so se začela s Sv. ali Sveta/i/o ubežalo prekrščevalski ihti. Kljub temu pa te izjeme kažejo na že omenjeno nedoslednost lokalnih oblasti. Navedena primera kažejo na to, da je bilo izvajanje zakona prepuščeno ideološko aktivnim posameznikom. Tudi prakse spreminjanja so bile dokaj različne: od pritiskov in navideznega referendumov v Sv. Križu, poznejšem Vipavskem Križu (Malnič 2002) do napol tajnega ukrepa v Sv. Križu, poznejšem Podbočju (Černešič Krošelj 2002).

Zanimiv je primer Nemških vasi, ki so nastale in dobile ime v obdobju srednjeveške kolonizacije in so kazale na nekdanji nemški otok znotraj slovenskega ozemlja. Nemški vasi pri Pivki in Šentrupertu sta postali Slovenski, medtem ko so ostale štiri Nemške vasi obdržale svoje ime kot tudi Nemška Gora, Nemška Loka in Nemški Rovt. Nemški vasi v občini Ribnica je leta 1973 pretilo, da bi se preimenovala, saj je žalila narodni čut nekega borca NOB iz Ljubljane, ki je predlagal spremembo v Ribniško vas. Pobuda je doživela odziv v časopisu, kjer je Debeljak (1973) ob upoštevanju zgodovinskih dejstev argumentirano branil zgodovinsko ime.

Naslednji anahronizem povojnih sprememb je povezan z imeni fevdalnega izvora. Na eni strani je vrsta naselij, ki so se imenovala po graščini (Puterhof, Rajhenburg), dobila novo ime, na drugi strani pa so nekatera nova imena izvirala iz fevdalnih časov. Že omenjena Sv. Ana v občini Slovenska Bistrica je postala Stari grad in Št. Peter Otočec. Očitno je, da so bila imena gradov, če so bila slovenska seveda, kljub vsemu bolj zaželeno kot svetniška imena. Poglejmo si še primer Kort in Kortine v slovenski Istri. Prve so postale Dvori nad Izolo, druge Truške, istočasno pa se je del naselja Črni Kal izločil in dobil ime Kortine (Pregled sprememb ... 1992). Slednje očitno niso žalile »narodnostnega čuta slovenskega naroda« (Zakon o imenih ... 1948).

Da je bil izbor novega imena večinoma plod trenutnega navdiha odgovornih, jasno pokaže tudi primer Sv. Križa v občini Trebnje: »... *Nekdo je rekel, da ne more biti Sveti Križ. Predlagali smo samo Križ. Tudi ne. Funkcionar vpraša, če ima vas drugo ime. Domačin pravi: griček nad Slepškom se imenuje Bela Ljubljanca. Funkcionar je rekel, da Ljubljanca ne more biti na Dolenjskem, torej naj bo Beli grič...*«. Starejši Svetokrižanci so spremembo dojeli kot dejanje, ki jim je vzelo svoje krajevno ime. Še vedno pravijo, da so s Svetega Križa, gasilci so svetokriški in tudi pošta najde naslovnika na Svetem Križu (Tomazič 1992).

4 Svetniki so ponovno zaželeni, a ne vsi in ne vsi enako

Osamosvojitve Slovenije in uvajanje demokratičnih načel sta sprožila obraten proces. Leta 1980 sprejet in še vedno veljaven zakon (Zakon o imenovanju ... 1980) določa, da dajejo »... *pobude in predloge za imenovanje, preimenovanje, združevanje in odpravo naselij in ulic delovni ljudje in občani v organizaciji Socialistične zveze delovnega ljudstva in v drugih družbenopolitičnih organizacijah ter na svojih zborih in v organih krajevnih skupnosti...*«. Odločitev po tem zakonu sprejme občinska skupščina, v skladu z današnjo ureditvijo torej občinski svet. Nekoč izbrisana imena so se ponovno začela pojavljati. Nekatere spremembe so se zgodile že prej. Ob že omenjenem Šentanelu je civilna iniciativa v Dvorih nad Izolo kljub nekaterim nasprotovanjem ter obisku zvezne policije dosegla, da se je leta 1988 vrnilo staro ime: Korte (Morato 2005). Tudi že omenjeno Strnišče je že leta 1974 stopilo iz sence Borisa Kidriča in Velenje iz Titove sence tik pred demokratičnimi spremembami.

V večjem obsegu so se spremembe zgodile po letu 1991, vendar je bilo ponovno uvajanje zgodovinskega imena pogosto povezano z obsežnimi javnimi polemikami. V duhu novega časa so se ljudje zavedali, da je njihovo mnenje pomembno, da imajo moč in da so oni tisti, ki odločajo. Mnenje ljudi je (bilo) pomembno, česar so se hitro zavedli občinski sveti, ki so hoteli sprejeti odlok o preimenovanju. Nekatere spremembe so se zgodile hitro in brez težav (kot pred pol stoletja), nekatere šele po referendumih ali bile zavrnjene. Najnovejšo preimenovanje je pomenilo trk dveh identitet: zgodovinske, ki je bila po vojni nasilno izbrisana, in približno štiri desetletja trajajoče nove. Vsaka je imela svoje zagovornike, slednja še bolj vneta, mlade in angažirane. »... *Nasilni sklep oblasti postane z menjavo generacij dejstvo, okoliščine brez alternative, sčasoma navada...*«, pravi Malnič (2002). Zaradi odsotnosti zgodovinskega spomina, kot pravi Malnič, preimenovanje postane pragmatično vprašanje. Stroški, nepotrebne poti, zapravljanje časa, nobene koristi so bili glavni argumenti nasprotnikov uvedbe zgodovinskega imena (Lesjak 1999; Černelič Krošelj 2002; Malnič 2002).

Preglednica 5: Naselja, ki so bila ukinjena in pozneje ponovno ustanovljena.

ime naselja	leto ukinitve	leto ponovne ustanovitve	ново ime	občina
Cesta	1952	1971	Cesta	Ajdovščina
Goričice	1952	1989	Goričice	Cerknica
Hrib	1952	2000	Hrib	Črnomelj
Javornik	1948	1998	Slovenski Javornik	Jesenice
Kal	1953	2000	Kal	Zagorje ob Savi
Koroška Bela	1948	1998	Koroška Bela	Jesenice
Koseze	1953	1955	Koseze	Vodice
Kot	1952	2000	Kot pri Damlju	Črnomelj
Kožmani	1953	1991	Kožmani	Ajdovščina
Laški Rovt	1952	1993	Laški Rovt	Bohinj
Male Žablje	1952	1971	Male Žablje	Ajdovščina
Plače	1952	1971	Plače	Ajdovščina
Potoče	1952	1974	Potoče	Ajdovščina
Ravne	1953	1994	Ravne	Cerklje na Gorenjskem
Selce	1952	2000	Selce pri Špeharjih	Črnomelj
Solkan	1953	1988	Solkan	Nova Gorica
Studeno	1966	1993	Studeno	Železniki
Špital	1953	2000	Špital	Zagorje ob Savi
Zgornje Laze	1952	1985	Zgornje Laze	Bled

Katera po vojni uveljavljena imena so se spremenila? Vsega skupaj je 35 naselij dobilo nazaj svoje nekdanje ime, če izvzamemo spremembe, ki so se zgodile že prej (Cetore, Korte, Šentanel, Velenje). Vsa med njimi so imena iz krščanske tradicije in skupno jim je to, da so v letih, ko je nastajal Savnikov Krajevni leksikon (1968, 1971, 1976, 1980), bila povsem živa med ljudmi. Nekatera nova so med domačini zbujala posmeh in zaničevanje tistih, ki so jih uporabljali (Dvori nad Izolo, prej in ponovno Korte), nekatera naselja sploh niso imela izpeljank iz novega imena (Gornja vas pri Preboldu, prej Sv. Lovrenc pri Preboldu, ponovno Sv. Lovrenc). Prebivalci so se imenovali Štlerančani in so živeli v Šentlorancu, kjer so dihali štleranski zrak. Tudi Vinski Vrh pri Slivnici se med ljudmi ni prijel, saj so vedno uporabljali samo svetniško ime. Da so zgodovinska imena živeła, se vidi v časopisnih in strokovnih objavah, kjer so bila navedena tudi nekdanja imena (Piry 1985; Stanič 1990).

Poleg teh spremenjenih imen je še vrsta naselij, kjer je bilo in je še vedno staro ime živo, vendar do spremembe ni prišlo. V Podljubelju se, kljub temu, da se novo ime ni prijelo (Saje 1995), o spremembi ni nikoli govorilo. Podobno je tudi v že omenjenem Belem Griču, kjer verjetno ni bilo nikogar, ki bi se za spremembo zavzel. Pri polemikah, povezanih s ponovnim preimenovanjem, sta se izkazali dve pomembni dejstvi, in sicer, da so se ljudje, ki so bili svetovnonazorsko blizu strankam Slovenske pomladi, običajno zavzemali za ponovno uvedbo zgodovinskega imena. Nasprotniki preimenovanja pa so bili mlajši ljudje, pri katerih nekdanje ime ni bilo v kolektivni zavesti in zgodovinskem spominu. Za njih je bila ponovna uvedba zgodovinskega imena prav tako nasilno dejanje kot 50 let prej za njihove starše in stare starše. V nasprotju s slednjimi so bili bolj izobraženi in so si upali javno nasprotovati. »... Če bodo spremenili ime ... bodo posegli v del moje identitete ... V imenu česa je mogoče spremeniti ime neke vasi? ...«. Poprava krivice, storjene njihovim prednikom, je ustvarjala nove krivice. Naslednje dejstvo je, da so se ob javnih polemikah pokazale razlike med prebivalci osrednjega naselja in okoličani oziroma med lokalno in (mikro)regionalno identiteto. Na primeru Sv. Jurija ob Ščavnici oziroma Vidma se je lokalna identiteta razdelila na dve ravni: identiteto prebivalcev osrednjega dela naselja Videm (ki se je tako vedno imenovalo) in identiteto okoličanov, ki na Videm niso bili navezani, pač pa na občino in župnijo Sv. Jurij (Bakal 1997; Celec 1997).

Prav tako razvpit je primer Vipavskega Križa. Kljub neuspelemu referendumu sredi devetdesetih letih 20. stoletja so menihi ob koncu tisočletja ponovno začeli izvajati aktivnosti za vrnitev zgodovinskega imena. Ajdovski občinski svet je sprejel Odlok o preimenovanju Vipavskega Križa v Sv. Križ, ki pa je bil na naknadnem referendumu zavrnjen (Alič 1999; Crnica 1999a, 1999b, 1999c; Rijavec 1999). Referendum je zajel vso občino, ne samo prizadetih krajanov. Delež proti je bil na ravni celotne občine večji kot na ravni naselja Vipavski Križ. Očitno so se neprizadeti občani odločili na temelju svojih svetovnonazorskih načel in lastnega prepričanja, pri Križanih pa so k odločnemu ne pripomogli še s preimenovanjem povezani stroški. Prav gotovo je eden od razlogov, da se je Vipavski Križ potrdil na referendumu tudi v dejstvu, da se je že v preteklosti uporabljal izkrajevni pridevnik Vipavski, na primer v članku Simona Rutarja, objavljenem v Izvestijah muzejskega društva za Kranjsko (Rutar 2001). Torej je tudi to, sicer po vojni nekako vsiljeno ime imelo zgodovinske korenine. Slednje je pomembno, saj so popolnoma nova imena, ki niso imela zgodovinske podlage niti niso označevala enot pokrajine imela več nasprotnikov. Običajno so se težje uveljavila, saj niso vzbujala asociacij. Pri Podbočju je bil

Preglednica 6: Naselja, ki so spremenila ime zaradi slabšalnega prizvoka.

prvotno ime	leto preimenovanja	novo ime	občina
Kravjek	1999	Štajerska vas	Slovenske Konjice
Mošnja	1955	Ravnica	Radovljica
Graben	1999	Spodnje Stranice	Zreče
Svinje	1955	Vinje pri Moravčah	Moravče

glavni argument proti ponovni uvedbi Sv. Križa, poleg stroškov seveda, navezanost na domače okolje (Košir 2000; Luzar 2000; M. L. 2000; Mavsar 1999). Naselje je namreč pod gričem Bočje.

Svojevrsten odraz identitete so naselja, ki so bila ukinjena in priključena sosednjim naseljem ali so jih »pogoltnila« rastoča mesta. Ponovno osamosvajanje naselja je bilo še zahtevnejše kot samo sprememba imena in zato odraz še večje zakoreninjenosti nekdanjega naselja v miselnem svetu posameznika in lokalne skupnosti. Najhitreje je ponovno zaživelo naselje Koseze v občini Vodice, in sicer že po dveh letih sobivanja s Šinkovim Turnom. Pregled ponovno oživelih naselij pokaže (Laški Rovt), da v vseh primerih morda ni šlo zgolj za organizacijske spremembe, ampak za uresničevanje zakona (žalitev nacionalnega čuta). Med večjimi naselji je značilen primer Solkana, ki je bil več kot 30 let po priključitvi k Novi Gorici ponovno slovesno razglašen za samostojno naselje.

Za utemeljitev trditve, da so bile ideološko spodbujene spremembe v prvi polovici petdesetih let 20. stoletja in najnovejše zelo podobne, služi primer najmlajše Slovenske vasi. Tako kot je komunistična oblast hotela odstraniti nemško in italijansko identiteto, je samostojna Slovenija imela druge namišljene sovražnike. Tokrat je bilo treba na južni meji jasno povedati, da je to slovensko ozemlje. Slovenska vas se ponuja kar sama od sebe. Bregansko selo je bilo sporno, ker je Bregana na drugi strani državne meje. Da je regionalna pripadnost pri Slovencih močno izražena, kaže tudi primer Štajerske vasi. Prebivalci dela Kravjeka so svojo regionalno identiteto aplicirali na lokalno raven.

Vsa preimenovanja naselij niso povezana s politiko in ideološkimi posegi oblasti. V nekaterih primerih prebivalci sami niso bili zadovoljni z imenom svojega naselja, ker so v njem čutili nek negativen prizvok ali so se ga celo sramovali. Taki primeri so Mošnja, ki je postala Ravnica (Hladnik 2005), Svine v občini Moravče so postale Vinje pri Moravčah, Kravjek je bil ukinjen oziroma razdeljen na že omenjeno Štajersko vas in Spodnji Jernej (AMr 1998). Ko so Stranice pri Slovenskih Konjicah delili na več novih samostojnih naselij, prebivalci zaselka Graben niso sprejeli tega imena in dobili ime Spodnje Stranice (Pojasnila ... 2005).

5 Sklep

Krajevno ime v sebi nosi zgodbo o pokrajini, ki so jo ljudje ponotranjili. Postala je del njih in oni so postali del nje; odnos med ljudmi in pokrajino je sestavljen iz medsebojnega vplivanja in predstav, torej gre za družbeni proces, identiteto (van 't Klooster 2002), ki navezuje ljudi na določeno pokrajino. V nasprotju z ostalimi prvinami, na katere se naslanja oblikovanje lokalne ali regionalne identitete, ki so podvržene neprestanim spremembam, so imena relativno stalna in stabilna. Zato njihovo spremembo ljudje običajno dojemajo kot vsiljevanje. Krajevna imena so predvsem geografski dejavnik, njihova sprememba pa je povezana z upravnimi in političnimi spremembami.

Krajevna imena odsevajo naravno, kulturno, jezikovno in versko dediščino okolja, v katerem se pojavljajo, in politično, saj so lahko neposredno trobilo vladajoče ideologije. Prav iz političnih razlogov so bila slovenska krajevna imena v 2. polovici 20. stoletja dinamična prvina pokrajine. Sprememba sredi petdesetih let je prišla od zgoraj in je jasno opredelila razliko med »mi« in »oni« ali razliko med ljudsko in uradno ravno; bila je zapovedana z zakonom, čeprav je njeno praktično izvajanje šepalo in je bilo večinoma prepuščeno aktivnim in politično angažiranim posameznikom. Izbrano novo ime je v večini primerov imelo neko logično povezanost, včasih pa je bilo plod trenutnega navdiha odločevalcev. Vključevanje lokalne skupnosti je bilo pogosto le na formalni ravni, v redkih primerih pa je (lokalna skupnost) odločno zagovarjala svoja stališča in tudi uspela.

Spremembe krajevnih imen, ki so sledile osamosvojitvi Slovenije, so bile v določenih segmentih zelo podobne prejšnjim. Obakrat je sprememba pomenila novo oblikovanje prostora in časa in obakrat je bilo politično dejanje, ki je obsegalo selektivno pozabljenje preteklosti in na drugi strani selektivno obeleževanje preteklosti. Bistvena razlika je bila v tem, da so bili tokrat v večini primerov lokalni prebivalci gonilna sila, ki se je zavzela za popravilo krivic in za ponovno uvedbo. Demokratizacija družbe je namreč omogočala in spodbujala *bottom-up* princip.

Zadnje spremembe so dober odraz novega razumevanja narodne zgodovine. Tudi tukaj so se – tako kot na vseh področjih javnega in političnega življenja – mnenja razdelila in tudi tukaj je poprava krivic ustvarjala nove krivice. V nasprotju z drugimi socialističnimi državami, nad katerimi je bdela železna ruska roka in zatorej hočejo pozabiti komunistično obdobje, je v Sloveniji odnos do polpretekle zgodovine prijaznejši, saj sistem ni bil tako strog in nečloveški. Starejši, katerih korenine so segale v obdobje Kraljevine Jugoslavije, in tisti, ki se niso strinjali s preteklim sistemom, so spremembe pozdravili, ostali so bili proti. Posamezni primeri so spodbudili živahne javne razprave in polemike, ki so se končale z referendumom. Vrnitev starega imena je bila za nekatere prav tako boleča kot tista pred petdesetimi leti. Za njih je preimenovanje vtisnilo novo oziroma drugačno zgodbo v pokrajino. Zato ni presenečenje, da je relativno malo naselij dobilo odvzeta imena nazaj.

Obe poglavji krajevnega poimenovanja sta pokazali, da ima ime veliko moč; najbolj znan sodoben, razpvit ter polemičen primer je primer Makedonije, kateri Grčija odreka legitimnost narodnega imena. Poimenovanje je politično dejanje, je odraz zmagovalstva in mehanizem za ureditev razmerja do izginulega režima in do ostalih krajev. Komunistična Jugoslavija je z izgonom svetnikov jasno pokazala, da je nova država ateistična, s posameznimi imeni (Titovo Velenje, Partizanski Vrh, Kidričevo) pa jasno konkretizirala novo ideologijo in pokazala moč vladajoče strukture.

Ime je zagotovo tista prvina, ki določeno osebo, ozemlje ali kraj najprej determinira. Je kulturna vrednota, zelo pomembna za oblikovanje človekovega odnosa do okolja: pozitiven odnos in njegovo ponotranjenje pripomoreta k človekovemu dobremu počutju v določenem okolju, kar ustvarja odgovoren odnos človeka do pokrajine, v kateri živi. Visoko mesto v človekovem vrednostnem sistemu je torej zagotovilo za odgovoren in trajnosten odnos. Večina krajevnih imen ima veliko sporočilno vrednost, saj odražajo odnos ljudi do okolja, pravzaprav odnos naših prednikov in njihovo dojemanje oziroma pogled na prostor.

Večja stopnja lokalne identitete je povezana s povezanostjo prebivalcev s svojim (naravnim) okoljem, ta pa je praviloma večja v manjših naseljih z večjim deležem kmečkega prebivalstva in manjšim deležem priseljencev. Do vrnitve starega imena je pri manjših naseljih z manj kot tisoč ali celo manj kot sto prebivalci. V večjih naseljih s prevlado zaposlenih v industriji ni prišlo niti do razprave o preimenovanju, taki primeri so Pivka (nekdanji Št. Peter na Krasu) ali (Sveti) Lenart v Slovenskih goricah. Odnos prebivalcev do imena je torej lahko tudi pokazatelj njihovega odnosa do okolja, v katerem živijo in posledično tudi pomemben predmet geografskih raziskovanj.

6 Viri in literatura

- Alič, V. 1999: Križ, ki razburja prebivalce: prebivalci občine Ajdovščina bodo v nedeljo odločali o imenu Vipavskega Križa na referendumu. *Dnevnik* 49, 246.
- AMr 1998: Iz Kravjeka Spodnji Jernej in Štajerska vas. *Večer* 54, 247.
- Argenbright, R. 1999: Remaking Moscow: new places, new selves. *Geographical Review* 89-1.
- Azaryahu, M. 1996: The power of commemorative street names. *Environment and Planning D: Society and Space* 14.
- Azaryahu, M. 1997: German Reunification and the Politics of Street Names: The Case of East Berlin. *Political Geography* 16, 6.
- Bakal, O. 1997: So bili na zbor povabljeni le izbrani? *Večer* 53, 255.
- Baskar, B. 2004/05: Krajevna imena med kolonializmom in etničnim nacionalizmom. *Gledališki list SNG Drama* 84, 5.
- Bell, J. 1999: Redefining national identity in Uzbekistan: symbolic tensions in Taskent's official public landscape. *Ecumene* 6-2.
- Berk, S. 1998: (Ne)prepoznavnost Slovenije in njena zamenljivost s Slovaško. *Geografski obzornik* 45-1. Besedoslovne lastnosti slovenskega jezika – slovenska zemljepisna imena 2003, Pišece.

- Bourdieu, P. 1991: *Language and symbolic order*. Cambridge.
- Celec, B. 1997: *Veselica pri Sv. Juriju*. *Mag* 3, 36.
- Claval, P. 1998: *An introduction to regional geography*. Oxford.
- Cohen, S. B., Kliot, N. 1992: *Place-names in Israel's ideological struggle over the administered territories*. *Annals of the Association of American Geographers* 82.
- Cosgrove, D. 1998: *Cultural Landscapes. A European Geography*. Harlow.
- Cosgrove, D. E. 1984: *Social formation and symbolic landscape*. Madison.
- Crnica, S. 1999a: *Bo Vipavski Križ spet Sveti Križ?* *Delo* 41, 16.
- Crnica, S. 1999b: *Ime Vipavski Križ bo ostalo enako: ajdovski volivci so na včerajšnjem referendumu glasovali proti spomladi sprejetemu odloku o preimenovanju Vipavskega Križa*. *Delo* 41, 212.
- Crnica, S. 1999c: *Janez Svetokriški razlog za preimenovanje kraja?* *Delo* 41, 49.
- Černelič Krošelj, A. 2002: *Sv. Križ ali Podbočje*. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 42, 1/2.
- Debeljak, J. 1973: *Nemška ali Slovenska vas?* *Dolenjski list* 24, 16.
- Duncan, J. S., Duncan, N. 1988: *(Re)reading the landscape*. *Environment and planning D: Society and Space* 6.
- Gabrovec, M., Perko, D. 1997: *Imenik uradnih imen naselij v Sloveniji*. Ljubljana.
- Gams, I. 1991: *Analiza imen za obalno regijo*. *Annales* 1-1.
- Harner, J. 2001: *Place identity in copper mining in Sonora, Mexico*. *Annals of the Association of American Geographers* 91.
- Head, L. 2000: *Cultural landscapes and environmental change*. London, New York.
- Helleland, B. 2002: *The social and cultural value of place names*. *Medmrežje*: <http://unstats.un.org/unsd/geoinfo/N0246693.pdf> (22. 3. 2005).
- Hladnik, M. 2005: *Srednja Dobrava in njena okolica*. *Medmrežje*: <http://www.ff.uni-lj.si/slovjz/mh/dobrava.html> (14. 9. 2005).
- Jett, S. C. 1997: *Place-Naming, Environment, and Perception among the Canyon de Chelly Navajo of Arizona*. *Professional Geographer* 49-4.
- Klemenčič, M. M. 2005: *Regija in regionalna struktura Slovenije*. *Dela* 23.
- Košir, M. 2000: *Podbočje bo Podbočje*. *Delo* 42, 242.
- Krajevni leksikon *Dravske banovine, 1937*. Ljubljana.
- Le Poidevin, R. 2004: *The Experience and Perception of Time*. Zalta, E. N. (ur.): *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. *Medmrežje*: <http://plato.stanford.edu/archives/win2004/entries/time-experience/> (14. 3. 2005).
- Lesjak, P. 1999: *Stroški na plečih občanov*. *Dnevnik* 49, 101.
- Light, D. 2004: *Street names in Bucharest, 1990–1997: exploring the modern historical geographies of post-socialist change*. *Journal of Historical Geography* 30-1.
- Luzar, M. 2000: *Pod Bočjem ali Svetim Križem?* *Dolenjski list* 51, 9.
- M. L. 2000: *V pričakovanju imena Sveti Križ*. *Dolenjski list* 51, 7.
- Majdič, V. 1999: *Ideološko-politično spreminjanje zemljepisnih imen*. *Razgledi* 21.
- Malnič, A. 2002: *Križi s Križem*. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 42-1/2.
- Mavsar, B. 1999: *Podbočje ostaja Podbočje*. *Posavski obzornik* 3, 22.
- Morato, N. 2005: *Korte, ustni vir* (15. 4. 2005).
- Myers, G. A. 1996: *Naming and placing the other: power and the urban landscape in Zanzibar*. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie* 87.
- Paasi, A. 2000: *Reconstructing regions and regional identity*. *Medmrežje*: <http://www.kun.nl/socgeo/n/colloquium/Paasi1.pdf> (16. 12. 2003).
- Paasi, A. 2003: *Region and place: regional identity in question*. *Progress in Human geography* 27-4.
- Perko, D. 2001: *Zgoščeni imenik zemljepisnih imen Slovenije*. Ljubljana.
- Peršolja, B. 1998: *Geografski problemi imenoslovja na izbranem primeru Kamniško-Savinjskih Alp*. *Geografski zbornik* 38.
- Peršolja, B. 2003: *Pot zemljepisnega imena od nastanka do uporabe*. *Geografski vestnik* 75-2.

- Piry, I. 1985: Demografska gibanja kot dejavnik razvoja v občini Logatec. Ljubljana. Pojasnila o teritorialnih spremembah pri naseljih po občinah v obdobju 1971–junij 2005. Statistični urad Republike. Medmrežje: [http://www.stat.si/doc/reg/Pojasnila o teritorialnih spremembah pri naseljih 1971–2005.doc](http://www.stat.si/doc/reg/Pojasnila%20o%20teritorialnih%20spremembah%20pri%20naseljih%201971–2005.doc) (13. 9. 2005).
- Pregled sprememb naselij Republike Slovenije od leta 1948 do 1990, 1992. Ljubljana.
- Premk, F. 2004: Slovenska versko-krščanska terminologija v zemljepisnih imenih in spremembe za čas 1921–1967/68. Besedoslovne lastnosti slovenskega jezika. Ljubljana.
- Rijavec, R. 1999: Vipavski Križ ali Sveti Križ? Oko 6, 159.
- Rosa, J. 1993: Nova oblast – nova imena: dokumenti o preimenovanjih naših krajev v letih 1948–1955. Nova Gorica.
- Rutar, S. 2001: Sv. Križ vipavski. Ponatis iz Izvestij muzejskega društva za Kranjsko. Ajdovščina.
- Sagan, I. 2004: Looking for the nature of the contemporary region. Progress in Human geography 28-1.
- Saje, S. 1995: Kraja Sv. Ana ni več, »Šentančani« pa so še. Gorenjski glas 48, 99.
- Sauer, C. O. 1966: On the background of geography in the United States. Heidelberg Geographische Arbeiten 15. Wiesbaden.
- Savnik, R. (ur.) 1968: Krajevni leksikon Slovenije, I. knjiga, Zahodni del Slovenije. Ljubljana.
- Savnik, R. (ur.) 1971: Krajevni leksikon Slovenije, II. knjiga, Jedro osrednje Slovenije in njen jugovzhodni del. Ljubljana.
- Savnik, R. (ur.) 1976: Krajevni leksikon Slovenije, III. knjiga, Svet med Savinjskimi Alpami in Sotlo. Ljubljana.
- Savnik, R. (ur.) 1980: Krajevni leksikon Slovenije, IV. knjiga, Podravje in Pomurje. Ljubljana.
- Slavec, E. 1995: Javna poimenovanja kot pomemben vidik narodne zavesti. Primorska srečanja 19, 170/171. Splošni pregled Dravske banovine, 1939. Ljubljana.
- Stanič, S. 1990: Raven – sv. Peter. Rodna gruda 37-2.
- Terkenli, T. S. 2001: Towards a theory of the landscape: the Aegean landscape as a cultural image. Landscape and Urban Planning 57, 3-4.
- Titl, J. 1998: Geografska imena v severozahodni Istri. Knjižnica Annales 18. Koper.
- Tomažič, B. 1992: Drugo ime za pokoro: kako so krajevna imena izgubila svetniški sij: Sveti Križ pri Mokronogu. 7D 21, 14.
- Uredba o preimenovanju naselij, o dopolnitvi imena takih naselij, ki imajo enako se glaseča imena in o drugih popravkih imena naselij. Uradni list LRS 21/1955.
- van 'T Klooster, S. A. in ostali. 2002: Beyond the Essential Contestation: Construction and Deconstruction of Regional Identity. Ethics, Place & Environment 5-2.
- Verdery, K. 1999: The Political Life of Dead Bodies: Reburial and Post-Socialist Change, Columbia.
- Yeoh, 1996: Street-naming and nation building: toponymic inscriptions of nationhood in Singapore. Area 28.
- Zakon o imenih naselij in označbi trgov, ulic in hiš. Uradni list LRS 10/1948.
- Zakon o imenovanju in evidentiranju naselij, ulic in stavb. Uradni list SRS 5/1980.
- Zakon o upravni razdelitvi Ljudske republike Slovenije. Uradni list LRS 26/1946.
- Zidar, P. 1984: Okupacija Javornika. Ljubljana.

7 Summary: Place names: a testing ground for demonstration of power and a reflection of local identity

(translated by Wayne J. D. Tuttle)

In this article, we examine the role and significance of place names in the formation of the relationship of people to an area or a region and the formation of a local and regional identity. Place names are relatively stable and until a few decades ago had not changed much since their origin hundreds or

even thousands of years ago. Political changes in the last century, however, led to changes in certain types of place names. We present the causes, character, and intention of the largely ideologically-motivated changes that followed World War II and the independence of Slovenia, place their changing in context, and determine the attitudes of people to these changes in order to establish the relationship of people to the environment in which they live.

Place names are an important part of the geographical and cultural environment since over the centuries of their existence and frequent usage they have become a part of the landscape and of the society that occupies a certain landscape. A name is a social creation that expresses the relationship between people and their environment. In spite of their apparent stability, place names do change as a result of changes in the social organization of space, development, and universal changes. The object of our study is the artificially-caused renaming linked to political changes and ideologies that want to redefine space anew and influence the formation of the attitude of the people toward the space.

The largest wave of changes occurred in 1955 with the implementation of Law on Names of Settlements and Marking of Squares, Streets, and Houses (1948), whose third article decreed that *«... settlements may not bear names that are not in accordance with today's social and national reality or that offend the national feelings of the Slovene nation or other nations of Yugoslavia ...»*. Ideological changes covered names from the Christian tradition, names linked to Germans or Italians and their languages, and names that were a heritage of feudalism. The greatest impact was on places named after a parish patron saint. In many cases, the demands of the new authorities were met if the noun qualifier – for example, »Sveti«, »Sveta«, and »Sveto« (meaning »Holy« or »Saint«), »Sv.« (meaning »Saint«), or Marija (»Mary«) – was removed or the name was changed to a more »acceptable« form (e. g., from »Sv. Jakob ob Savi« to »Šentjakob«).

An analysis of the new names revealed the following types of renaming:

- only the »acceptable« part of the old name remained; in addition to the noun qualifier »sveti«, the names of saints or from the Christian tradition were also removed. Thus, Devica Marija v Polju (»Virgin Mary in the Field«) became just Polje;
- for the new name, the name of a hamlet that was a constituent part of a settlement was used; this was especially characteristic in rugged areas with dispersed settlements with a church at the core of the settlement and hamlets scattered on neighbouring hills;
- names linked to the names of rivers, mountains, etc., and to field names;
- names linked to distinguished buildings (usually a castle) or to landscape features or characteristic activities of a region;
- restoration of names used in the past;
- names that are completely artificial but are a reflection of spatial relationships in the settlement's network;
- names that undisputedly reflected the spirit of the new ideology.

In addition to these names, there were also names that evoke no association at all because they were simply made up. In the majority of cases, there was no public discussion about the change of a place name because the people had no right to express their opinion or disagreement. The decision was simply imposed by the higher authorities. However, there were exceptions. If people were organized and persistent, they prevented the forced change or acquired a more acceptable name than the one suggested. In other cases, after years of official use of the new name, people achieved the reintroduction of historic names through public initiatives and the courage of the citizens. In spite of the clear legislation, the initiative was left to local authorities who had to suggest concrete changes that were more or less consistent with the law. Altogether, fifteen settlement names that began with Sv. or Sveta/i/o escaped the hasty rebaptisms.

The attainment of Slovenia's independence triggered just the opposite process, which was accompanied by extensive public debates. In the democratic spirit of the new times, people were aware that their opinions are important and that they have the power to decide, and municipal councils took advan-

tage of the situation and adopted ordinances on renaming. Some changes occurred quickly and without difficulty (like half a century ago), some were changed only after referendums, and some even remained unchanged. The latest renaming signified a clash of two identities: the historical identity that was forcefully erased after the war and the new identity that had lasted almost four decades. Each had its defenders, and the defenders of the latter were more zealous, young, and involved. Due to the absence of historical memory, renaming for them became a pragmatic issue related to costs, unnecessary trips, and wasted time.

Which names introduced after the war have been changed? All together, only 35 settlements got their old names back, excluding any changes that occurred before 1991. All of these old names originated in the Christian tradition and were very much alive among the people. Some of the new names had aroused laughter and scorn among the local population, some failed to produce derivative terms to replace the old ones (e. g., although the name of Sv. Anton was changed to Pridvor, its residents were still called »Antonci«), and some were used alongside the historic names. In addition to those with names changed back, there are a number of settlements where the old name was and still is alive but whose »official« names have not been changed back. In the debates centered around the new renomination, two facts were clear: first, those who were in favour of reintroducing the historic name were usually adherents of center-right parties while those against renaming were adherents of the left center and younger people, for whom the former name did not exist in the collective consciousness and historic memory; and second, during the public debates differences became apparent between the inhabitants of a central settlement and those of the surrounding hamlets, or between local and (micro)regional identities.

The changing of place names that followed the independence of Slovenia very much resembled the previous process in certain features. It was a political act that included selective forgetting on one hand and a selective memory of the past on the other. The essential difference this time was that the changes were inspired from below. This time, local populations were the driving force who strove for the rectification of injustice and the reintroduction of historic names. The latest changes are a reflection of the new understanding of the national history. Here too – as in all spheres of public and political life – opinions were divided and here too, the rectification of injustices created new injustices. Older people whose roots reached back to the period of the Kingdom of Yugoslavia and those who disagreed with the previous system welcomed the changes; others were against them. For some, the return to the old name was just as painful as the reverse was fifty years ago. For them, renaming imposed a new or a different story on the landscape. It is therefore no surprise that relatively few settlements got their old names back.

A stronger sense of local identity is linked to the attachment of the population to their (natural) environment, which as a rule is greater in smaller settlements that have a larger proportion of farm households and a smaller proportion of immigrants. The reintroduction of old names occurred mostly in smaller settlements with less than a thousand or even fewer than a hundred residents. In larger settlements with a predominant proportion of industrial workers, a discussion about renaming never even started. The attitude of residents toward a name can be an indicator of their relationship with the environment in which they live and consequently is an important subject for geographical research.

RAZPRAVE**GEOGRAFSKI VIDIKI MREŽENJA PODJETIJ V SLOVENIJI**

AVTOR

Janez Nared

Naziv: univerzitetni diplomirani geograf in profesor sociologije, asistent

Naslov: Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU, Gosposka ulica 13, SI – 1000 Ljubljana, Slovenija

E-pošta: janez.nared@zrc-sazu.si

UDK: 911.3:338.2(497.4)

COBISS: 1.01

IZVLEČEK

Geografski vidiki mreženja podjetij v Sloveniji

Povezovanje podjetij se je v preteklosti izkazalo kot zelo obetavna oblika spodbujanja gospodarskega razvoja, kar izboljša gospodarski položaj celotnega regionalnega gospodarstva, s tem pa tudi blaginjo prebivalstva. Zaradi vseh prednosti, ki jih tovrstno povezovanje prinaša, je mreženje podjetij ena ključnih razvojnih strategij z vidika gospodarskega in regionalnega razvoja. Velikokrat težko kvantitativno dokažemo, katere učinke ima oblikovanje grozdov, vendar domneve številnih raziskav potrjujejo podjetniki, katerih podjetja gradijo svoje prednosti na mrežni povezanosti z ostalimi komplementarnimi podjetji, in uspeh gospodarstva na tovrstnih območjih.

KLJUČNE BESEDE

grozdi, grozdenje, mreže, mreženje, ekonomska geografija, Slovenija

ABSTRACT

Spatial characteristics of business networks in Slovenia

Networking of the enterprises has been proved as a promising way of economic development. It usually improves economic situation of the region and in relation with the income growth increases the living standard of the population. Since the effects of networking are very important for the success of local economy, networking became one of the most useful strategies for enhancing regional economy and regional development respectively. Although effects of the networks are hardly proved with quantitative methods, stimulative impacts of such cooperation can be seen in prosperity of regional economy. Additionally the managers, who lead such networks of companies, confirm their success.

KEYWORDS

clusters, clustering, networks, networking, economic geography, Slovenia

Uredništvo je prispevek prejelo 2. novembra 2005.

1 Uvod

V novi ekonomski geografiji je povezovanje razvojnih akterjev, bodisi političnih, gospodarskih ali socialnih, ključno za razvoj posameznega območja. Glavna pozornost je namenjena povezovanju podjetij kot temeljnih gibalcev razvoja, saj ustvarjajo ekonomsko podlago vsega družbenega delovanja in s tem ustrezno visok življenjski standard. Prednosti, ki jih podjetniške mreže in grozdi prinašajo, so napeljale pristojne s področja gospodarske politike, da podprejo povezovanje podjetij in skušajo s tem dvigniti gospodarsko rast in krepiti regionalni razvoj. Zato je Vlada Republike Slovenije oblikovala vrsto ukrepov za oblikovanje mrežnih gospodarstev. Ker ima tovrstna zasnova gospodarstva pogosto prostorske učinke, smo pristopili k preučevanju prostorske razporeditve podjetij, ki sestavljajo interesna združenja, in poskušali odkriti temeljne tipe mrežnih prostorskih vzorcev in možne posledice tovrstne razporeditve podjetij za razvoj.

2 Metodologija in terminologija

Raziskavo smo zasnovali na teoretskih izhodiščih, ki jih daje tuja literatura, kar pa nam je povzročalo številne težave. Vzrok je terminologija s tega področja stroke oziroma njena neprimerljivost z izrazjem, ki ga za tovrstno povezovanje uporabljajo slovenska podjetja in politika. Gre namreč za ključne razlike razumevanja grozda, ki ga slovenska praksa razume kot vrsto institucionalne povezanosti med sorodnimi podjetji, nastali samoiniciativno ali na podlagi vladnega programa pospeševanja grozdenja podjetij. S tem pojmovanje odstopa od zapovedane spontane koncentracije podjetij v nekem lokalnem ali regionalnem okolju ter od praviloma neformalne povezanosti podjetij, saj upoštevamo le institucionalizirane povezave podjetij, ki so nastale z zavestnim delovanjem, ne pa, kot pravijo teorije o grozdih, na podlagi prednosti, ki jih podjetjem nudi tesna prostorska bližina. S tem se oddaljimo od klasičnega pojmovanja grozda, zato je primerneje govoriti o podjetniških mrežah.

V prispevku obravnavamo prostorske značilnosti mrež podjetij, ki so se v Sloveniji oblikovale v letih 2001, 2002 in 2003. Podlaga za njihovo ugotavljanje so podatki Ministrstva za gospodarstvo (Podatki o grozdih), ki je spodbujalo tovrstno povezovanje. Ker v posredovanem gradivu ni podatkov o prostorski razprostranjenosti podjetij v posamezni mreži, smo se pri določanju le-te osredotočili na sezname članov interesnih povezav, ki jih lahko zasledimo na spletu. Našli smo dvanajst spletnih strani (medmrežje 1–12), ki glede na razpise iz let 2001, 2002 in 2003 predstavljajo tri četrtnine združenj, premnikov pomoči.

Na podlagi lokacije podjetij smo s horološko metodo in metodo podobnosti oblikovali posamezne prostorske tipe mrež ter pritrtdili Rosenfeldu (2005), ki pravi, da uspeha povezave ne moremo opredeljevati s številom njenih članov ali pridobljenih podpor, temveč ga lahko določujemo le oziroma predvsem na podlagi skupnih aktivnosti. Prav tako mreže ne moremo prostorsko omejevati, saj je njen obseg odvisen od sposobnosti podjetij, da ohranjajo tesne medsebojne stike. Vendarle predvidevamo, da imajo oblikovane mreže določene prostorske značilnosti, ki v daljšem časovnem obdobju lahko vplivajo na različni razvoj posamezne mreže ter na gospodarsko uspešnost območja, prek katerega se mreža razteza.

Ker so mreže, ki jih spodbuja država, mlajše, je tipizacijo nesmiselno nadgrajevati glede na razvojne stopnje, ki so jih na tujih primerih ugotovili posamezni raziskovalci (na primer Rosenfeld 2005 v primeru grozdov). Prav tako zaenkrat še nismo globlje posegli v ostale značilnosti povezovanja, kot so oblikovanje podpornega okolja, razpoložljivost kapitala ter učinki, ki jih ima delovanje mreže na podjetja, ki le-to sestavljajo. Tovrstnim raziskavam smo se odrekli zato, ker so povezave med podjetji v začetni fazi razvoja in v tako kratkem času še niso mogle dati vidnejših rezultatov, še zlasti ne takih, ki bi se odražali v prostoru.

3 Mreže podjetij in podjetniški grozdi

S teorijo endogene regionalne rasti so prišli do izraza novi dejavniki, ki pomembno vplivajo na regionalno gospodarsko rast. Eden od njih je vzpostavljanje povezav med posameznimi lokalnimi ali regionalnimi akterji iz gospodarstva, javne uprave ali povsem prostovoljnih združenj. Po splošnem prepričanju tesna mrežna povezanost lahko vpliva na hitrejši razvoj lokalnega ali regionalnega gospodarstva. Tovrstne politične, socialne in gospodarske mreže zaradi navezanosti na prostor hitro prostorsko učinkujejo v smislu močne specializacije regionalnega gospodarstva, tesne navezanosti podjetij na javni sektor in lokalno okolje ter nastajanja številnih podpornih podjetij, ki v regiji sicer ne bi našli zadostnega števila potrošnikov.

Mrežo lahko opišemo kot skupno delo akterjev, ki imajo enake ali podobne cilje, niso povezani v hierarhični sistem in delujejo na podlagi zaupanja. Njihovo povezanost osmišlja izmenjavanje različnih vsebin med udeleženi partnerji, kar prinaša pozitivne materialne ali nematerialne dobičke (dosežke) mreži ali posameznemu podjetju. Pri tem prihaja do skupnega sodelovanja in medsebojne konkurence. S povezovanjem si člani zagotavljajo potrebno znanje in lažji dostop do sodobnih tehnologij, združujejo pa se tudi viri in sredstva, ki dvigujejo konkurenčnost (Bergmann 2003, 19).

Ker princip mreže temelji na kooperaciji, je še posebej primeren za spodbujanje regionalnega razvoja, saj prostorska bližina ugodno vpliva na izgradnjo kontaktne mreže (Fromhold-Eisbith 1999). Odločilna dejavnika vse večje vloge mrež sta tudi devolucija oblasti in pospeševanje partnerskega odnosa med regionalnimi akterji. Povezave med slednjimi naj ne bi bile hierarhične in bi vsem udeleženi morale omogočati neodvisen razvoj lastnih strategij. Oblastne strukture so enakovredne ostalim akterjem, kar pomeni, da morajo biti tudi politični procesi interaktivni, znotraj njih pa si partnerji izmenjujejo informacije o problemih, željah in rešitvah (Arnkil in Spanga 2003).

Velikost območja, ki ga določena mreža pokriva, ni odvisna od administrativnih regionalnih meja (Sternberg in Litzenberger 2004), saj močna in tesno povezana omrežja razvijejo lastne politike in oblikujejo okolje po svoji logiki ter so se sposobna zoperstaviti centralnemu vladnemu nadzoru (Svenson in Östhol 2001, 28). Zagotoviti je treba povezanost mrež znotraj regije za uspešno izkoriščanje priložnosti, ki jih regija nudi (Rösch 2000), kar poveča pomen mrež kot blažilcev negotovosti določenega okolja (Nijkamp, Reggiani, Sabella 1998).

Velika pozornost je namenjena zlasti podjetniškim mrežam, saj se te velikokrat pojmuje kot ključni dejavnik za razvoj regij: na eni strani krepijo podjetniško okolje, na drugi pa vanj vključujejo tudi ostale dejavnike razvoja, kot so lokalno okolje, družbeni in človeški kapital. Ključno za nastajanje podjetniških mrež je dejstvo, da se podjetja povezujejo za doseganje ciljev, ki jih sama ne bi mogla doseči: izdelava bolj zapletenih dobrin, povečanje tržnih možnosti, dostop do dražjih virov in storitev, krčenje stroškov, pa tudi uveljavljanje novih tehnologij, razvoj lokalnih človeških virov ter izmenjava znanj in izkušenj (Rosenfeld 2005; Stahl 2002). Podjetniške mreže imajo ključno vlogo pri ustanavljanju novih podjetij, saj je od njih odvisna podjetniška klima, vplivajo na razvoj podjetniške kulture in stopnjo lokalne ustvarjalnosti, obenem pa lahko njihovi viri začasno nadomestijo kapital (Stahl 2002; Burkhardt, Lohman, Marowsky, Thome 2003).

Mreže so glede na svoje značilnosti povezave različnih subjektov, ki se organizirajo zaradi prednosti, ki jih takšno sodelovanje prinaša. Ključnega pomena je članstvo v mreži, saj le-to omogoča dostop do prednosti, ki v takšnem okolju nastanejo. Prav članstvo je glavna značilnost, ki mreže loči od grozdov. Slednji v nasprotju z mrežami nastanejo večinoma naključno, njihove prednosti pa izvirajo iz prostorske bližine. Kapital in podjetja namreč težijo k zgoščevanju na geografsko omejenem območju, kar je rezultat lokacijskih prednosti, ki jih ima določeno območje zaradi svoje lege ali družbenih značilnosti. Pomembno vlogo pri nadaljnjem zgoščevanju podjetij imajo prednosti, ki nastajajo ravno zaradi prostorske bližine oziroma koncentracije sorodnih podjetij. Na ta način se ustvarjajo območja z veliko gostoto in prepletenostjo podjetij, praviloma iste panoge, za kar se je v strokovni literaturi uveljavil pojem grozd.

Porter definira grozd kot »... geografsko strnjeno skupino medsebojno povezanih podjetij in spremljajočih institucij v določeni panogi, ki se povezujejo na podlagi podobnosti in dopolnjevanja ...« (citirano po: Hansen 2004). Prostorska velikost grozda ni pomembna, saj lahko obsega regijo, državo, ali pa le mesto, ki se povezuje s sosesčino; bistveno je le, da lahko ustvari eksterne ekonomske učinke.

Eksterni ekonomski učinki (angleško *external economy* ali *diseconomy*) predstavljajo neposredne pozitivne ali negativne učinke, ki v določenem podjetju ali na določenem območju nastanejo zaradi delovanja nekega tretjega subjekta. V nekem smislu so učinek prelivanja (*spillover effect*). Tako lahko pomembno vplivajo na ceno izdelkov posameznega podjetja ali v posameznem območju (na primer padec ali porast cene nafte močno vpliva na cene določenega izdelka, čeprav do sprememb pri proizvodnji ni prišlo) (Economic analysis ... 1997; Jargons ... 2002).

Do tega pride, ko je število poslovnih subjektov tolikšno, da privablja ali upraviči nove dobavitelje, storitve in specializirane vire, ki posameznim podjetjem sicer ne bi bili dosegljivi. S tem se v grozdih razvijejo skupni interesi in potrebe, ki se kažejo v večjem številu bolj specializiranih storitev (računovodstvo, bančništvo, specializirano svetovanje ...) in v oblikovanju podpornega okolja. Zanj so značilni odnosi in storitve, ki jih sicer na trgu ne zasledimo in se nanašajo na produkcijske faktorje (kapital, znanje, informacije) in strateške odnose s partnerji, kupci in tekmeci, kar krepi pretok informacij, sodelovanje in strateško povezovanje (Rosenfeld 2005; Maier in Obermaier *s. l., s. n.*). Podporno okolje je pomembno zlasti za mala in srednje velika podjetja, ki imajo omejen dostop do virov za samostojno uvajanje inovacij. Ključni problem je pomanjkanje kapitala in znanja. Kot ugotavlja Nathusius (2003), je kapital za razvoj grozdov zelo pomemben, a se vanje začne stekati šele takrat, ko grozdi že učinkujejo in opravičujejo vlaganje v tamkajšnja podjetja. Grozd sam po sebi ne zagotavlja večje privlačnosti za kapital, saj je slednja praviloma rezultat perspektivnosti visokotehnoloških podjetij, ki so v grozdu.

Na drugi strani je potrebno znanje v grozdu ponavadi že prisotno, zagotoviti je treba le njegov pretok. Ključno vlogo igrajo specializirane izobraževalne in razvojne organizacije, ki skrbijo za vzgojo potrebnih kadrov in razvoj inovativnih proizvodov. Do prenosa znanja prihaja tudi preko osebnih stikov (na primer med prijatelji in sošolci) ali z menjavami delovnega mesta, ki so v specializiranih območjih, usmerjenih v določeno panogo, bolj pogoste.

Prostorska bližina ponuja priložnosti za sodelovanje, izmenjavo znanj in izkušenj, kar krepi povezovanje med poslovnimi subjekti. Obenem daje podjetjem moč na podlagi njihovega števila, s čimer lahko lažje vplivajo na stranke, trg in politiko. S tem se poleg zunanjih ekonomskih učinkov oblikujejo tudi učinki skupnega nastopa in delovanja (Rosenfeld 2005; Bröcker, Dohse, Soltwedel 2003). Pomembne rezultate daje tudi splet sodelovanja in rivalstva, ki pogosto vodi v produktne in procesne inovacije, narase pa tudi produktivnost faktorjev (Jarke, Klamma, Marock 2003).

Zaradi omenjenih razmerij in povezav lahko grozde opredelimo kot ekosisteme, saj je preživetje geografsko povezanih skupin podjetij močno odvisno od spremljajočih podjetij in institucij. Sistem raznovrstnih odnosov, ki se v grozdu ustvari, potrjuje tezo, da grozdi nastanejo na podlagi delovanja podjetij in ne ravnani oblasti. Prav tako je za njihov nastanek potrebno daljše obdobje (Rosenfeld 2005). To le podkrepi naše predvidevanje, da lahko na primeru obravnavanih »grozdov« v Sloveniji govorimo o mrežah, pri čemer pa ne izključujemo, da so se v nekaterih primerih oblikovali vzorci, ki jih zasledimo v grozdih, vendar bi njihovo preučevanje zahtevalo drugačen pristop in metodologijo.

4 Grozdi in mreženje v Sloveniji

V tem poglavju so grozdi mišljeni na način, kot jih pojmuje vlada, in sicer so to proizvodno/storitveni sistemi, ki vključujejo proizvajalce končnih proizvodov in storitev, specializirane dobavitelje sestavnih delov, proizvajalce komplementarnih proizvodov/storitev, ponudnike orodij in dopolnilnih storitev, podjetja z dopolnilnimi znanji, *know-how*-om in tehnologijami, vladne institucije, raziskovalne in svetovne institucije ter kupce (Jaklič, Cotič Svetina, Zagoršek 2004, 4).

Zaradi svojih pozitivnih učinkov sta grozdenje in mreženje postala ena od možnih strategij spodbujanja gospodarskega in regionalnega razvoja. Temu sledi tudi slovenska vlada, ki je leta 1999 začela s preučevanjem možnosti za razvoj grozdov v Sloveniji. Kot so pokazali rezultati raziskave, ki jo je Ministrstvo za gospodarstvo opravilo leta 1999, potencialni grozdi niso imeli močne geografske koncentracije, saj so bila podjetja razpršena po celi Sloveniji in bila šibko povezana. Proizvodno/storitveni sistemi prav

Preglednica 1: Pobude razvoja nacionalnih grozdov v Sloveniji v letih 2001, 2002 in 2003 (Jaklič, Cotič Svetina, Zagoršek 2004, 6; podatki se nanašajo na leto 2004).

nosilno podjetje ali že ustanovljen grozd	število članov				število zaposlenih v članih grozda	obravnavna
	mala in srednja podjetja	velika podjetja	nosilci znanja	podporne institucije		
leto 2001						
Slovenski avtomobilski grozd	21	22	7	0	17.162	+
Transportno logistični grozd	6	5	4	0	14.340	+
Orodjarski grozd	14	2	9	2	1.670	+
leto 2002						
Grozd plasttehnika	72	8	6	2	6.000	+
Lesarski grozd	9	12	3	2	7.288	+
GIZ geodetskih izvajalcev	80	0	4	0	900	+
Grozd KGH	9	3	2	4	3.100	+
Grozd proizvajalcev visoko tehnološke opreme	9	2	3	2	4.000	+
leto 2003						
Slovenski kongresni grozd	16	9	2	2	5.000	-
Grozd informacijskih tehnologij eAliansa	13	0	3	3	200	+
Grozd manjših hotelov Slovenije	30	0	2	3	300	-
Slovenski ekološki grozd	10	0	5	0	1.976	+
Inovativni tekstilni industrijski grozd	13	4	4	0	3.000	+
Slovenski gradbeni grozd	-	-	-	-	-	+
Grozd URE in OVE (Zavod grozd TREE)	11	0	4	4	542	-
Zavod daljinska energetika	22	5	22	5	1.020	-

tako niso dosegali kritične mase podjetij, potrebna infrastruktura za razvoj grozdov pa je bila v začetni fazi. Grozdi podjetij naj takrat torej še ne bi obstajali (Jaklič, Cotič Svetina, Zagoršek 2004).

Kasneje je Ministrstvo za gospodarstvo v svojem Programu ukrepov za pospeševanje podjetništva in konkurenčnosti za obdobje 2002–2006 (medmrežje 13) uvedlo povezovanje podjetij kot enega bistvenih vzgibov za krepitev konkurenčnosti.

Omenjeni program je operativni načrt izvajanja politike razvoja podjetniškega sektorja in konkurenčnosti z vidika dodeljevanja finančnih spodbud podjetjem. Sledi zastavljenemu cilju razvojne politike, to je povečanju gospodarske učinkovitosti in mednarodne konkurenčnosti slovenskega gospodarstva. Vlada skuša doseči zastavljeni cilj s povečevanjem deleža dejavnosti z visoko dodano vrednostjo, kar bi privedlo do gospodarske strukture, primerljive s strukturo Evropske zveze, z izboljšanjem konkurenčnih sposobnosti podjetij ter z izenačevanjem ekonomske sposobnosti slovenskih regij (medmrežje 13).

Program nudi podlago za spodbujanje različnih oblik povezav med podjetji. Vlada teži na eni strani k vertikalnemu povezovanju znotraj proizvodno-dobaviteljskih verig, na drugi pa s pomočjo razvoja grozdov usmerja k horizontalnemu povezovanju podjetij, ki naj bi temeljilo na pospeševanju vlaganja v znanje in tehnološki razvoj, specializaciji in krepitevi ključnih sposobnosti podjetij, kar bo omogočalo prodornejši nastop podjetij in skupin na mednarodnih trgih.

Vzporedno s spodbujanjem mrežnega povezovanja podjetij se krepi tudi njihovo podporno okolje, bodisi s pomočjo dualnega sistema izobraževanja, bodisi z vavčerskim sistemom svetovanja, poleg tega pa podjetniški inkubatorji in tehnološki parki ustvarjajo ugodno klimo za vznik novih podjetij.

V obravnavanih treh letih se je pod okriljem vladnih razpisov oblikovalo šestnajst nacionalnih grozdov (preglednica 1) ter več lokalnih grozdov mikro in malih podjetij. S spodbujanjem lokalnih grozdov mikro in malih podjetij pridejo do izraza lokalni viri, obenem pa se na ta način lahko ublažijo vplivi globalnega trga. Temeljni kriterij za lokalne grozde je, da imajo podjetja manj od 50 zaposlenih (mikro in mala podjetja) ter da so zgoščena v radiju 50 km.

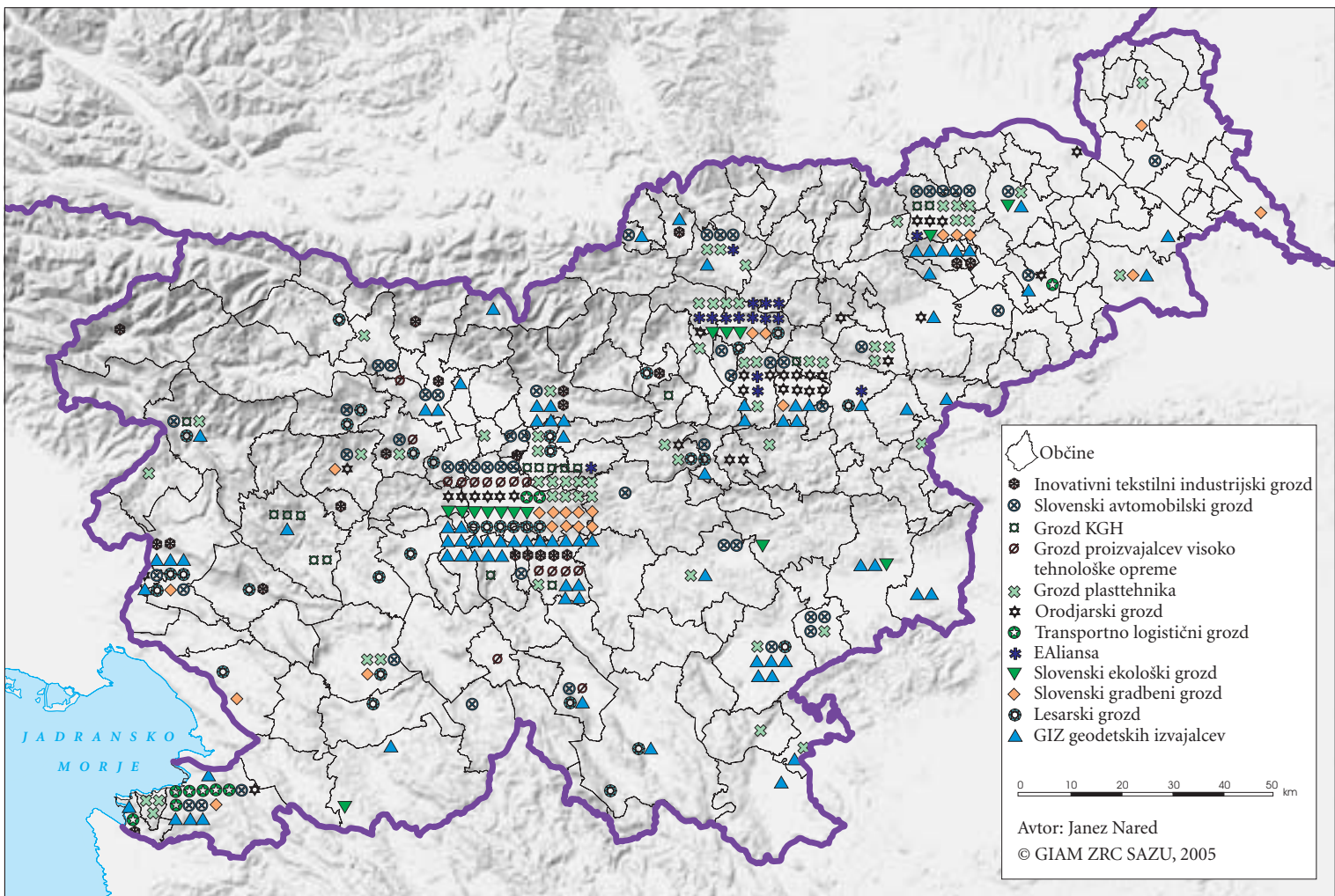
Zaenkrat še ne moremo govoriti o večjih rezultatih tovrstnega povezovanja, saj večina podjetij pričakuje pozitivne učinke šele na dolgi rok (Jaklič, Cotič Svetina, Zagoršek 2004).

5 Geografske značilnosti podjetniških mrež

Analiza mrež, ki so se v Sloveniji oblikovale v preteklih letih, je pokazala, da so se povezovala podjetja iz zelo različnih panog. V nekaterih primerih je zaslediti težnje po združevanju poslovnih subjektov na prostorsko omejenem delu. Večina interesnih združenj pa je imela svoje člane raztresene po celotni državi, kar je po našem prepričanju posledica majhnosti Slovenije, ki omogoča vsakodnevni stik med predstavniki posameznih podjetij, in razmeroma majhnega števila podjetij v isti ali podobni dejavnosti. Zato lahko mreža poveže zadovoljivo število članov le, če zajame območje celotne države. Dodaten razlog za širšo zasnovanost mrež je tudi koncentracija univerz in raziskovalnih ustanov, kar je pomembno zlasti v visoko tehnoloških panogah, ki potrebujejo močno podporo izobraževalnih in raziskovalnih institucij. Ker so te povečini zgoščene v Ljubljani in Mariboru, sta ti dve območji s svojimi predstavniki udeleženi skoraj v vseh mrežah.

Čprav prevladujejo povezave med podjetji na območju celotne Slovenije, je podrobnejša raziskava Savinjsko-Šaleške regije (Nared 2004) poleg »nacionalnih grozdov« nakazala tudi na lokalne in regionalne grozde, ki pa so večinoma manj sofisticirani z manjšo stopnjo institucionalizacije medsebojne povezanosti. Slednjim lahko v nekaterih primerih pripišemo značilnosti grozda, kot jih pojmuje strokovna literatura.

Slika 1: Prostorska razporeditev mrež v Sloveniji.

tip mreže	primer
strnjena mreža	
večjedrna mreža	
razpršena mreža	

Slika 2: Shematski prikaz posameznih tipov mrež.

- Glede na vzorec razporeditve članov združenja v prostoru (slika 1), lahko opredelimo tri tipe mrež:
- strnjene mreže (eAliansa, Grozd proizvajalcev visoko tehnološke opreme, Transportno logistični grozd);
 - večjedrne mreže (Grozd KGH, Grozd plasttehnika, Orodjarski grozd, Slovenski ekološki grozd);
 - razpršene mreže (Slovenski gradbeni grozd, Slovenski lesarski grozd, Slovenski avtomobilski grozd, GLZ geodetskih izvajalcev, Inovativni tekstilni industrijski grozd).

Za strnjene mreže je značilna dokaj izrazita koncentracija v geografsko omejenih območjih, s čimer se približajo pojmovanju grozda, saj praviloma ne presegajo območja, ki je zaledje delovne sile središčnega območja mreže. Takšen obseg lajša hiter pretok informacij med podjetniki, obenem pa omogoča tesno povezanost med gospodarstvom in javno sfero. Zaradi večje zgotovitve interesno povezanih podjetij so odprta vrata tudi razvoju podpornih institucij. Čeprav je nastanek tovrstne mreže vzpodbujen umetno, lahko v prihodnosti povzroči spontano kopičenje sorodnih dejavnosti ter s tem oblikovanje klasičnega grozda.

Večjedrne mreže so sestavljene iz več manjših prostorsko ločenih skupin podjetij, pri čemer morajo biti skupine bistveni del članov mreže, kljub vsemu pa so posamezna podjetja lahko tudi zunaj določene skupine. Tovrstna oblikovanost je lahko posledica že obstoječih povezav na posameznih lokalnih območjih ali pa zgoščevanja podjetij določene panoge na najprimernejših lokacijah. Veliko vlogo pri tovrstnem povezovanju imajo tudi že prej omenjena univerzitetna središča, ki lahko s koncentracijo pomembnih

razvojnih ustanov narekujejo umeščanje podjetij z visokimi potrebami po novemu znanju. Lahko pa so te izobraževalne in raziskovalne ustanove članice mreže in že same po sebi tvorijo več prostorsko ločenih skupin. Tovrstna oblikovanost mreže je po našem prepričanju podlaga za nastanek novih lokalnih mrež in grozdov, še zlasti, če se dejavnost, ki jo opravljajo v mrežo vključena podjetja, hitro razvija. Da bi povezava tovrstnih razkroj preprečila, mora zagotoviti dovolj veliko kohezivnost, kar pa lahko doseže le ob uspešnem delovanju in ustvarjanju takšnih učinkov, ki bodo vključena podjetja pritegovali k nadaljnjemu sodelovanju.

Za razpršene mreže je bolj kot tesna prostorska zgoščenost značilna močna sektorska povezanost. Ker so podjetja precej vsaksebi, lahko njihovo medsebojno povezanost zagotavlja zgolj velika potreba po povezovanju (na primer večja konkurenčnost v dobi globalizacije) ali pa obetajoči rezultati medsebojne povezanosti. Tudi v tem tipu mrež se sicer lahko pojavijo posamezna območja zgoščenosti podjetij, vendar tovrstne skupine v celotni mreži ne pomenijo pomembnega deleža. Kot lahko razberemo iz slovenskih primerov, gre za zelo obsežne povezave podjetij, ki se ukvarjajo z manj zahtevnimi proizvodi (na primer lesna in tekstilna industrija), ali pa z dejavnostmi, ki so tradicionalno vezane na veliko število podizvajalcev (na primer avtomobilska industrija).

Prostorska predstavitev mrež nam kaže tudi nekaj izrazitih območij, ki so bolj nagnjena k povezoivanju. Najprej je treba omeniti najpomembnejši univerzitetni središči – Ljubljano in Maribor. Že s tem, da sta to največji slovenski mesti, lahko sklepamo, da se bo v njih kar nekaj podjetij, vključenih v različne mreže. Vendar nas to ne sme zavesti k sklepu, da je število podjetij, vključenih v različne mreže, kakorkoli povezano z velikostjo naselja, o čemer pričata na primer različno velika Kranj in Šentjernej, ki imata oba štiri tovrstna podjetja. Zato je smiselno iskati vzroke v že prej omenjenih izobraževalnih in raziskovalnih ustanovah, ki se pogosto pojavljajo kot temeljni partnerji mrež, obenem pa v svojo bližino vabijo skoraj vsa visoko tehnološka podjetja, saj so le-ta močno odvisna od hitrosti pretoka informacij in dosegljivosti najnovejših znanstvenih spoznanj.

Zanimivo podobo kaže tudi območje med Celjem in Velenjem, kjer lahko govorimo o regionalni koncentraciji podjetij, ki se povezujejo v mreže, kar nakazuje na povezovanju prijazno razvojno okolje, ki je lahko v prihodnosti ključno za nastanek inovativnih grozdov. Tovrstne procese je že zaznati na primeru Velenja (Nared 2004), saj je tam več ključnih institucij za oblikovanje obravnavanih mrež na nacionalni ravni, prav tako pa je opaziti močan lokalni splet sodelovanja gospodarskih, izobraževalnih in javnih institucij.

Med ostalimi območji velja omeniti še obalno somestje, ožje območje Nove Gorice, Novo mesto, Slovenj Gradec, zasavska mesta, ljubljanske satelite (Grosuplje, Domžale, Kamnik), Slovenske Konjice, Tolmin, Postojno, Škofjo Loko, Ptuj in Lenart v Slovenskih goricah.

Razmeroma šibko so pri povezovanju zastopani gorenjski del industrijskega polmeseca, celotna pomurska regija, pa tudi Posavje, Dolenjska, Notranjska in Goriška, če izzamemo regionalna središča.

Na podlagi tovrstnega prikaza mrež lahko sklepamo o oblikovanju nekaj ožjih razvojno naravnanih območij, ki bodo v prihodnosti najpomembnejši nosilci razvoja, na drugi strani pa je velik del območij razmeroma pasiven, kar lahko vodi v manjšanje konkurenčnosti in njihovo razvojno zaostajanje.

6 Sklep

Prepoznane prednosti, ki jih prinaša povezovanje v mreže in grozde, so spodbudile tudi slovensko vlado k pripravi ukrepov, ki bi podpirali tovrstno sodelovanje podjetij. Razvilo se je šestnajst nacionalnih grozdov ter večje število lokalnih grozdov mikro in malih podjetij. Pri tem je bila vloga države ključna, saj se večina interesnih združenj brez njenega sodelovanja ne bi razvila. Z njihovim nastankom so se v podjetjih izoblikovale strukture, do katerih sicer ne bi prišlo, vendar pa jih podjetja nameravajo ohraniti tudi kasneje, ko bo državna pomoč usahnila. Med ključnimi prednostmi povezovanja podjetja naštevajo možnost pridobivanja državnih in evropskih sredstev. Povezovanje je tudi ustrezen odgovor

na naraščajoče pritiske v panogah ter krepi pretok informacij in znanja (Jaklič, Cotič Svetina, Zagoršek 2004).

V prostorskem smislu se povezovanje med podjetji kaže v treh poglavitnih tipih, in sicer strnjenih mrežah, večjedrnih mrežah in razpršenih mrežah. Ti tipi so po našem mnenju pomembni za nadaljnji razvoj posamezne mreže.

Največje možnosti za oblikovanje grozda in razvojni preboj pripisujemo strnjenim mrežam, ki lahko s svojo prostorsko bližino ustvarijo dobro delujoč lokalni/regionalni sistem, temelječ na javno-zasebnem partnerstvu, močni specializaciji in razvoju podpornega okolja, prilagojenega grozdu. Vendar sta ključnega pomena za oblikovanje takšne vrste grozda stalen dotok in izmenjava najnovejšega znanja, ki omogočata razvoj visokotehnoloških izdelkov in največji možni izkoristek proizvodnih faktorjev.

Uspeh večjedrne mreže je v tesni odvisnosti od koristi, ki jih prinaša povezava. Če bi bile majhne ali bi jih bili deležni zgolj posamezni člani povezave, bi lahko posamezno jedro oblikovalo svoj grozd oziroma mrežo. To bi bilo še bolj verjetno, če bi v posameznem jedru že obstajalo močno sodelovanje in če bi se dejavnost, ki jo opravljajo člani povezave, v prihodnosti močno širila. Tovrsten razvoj bi lahko pomenil razkroj mreže ali njeno nadomestitev z novimi mrežami, ki bi temeljile na večji lokalni povezanosti podjetij in ostalih institucij.

Razpršena mreža je v Sloveniji zastopana najbolj pogosto, kar kaže na odsotnost grozdov v smislu prostorske nakopičenosti podjetij iste ali podobne panoge ter na razmeroma močno sektorsko povezanost posameznih podjetij na ravni celotne Slovenije. Tovrstne mreže lahko sicer ustvarijo številne prednosti, od katerih imajo koristi podjetja, ki so vanje vključena, težko pa prispevajo k hitrejšemu razvoju posameznih območij, saj so ekonomski učinki mreže razpršeni na celotno državno ozemlje. Takšna razporeditev podjetij v mreži ovira razvoj podpornega okolja, pa tudi potrebno specializacijo, ki bi dajala zalet novim tehnologijam in proizvodom.

Na ravni Slovenije izstopajo štiri območja z večjo gostoto podjetij, vključenih v mreže: obalno somestje, Ljubljana z navezavo na Grosuplje, Domžale in Kamnik, območje med Celjem in Velenjem ter Maribor. Ob teh lahko med pomembnejša vozlišča štejemo še posamezna regionalna središča (Nova Gorica, Slovenj Gradec, Novo mesto).

Čeprav je temeljni vzvod za nastanek mrež v podjetjih samih, to ne izključuje vloge javnega sektorja, ki lahko k razvoju prispeva na različne načine. Politične institucije lahko zagotovijo primerno infrastrukturo opremljenost območja, poleg tega je njihov prispevek ključen tudi pri razvoju človeškega in družbenega kapitala. V tem smislu mora oblast skrbeti za kvalitetno visokošolsko izobraževanje, ki bo omogočilo razvoj strokovnjakov in s tem večjo možnost kreiranja inovacij. Prav tako je na skrbi oblasti dovolj prožna zemljiška politika, ki mora podjetjem zagotavljati možnosti za nadaljnji razvoj, obenem pa mora investitorjem omogočiti dovolj hitro pridobitev vseh potrebnih dovoljenj za ustanovitev podjetja (vse na enem mestu, ustanovitev podjetja v enem dnevu), kot tudi za morebitno potrebno gradnjo proizvodnih in poslovnih prostorov (ponudba tipskih projektnih rešitev po vzoru tipskih hiš iz stanovanjske gradnje). Politična elita lahko v sodelovanju s podjetniki oblikuje številne razvojne sheme, temelječe na javno-zasebnem partnerstvu, in pomaga pri izgradnji ozračja, naklonjenega podjetništvu. Politična struktura ima določen, vendar omejen vpliv na dodeljevanje finančnih spodbud, ki so za razvoj mrež velikokrat nujne, saj nastajajoče mreže v začetni fazi še niso sposobne pritegniti dovolj kapitala. Veliko vlogo lahko politične strukture odigrajo tudi pri kandidiranju podjetij za državna ali evropska razvojna sredstva, pri čemer lahko pomagajo pri zagotavljanju soudeležbe pri investicijah.

Vendar pa vpetost javnega sektorja v lokalno gospodarsko omrežje ni sama po sebi umevna. Treba je namreč upoštevati načelo svobodne konkurence, ki do določene mere omejuje protekcionistično vedenje oblasti v razmerju do tamkajšnjih podjetij, na drugi strani pa morajo biti s sodelovanjem med javno in zasebno sfero izpolnjeni določeni širši družbeni cilji, ki so pravzaprav temeljni motiv za vsa udejstvovanja javnega sektorja v zasebnem gospodarstvu.

7 Viri in literatura

- Arnkil, R., Spanga, T. 2003: Evaluation, dialogue and learning in multi-stakeholder settings. Challenges for evaluation in an enlarged Europe. Budapest.
- Bergmann, S. 2003: Industriedistrikte in der Provinz Pordenone – Netzwerkbildung von KMUs im peripheren Grenzraum. Arbeitsmaterialien zur Raumordnung und Raumplanung 222. Bayreuth.
- Bröcker, J., Dohse, D., Soltwedel, R. 2003: Clusters and competition as engines of innovation – An introduction. Innovation clusters and interregional competition. Berlin.
- Burkhardt, T., Lohman, K., Marowsky, G., Thome, C. 2003: Beteiligungskapital bei Aus- und Neugründungen von High-Tech-Unternehmen aus Forschungsinstituten: Erfahrungen im Bereich Lasertechnik im Raum Göttingen. Wirkungen des regionalen Kontexts auf Unternehmensgründungen. Köln.
- Economic analysis handbook, 2nd edition. 1997. (medmrežje: www.nps.navy.mil/drmi/definition.htm (21. 10. 2005)).
- Fromhold-Eisbith, M. 1999: Das »kreative Milieu« – nur theoretisches Konzept oder Instrument der Regionalentwicklung? RuR 57-2/3.
- Hansen, L., A. 2004: Key Factors for Success in Cluster Development. 1. mednarodna konferenca slovenskih grozdnov. Bled.
- Jargons in Economics. 2002. Medmrežje: www.indiainfoline.com/bisc/jmee.html (21. 10. 2005)
- Jaklič, M., Cotič Svetina, A., Zagoršek, H. 2004: Evalvacija ukrepov za spodbujanje razvoja grozdnov v Sloveniji v obdobju 2001–2003. Ljubljana.
- Jarke, M., Klamma, R., Marock, J. 2003: Gründerausbildung und Gründernetze in Umfeld technischer Hochschulen: ein wirtschaftsinformatischer Versuch. Wirkungen des regionalen Kontexts auf Unternehmensgründungen. Köln.
- Maier, J., Obermaier, F. (s. l., s. n.): Creative Milieus and Regional Networks – Local Strategies and Implementation in Case-Studies in Bavaria.
- Medmrežje 1: <http://www.acs-giz.si> (15. 6. 2004)
- Medmrežje 2: <http://www.giz-tlg.si> (15. 6. 2004)
- Medmrežje 3: <http://www.toolscluster.net> (15. 6. 2004)
- Medmrežje 4: <http://www.giz-grozd-plasttehnika.si> (15. 6. 2004)
- Medmrežje 5: <http://grozd.sloles.com> (15. 6. 2004)
- Medmrežje 6: <http://www.giz-gi.si> (15. 6. 2004)
- Medmrežje 7: <http://www.hvac-cluster.com> (15. 6. 2004)
- Medmrežje 8: <http://www.vtg-giz.si> (15. 6. 2004)
- Medmrežje 9: <http://www.ealiansa.net> (15. 6. 2004)
- Medmrežje 10: <http://www.giz-eg.si> (15. 6. 2004)
- Medmrežje 11: <http://www.gradbenigrozd-giz.si> (15. 6. 2004)
- Medmrežje 12: <http://www.zavod-itic.si/default.asp> (15. 6. 2004)
- Medmrežje 13: http://www.mg-rs.si/datoteke/publikacije/program_ukrepov.pdf (15. 6. 2004)
- Nared, J. 2004: Mrežna zasnova lokalnega gospodarstva: primer Savinjsko šaleške regije. Šaleška in Zgoranja Savinjska dolina. Velenje. (v pripravi)
- Nathusius, K. 2003: Zum zeitlichen Zusammenhang zwischen regionaler Clusterbildung von Hoch Technologie Unternehmen und Venture Capital Gesellschaften: Die US Regionen Route 128/Boston und silicon Valley im Vergleich. Wirkungen des regionalen Kontexts auf Unternehmensgründungen. Köln.
- Nijkamp, P., Reggiani, A., Sabella, E. 1998: New Explanatory Models for Analysing Spatial Innovation: A Comparative Investigation. Tinbergen Institute Discussion Papers 98-131/3. (medmrežje: <http://www.tinbergen.nl/discussionpapers/98131.pdf> (16. 7. 2003))
- Podatki o grozdih. Elektronsko gradivo, Ministrstva za gospodarstvo, 2005.
- Rösch, A. 2000: Kreative Milieus als Faktoren der Regionalentwicklung. RuR 58-2/3.

- Rosenfeld, S. 2005: Industry Clusters: Business Choice, Policy Outcome, or Branding Strategy? Regional Technology Strategy. (medmrežje: http://www.cecc.com.au/programs/resource_manager/accounts/cric_cluster/Keynote.pdf (19. 10. 2005))
- Stahl, T. 2002: The Learning Region: Regional Development Networks in Europe. Regional Policies in Europe: The Knowledge Age. Graz.
- Sternberg, R., Litzenger, T. 2004: Regional Clusters in Germany – their Geography and their Relevance for Entrepreneurial Activities. European Planning Studies 12-6.
- Svenson, B., Östhol, A. 2001: From Government to Governance: Regional Partnership in Sweden. Regional & Federal Studies 11-2.

8 Summary: Spatial characteristics of business networks in Slovenia

(translated by the author)

The endogenous regional growth theory has set some new factors important for regional development. One of them is networking among different local and regional actors. Namely, economic, political and other relevant networks are due to spatial thickness able to enhance local and regional development. Those networks causes also many spatial effects such as specialization of regional economy, narrow cooperation between private and public sector, establishment of supporting environment ...

The advantages attributed to networks have stimulated Slovenian Government to create measures that would support such kind of business cooperation. Sixteen different business networks on national level have appeared, accompanied by large number of local clusters of micro and small enterprises. Accordingly, the role of central government has been crucial for the creation of such networks. Additionally those companies have created structures that would not appear without the help of the government, but those structures will remain also after the aid will dry up. Crucial advantages of networking listed by the enterprises are also the possibility to reach some structural aid, better resistance to different pressures and strengthening of information and knowledge flows.

Networking reflects itself in three different spatial types of networks:

- condensed networks;
- multinodal networks;
- dispersed networks.

The first type is characterized by associated firms, concentrated in a limited area, which do not exceed the daily mobility hinterland of the network center. It forms a kind of local/regional system based on public-private partnership, high rate of specialization and on supporting environment, adjusted to the regional specifics. As such, this kind of network is very similar to clusters.

The success of multinodal networks depends on benefits, created by the network. If benefits are weak or unevenly distributed among network partners, some core could divide itself from the rest of the network and create its own network or cluster. To prevent the network from such process, common benefits have to be strengthened.

Dispersed networks are the most common type. This shows on the lack of clusters in Slovenia and on the relatively strong connections between firms in specific sector. Those networks could create many benefits to their members, but on the other side, they are not able to foster the development of specific area as long as its benefits are dispersed on the whole national territory. Such distribution of firms hinders the creation of supporting environment and specialization that would enhance the development of new technologies and products as well.

Four different areas with high density of companies that are included in networks could be distinguished in Slovenia:

- coastal cities;
- Ljubljana with Grosuplje, Domžale and Kamnik;

- area between Celje and Velenje;
- Maribor.

Additionally some regional knots could be mentioned as well: Nova Gorica, Slovenj Gradec and Novo mesto.

Private enterprises should be the basic force that would stimulate networking, but this does not prevent the public sector from doing this. It can assure the infrastructure needed, enhance human and social capital, minimize the bureaucratic procedures, and develop strategies for the future as well. But the involvement of public sector in local economic networks is not self-evident, namely the networks have to fulfill some social aims, which are the basic motivation of the regional policy.

RAZPRAVE

RAZVOJNI PROBLEMI PODEŽELSKIH NASELIJ SPODNJEGA PODRAVJA

AVTOR

Vladimir Korošec

Naziv: dr., profesor geografije in pedagogike

Naslov: Proletarska ulica 14, SI – 2325 Kidričevo, Slovenija

E-pošta: vladimir.korossec@guest.arnes.si

UDK: 911.373(497.4 Sp. Podravje)

COBISS: 1.01

IZVLEČEK

Razvojni problemi podeželskih naselij Spodnjega Podravja

Podeželska naselja Spodnjega Podravja se po letu 1991 pod vplivom razvoja mest, naraščanja zaposlovanja v nekmetijskih dejavnostih, prestrukturiranja kmetijstva, nove lokalne organiziranosti ter drugih procesov intenzivno spreminjajo. V obravnavanem prostoru so se izoblikovala razvojno diferencirana območja, znotraj katerih se krepijo podeželska centralna naselja, ki postajajo »lokalna razvojna jedra«. Značilna je močna urbanizacija obmestnih in centralnih ter drugih ravninskih naselij, ki ležijo ob pomembnih prometnicah, mešana gospodarska zgradba naselij gričevnatega sveta ter skoraj popolna demografska in gospodarska degradacija naselij, ki ležijo na območjih s težjimi pridelovalnimi možnostmi ali v obmejnem prostoru. Z analizo demografskih, ekonomskih in funkcijskih sprememb je izdelana socioekonomska tipologija naselij. Vsa naselja obravnavane regije so razporejena v dvanajst tipov oziroma skupin s podobno zgradbo in razvojnimi tendencami.

KLJUČNE BESEDE

podeželje, podeželska naselja, subcentralna naselja, centralna naselja, urbanizacija, suburbanizacija, socioekonomska tipologija podeželskih naselij

ABSTRACT

The development problems of the rural settlements in the Spodnje Podravje region

Since 1991 rural settlements of Spodnje Podravje have been changing considerably due to growth of towns, increasing employment in non-agricultural branches, now local organisations or other similar processes of development. In the discussed region certain development area have differentiated within which central rural settlements are invigorated forming the local development nuclei. Characteristic are strong urbanisation of outskirts, central or other flatland settlements lying nearby important traffic roads, mixed husbandry structure of settlements in hilly parts as well as nearly perfect demographic and economic degradation of settlements within areas with difficult working conditions or near border region. Socio-economic typology of rural settlements has been made after careful analysis of demographic, economic and functional changes. All settlements within the discussed region have been arranged into 12 types or groups with regard to similar structure and development tendencies.

KEYWORDS

rural area, rural settlements, sub-central rural settlements, central rural settlements, urbanisation, sub-urbanisation, socio-economic typology of rural settlements

Uredništvo je prispevek prejelo 9. aprila 2004.

1 Uvod

Naselja sodijo med najbolj opazna dela človeške družbe na zemeljskem površju (Vrišer 1983, 159). Zaradi gospodarskih in družbenih sprememb se izredno hitro preoblikujejo. Spreminjanju so celo bolj kot mesta izpostavljena podeželska naselja, saj se kmetijstvo že od druge polovice 20. stoletja poleg industrije najhitreje prilagaja novim gospodarskim razmeram. Cilj raziskave je spoznati najnovejše socialno-geografske, demografske, ekonomske in funkcijske spremembe v podeželskih naseljih Spodnjega Podravja po letu 1991 ter na temelju rezultatov preučevanja izdelati socioekonomsko tipologijo podeželskih naselij.

2 Metodologija

Osnova analitičnega dela raziskave je celostna analiza 28 naselij, različnih glede na naravne razmere, velikost, strukturo prebivalstva in funkcijsko zgradbo. Analiza je opravljena na temelju anketiranja izbranih gospodinjstev, predstavnikov lokalnih skupnosti ter vrednotenja razvojnih načrtov in drugih dokumentov. Izbrana so tista naselja, ki celovito predstavljajo splošne in hkrati specifične razmere v obravnavanem prostoru, kar je tudi temelj njihovemu različnemu razvoju.

V vzporednem raziskovalnem postopku je bila s pomočjo sekundarnih virov in statističnih podatkov izdelana analiza gospodarskih, socialnih, prostorskih in funkcijskih razmer za vsa podeželska naselja Spodnjega Podravja. Primerjava je namenjena potrjevanju in preizkušanju raziskovalnih hipotez, pojasnjevanju problematike razvoja podeželskih naselij Spodnjega Podravja ter je podlaga za ustrezno tipologijo podeželskih naselij. Rezultat raziskovanja je socioekonomska tipologija podeželskih naselij Spodnjega Podravja, ki je izraz najnovejših sprememb na podeželju in v regiji opredeljena na podlagi vrednotenja demografskega razvoja (rast števila prebivalcev, starostna, izobrazbena in dejavnostna sestava), gospodarske zgradbe (delež gospodinjstev s kmečkim gospodarstvom, število delovnih mest) in funkcijskega položaja (oskrba, centralnost, notranja funkcijska ali dejavnostna zgradba naselij).

3 Območje preučevanja in opredelitev regije

Območje obsega območje upravne enote Ptuj in Ormož, kjer je bilo sredi devetdesetih let opravljenih več geografskih raziskav (Spodnje Podravje s Prelekijo 1996).

Spodnje Podravje je izjemno pokrajinsko in na tej osnovi tudi družbenogeografsko pestro območje štirih naravnih enot: Slovenske gorice, Dravska ravan (Dravsko, Ptujsko in Središko polje, Ormoška Dobra), Dravinjske gorice (Savinsko) in Haloze. Med specifičnimi razvojnimi problemi izstopajo: strukturne in proizvodne spremembe v kmetijstvu, raznolik gospodarski razvoj znotraj regije, omejenost, zmanjševanje števila prebivalcev v območjih z omejenimi možnostmi za kmetijsko pridelavo, nova lokalna organiziranost, močna suburbanizacija okolice Ptuja, upadanje gospodarske moči obeh glavnih zaposlitvenih središč, Ptuja in Maribora.

Močnejše spremembe je Spodnjemu Podravju prinesla nova lokalna organiziranost, ki je okrepila funkcijski položaj centralnih naselij ter gospodarski razvoj celotnega podeželja, vendar dokaj oslabil njegov regionalni položaj. Obravnavana regija obsega 16 občin: Destrnik, Dornavo, Gorišnico, Hajdino, Juršince, Kidričevo, Majšperk, Markovce, Podlehnik, MO Ptuj, Sv. Andraž, Videm pri Ptuj, Trnovsko vas, Zavrč, Žetale in Ormož. Do leta 1995 sta bili v regiji le občini Ptuj in Ormož. Leta 2002 je bilo v regiji 283 naselij: 203 v ptujski in 80 v ormoški upravni enoti.

4 Razvojne značilnosti podeželskih naselij Spodnjega Podravja

Razvojna problematika podeželskih naselij Spodnjega Podravja je v veliki meri posledica splošnih družbenih sprememb v Sloveniji po letu 1991 in nedvomno tudi gospodarskega preoblikovanja v Podravju. Pak meni, da je »... s kmetijskimi, turističnimi, vodnimi in drugimi potenciali bogato in gosto naseljeno

območje svoje razvojno zaostajanje ponovno močno začutilo ob deindustrializaciji, ki ga je prizadela močnejše kot večino drugih območij...» (Pak 1996, 5). Mnoga obrobna in obmejna naselja se še nadalje praznijo, obmestna pridobivajo urbano podobo, z novo lokalno organiziranostjo se utrjuje funkcijski položaj centralnih naselij na lokalni ravni.

Sicer so splošne značilnosti Spodnjega Podravja naslednje:

- nizka stopnja urbanizacije oziroma visok delež prebivalcev na podeželju: leta 2000 je v podeželskih naseljih živel več kot 75 % prebivalcev Spodnjega Podravja;
- visok delež aktivnega kmečkega prebivalstva in velik pomen kmetijstva v zunanjem videzu pokrajine: v podeželskih naseljih je bilo leta 2000 v poprečju več kot 16 % aktivnih prebivalcev zaposlenih v kmetijstvu;
- velike socialne, gospodarske in razvojne razlike med naravnimi enotami;
- prepletanje gravitacijskih vplivov Ptuja, Ormoža, Maribora in sosednjih centralnih krajev Rogatca, Lenarta in Ljutomera;
- obmejnost pretežnega dela Spodnjega Podravja.

5 Spreminjanje števila prebivalcev

Ko govorimo o razvoju podeželskih naselij, se vselej soočimo z demografsko problematiko, ki vpliva na spreminjanje gospodarske, funkcijske in morfološke zgradbe naselij.

V pretežnem delu podeželja, zlasti v naseljih gričevnatega sveta Spodnjega Podravja, se število prebivalcev in število kmečkega prebivalstva še vedno zmanjšuje. S tem je povezano zmanjševanje obsega kmetijske dejavnosti. Čeprav zmanjševanje števila kmečkih prebivalcev in ljudi na podeželju zaradi tradicionalne agrarne prenaseljenosti obravnavanega prostora niti ni tako zaskrbljujoče, kot trdi Ravbar (1996, 180), je to v nekaterih okoljih povzročilo popolno demografsko in gospodarsko degradacijo.

V ospredju razvojnih razmišljanj je vprašanje, kako ohraniti poseljenost in spodbuditi gospodarsko aktivnost naselij, ki se nahajajo na območjih s težjimi pridelovalnimi razmerami. Navedena razvojna dilema je tem večja tudi zato, ker so neugodni procesi tako močno načeli demografsko zgradbo posameznih naselij ali območij, da je njihovo »oživljanje« onemogočeno ali pa dolgotrajno in nepredvidljivo. Zaradi slabih možnosti za kmetovanje vse več prebivalcev prehaja v nekmetijske poklice, kar zmanjšuje njihov interes za bivanje v obrobni in od zaposlitvenih središč oddaljenih podeželskih naseljih.

Podeželska naselja kažejo zelo neenakomeren prebivalstveni razvoj. V obdobju med letoma 1961 in 2000 je bil indeks rasti števila prebivalcev v obravnavani regiji 89. Najbolj se je število prebivalcev zmanjšalo v haloških (indeks 68) in slovenskogoriških naseljih (indeks 84), kjer so slabše naravne možnosti za kmetovanje in bivanje ter visoka stopnja agrarne prenaseljenosti spodbujali odseljevanje. Nizka rast prebivalstva je na Dravskem, Ptujskem in Središkem polju (indeks 105).

Spreminjanje števila prebivalcev kaže nekatere skupne značilnosti, kot na primer naraščanje števila prebivalcev v centralnih, obmestnih in nasploh ravninskih naseljih, kjer so razlike med naselji tolikšne, da ni mogoče oblikovati splošnih zaključkov in posplošitev.

Celo centralna naselja se povsem neenakomerno razvijajo. Razlike so rezultat njihovega položaja, dosedanjega gospodarskega in socialnega razvoja, ali pa so odraz sodobnih sprememb in nekaterih povsem novih dejavnikov, ki oblikujejo današnjo poselitveno zgradbo na podeželju, kot so: nova lokalna organiziranost, pomanjkanje prostorsko-ureditvenih načrtov, slaba infrastruktura ali gospodarsko zaostajanje vplivnega območja. V haloških centralnih naseljih je spreminjanje števila prebivalcev ugodnejše kot v ostalih centralnih naseljih v Spodnjem Podravju. Med letoma 1961 in 2000 se je število prebivalcev teh naselij povečalo za 16 %, centralna naselja v Slovenskih goricah beležijo 10 % rast, medtem ko se je število prebivalcev centralnih naselij ravninskega sveta povečalo le za 4,5 %. Delež v centralnih naseljih živečih prebivalcev Dravskega in Ptujkega polja je ostal nespremenjen, in je bil tako leta 1961 kot leta 2000 26,6 %, v Slovenskih goricah pa se je povečal za 3,8 % na 15,3 % in v Halozah za 7,1 % na 19,6 %.

Prebivalci teh dveh naravnih enot se zaradi slabih bivalnih razmer in nepopolne infrastrukture selijo iz obrobni predelov v doline in središčna naselja, kar utrjuje njihov centralni in gospodarski položaj, saj postajajo lokalna, poselitvena, upravna in tudi gospodarska središča. Depopulacija je zajela tudi centralni naselji Žetale in Stoperce na obrobju Halož.

V vseh ptujskih obmestnih naseljih je med letoma 1961 in 2000 prebivalstvo nadpovprečno naraščalo. Število prebivalcev se je močno okrepilo na Mestnem Vrhu in v Kicarju, ki postajata zaradi bližine mesta in nižjih cen gradbenih parcel zanimivi za prebivalce Ptuja in bližnje okolice. V ormoških obmestnih naseljih se zaradi šibke vplivne moči mesta število prebivalcev celo zmanjšuje.

V zadnjem desetletju 20. stoletja se je nadaljevala rast števila prebivalcev v večini tistih naselij, ki so že pred letom 1991 beležila pozitivno rast. Takšna so obmestna naselja, večina centralnih naselij ter naselja z izrazito ugodnim prometnim položajem. V Slovenskih goricah in Haložah je nastalo nekaj novih območij rasti števila prebivalcev v okolici Cirkulan, Podlehnik, Vitomarc, Juršinc, Tomaža pri Ormožu in Koga pri Ormožu, kar kaže na postopno umirjanje negativnih demografskih trendov (Klemenčič 1996, 210). Prebivalstvo se nadalje zmanjšuje v naseljih na obrobju obravnavane regije oziroma v območjih z omejenimi pridelovalnimi možnostmi, ki so bila v drugi polovici 20. stoletja izpostavljena najbolj množičnemu odseljevanju. Po letu 1991 se je število prebivalcev v nekaterih haloških in slovenskogoriških naseljih zmanjšalo za več kot 20 % (Pohorje, Berinjek, Strmec pri Leskovcu, Janški Vrh, Majski Vrh, Kupčinja Vrh, Libanja, Lešniški Vrh). V takšnem okolju število prebivalcev ne rase niti v centralnih naseljih (Kog pri Ormožu, Stoperce, Žetale, Podlehnik).

Po letu 1991 se število prebivalcev zmanjšuje v nekaterih naseljih s pozitivnim demografskim razvojem v preteklosti, ki so izpostavljena različnim gospodarskim, prostorskim ali ekološkim problemom. Nazadovanju števila prebivalcev se niso izognila niti ravninska (Strnišče, Muretinci, Zagojiči, Skorba) niti obmestna (Dobrava, Pušenci) in tudi ne centralna naselja (Polenšak, Trnovska vas, Ivanjkovci).

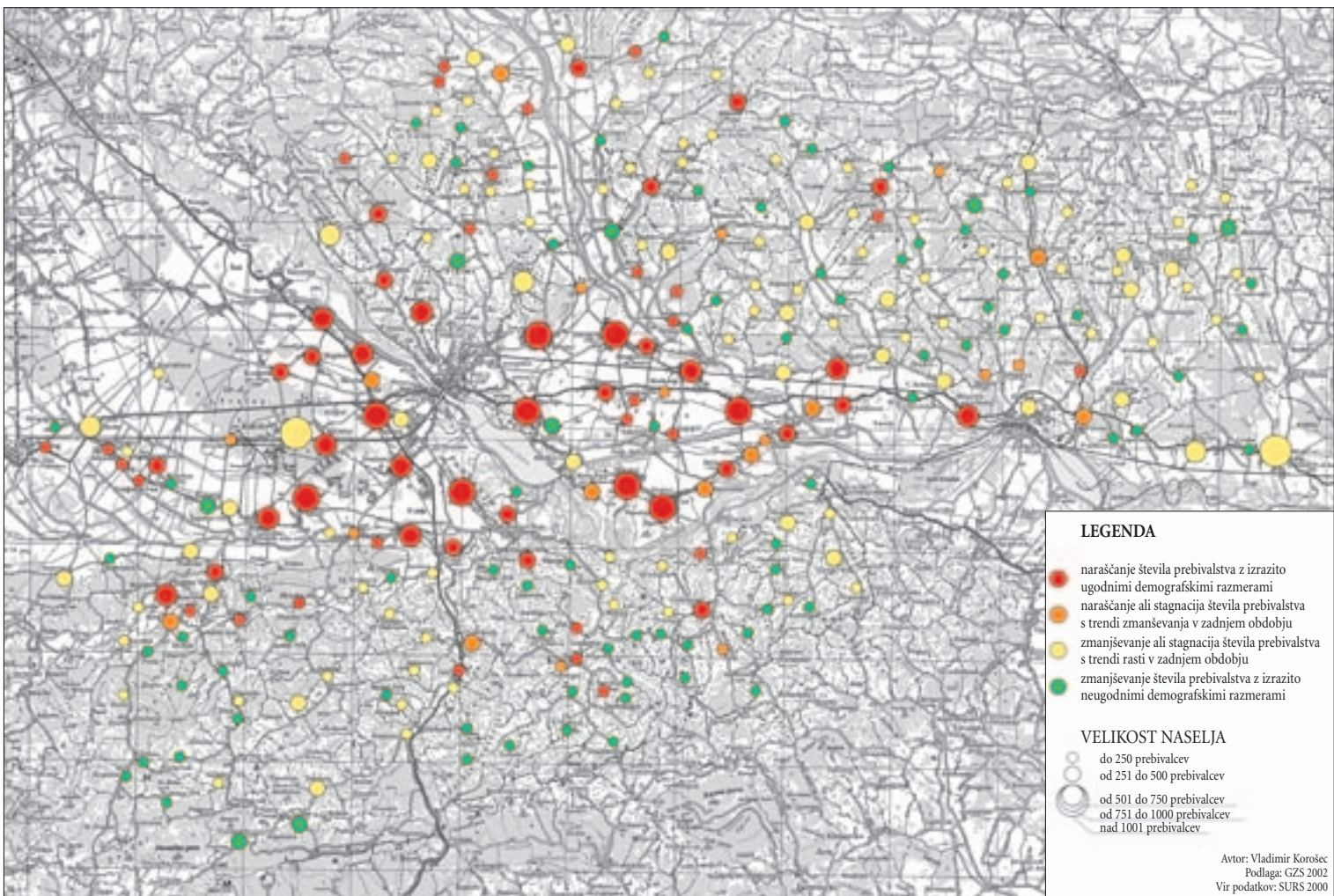
V Haložah in v Slovenskih goricah je rast prebivalstva skoraj izključno omejena na centralna in njim bližnja naselja. Edini izjemi sta območji v Slovenskih goricah med Ptujem in Grajeno ter v Haložah med Majšperkom in Ptujsko Goro. Več območij z ugodnimi demografskimi gibanji je na Dravski ravnini. Gre za naselja v obmestju Ptuja in na južnem robu ravnice, kamor se priseljujejo prebivalci Halož (Videm pri Ptuj, Pobrežje, Tržec in Lancova vas) in v okolici Cirkovc ter ob cesti Ptuj–Ormož. Slednje se navezuje na gosto poselitev južnega obrobja Slovenskih goric. Na takšen demografski razvoj podeželskih naselij vplivajo trije ključni dejavniki, dosedanji gospodarski in funkcijski razvoj, naravni pogoji ter njihov položaj do centralnih podeželskih naselij in še posebej regijskih zaposlitvenih središč.

6 Naravno in selitveno spreminjanje števila prebivalcev

Analiza naravnega in selitvenega spreminjanja števila prebivalcev je izdelana na osnovi podatkov SURS za leto 1998, 1999 in 2000 ter podatkov, pridobljenih z anketiranjem gospodinjestev v izbranih naseljih. V 60 % naselij Spodnjega Podravja je naravni prirastek negativen, zlasti v naseljih z visoko stopnjo depopulacije v preteklosti, v naseljih gričevnatega sveta in v obmejnih naseljih.

Med redkimi naselji, kjer število prebivalcev narašča po naravni poti, so tista, ki v preteklosti zaradi dobre dostopnosti niso bila izpostavljena močnejšemu odseljevanju in so ohranila tradicionalno agrarno zgradbo, ali pa so se pod vplivom urbanizacije funkcijsko in morfološko povsem preoblikovala. Pozitivno naravno rast imajo le tista naselja v Haložah (Dolane, Koritno, Vareja, Drenovec, Hrastovec) in v Slovenskih goricah (Polenci, Janežovci, Zamušani), ki svoj stabilen demografski razvoj ohranjajo zahvaljujoč ugodni prometni legi in dostopnosti. Prebivalci teh naselij se vozijo na delo na Ptuj ali v Ormož, nekateri pa v Maribor in druga večja naselja zunaj regije. Med centralnimi naselji imajo le Cirkovce,

Slika 1: Demografski razvoj podeželskih naselij Spodnjega Podravja.

Gorišnica, Polenšak, Tomaž, Velika Nedelja, Videm, Vitomarci, Zgornja Hajdina in Zgornji Leskovec pozitivni naravni prirastek. Zanje je bilo vselej značilno priseljevanje, po letu 1991 pa naraščanje oskrbnih funkcij in hitrejši prostorski razvoj. Razmeroma močno priseljevanje po letu 1991 nima neposrednega učinka na povečanje rodnosti, saj se priseljuje srednja generacija.

V nasprotju z naravnim gibanjem je bilo selitveno gibanje po letu 1998 v 55 % podeželskih naselij Spodnjega Podravja pozitivno. Največ takšnih naselij je na Savinskem ter na Dravskem in Ptujskem polju, najmanj pa v Halozah. Najvišji selitveni saldo imajo obmestna naselja Grajenščak, Krčevina pri Vurbergu in Kicar. Razmeroma močno priseljevanje je v centralna naselja Cirkulane, Cirkovce, Gorišnico, Zgornjo Hajdino, Videm pri Ptujju ter v nekatera naselja, ki so v bližini centralnih krajev ali ob prometnicah, kot so Janežovci, Mihovci, Njiverce in Tržec.

Čeprav iz podatkov o naravnem in selitvenem gibanju med letoma 1998 in 2000 ni mogoče oceniti bodočega demografskega razvoja v regiji, se kažejo nekatere splošne tendence, med katerimi izstopa slabši demografski razvoj centralnih naselij.

7 Značilnosti demografskega razvoja

Na osnovi vrednotenja spreminjanja števila prebivalcev v obdobju 1961–1991 in 1991–2000 ter naravnega in selitvenega gibanja v obdobju 1998–2000 so vsa naselja razvrščena v štiri skupine (slika 1):

- naraščanje števila prebivalcev z izrazito ugodnimi demografskimi razmerami (Za to skupino je značilna rast števila prebivalcev po letu 1991, pozitiven naravni in selitveni prirast ter ugodna izobrazbena sestava. Takšne značilnosti imajo pretežno ravninska in obmestna naselja, naselja na južnem robu Dravskega polja, na severnem robu Ptujškega polja ter na obronkih Slovenskih goric med Ptujem in Ormožem.);
- naraščanje ali stagnacija števila prebivalcev s trendi zmanjševanja v zadnjem obdobju (Število prebivalcev se zmanjšuje po letu 1991 kot posledica odseljevanja v preteklosti (Pacinje, Dobrava, Pušenci, Pacinje, Sobotinci ...) oziroma zaradi specifičnih prostorskih, ekoloških in ekonomskih problemov. Demografski razvoj se slabša tudi v nekaterih centralnih naseljih (Podlehnik, Polenšak ...).);
- zmanjševanje ali stagnacija števila prebivalcev s trendi rasti v zadnjem obdobju (Po letu 1991 narašča število prebivalcev. To so hitro razvijajoča se naselja z razmeroma ugodnim položajem (Šikole) ali naselja v bližini centralnih krajev (Hrastovec, Kicar) ter centralna naselja, v katerih se izboljšujeta gospodarska in funkcijska zgradba (Kidričevo, Markovci, Velika Nedelja in Središče ob Dravi).);
- zmanjševanje števila prebivalcev z izrazito neugodnimi demografskimi razmerami (Po letu 1961 se število prebivalcev zmanjšuje. Naselja imajo negativni naravni in selitveni prirast, nizko izobrazbeno raven ter veliko starega prebivalstva. Največ takšnih naselij je v osrednjem in južnem delu Haloz ter v osrednjem delu Slovenskih goric.).

8 Dejavnostna sestava prebivalcev in razvojne spremembe

Podeželska naselja Spodnjega Podravja so gospodarsko in funkcijsko povezana s svojim ožjim okoljem. V njihovem funkcijskem in gospodarskem utripu se odražajo tudi gospodarske in družbene spremembe v regiji in državi. Glavni razvojni problemi so: pomanjkanje razvojnih programov, strukturni problemi v kmetijstvu, ekološka problematika, neurejenost osnovne infrastrukture in slabe zaposlitvene možnosti. O pomenu kmetijstva in o težavah, s katerimi se ta gospodarska dejavnost spopada, govori podatek, da je kar 47 % anketiranih prebivalcev izbranih naselij kot najpomembnejši razvojni ukrep izpostavilo nujnost posodabljanja kmetijstva.

V Spodnjem Podravju, kjer se je na podeželju dolgo zadržala klasična agrarna struktura in ga je v drugi polovici 20. stoletja zaznamovalo zaposlovanje v industriji, se je močnejši proces prestrukturiranja v terciarne dejavnosti uveljavil šele v zadnjih dvajsetih ali ponekod celo v zadnjih desetih letih.

Dejavnostna sestava prebivalcev se najmočneje spreminja v centralnih in v obmestnih naseljih. Medtem ko je bilo leta 1991 v obeh tipih naselij okrog 28 % kmečkega in nekaj več kot 41 % v neproizvodnih dejavnostih zaposlenega prebivalstva, je bilo v letu 2000 v obmestnih naseljih v kmetijstvu aktivnih le še okrog 9 % prebivalcev, v centralnih naseljih 12,2 %, v neproizvodnih dejavnostih pa 55 % prebivalcev obmestnih in 54 % prebivalcev centralnih naselij. Dejavnostno sestavo prebivalcev obmestnih naselij »določa« mesto s številnimi oskrbnimi in upravnimi funkcijami, prav tako pa se v ta naselja selijo prebivalci mest, ki so običajno zaposleni v neproizvodnih dejavnostih. Nasproti temu so centralna naselja glede aktivnosti svojih prebivalcev bolj odvisna od lastne gospodarske in funkcijske strukture. Na dejavnostno sestavo prebivalcev centralnih naselij vplivajo številni dejavniki, od razvitosti centralnih funkcij in položaja kmetijske dejavnosti v širšem prostoru do možnosti zaposlovanja v različnih dejavnostih. Veliko prebivalcev v terciarnih in kvartarnih dejavnostih imajo tista centralna naselja, ki so se razvila v močna lokalna središča z oskrbnimi funkcijami in raznimi storitvenimi dejavnostmi.

V skupino centralnih naselij z visokim deležem terciarnega prebivalstva uvrščamo tista, kjer je bilo leta 2000 v neproizvodnih dejavnostih zaposlenih več kot 55 % aktivnih prebivalcev, in sicer: Cirkovce, Dornava, Gorišnica, Zgornja Hajdina, Videm pri Ptuju, Markovci in Grajena. Med centralna naselja z močno agrarno dejavnostno strukturo uvrščamo naselja, kjer je bilo leta 2000 več kot 20 % aktivnih prebivalcev v kmetijstvu, kar je značilno za večino centralnih naselij v Slovenskih goricah, v Halozah pa le za Zgornji Leskovec, Stoperce in Žetale ter na Dravskem polju za Sela. V centralnih naseljih Kidričevo, Središče ob Dravi, Majšperk, kjer so večji proizvodni obrati, prevladuje v industriji zaposleno prebivalstvo. Pretežno v industriji so zaposleni tudi prebivalci Lovrenca na Dravskem polju in Cirkovci; prebivalci zahodnega dela Dravskega polja pa so zaposleni tudi v mariborska industriji.

V obravnavanem prostoru so tri skupine naselij s primerljivo dejavnostno sestavo prebivalcev, in sicer:

- naselja z visokim deležem zaposlenih v terciarnih in kvartarnih dejavnostih,
- naselja z visokim deležem aktivnih prebivalcev v kmetijstvu ter
- naselja z visokim deležem zaposlenih v industriji oziroma v obrti.

Razmeroma visok delež aktivnih prebivalcev v neproizvodnih dejavnostih je značilnost naselij v širšem gravitacijskem zaledju obeh mest, ki je večje na Ptuju in manjše v okolici Ormoža. Visok delež prebivalcev v terciarnih in kvartarnih dejavnostih je tudi v tistih naseljih, ki so zaradi svojega položaja ali prometne dostopnosti privlačna za priseljevanje, in v naseljih v bližini centralnih krajev. Na južnem robu Slovenskih goric ter skoraj na celotnem Ptujem med Ptujem in Ormožem je veriga naselij z visokim deležem prebivalcev, zaposlenih v neproizvodnih dejavnostih. Z večjo oddaljenostjo od zaposlitvenih središč se zmanjšuje delež prebivalcev, zaposlenih v neproizvodnih dejavnostih. Visok delež zaposlenih v industriji imajo naselja v bližini Majšperka, Kidričevega in Središča ob Dravi. Njihov neposredni vpliv na preoblikovanje dejavnostne sestave prebivalcev okoliških naselij je zelo različen. Izrazito močan je vpliv Majšperka, ki v tamkajšnji industriji zaposluje pretežno nekvalificirano delovno silo iz osrednjega dela Halož, medtem ko so zaposleni v Kidričevem zaradi specifične izobrazbe domala iz celotne regije. Visok delež kmečkega prebivalstva imajo naselja, kjer se je zaradi ugodnih pogojev ohranila močna kmetijska pridelava.

9 Položaj kmetijstva v gospodarski strukturi podeželskih naselij

Razvoj slovenskega kmetijstva temelji na domnevi, da se bo kmetijska pridelava utrdila na specializiranih in tržno usmerjenih kmetijah. Pričakovati je, da se bo proces koncentracije kmetijskih zemljišč in zmanjševanja števila kmetij postopno pospešil, vendar ne moremo povsem spregledati pomena majhnih in srednje velikih kmetij (Kovačič 2002, 74). Število slovenskih kmetij se je v obdobju 1991–2000 zmanjšalo za skoraj 15 %, ob upoštevanju malih kmetij (do 1 ha) pa celo za 21 %. V Spodnjem Podravlju se je število kmetij v obravnavanem obdobju zmanjšalo za 23 %. Napoved zmanjševanja števila kmetij je zelo tvegana, saj je kmetijstvo zaradi nizkih dohodkov iz drugih virov pomemben dejavnik stabilizacije

socialnih razmer. V obravnavani regiji je v primerjavi s celotno Slovenijo ohranjenih več majhnih kmetij. Leta 2000 je bilo v Spodnjem Podravju v velikostni skupini do 5 ha KZU 67,9 % vseh kmetij, v celotni Sloveniji pa 65,8 %. Razdrobljenost posesti je največja v centralnih in obmestnih naseljih, kjer se je zaradi suburbanizacije drastično preoblikovala posestna struktura, ter v naseljih, kjer se je pod vplivom socialnih razmer ohranila drobna posest. Najnižji delež kmetij v velikostnem razredu do 2 ha je v Halozah (29 %), kjer pa se je število majhnih kmetij zaradi opuščanja obdelave najbolj zmanjšalo. V Spodnjem Podravju se po letu 1991 hitreje kot v Sloveniji povečuje delež velikih kmetij. Leta 1991 je bilo 18 % kmetij večjih od 5 ha, leta 2000 pa 32 %.

Popolnejšo predstavo o posestni razdrobljenosti omogoča indeks koncentracije kmetijske posesti. Naselja obravnavane regije delimo na osnovi tega kriterija v tri skupine, in sicer:

- naselja z visokim deležem majhnih kmetij (indeks od 0 do 50),
- naselja s povprečnim deležem velikih kmetij (indeks od 50 do 100) in
- naselja z visokim deležem velikih kmetij (indeks nad 100).

Majhne kmetije (do 5 ha) prevladujejo v vzhodnem in osrednjem delu Haloz, v osrednjem delu Ptujskega polja, kjer je razmeroma močna suburbanizacija izoblikovala drobno posest, ter v precejšnjem delu Slovenskih goric. Sklenjena slovenskogoriška območja z majhnimi kmetijami se razprostirajo v širšem zaledju Ptuj, v južnem delu pokrajine med Ptujem in Ormožem ter v osrednjem delu v okolici Destrnika, Juršinc, Tomaža pri Ormožu in Koga. Naselja s povprečnim in visokim deležem velikih kmetij se nahajajo v tistih območjih, kjer zaradi naravnih razmer prevladuje živinoreja ali poljedelstvo, oziroma v območjih, kjer dosednji družbeni razvoj ni spodbujal drobitve kmetij. Ugoden vpliv na velikost kmetij imajo zemljiški posegi, regulacija Pesnice, Polskave in Sejanskega potoka. V Halozah so tri območja z visokim deležem srednjih in velikih kmetij, in sicer v okolici Zgornjega Leskovca, med Žetalami in Stopercami ter na severnem robu pokrajine. Naselja ravninskega sveta imajo zagotovo najboljše naravne pogoje za velike kmetije, vendar je ugodnejša posestna struktura le v okolici Cirkovc, Lovrenca in Sel, ter na vzhodu med Ormožem in Središčem ob Dravi.

V zvezi z zakupom kmetijskih zemljišč so se v Spodnjem Podravju izoblikovala tri območja. Za Haloze sta značilni velika ponudba običajno manj kakovostnih kmetijskih zemljišč in nizko povpraševanje po najemu, zaradi česar je veliko neobdelane zemlje izpostavljene zaraščanju. Zaradi velikega povpraševanja po zemljiščih proizvodno specializirane kmetije ravninskega sveta ne morejo pridobiti dodatnih površin. V pretežnem delu Slovenskih goric je občutno pomanjkanje ponudbe zemljišč, saj se zaradi socialnih razmer ohranjajo tudi majhne kmetije. Z najmanjšim zemljišč se najbolj povečujejo srednjevelike kmetije (5–10 ha), medtem ko je obseg majhnih kmetij (do 5 ha) skoraj nespremenjen. Število slednjih se bo zagotovo zmanjševalo, njihov obstoj je odvisen od življenjskega standarda lastnikov.

Spreminjanje zemljiško-posestne strukture govori o proizvodnem preoblikovanju kmetijstva v regiji. Krepijo se čiste kmetije, medtem ko se manjše mešane kmetije ne spreminjajo, ne uvajajo specializacij, mnoge celo opuščajo pridelavo. Najbolj se zmanjšuje število kmetij v Halozah, kar pospešuje degradacijo kulturne pokrajine.

10 Nekmetijske gospodarske dejavnosti v podeželskih naseljih

Za vrednotenje gospodarskega razvoja podeželskih naselij so zanimivi kazalci o številu delovnih mest v primerjavi z vsemi zaposlenimi oziroma aktivnimi prebivalci naselja in o strukturi delovnih mest po dejavnostih v naseljih.

Konec leta 2000 je bilo v podjetjih in drugih organizacijah ter pri zasebnikih v podeželskih naseljih Spodnjega Podravja 9154 delovnih mest, kar predstavlja 36 % vseh potreb po zaposlitvah podeželskega prebivalstva. Glede na to, da so v nekaterih centralnih naseljih večji industrijski obrati ter oskrbne in druge dejavnosti, je število delovnih mest v teh naseljih višje od skupnega števila aktivnih prebival-

cev. Takšna naselja so Kidričevo, Središče ob Dravi, Dornava, Lovrenc na Dravskem polju in Zavrč. Med šibka zaposlitvena središča uvrščamo centralna naselja z manjšim gravitacijskim območjem in tista naselja, ki v pretežno kmetijskem prostoru niso izoblikovala močnejših centralnih funkcij. V obmestnih naseljih je malo delovnih mest, saj so funkcijsko in oskrbno povezana z mestom. Nekoliko več delovnih mest je na Hardeku, ki je že sestavni del Ormoža, in v Spodnji Hajdini.

Konec leta 2000 je bilo v Halozah 1429 delovnih mest, kar je 34 % vseh zaposlitvenih potreb. Število delovnih mest presega potrebe na Bregu pri Majšperku (industrija), v Podlehniku in v Stanošini (oskrba, storitve) ter v Zavrču (mejni prehod). Kar 72 % haloških naselij ima manj kot 20 % delovnih mest za domačine, 34 % jih je celo brez njih. V Slovenskih goricah je le 16 % delovnih mest za vse aktivne prebivalce. Brez delovnih mest je 35 naselij, medtem ko jih ima 98 manj kot 20 %. V nobenem slovenskogoriškem naselju število delovnih mest ne presega števila vseh zaposlenih.

V naseljih ravninskega sveta je 71 % vseh delovnih mest za domačine, saj so se zaradi urbanizacije močneje razvile nekmetijske dejavnosti. Število delovnih mest presega število zaposlenih prebivalcev v Kidričevem, v Dornavi, na Hardeku, v Gaju pri Pragerskem, kjer se je v povezavi z bližnjim Pragerskim razvila storitvena obrt, in v Forminu, kjer je hidroelektrarna in manjši industrijski obrat. V celotni obravnavani regiji je največ delovnih mest v industriji (42,3 %), predvsem na račun Kidričevega.

Preglednica 1: Delovna mesta v primerjavi s skupnim številom zaposlenih (SUR5 2000).

skupine naselij, območje	število vseh zaposlenih	število delovnih mest v naseljih	delež v %
obmestna naselja	1364	643	47,1
centralna naselja	4703	5320	113,1
ostala naselja	14322	3191	22,3
skupaj	20389	9154	44,9
Haloze	4167	1429	34,3
Dravska ravan	9349	6633	70,9
Slovenske gorice	6873	1092	15,9

11 Zaposlovanje v obrti in podjetništvu v preučevanih podeželskih naseljih

Podatki o kraju zaposlitve kažejo na razmeroma razpršeno zaposlovanje. Ob Ptujju, ki je najmočnejše zaposlitveno središče, saj zaposluje 29 % prebivalcev obravnavanih naselij, je vse bolj prisotno zaposlovanje na podeželju.

Preglednica 2: Zaposleni prebivalci izbranih skupin naselij po kraju zaposlitve v % (Anketa 2001).

kraj zaposlitve	obmestna naselja	centralna naselja	ostala naselja
kraj bivanja	7,3	21,3	14,8
drugo naselje	5,5	2,9	8,1
centralno naselje	–	0,7	14,4
Ptuj	49,0	28,7	23,9
drugo centralno naselje	9,1	12,5	8,1
zunaj regije	5,5	22,9	15,3
Ormož	21,8	10,3	13,5
tujina	1,8	0,7	1,9

Na podeželju je skoraj 40 % vseh delovno aktivnih prebivalcev podeželskih naselij. Zunaj regije je zaposlenih le 16,5 %, kar je posledica gospodarskega nazadovanja Podravja. Največ prebivalcev Spodnjega Podravja, ki iščejo zaposlitev izven regije, je zaposlenih v Mariboru. Prebivalci vzhodnega dela Slovenskih goric se zaposlujejo tudi v Ljutomeru, naselja v osrednjem delu Slovenskih goric so povezana z Lenartom, medtem ko prebivalce haloških naselij privlačijo nekateri oddaljeni zaposlitveni centri (Slovenska Bistrica in Celje).

Konec leta 2000 je bilo v obrti in podjetništvu skoraj 32 % vseh delovnih mest na podeželju. Obrt se na podeželju močneje uveljavi po letu 1991, ko mnogi prebivalci izgubijo zaposlitev v industriji ali v drugih dejavnostih. Za obrtno dejavnost ali samozaposlitev se je večina obrtnikov odločila zaradi nezaposlenosti (32 %).

12 Splošne značilnosti ekonomskega razvoja podeželskih naselij

Na osnovi vrednotenja kazalcev ekonomskega razvoja, kot sta število delovnih mest v primerjavi s številom aktivnih prebivalcev ter dejavnostna sestava aktivnih prebivalcev, so vsa podeželska naselja Spodnjega Podravja razvrščena v šest skupin z enakimi razvojnimi značilnostmi:

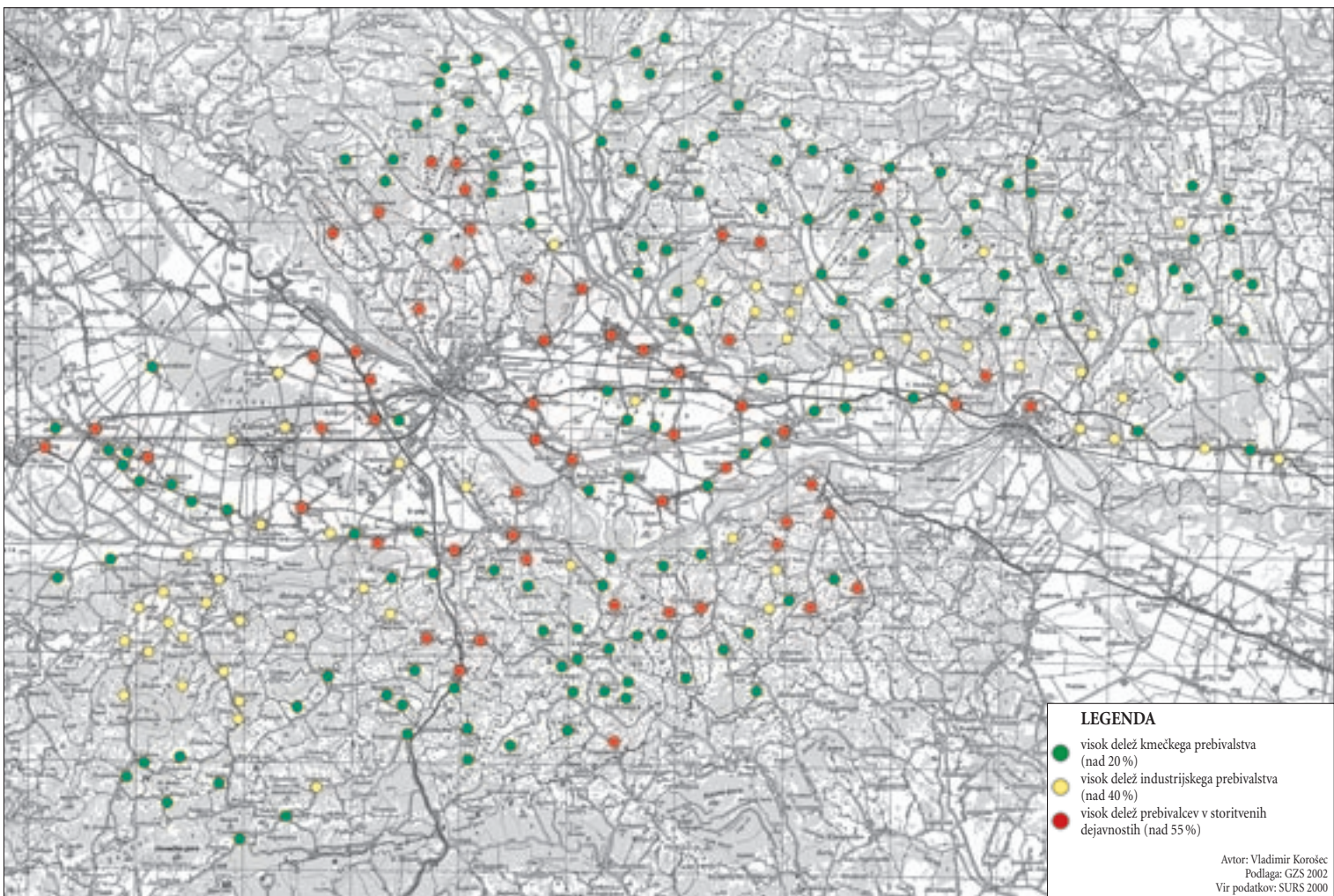
- naselja z visokim deležem delovnih mest in z visokim deležem nekmečkega prebivalstva (V to skupino uvrščamo pretežno ravninska centralna naselja (Kidričevo, Središče ob Dravi, Zavrč, Velika Nedelja, Videm pri Ptujju, Dornava, Gorišnica) in naselja v njihovi bližini (Breg, Draženci, Formin ...).);
- naselja z visokim deležem delovnih mest in z visokim deležem kmečkega prebivalstva (V tej skupini so naselja, v katerih narašča delež nekmetijskih delovnih mest, vendar imajo razmeroma dobro razvito kmetijsko dejavnost. Poleg centralnih naselij Juršinci in Ivanjkovci so v tej skupini tudi nekatera manjša naselja, kjer hiter razvoja prometa in obrti povečuje zaposlovanje izven kmetijstva.);
- naselja s poprečnim deležem delovnih mest in visokim deležem nekmečkega prebivalstva (V Halozah uvrščamo v to skupino centralna naselja Cirkulane, Majšperk in Ptujška Gora, ter naselja, ki ležijo v bližini omenjenih in drugih centralnih naselij ter naselij ob prometnicah. Največ naselij s takšnimi značilnostmi je na Dravski ravni ob prometnicah Ptuj–Maribor, Ptuj–Ormož in Ptuj–Zavrč.);
- naselja s poprečnim deležem delovnih mest in visokim deležem kmečkega prebivalstva (V Halozah in Slovenskih goricah so v tej skupini nekatera centralna naselja ter manjša naselja z ugodnim prometnim položajem. V to skupino uvrščamo delno urbanizirana naselja na južnem robu Dravskega in v osrednjem delu Ptujškega polja z dokaj razvitimi storitvenimi in oskrbnimi dejavnostmi.);
- naselja brez delovnih mest in z visokim deležem nekmečkega prebivalstva (V tej skupini so pretežno naselja gričevnatega sveta z močnimi delovnimi migracijami. Takšne značilnosti imajo tudi urbanizirana obmestna naselja.);
- naselja brez delovnih mest in z visokim deležem kmečkega prebivalstva. To so naselja z neugodnim demografskim razvojem. Največ jih je v Halozah in v osrednjem delu Slovenskih goric. Med centralnimi naselji je v tej skupini le Kog pri Ormožu.).

Dejavnost prebivalcev glede na sektorje prikazuje slika 2.

13 Splošne značilnosti urbanizacije in suburbanizacije podeželskih naselij

Ko govorimo o funkcijskem razvoju, je v ospredju spreminjanje funkcijskega položaja naselij, utrjevanje centralnosti, pa tudi spreminjanje njihove notranje zgradbe, saj se je v nekaterih centralnih in v drugih hitro razvijajočih se naseljih izoblikovala mešana funkcijska (dejavnostna) zgradba. Podeželska naselja

Slika 2: Dejavnost prebivalcev podeželskih naselij Spodnjega Podravja.

se notranje funkcijsko strukturirajo, nastajajo nova urbanistično zasnovana bivalna, oskrbna, obrtna območja in ponekod tudi turistično rekreacijska središča. Oskrbne in storitve funkcije govorijo o položaju naselja v odnosu do drugih naselij. Te ne nastajajo le v centralnih naseljih, ampak tudi v drugih naseljih, odvisno od demografskega in gospodarskega razvoja ter njihovega prometnega položaja. Centralnost podeželskih naselij se kaže v gospodarski aktivnosti, v rasti zaposlovanja in v utrjevanju upravnih funkcij, zaradi česar se naselja različno razvijajo ter oblikujejo specifičen položaj v prostoru z ustreznimi funkcijsko-gravitacijskimi območji. Preoblikovanje centralnih naselij spodbuja sam centralni položaj, funkcijsko preoblikovanje ostalih podeželskih naselij pa je odvisno od njihove gospodarske razvitosti, prometnega položaja ter učinkov številnih zunanjih dejavnikov. Spremembe se kažejo v povečanju velikosti naselja, rasti števila prebivalcev ter v številu in strukturi delovnih mest.

Medtem ko suburbanizacijo pojmuje kot širjenje mest v podeželski prostor (Pelc 1992, 98), ki sčasoma pridobi povsem urbane značilnosti, se urbanizacija kot način življenja v posameznih segmentih bolj ali manj izrazito kaže v vseh podeželskih naseljih obravnavanega prostora. Zato M. Klemenčič meni, da bi bil namesto urbanizacije primernejši izraz modernizacija podeželja (1982, 28).

Na urbanizacijo kažejo demografske in ekonomske spremembe v naseljih, kot so:

- rast števila prebivalcev,
- visok delež prebivalcev v terciarnih dejavnostih in
- visok delež delovnih mest v naselju v primerjavi z vsemi zaposlenimi.

Razvoj v smislu utrjevanja urbanizacije je značilen za obmestna in centralna naselja ter nekatera naselja ravninskega sveta. Ptuj je s svojo raznovrstno dejavnostjo vpliven dejavnik preobrazbe bližnjih podeželskih naselij. Za obmestna naselja je značilna sklenjena in razmeroma gosta pozidava, hitra rast števila hiš, vendar nimajo pomembnejših oskrbnih in drugih centralnih funkcij, saj so funkcijsko povezana z mestom. Za ormoška obmestna naselja je značilna šibka urbanizacija, nekoliko močnejše so le morfološke spremembe.

Med centralnimi naselji kažejo največ urbanih značilnosti Dornava, Gorišnica, Kidričevo, Središče ob Dravi in Videm pri Ptujju. Za ta naselja je značilen visok delež prebivalcev v nekmetijskih dejavnostih in veliko delovnih mest. V centralnih naseljih Sela, Destrnik, Polenšak, Kog, Miklavž, Stoperce in Žetale se število prebivalcev zmanjšuje, imajo visok delež kmečkega prebivalstva in malo delovnih mest, zato se tudi morfološko počasneje spreminjajo.

Močnejše učinke urbanizacije zasledimo v naseljih, ki so del večjih poselitvenih koncentracij. Na Dravskem polju so takšna naselja Gaj pri Pragerskem, Njiverce, Apače, Draženci, Spodnja Hajdina, Skorba, Hajdoše, na Pujskem polju Mezgovci, Moškanjci, Bukovci, Borovci, Formin, Mihovci in druga. V Slovenskih goricah je močnejša urbanizacija zajela naselja, ki ležijo na južnem robu pokrajine, na prehodu v ravninski svet (Pacinjce, Zamušani, Podgorci) in naselja ob prometnicah (Janežovci, Janežovski Vrh). V Halozah so bolj urbanizirana le naselja v okolici Majšperka. Elemente urbanizacije zasledimo tudi v naseljih na severnem robu pokrajine (Goričak, Dolane) ter ob cesti Maribor–Zagreb (Podlehnik, Stanošina, Zakl).

14 Oskrbne funkcije v podeželskih naseljih Spodnjega Podravja

V Spodnjem Podravju so se v preteklosti oskrbne in storitvene dejavnost razvijale izključno v podeželskih centralnih naseljih, šele v zadnjih desetih letih sledimo razvoju tovrstnih dejavnosti tudi v nekaterih drugih naseljih. Največ razmeroma dobro opremljenih naselij je na Dravskem in Pujskem polju. Domala sklenjeno poselitev ravninskega sveta dopolnjuje prav tako sklenjena veriga splošne in specializirane oskrbe, ki je delno prilagojena potrebam tranzitnega prometa in zaradi tega presega lokalno porabo. Svoj oskrbni in s tem funkcijski položaj so najbolj okrepila centralna naselja Gorišnica, Videm pri Ptujju, Zavrč in Tomaž pri Ormožu.

Vpliv prometa na razvoj oskrbnih funkcij se najbolj kaže ob cesti Ptuj–Maribor v naseljih Skorba, Hajdoše, Slovenja vas, v naseljih ob cesti Ptuj–Ormož v Spuhlji, Borovcih, Moškanjcih in Gorišnici ter

ob cesti Ptuj–Zavrč v Markovcih, Bukovcih, Stojncih in Zavrču. Tradicionalno poselitveno zgradbo teh naselij dopolnjujejo novi elementi in celo novi deli naselij z oskrbnimi, storitvenimi in obrtnimi dejavnostmi. Nove gospodarske in funkcijske povezave, izboljšanje cest ter povečanje migracij prispevajo k odpiranju novih prometnih tokov ali k utrjevanju nekaterih že doslej uveljavljenih (Maribor–Zagreb). V obravnavanem prostoru se je okrepila prometna povezanost Ptuja z Ljutomerom (Ptuj–Polenšak–Ljutomer), z Lenartom in prek Vurberka tudi z Mariborom, kar ne spodbuja le razvoja oskrbnih in storitvenih dejavnosti, temveč povzroča priseljevanje in širitev naselij. Oskrba in storitve se krepijo tudi v manjših naseljih (Janežovci, Pacinje).

15 Elementi notranje socialne in funkcijske členitve podeželskih naselij

Notranja funkcijska zgradba podeželskih naselij pomeni njihovo prostorsko diferenciacijo na podlagi funkcijskih (dejavnost, raba) in socialnih elementov. Ekonomske in socialne spremembe v podeželskih naseljih so najvidnejša posledica zmanjševanja kmetijske dejavnosti (deagrarizacija) in širjenja vplivov mest (suburbanizacija), kar v največji meri spreminja namembnost poselitvenega prostora. Na osnovi kartiranja socialnih elementov so opredeljena naslednja območja:

- območje nekmečkih gospodinjstev,
- območje kmečkih in mešanih gospodinjstev in
- območje prepletanja vseh treh socialnih tipov.

V večini podeželskih naselij je bolj ali manj ohranjeno agrarno jedro, kjer prevladujejo mešana in kmečka gospodinjstva. Takšna socialna zgradba je lepo ohranjena tako v manjših ravninskih naseljih (Pongrce, Šikole, Starošince) kot večjih (Apače, Lancova vas, Moškanjci, Stojnci, Mihovci) in tudi centralnih naseljih (Cirkovce, Lovrenc na Dravskem polju). Za večino naselij gričevnatega sveta je značilna razpršenost socialnih tipov, kar je v skladu z obliko poselitve ter z njihovim dosedanjim socialnim, demografskim in ekonomskim razvojem. Notranja socialna diferenciacija z ohranjenim agrarnim jedrom in novim delom nekmečkih bivališč je značilna le za nekatera haloška in slovenskogoriška centralna ter dolinska naselja, zlasti za njihova gručasta jedra (Juršinci, Trnovska vas, Vitomarci, Tomaž pri Ormožu, Žetale, Levanjci, Spodnji Velovlek). V strnjenih obcestnih naseljih so »območja prepletanja vseh treh socialnih tipov« običajno na njihovem obrobju (Šikole) ali v tistem delu naselja, ki je bil do nedavna redkeje pozidan (Moškanjci, Cvetkovci, Obrež). V naseljih z industrijskimi obrati so se že zgodaj izoblikovala območja nekmečke pozidave (Breg pri Majšperku, Majšperk, Njiverce in Središče ob Dravi). V drugi polovici 20. stoletja se je ta oblika pozidave uveljavila domala v vseh naseljih, zlasti v centralnih.

Kartiranje rabe vaškega prostora kaže pet funkcijskih območij, in sicer:

- oskrbno in poslovno območje,
- stanovanjsko območje,
- območje prepletanja kmetijske in stanovanjske funkcije,
- nekmetijsko proizvodno območje (obrt in druge dejavnosti) in
- območje z javno (negospodarsko) rabo.

S socialnim in ekonomskim razvojem se v podeželskih naseljih razvijajo različne nove dejavnosti in nastajajo specifična funkcijska območja. Za večino centralnih naselij je značilna koncentracija oskrbnih dejavnosti in upravnih funkcij v samem središču oziroma ob glavni prometnici skozi naselje. Celovito oblikovan oskrbni in poslovni predel imajo naselja, ki so svoj funkcijski položaj začela oblikovati že sredi 20. stoletja, kot sta Kidričevo in Majšperk, pa tudi ostala, v katerih se nove oskrbne in poslovne dejavnosti postopno vraščajo v staro agrarno oziroma poslovno-obrtno jedro (Videm pri Ptuj, Gorišnica).

V zadnjih desetih letih se je nekmečka pozidava najbolj krepila v naseljih na prehodu Haloz oziroma Slovenskih goric v Dravsko ravan (Videm pri Ptuj, Tržec, Jurovci, Zamušani, Podgorci) in ob pomembnejših prometnicah (Borovci, Moškanjci, Bukovci, Janežovci), pa tudi v nekaterih centralnih

naselijh (Gorišnica, Tomaž pri Ormožu, Cirkulane) in predvsem v obmestnih naseljih (Kicar, Podvinci, Mestni Vrh).

Medtem ko je večina naselij na Dravskem polju ohranila osnovno agrarno zgradbo, je za naselja na Ptujskem in Središkem polju, pa tudi za posamezna strnjena naselja v Halozah in Slovenskih goricah, značilno prepletanje različnih funkcij oziroma dejavnosti. Ponekod so se celo v vaško jedro umestile proizvodne obrtne dejavnosti in v večjem obsegu tudi nekmečka poselitve. S tem se rahljajo tradicionalno dobre vezi med prebivalci, izginja nekoč samobiten »duh vaške skupnosti« in fenomen podeželskega naselja kot funkcijsko in socialno zaključene enote (Drozg 1990, 321).

Da bi zmanjšali tovrstno poselitveno problematiko, so se v mnogih občinah odločili za gradnjo proizvodno obrtnih območij (Slovenja vas, Markovci, Zavrč).

16 Položaj naselij v omrežju podeželskih naselij Spodnjega Podravja

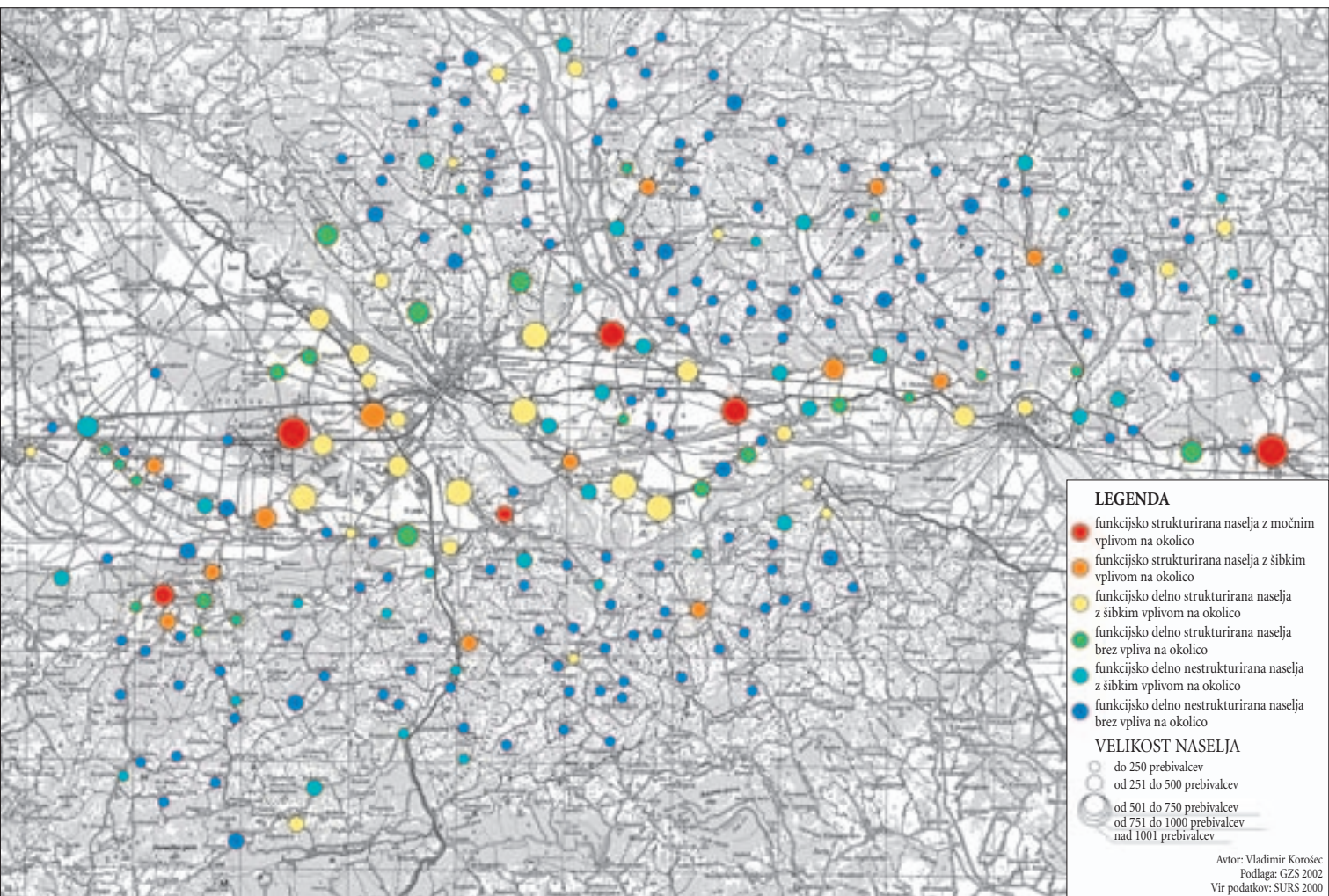
Na temelju opremljenosti z oskrbo in storitvami ter zgradbe poselitvenega prostora so vsa naselja razvrščena v šest skupin s podobnim funkcijskim položajem (slika 3):

- funkcijsko strukturirana naselja s šibkim vplivom na okolico (To so urbanizirana in notranje funkcijsko diferencirana naselja, ki so delno opremljena z oskrbnimi in storitvenimi dejavnostmi (Cirkovce, Lovrenc na Dravskem polju, Markovci, Juršinci, Cirkulane ...). V naseljih narašča zaposlovanje v neproizvodnih dejavnostih.);
- funkcijsko strukturirana naselja z močnim vplivom na okolico (Večja centralna naselja z raznovrstnimi oskrbnimi in upravnimi funkcijami (Majšperk, Dornava, Gorišnica, Videm pri Ptujju, Kidričevo in Središče ob Dravi), ki skupaj z bližnjimi naselji oblikujejo nekakšna funkcijsko-gravitacijska jedra z močnim vplivom na okolico. To so naselja z urbanimi značilnostmi in funkcijsko povsem strukturirana.);
- funkcijsko delno strukturirana naselja s šibkim vplivom na okolico (To so delno urbanizirana ter poprečno opremljena naselja z oskrbnimi dejavnostmi. Takšna so obmestna naselja: Hardek, Podvinci in Spuhlja, centralna naselja Destnik, Grajena, Trnovska vas, Vitomarci, Zgornji Leskovec ter druga (Moškancji, Draženci, Skorba).);
- funkcijsko delno strukturirana naselja brez vpliva na okolico (V to skupino uvrščamo naselja, ki nimajo močnejšega vpliva na okolico, ter so razmeroma močno urbanizirana, in sicer obmestna naselja Kicar, Mestni Vrh in Pavlovci ter druga naselja v bližini centralnih naselij (Stanečka vas, Stogovci, Krčevina pri Vurberku).);
- funkcijsko nestrukturirana naselja s šibkim vplivom na okolico. V teh naseljih ni različnih funkcijskih območij. Imajo le oskrbo za lastne potrebe in zelo malo delovnih mest, zaradi česar prevladuje močna dnevna migracija delovne sile v zaposlitvena središča.);
- funkcijsko nestrukturirana naselja brez vpliva na okolico (V skupino uvrščamo težje dostopna haloška in slovenskogoriška naselja, manjša naselja Dravske ravnine ter nekatera obmestna naselja (Dobrava).).

17 Socioekonomska tipologija podeželskih naselij

Razvrščanje sorodnih oblik, procesov ali pojavov, ki imajo skupne nekatere temeljne elemente, izvedemo s pomočjo tipologije, kar je v geografiji pogosto uporabljena metoda (Drozg 1995, 85). Drozg povzema Schirmacherjevo trditev, da je poglobitvena značilnost in hkrati cilj tipologije zožiti (združiti) raznovrstne in večdimenzionalne lastnosti predmetov na eno dimenzijo, ki pa je enako pomenljiva kot

Slika 3: Funkcijski položaj podeželskih naselij Spodnjega Podravja.

prejšnja večpomenskost. Pri tem ne gre za združevanje spoznanj v smislu posploševanja, temveč za sintezo v polnem pomenu, gre za poglobljen raziskovalni proces, ki na osnovi primerjav in vrednotenja oblikuje novo raziskovalno kakovost, nov rezultat (Vrišer 1992, 105). Socioekonomska tipologija podeželskih naselij temelji na analizi demografskih, socialnoekonomskih in funkcijskih elementov naselij. Za takšno tipologijo so po mnenju nekaterih raziskovalcev pomembni naslednji kazalci: dejavnostna struktura zaposlenih prebivalcev, število zaposlenih v primerjavi z vsemi prebivalci, migracijska gibanja, centralne funkcije (Lienau 1996, 119).

Pri razvrščanju naselij Spodnjega Podravja v ustrezne tipe so upoštevane tri osnovne skupine elementov, dejavnikov oziroma procesov v podeželskih naseljih, in sicer:

- demografski razvoj naselij,
- njihovo ekonomsko zgradbo in
- njihov funkcijski položaj.

Razvojna socioekonomska tipologija obsega šest osnovnih tipov in šest podtipov. Demografski razvoj prikazuje starostni indeks ter indeks rasti števila prebivalcev v obdobjih 1961–1991 in 1991–2000, gospodarsko zgradbo pa dejavnostna sestava ter število delovnih mest v primerjavi z vsemi aktivnimi prebivalci v letu 2000. Funkcijski položaj je v ožjem pomenu besede centralnost; prikazuje ga obseg in raznovrstnost oskrbnih ter storitvenih dejavnosti.

Socioekonomski tipi kažejo na pestro razvojno problematiko v podeželskih naseljih Spodnjega Podravja. Posamezni tip prikazuje najpomembnejše preoblikovalne procese, časovno dimenzijo sprememb in druge razlike med naselji (slika 4):

- A. ruralna naselja:
 - ruralna naselja (Demografski in ekonomski razvoj v teh naseljih je posledica neugodnih naravnih možnosti za kmetijsko pridelavo oziroma njihovega geografskega položaja. Večina naselij s takšnimi značilnostmi se nahaja v gričevnatem predelu Haloz in Slovenskih goric. Najvidnejši znak njihove socialne, gospodarske in funkcijske degradacije je zmanjševanje števila prebivalcev in opuščanje kmetovanja, s čimer nekatera naselja izgubljajo še zadnje možnosti postopnega oživljanja. V to skupino spadajo naselja z ostarelim prebivalstvom, s slabo izobrazbeno strukturo, slabo komunalno opremljena in slabo prometno dostopna naselja ter naselja brez delovnih mest. Bolj kot vprašanje ohranjanja poseljenosti je pomembno vprašanje, kako spodbuditi gospodarsko aktivnost teh naselij. Dejavniki izboljšanja demografskih razmer in funkcijskega položaja je razvoj kmetijstva in drugih z njim povezanih dejavnosti. Bistvenega pomena pa je zagotovo kakovostna prometna povezanost obrobni naselij z lokalnimi in regijskimi zaposlitvenimi središči.);
 - prehodna ruralna naselja (V to skupino uvrščamo naselja brez oskrbnih dejavnosti, vendar v primerjavi s predhodno skupino razmeroma gospodarsko razvita naselja, kar se kaže v specializiranem in tržnem kmetijstvu ter v rasti delovnih mest. Razlogi za takšno stanje so raznovrstni in so običajno povezani z gospodarskim in družbenim spreminjanjem vplivnega okolja. V gričevnatem svetu je prihodnji razvoj teh naselij odvisen od tega, kako uspešno se bodo v centralnih in nekaterih bližnjih naseljih razvijale gospodarske in oskrbne dejavnosti ter kmetijstvo);
- B. podeželska naselja:
 - značilna podeželska naselja (Naselja s takšnimi značilnostmi se nahajajo v bližini centralnih naselij in skupaj z njimi tvorijo sklenjeno območje z ugodnim razvojem. Največ takšnih naselij je v okolici Ptuja, nekoliko manj v bližini Ormoža ter v haloških in slovenskogoriških dolinah. Značilen je neenakomeren demografski razvoj, zmanjšanje števila prebivalcev v 70. in 80. letih in na podlagi priseljevanja razmeroma hitra rast po letu 1991. Za nekatera prometno dostopna naselja z urejeno infrastrukturo je po letu 1991 značilna prava »demografska eksplozija«. V haloških in slovenskogoriških dolinah ter na prehodu ravninskega sveta v gričevje nastajajo nove poselitvene koncentracije.);
 - urbanizirana podeželska naselja (Posebnost teh naselij je več delovnih mest in mešana dejavnostna sestava. V Halozah in Slovenskih goricah je malo naselij s takšnimi značilnostmi. V to skupino uvrščamo pretežno ravninska naselja, ki svojo ekonomsko in funkcijsko zgradbo oblikujejo pod

vplivom učinkov suburbanizacije obeh mest, ugodnega položaja in dostopnosti ter ugodnih naravnih možnosti za kmetovanje in bivanje (Kungota pri Ptuju, Borovci, Lancova vas, Pobrežje). V teh naseljih se je v zadnjem obdobju močnejše okrepila storitvena obrt, kar utrjuje njihov položaj v prostoru in preoblikuje notranjo funkcijsko zgradbo.);

• C. nepopolna subcentralna naselja:

- manjša subcentralna naselja (V ta podtip uvrščamo naselja z manjšim funkcijsko-gravitacijskim vplivom oziroma manjša središčna naselja, vendar s precejšnjimi razvojnimi problemi, kot so: zmanjševanje števila prebivalcev, visok delež starih prebivalcev, nepopolna notranja funkcijska zgradba, malo delovnih mest v naselju in podobno. Stagnacija ali zmanjševanje števila prebivalcev ter drugi razvojni problemi so pogosto posledica socialnega in ekonomskega nazadovanja okolja, v katerem se naselja nahajajo (Gabernik), ali specifičnih demografskih problemov (Osluševci).);
- prehodna subcentralna naselja (V nasprotju od od prehodne skupine imajo prehodna subcentralna naselja razmeroma močne ekonomske temelje in veliko delovnih mest, kar je rezultat dosedanjega razvoja in ugodnega položaja. Zmanjševanje števila prebivalcev po letu 1991 je posledica omejenih možnosti za prostorsko širitev, staranja prebivalcev (Pacinje), opuščanja industrijske dejavnosti in zmanjševanja delovnih mest (Breg) ali nizke privlačne moči zaposlitvenih središč (Pušenci).);

• D. subcentralna naselja:

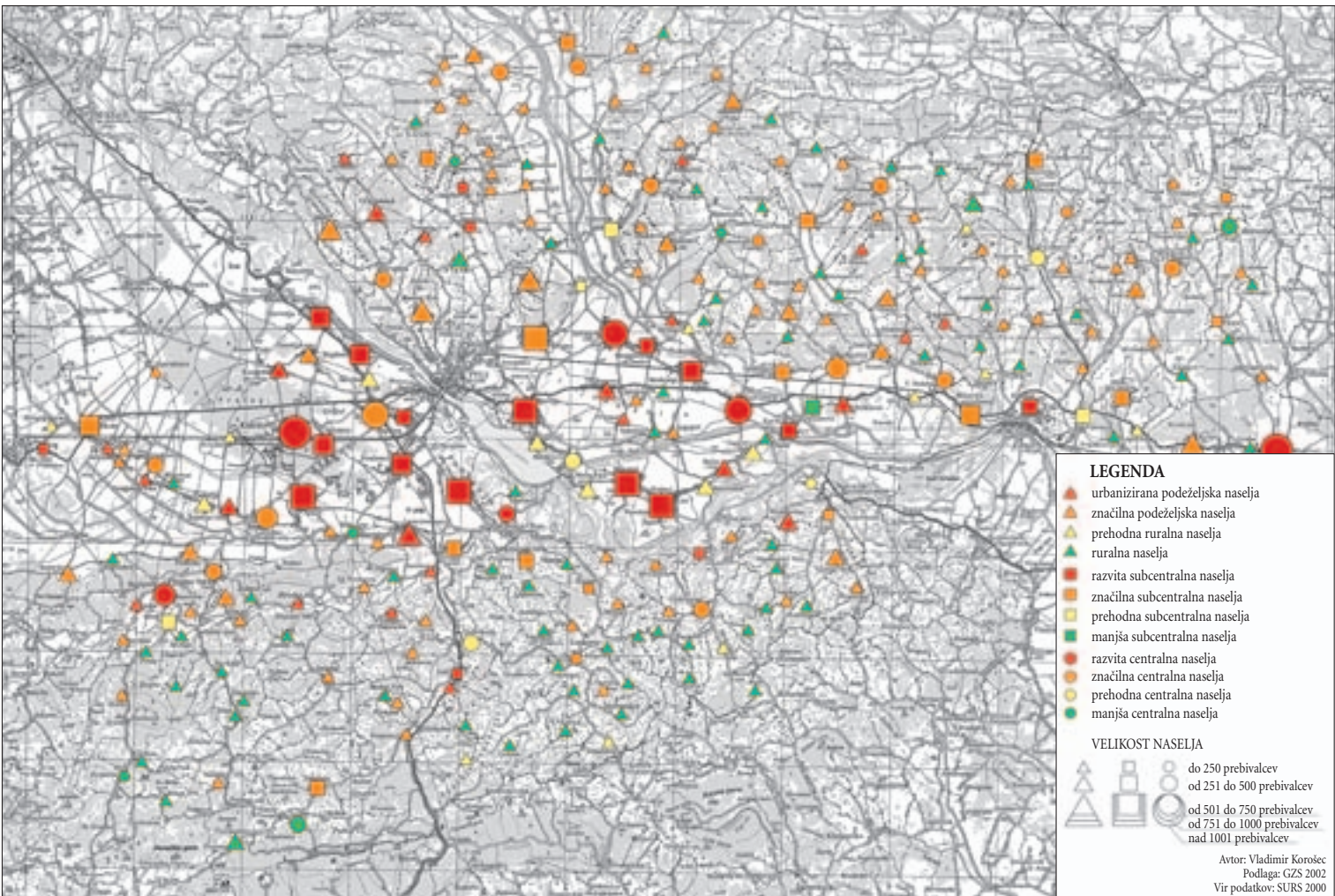
- značilna subcentralna naselja (To so bodisi manjša lokalna oskrbna naselja (Šikole, Hum, Soviče) ali pa naselja, ki s svojo oskrbno in storitveno dejavnostjo dopolnjujejo bližnja centralna naselja, kot so: Goričak, Polenci, Tržec in Mihovci. V manjših haloških in slovenskogoriških naseljih z ugodnim prometnim položajem so se oskrbne dejavnosti začele razvijati šele po letu 1991, kar se kaže tako v rasti števila prebivalcev, kot v rasti števila novogradenj.);
- razvita subcentralna naselja (Za razvoj oskrbnih funkcij ima pomembno vlogo stabilna socialno-ekonomska zgradba naselja, ki se kaže v močno razviti obrti in podjetništvu ter v dobro organizirani kmetijski pridelavi. Razvita subcentralna naselja so manjša lokalna zaposlitvena središča, med katerimi Gaj pri Pragerskem, Formin, Draženci, Spodnja Hajdina, Dolane in druga celo presegajo lokalne okvire. V skupino razvitih subcentralnih naselij uvrščamo tudi obmestna naselja (Spuhlja), naselja v bližini podeželskih centralnih krajev (Draženci, Bukovci, Stojinci, Njiverce, Apače, Moškanjci) in naselja ob pomembnih prometnicah (Hajdoše, Slovenja vas).);

• E. manjša centralna naselja:

- manjša centralna naselja (V ta podtip uvrščamo centralna naselja z omejenim vplivom na okolico, kot so Sela, Žetale, Stoperce, Destrnik, Trnovska vas, Polenšak in Kog. Zanje je značilno zmanjševanje števila prebivalcev, veliko število kmečkega prebivalstva in malo delovnih mest. Prihodnji razvoj teh naselij je odvisen od uspešnega gospodarskega razvoja širšega območja, od razvoja obrtnih in storitvenih dejavnosti ter od proizvodnega, tržnega in tehnološkega sodelovanja med kmetovalci.);
- prehodna centralna naselja (V omenjeni podtip uvrščamo centralna naselja Markovce, Podlehnik, Zavrč in Ivanjkovce. Vsa naselja imajo razmeroma veliko delovnih mest, prevladuje nekmečko prebivalstvo, razen v Ivanjkovcih, kjer je še vedno močna agrarna zgradba. Razvojno zaostajanje se kaže v zmanjševanju števila prebivalcev in s tem v manjšem prostorskem razvoju naselja. Zmanjševanje števila prebivalcev je posledica dosedanjega socialnega in gospodarskega razvoja v teh naseljih ter specifičnih naravnih in ekoloških razmer v širšem okolju. Posledica takšnih razmer je slabša opremljenost z oskrbnimi in storitvenimi dejavnostmi, s čimer je dodatno »oslabljen« njihov centralni položaj v vplivnem območju.);

• F. večja centralna naselja:

- značilna centralna naselja (Prevladuje mešana dejavnostna sestava prebivalcev in nekoliko manjša rast obrti in podjetništva, razen v novih občinskih središčih (Juršinci) in v centralnih naseljih z ugodnim položajem (Zgornja Hajdina, Lovrenc na Dravskem polju, Podgorci). Nekatera naselja so tako v zunanem morfološkem videzu kot po gospodarskih značilnostih ohranila kmetijsko zgradbo, kar se najbolj kaže v številu kmečkega prebivalstva, ki v Juršincih, Vitomarcih, Miklavžu

Slika 4: Tipologija podeželski naselij Spodnjega Podravja.

pri Ormožu in Zgornjem Leskovcu presega 20 %. V prihodnje se bo krepila gospodarska moč naselij ter spreminjala dejavnostna sestava prebivalcev, vendar ni pričakovati preoblikovanja njihovega funkcijskega položaja.);

- razvita centralna naselja (V ta tip uvrščamo dobro opremljena naselja z obsežnim vplivnim območjem, v katerih narašča število prebivalcev, naselja z ugodno izobrazbeno in starostno strukturo ter z dobrimi ekonomskimi temelji. To so največja podeželska naselja, v katerih živi skoraj 10 % podeželskega prebivalstva Spodnjega Podravja. Razvita centralna naselja so nekakšna jedra demografskega in socialnoekonomskega razvoja na podeželju. Njihov položaj je okrepljena nova lokalna organiziranost, saj z lastnimi sredstvi učinkoviteje dopolnjujejo centralne funkcije ter gospodarsko infrastrukturo.).

18 Sklep

V Spodnjem Podravju se je pod vplivom industrializacije in urbanizacije znotraj treh temeljnih tipov podeželja (ruralno, prehodno in urbanizirano območja) oblikoval za slovensko podeželje značilen model razvoja naselij s tremi razvojnimi skupinami, in sicer:

- sorazmerno močno urbanizirana ravninska in dolinska območja,
- postopno urbaniziran hriboviti svet na obrobju gospodarske in populacijske koncentracije in
- periferna območja, ki so vse bolj izpostavljena depopulaciji in razkroju kulturne pokrajine (Klemenčič 1991, 29).

Zaradi specifičnih družbenih in gospodarskih sprememb, kot so industrializacija in rast zaposlovanja na podeželju, obmejnost, nezadržna deagrarizacija gričevnatega sveta, ki so obravnavano regijo močnejše zajele v zadnjih desetih letih, se razvoj podeželskih naselij kaže v mnogih posebnostih. Poleg močno preoblikovanih obmestnih naselij je več manjših razvojnih območij, in sicer:

- območje močno urbaniziranih ravninskih naselij,
- manjša urbana območja gričevnatega sveta, v središču katerih so centralna naselja, ter
- linijsko zasnovana razvita območja ob pomembnih prometnicah.

V gričevnatem svetu se hitreje razvijajo centralna in prometno dostopnejša dolinska naselja in tvorijo manjša lokalna razvojna jedra, v katerih je poleg koncentracije prebivalstva vse več gospodarskih in negospodarskih dejavnosti, na drugi strani pa v vseh pogledih zaostajajo periferna in bolj oddaljena naselja. Tudi v podeželskih naseljih Dravske ravnine se kaže različen socialnoekonomski in funkcijski razvoj, kar v navidez enotni in močno urbanizirani pokrajini oblikuje razvojno diferencirana območja.

Pregled prostorske razporeditve tipov naselij kaže, da so se na podeželju izoblikovala manjša funkcijsko-gravitacijska območja z dominantno funkcijsko in ekonomsko vlogo centralnih naselij. Velikost vplivnega območja in funkcijska zgradba naselij sta odvisni od številnih dejavnikov, najbolj od razvitosti centralnega naselja oziroma njegove opremljenosti in od socialno-ekonomskih razmer v celotnem obravnavanem prostoru. Znotraj takšnega območja se običajno poleg centralnega naselja nahaja eno ali več subcentralnih naselij in nekaj manjših različno razvitih podeželskih naselij.

Na osnovi analize opremljenosti centralnih naselij in njihove upravne organiziranosti (sedež krajevne skupnosti ali občine) je Spodnje Podravje razdeljeno na 32 funkcijsko-gravitacijskih območij, ki imajo različno število naselij ter različno število prebivalcev. Območja predstavljajo najnižjo raven mikrolokalne gravitacije ter imajo poleg skupnih oskrbnih in upravnih funkcij tudi podobne razvojne probleme. Znotraj teh območij se naselja različno razvijajo. Socialno-gospodarska in funkcijska zgradba naselij slabi v smeri od središčnega ali centralnega naselja proti obrobnim. Največja koncentracija naselij s pozitivnimi razvojnimi kazalci je v širšem ptujskem gravitacijskem območju.

19 Viri in literatura

- Anketiranje gospodinjstev izbranih podeželskih naselij, marec 2001.
- Barbič, A. 1996: Obkmetijske dejavnosti (kmečkih) gospodinjstev in podeželskih lokalnih skupnosti. *Sodobno kmetijstvo* 29/2. Ljubljana.
- Černe, A., Pelc, S. 1993: Prometno geografski vidiki nove državne meje. Geografski aspekti obmejnosti in regionalnega razvoja. Dela 10. Ljubljana.
- Drozg, V. 1995: Morfologija vaških naselij v Sloveniji, Morfologija vaških naselij v Sloveniji. *Geographica Slovenica* 27. Ljubljana.
- Gosar, L., Mihevc, P., Jakoš, A. 1980: Pomen tipologije naselij za planiranje. *Geografski vestnik* 52. Ljubljana.
- Kladnik, D. 1996: Problematika preobrazbe podeželja z vidika prilaganja kmetijske pridelave normativom v Evropski zvezi. *Spodnje Podravje s Prlekijo*. Ljubljana.
- Klemenčič, M. 1982: Nekatera teoretska izhodišča pri proučevanju podeželja. Geografske značilnosti preobrazbe slovenskega podeželja. *Gradivo ob 60-letnici Geografskega društva Slovenije*. Ljubljana.
- Klemenčič, V. 1991: Tendence spreminjanja slovenskega podeželja. *Geografski vestnik* 63. Ljubljana.
- Klemenčič, V. 1996: Tendence demografske preobrazbe v Spodnjem Podravju in vzhodnih Slovenskih gorah v zadnjih treh desetletjih. *Spodnje Podravje s Prlekijo*. Ljubljana.
- Kokole, V. 1971: Centralni kraji v SR Sloveniji. *Geografski zbornik* 12. Ljubljana.
- Kokole, V. 1988: Struktura omrežja podeželskih (nemestnih) naselij v SR Sloveniji. *Geografski vestnik* 60. Ljubljana.
- Korošec, V. 1988: Večfunkcionalna raba podeželja na primeru Haloz. Magistrsko delo, PMF Zagreb. Zagreb.
- Kovačič, M. 2000: Razvojno-tipološka členitev podeželja v Republiki Sloveniji. Ljubljana.
- Kovačič, M. 2002: Struktura kmetij in njen vpliv na dohodkovni položaj kmetov v Sloveniji. *Sodobno kmetijstvo* 35/2. Ljubljana.
- Lienau, C. 1972: Die Siedlungen des Landlichen Raumes.
- Lienau, C. 1996: Die Siedlungen des landlicher Raumes. *Des Geographische Seminar* (skupina avtorjev).
- Magel, H. 1994: Bavarski program razvoja podeželja. *Pristop k razvoju podeželja* 2. Ljubljana.
- Naravno in selitveno gibanje prebivalstva Slovenije po naseljih, 1998. 2001. Ljubljana. Statistični urad Republike Slovenije.
- Natek, M. 1996: Temeljne sestavine rasti števila prebivalcev v obdobju 1961–1995. *Spodnje Podravje s Prlekijo*. Ljubljana.
- Pak, M. 1969: Družbeno-geografski razvoj Dravskega polja. *Geografski zbornik* 11. Ljubljana.
- Pak, M. 1993: Nekateri elementi povezovanja Slovenije s sosednjimi državami, Geografski aspekti obmejnosti in regionalnega razvoja. Dela 10. Ljubljana.
- Pak, M. 1996: Predgovor. *Spodnje Podravje s Prlekijo*. Ljubljana.
- Pak, M., Brečko, V. 1999: Problems of agriculture in Slovenia With special Reference to Cirkovce. *GeoJournal* 46.
- Pelc, S. 1992: Družbeno-geografski vidiki preobrazbe pokrajine v občini Domžale. *Geografski vestnik* 64. Ljubljana.
- Pelc, S. 2000: Projekt celostnega razvoja podeželja in obnove vasi. Ljubljana – geografija mesta. Ljubljana. *Popis kmetijskih gospodarstev 2000*. Statistični urad Republike Slovenije. Ljubljana.
- Popis prebivalcev, gospodinjstev, stanovanj in kmečkih gospodarstev v letu 1991. Ljubljana.
- Potočnik, I. 2000: Družbeno-geografske značilnosti kmetijstva v Ljubljanski kotlini. Magistrsko delo, Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani. Ljubljana.
- Ravbar, M. 1996: Urbanizacija Spodnjega Podravja s Prlekijo ter vrednotenje suburbanizacijskih pojavov v obmestju Ptuja. *Spodnje Podravje s Prlekijo*. Ljubljana.
- Ruppert, K. 1992: Socialgeographische perspektive der Raumentwicklung, *Socialna geografija v teoriji in praksi*. *Geographica Slovenica* 23. Ljubljana.

- Rus, A. 1996: Funkcijsko-gravitacijska območje Spodnjega Podravja s Prlekijo. Spodnje Podravje s Prlekijo. Ljubljana.
- Vrišer, I. 1983: Sodobni svet 1. Maribor.
- Vrišer, I. 1987: Centralna naselja v SR Sloveniji leta 1987. Geografski zbornik 27. Ljubljana.
- Vrišer, I. 1990: Ekonomsko-geografska regionalizacija Slovenije na podlagi vplivnih območij centralnih naselij in dejavnostne sestave prebivalstva. Ljubljana. Geografski zbornik 30. Ljubljana.
- Zakon o spodbujanju skladnega regionalnega razvoja. ULRS. 60/1999.

20 Summary: The development problems of the rural settlements in the Spodnje Podravje region

(translated by Irena Posavec)

The research deals with the latest changes in the rural settlements of Spodnje Podravje showing the variety of development problematic due to economic, social and natural conditions in the region as well as economic transformation in Podravje and Slovenia. Spodnje Podravje is an agricultural area which is exposed to strong influential reforms in the last decade.

The basis of analytical part of the research is the integral analysis of 28 settlements different as regards natural conditions, size, population and functional structure. The analysis includes the survey of chosen housing assembly, representatives of local communities and evaluation of development plans and other documents. The settlements that have been selected form an integral picture of general and at the same time specific conditions in the discussed area consequently showing their diversity in the process of development. Supporting parallel research procedure elaborated the analysis of demographic, economic, social, regional and functional condition for the rural settlements in Spodnje Podravje by the help of secondary resources and statistical data. The comparison is designed to confirm and put to the test research hypotheses, to explain the development problems of rural settlements of Spodnje Podravje thus representing the basis data for proper sorting of the settlements into types. The final research result is a social-economic typology of rural settlements of Spodnje Podravje. It has been elaborated on the basis of evaluating demographic development (increased number of population, their age, education and activity structure), economic growth (part of housekeeping management with rural economy, the number of employment vacancies) as well functional position (supply, centrality, inner functional and sphere of activity settlement structure). The rural settlements have been constantly and vastly changing under the influence of general, social and economic development or under the influence of towns. We are talking about »modernisation« or in other words adaptation to contemporary way of living. The socio-economic structure of rural settlements, their sphere of activity and functional structure are more and more similar to urban settlements. Traditional structure of rural settlements is preserved only in regions with difficult working conditions and settlements farther away from developing or employment centres.

Within the discussed area quite a few smaller differentiating regions were formed inside which more or less rural central settlements are being invigorated thus becoming »local development nuclei«. Inside these nuclei settlements are developing in various ways. Social-economic and functional settlement structure is getting weaker from the centre towards the margins of the settlements. Strong urbanisation is significant for marginal, central and other flatland settlements in the whole region due to their position nearby important traffic routs, mixed economic structure of settlements in the hilly area and nearly total demographic and economic degradation of settlements lying in parts with difficult working condition or near border areas.

RAZGLEDI**RAZVOJNE MOŽNOSTI NASELIJ NA DEPOPULACIJSKIH OBMOČJIH GLEDE NA STAROSTNO SESTAVO GOSPODINJSTEV**

AVTORICA

Monika Benkovič Krašovec

Naziv: mag., univerzitetna diplomirana geografinja in sociologinja kulture

Naslov: Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Aškerčeva cesta 2, SI – 1000 Ljubljana, Slovenija

E-pošta: monika.benkovic@siol.net

UDK: 911.3:314.6(497.4)

COBISS: 1.01

IZVLEČEK

Razvojne možnosti naselij v depopulacijskih območjih glede na starostno sestavo gospodinjstev

Namen raziskave je bil ugotoviti prednosti in slabosti življenja v osmih naseljih (Ostrožno Brdo, Tatre, Krplivnik, Ocinje, Grdina, Pohorje, Jagršče, Šentviška Gora) na različnih depopulacijskih območjih (Brkini, Goričko, Haloze, Idrijsko hribovje) ter njihove razvojne možnosti. Poseben poudarek je bil na preučevanju gospodinjstev kot temeljnih družbenogospodarskih enot, na katerih temelji prihodnji razvoj naselij. Gospodinjstva so bila glede na starostno sestavo članov razvrščena v vitalna, potencialno vitalna in neperspektivna.

KLJUČNE BESEDE

razvojne možnosti, razvojni problemi, tipologija gospodinjstev, podeželje, Slovenija

ABSTRACT

Development possibilities of settlements in depopulation areas with regard to the age structure of households

The aim of this research was to find out advantages, disadvantages and development possibilities of eight settlements (Ostrožno Brdo, Tatre, Krplivnik, Ocinje, Grdina, Pohorje, Jagršče, Šentviška Gora) in different Slovene depopulation areas (Brkini, Goričko, Haloze, Idrijsko hribovje). A special emphasis was placed on the study of households as basic socioeconomic units, on which future development of settlements is based. The households were classified into viable, potentially viable and non-viable, subject to the age structure of their members.

KEYWORDS

development possibilities, development problems, typology of households, rural areas, Slovenia

1 Uvod

Dolgoletni neenakomerni razvoj je pripeljal do razvojnih neskladij med mestom in podeželjem. Za njihovo zmanjšanje se je v sedemdesetih letih 20. stoletja razvil koncept integralnega razvoja podeželja. Koncept je upošteval podeželje kot prostor bivanja in dela, vas kot skupnost občanov, ki v medsebojnem sodelovanju rešujejo skupne probleme, družine in gospodinjstva pa kot temeljne družbene in gospodarske skupnosti z različnimi viri dohodkov (Kovačič 1995). Od sredine osemdesetih let se uveljavlja model endogenega razvoja, ki postavlja v ospredje domače in sonaravno zasnovane razvojne programe. Markeševa (1995) poudarja, da mora razvoj podeželja pospeševati razvojne spodbude »od spodaj navzgor« ter kot temeljni vir pokrajine izrabljati prisotne človeške in naravne potenciale. Za vsako naselje je treba poiskati lastni razvojni koncept, vključen v razvoj celotne pokrajine, in prav to je bilo vodilo naše raziskave, kamor smo vključili 8 naključno izbranih naselij na depopulacijskih območjih: po dve v Brkinih (Ostrožno Brdo, Tatre), na Goričkem (Ocinje, Krplivnik), v Halozah (Grdina, Pohorje) in Idrijskem hribovju (Jagršče, Šentviška Gora).

2 Metodologija

Po mnenju Barbičeve (1991) je razvoj lahko uspešen le, če prihajajo pobude od krajevnih prebivalcev oziroma če si cilje razvoja postavljajo sami, pri njihovem uresničevanju pa jim pomagajo strokovnjaki. Ljudje najbolj poznajo okolje, v katerem živijo, probleme, s katerimi se soočajo, ter imajo svoje želje in predstave, kako bi jih rešili.

Z anketiranjem smo v vseh naseljih preučili temeljne razvojne elemente (prebivalstvo, gospodarsko sestavo, infrastrukturno opremljenost naselij in naravni potencial) in dobili vpogled v stanje, razvoj in procese v naseljih in njihovi okolici. Posebno pozornost smo namenili preučevanju gospodinjstev kot temeljnih družbenogospodarskih enot, na katerih sloni razvoj naselij. Anketiranci so predstavili prednosti življenja v svojih naseljih, probleme, ki jim otežujejo življenje in delo, ter želje in načrte, ki jih imajo.

V vsakem gospodinjstvu smo anketirali po eno polnoletno osebo, pogosto pa so sodelovali kar vsi člani gospodinjstva: anketirali smo od julija do septembra leta 2002. Anketa je imela trinajst vprašanj, večinoma odprtega tipa, kar je dovoljevalo spontane odgovore. Anketirali smo 90,4 % (217 od 238) gospodinjstev, v nobenem naselju pa delež ni bil manjši od 85 %.

Gospodinjstva smo glede na starostno sestavo njihovih članov razvrstili v 7 tipov, povzetih po Klemenčiču (1993) in Brečkovi (1996):

- 1. tip: ostarela gospodinjstva s člani, starimi nad 70 let,
- 2. tip: gospodinjstva s člani, starimi med 50 in 70 let,
- 3. tip: gospodinjstva s srednjo (35 do 50 let) in staro generacijo (nad 65 let),
- 4. tip: gospodinjstva s člani, starimi med 25 in 60 let,
- 5. tip: trigeneracijska gospodinjstva (vse starostne skupine),
- 6. tip: gospodinjstva z mlado in srednjo generacijo (vsi člani do 50 let),
- 7. tip: mlada gospodinjstva (vsi člani mlajši od 35 let).

Tipe smo združili v tri skupine:

- vitalna gospodinjstva kot nosilci bodočega razvoja naselij (tipi 5, 6 in 7),
- potencialno vitalna gospodinjstva (tip 4) in
- neperspektivna gospodinjstva (tipi 1, 2 in 3), ki so manj pomembna za razvoj naselja.

3 Družbenogeografske značilnosti naselij

Izbrana naselja so zaradi odmaknjenosti od večjih razvojnih središč po 2. svetovni vojni veliko prebivalstveno in gospodarsko nazadovala. Ponekod se je število prebivalcev več kot razpolovilo. Zmanjšala

sta se število in velikost gospodinjstev, poslabšala se je starostna sestava prebivalstva, upadla je rodnost. Po 2. svetovni vojni so imela osnovno šolo naselja Ostrožno Brdo, Tatre, Jagrščice, Šentviška Gora, zdaj deluje le še na Šentviški Gori. Starostna sestava prebivalstva kaže prevlado višjih starostnih skupin z majhnim deležem otrok do 9. leta starosti. Naravna reprodukcija prebivalstva tako ni zagotovljena. Slaba je tudi izobrazbena sestava: v naseljih Ostrožno Brdo (47%), Krplivnik (56%), Ocinje (53%), Pohorje (38%), Jagrščice (48%) in Šentviška Gora (46%) je prevladoval delež oseb z osnovnošolsko izobrazbo, na Tatrah (44%) je največ oseb imelo končano srednjo šolo, v Grdini pa je bil delež obeh skupin izenačen (32%).

Preglednica 1: Prebivalstveni podatki za izbrana naselja v letih 1961 in 2002 (Popis prebivalstva 1961, anketa 2002).

kazalec	Ostrožno Brdo	Tatre	Krplivnik	Ocinje	Jagrščice	Šentviška Gora	Grdina	Pohorje
število prebivalcev leta 1961	211	156	208	168	108	183	185	174
število prebivalcev leta 2002	98	54	97	54	31	103	126	76
indeks števila prebivalcev med letoma 1961 in 2002	54	65	53	68	71	44	32	56
delež moškega prebivalstva leta 1961	52,1	57,6	50,4	51,1	47,2	42,6	45,9	47,7
delež moškega prebivalstva leta 2002	42,8	50,0	48,4	50,0	51,6	42,7	50,0	51,3
indeks starosti leta 1961	41	51	74	8	13	41	15	16
indeks starosti leta 2002	245	366	200	240	117	73	67	160
število gospodinjstev leta 1961	50	41	53	37	24	57	35	38
število gospodinjstev leta 2002	40	16	29	19	14	38	36	25
število članov na gospodinjstvo leta 1961	4,2	3,8	3,9	4,5	4,5	3,2	5,3	4,6
število članov na gospodinjstvo leta 2002	2,4	3,4	3,3	2,8	2,2	2,7	3,5	3,0

Na preobrazbo naselij najbolj kažeta deagrarizacija in spreminjanje dejavnostne sestave prebivalstva. Prehajanje v nekmetijske dejavnosti je zmanjšalo gospodarsko moč kmetijstva, ki je le še dodaten vir zaslužka ali namenjeno samooskrbi. Proces opuščanja kmetijstva, še posebej živinoreje, se še ni ustavil. Gospodinjstva s starejšimi člani so rejo opustila zaradi onemoglosti, mlajša pa zaradi zaposlitve članov zunaj naselja nimajo dovolj časa za kmetovanje. Na ohranjanje kmetijstva slabo vpliva tudi divjad, ki uničuje pridelek. Ljudje so se povsod pritoževali nad srnjadjo in jelenjadjo, v Brkinih in Idrijskem hribovju so delali škodo celo medvedi in volkovi. Čistih kmetij je bilo le nekaj (tri v Krplivniku, dve na Šentviški Gori in ena na Tatrah), vse so se ukvarjale z živinorejo. Kmetije so bile majhne z razdrobljeno posestjo. Število čistih kmetij se bo še zmanjšalo, saj tudi uspešne kmetije nimajo naslednikov, kar bo še pospešilo zaraščanje kulturne pokrajine. V Grdini in Krplivniku je brezposelnost zaradi zaprtja bližnjih industrijskih obratov povečala obdelovanje zemlje.

Največji del dohodkov gospodinjstev izvira iz zaposlitve dnevnih migrantov in pokojnin. Naselja so postala spalna naselja: iz Pohorja in Jagrščice so se na delo vozili vsi zaposleni, iz ostalih naselij je bil delež dnevnih delovnih migrantov višji od 85%. Iz Ocinja se je polovica vseh zaposlenih vozila na delo v Avstrijo. Največ aktivnih prebivalcev je delalo v nekmetijskih dejavnostih, predvsem v industriji (Ostrožno Brdo 50%, Pohorje 75%, Grdina 71%, Jagrščice 78%, Šentviška Gora 60%). Na Tatrah (56%) in v Ocinju (50%) je bil največji delež zaposlenih v storitvah, le v Krplivniku (58%) pa v kmetijskih dejavnostih.

Infrastrukturna opremljenost naselij je zaradi odročnosti dolgo zaostajala. V Pohorju, na primer, so asfaltirano cesto dobili na začetku devetdesetih let, telefon pa šele leta 1999. Leta 2002 so imela skoraj vsa naselja osnovno komunalno infrastrukturo, tudi ceste do naselij so bile urejene, zato z dostopnostjo naselij ni bilo težav. Večina naselij ni imela storitvenih dejavnosti. Anketa je pokazala, da so prebivalci najbolj pogrešali trgovino z živili in gostilno. Trgovino so pogrešali predvsem starejši ljudje brez svojega avtomobila, saj so bili odvisni od javnega prevoza, rednih avtobusnih povezav pa ni imelo nobeno naselje; v večini je bil edini javni prevoz šolski avtobus ali kombi, ki je bil zaradi omejenega voznega reda malo uporaben. Na Tatrah in Šentviški Gori so problem reševali s potujočo trgovino, ki je prišla v naselje enkrat tedensko. Tudi gostilno, predvsem kot družabni prostor, so pogrešali večinoma starejši ljudje, ki so bili navajeni pogostih srečanj med vaščani. Prevelika individualnost in pomanjkanje časa sta osiromašila osebne stike in družabno življenje, ki bi mogoče ponovno zaživelo, če bi ljudje imeli kraj za druženje. Povsod so prebivalci poudarjali izrazito navezanost na svoj kraj in le redki so izrazili željo po preselitvi. Hkrati je zanimivo, da večina anketiranih v svojem kraju ni videla nič lepega oziroma ni bila na nič ponosna. Največ se jih je opredelilo za splošne vrednote (mir, lepota pokrajine, čist zrak).

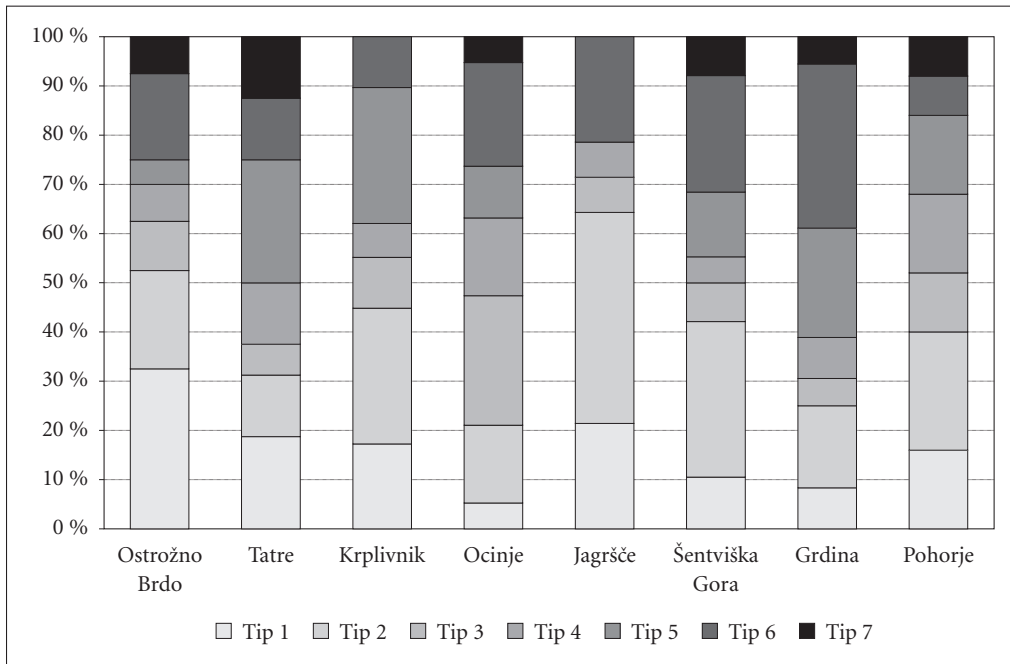
4 Starostni tipi gospodinjstev in njihov pomen za prihodnji razvoj naselij

Najbolj očitna posledica depopulacije v preučeni naseljih je ostarevanje prebivalstva in povečanje števila ostarelih gospodinjstev z enim ali dvema članoma, ki so bila uvrščena v tip 1 in 2. Običajno sta v njih živila zakonca, ki sta po odselitvi otrok ostala sama, ali le eden od njiju. V večini ostarelih gospodinjstev so opustili rejo živine in obdelovanje zemlje, obdržali so le manjši kos zemlje za vrt. Če je bila možnost, so dali zemljo v najem sosedom (tudi brez plačila), ostale obdelovalne površine se zaraščajo. Za prihodnji razvoj samega naselja so taka gospodinjstva nepomembna. Glede na njihovo število lahko predvidevamo, za koliko se bo v prihodnosti zmanjšalo število prebivalcev in število gospodinjstev v naselju. Največji delež ostarelih gospodinjstev je bil na Ostrožnem Brdu (32 %) in v Jagrščah (21 %). Na Ostrožnem Brdu je v trinajstih gospodinjstvih živel šestnajst oseb (16 %), med njimi je bilo kar deset samskih. V Jagrščah so bila vsa tri gospodinjstva samska, v vseh so živele ženske. Na splošno so med samskimi ostarelimi gospodinjstvi prevladovala ženska gospodinjstva; med vsemi (v vseh naseljih skupaj) 25 samskimi ostarelimi gospodinjstvi je bilo kar 80 % ženskih. Gospodinjstva tipa 2 so imela največji delež v naseljih Jagrščah (43 %) in Šentviška Gora (32 %). V Jagrščah je v njih živila skoraj tretjina prebivalcev naselja, na Šentviški Gori pa petina. V največ primerih sta v gospodinjstvu živila mož in žena šestdesetih let. Tipa gospodinjstev 1 in 2 sta na Ostrožnem Brdu predstavljala več kot polovico (52 %) vseh gospodinjstev, v katerih je živila tretjina vseh prebivalcev. V Jagrščah je v skoraj dveh tretjinah gospodinjstev (64 %) omenjenih tipov živilo 39 % prebivalcev naselja. Po smrti članov gospodinjstev bodo hiše verjetno propadle. Izjema so za viken-daštvo zanimiva naselja (Tatre, Pohorje), kjer so dediči nekatere hiše že preuredili v počitniška stanovanja. Rezultati anketiranja so pokazali povezavo med starostnim tipom gospodinjstva in vrsto stavbe, v kateri je gospodinjstvo živilo. Vitalna gospodinjstva z vsemi starostnimi skupinami so večinoma živila v eno-ali dvostanovanjskih hišah, gospodinjstva tipa 1 in 2 pa v starejših kmečkih hišah.

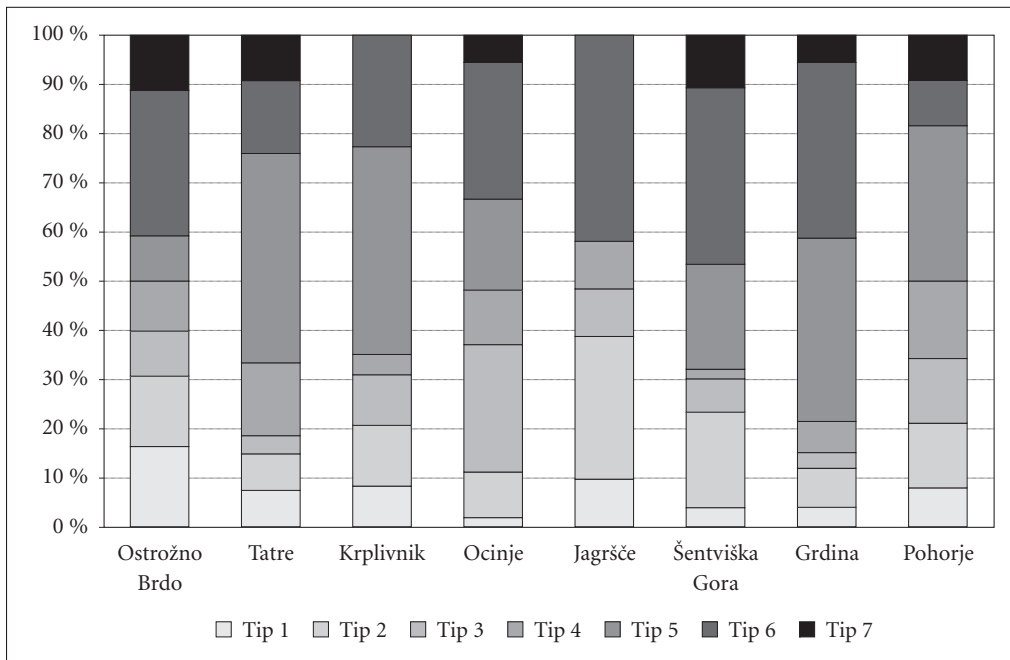
Z vidika prihodnjega razvoja naselja so poleg gospodinjstev tipa 1 in 2 malo pomembna tudi gospodinjstva s srednjo in staro generacijo (tip 3). V njih so najpogosteje živel ostareli starši z otrokom, starim med 35 in 50 let. Med 22 gospodinjstvi v vseh naseljih skupaj so v 86 % gospodinjstvih živel starši z neporočenimi sinovi v štiridesetih letih, ki verjetno ne bodo imeli družine. Vzrok gre iskati v dejstvu, da se sin kot dedič hiše in posesti ni želel oziroma ni mogel odseliti, znano pa je, da si taki moški težje najdejo življenjsko sopotnico, saj je odnos deklet do dela na kmetiji pogosto negativen. Gospodinjstva so še obdelovala zemljo, nekatera so imela živino. Obstoj kmetije je bil odvisen le od sinove volje, ki je pogosto edina delovna sila. Po smrti staršev bodo gospodinjstva postala samska, dolgoročno bo postal vprašljiv obstoj hiše in kmetijskih površin. Največji delež takih gospodinjstev je bil v Ocinju, kjer je v petih (26 %) gospodinjstvih živila četrtnina prebivalcev naselja.

Preglednica 2: Gospodinjstva in prebivalci po starostnih tipih gospodinjstev v izbranih naseljih leta 2002.

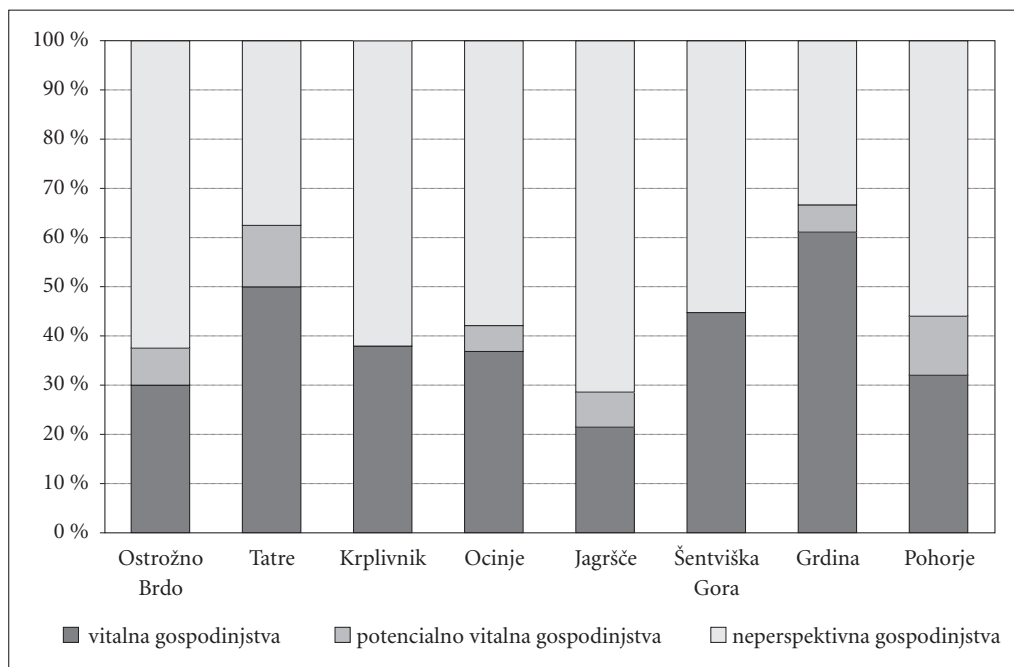
starostni tipi gospodinjstev		Ostrožno Brdo		Tatre		Krpilivnik		Ocinje		Jagršče		Šentviška Gora		Grdina		Pohorje	
		G	P	G	P	G	P	G	P	G	P	G	P	G	P	G	P
1. tip: ostarela gospodinjstva s člani, starimi nad 70 let	število	13	16	3	4	5	8	1	1	3	3	4	4	3	5	4	6
	%	32,5	16,3	18,7	7,4	17,3	8,2	5,3	1,8	21,4	9,7	10,5	3,9	8,3	3,9	16,0	7,9
2. tip: gospodinjstva s člani, starimi med 50 in 70 let	število	8	14	2	4	8	12	3	5	6	9	12	20	6	10	6	10
	%	20,0	14,3	12,5	7,4	27,6	12,4	15,8	9,3	42,9	29,0	31,6	19,4	16,7	7,9	24,0	13,2
3. tip: gospodinjstva s srednjo in staro generacijo	število	4	9	1	2	3	10	5	14	1	3	3	7	2	4	3	10
	%	10,0	9,2	6,3	3,7	10,3	10,3	26,3	25,9	7,1	9,7	7,9	6,8	5,6	3,2	12,0	13,2
neperspektivna gospodinjstva	število	25	39	6	10	18	34	11	23	10	15	21	33	12	21	14	30
	%	62,5	39,8	37,5	18,5	62,1	35,0	57,9	42,6	71,4	48,4	55,3	32,0	33,3	16,7	56,0	39,5
4. tip: gospodinjstva s člani, starimi med 25 in 60 let	število	3	10	2	8	2	4	3	6	1	3	2	2	3	8	4	12
	%	7,5	10,2	12,5	14,8	6,9	4,1	15,8	11,1	7,1	9,7	5,3	1,9	8,3	6,3	16,0	15,8
potencialno vitalna gospodinjstva	število	3	10	2	8	0	0	1	3	1	3	0	0	2	6	3	8
	%	7,5	10,2	12,5	14,8	0	0	5,3	5,5	7,1	9,7	0	0	5,6	4,8	12,0	10,5
5. tip: trigeneracijska gospodinjstva	število	2	9	4	23	8	41	2	10	0	0	5	22	8	47	4	24
	%	5,0	9,2	25,0	42,6	27,6	42,3	10,5	18,6	0	0	13,1	21,4	22,2	37,3	16,0	31,6
6. tip: gospodinjstva z mlado in srednjo generacijo	število	7	29	2	8	3	22	4	15	3	13	9	37	12	45	2	7
	%	17,5	29,6	12,5	14,8	10,3	22,7	21,0	27,8	21,4	41,9	23,7	35,9	33,3	35,7	8,0	9,2
7. tip: mlada gospodinjstva	število	3	11	2	5	0	0	1	3	0	0	3	11	2	7	2	7
	%	7,5	11,2	12,5	9,3	0	0	5,3	5,5	0	0	7,9	10,7	5,6	5,5	8,0	9,2
vitalna gospodinjstva	število	12	49	8	36	11	63	7	28	3	13	17	70	22	99	8	38
	%	30,0	50,0	50,0	66,7	37,9	65,0	36,8	51,9	21,4	41,9	44,7	68,0	61,1	78,5	32,0	50,0
skupaj	število	40	98	16	54	29	97	19	54	14	31	38	103	36	126	25	76
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

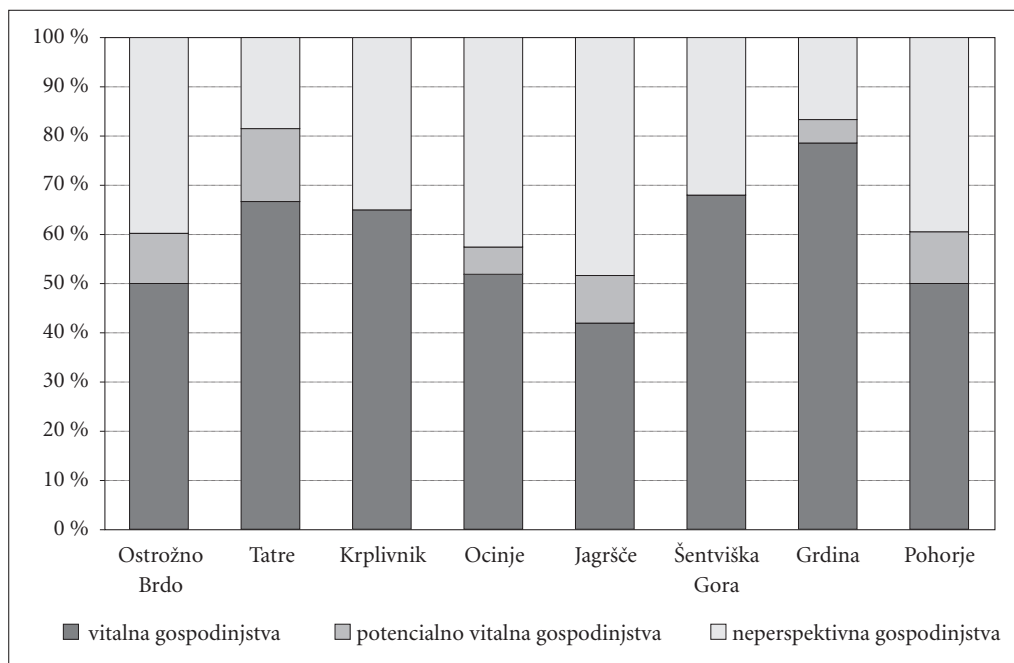
Slika 1: Delež gospodinjstev po starostnih tipih gospodinjstev v izbranih naseljih leta 2002.

Slika 2: Delež prebivalcev po starostnih tipih gospodinjstev v izbranih naseljih leta 2002.

Slika 3: Vitalna, potencialno vitalna in neperspektivna gospodinjstva v izbranih naseljih leta 2002.

Slika 4: Delež prebivalcev v vitalnih, potencialno vitalnih in neperspektivnih gospodinjstvih leta 2002.

Preglednica 3: Stanje (prednosti in slabosti) in razvojne možnosti v izbranih naseljih.

naselje	prednosti	slabosti	razvojne možnosti
Ostrožno Brdo	• tradicionalna pridelava in predelava sadja • z gozdnimi sadeži bogati gozdovi • številne sprehajalne poti • organiziranje taborov v dolini Suhorice • trgovina v naselju • italijanske pokojnine	• slabe cestne povezave s sosednjimi naselji • velik delež samskih in ostarelih gospodinjestev • neugodna starostna in izobrazbena sestava prebivalstva • pomanjkanje delovne sile • zaraščanje kmetijskih površin v neposredni bližini naselja • preveč divjadi	• razvoj izletniškega turizma • ugodne podnebne razmere za sadjarstvo
Tatre	• lega ob slemenski cesti v osrčju Brkinov • tradicionalna pridelava in predelava sadja • vaška solidarnost • pet študentov • velik delež trigeneracijskih gospodinjestev • urejenost naselja	• opuščanje kmetijstva, ker ni interesa mladih • preveč divjadi • prebivalci ne podpirajo razvoja podjetništva, ker bi to motilo življenje v naselju	• razvoj izletniškega turizma • ugodne podnebne razmere za sadjarstvo
Krplivnik	• bližina železnice • prisotnost trigeneracijskih gospodinjestev	• otopelost prebivalstva • neurejeno naselje • neugodna izobrazbena sestava prebivalstva • nizek življenjski standard, revščina • brezposelnost zaradi zaprtja industrijskih obratov v Prosenjakovcih in Gornjih Petrovcih • lega ob dolgo zaprti madžarski meji • gospodinjestva tipa 1 in 2	• lovski turizem • preureditev tipične kmečke hiše (stegnjeni dom) v muzej.
Ocinje	• obmejna lega (možnost zaposlitve v sosednji Avstriji)	• prometna odmaknjenost • neugodna starostna in izobrazbena sestava prebivalstva • problem samskih moških • brezposelnost • gospodinjestva tipa 3	• jih ni

naselje	prednosti	slabosti	razvojne možnosti
Jagršče	• bife v naselju • izhodiščna točka za izlete • privlačna pokrajina	• neugodna starostna in izobrazbena sestava prebivalstva • veliko samskih in ostarelih gospodinjstev (tipa 1 in 2) • pomanjkanje delovne sile • slabe cestne povezave s sosednjimi naselji	• razvoj izletniškega turizma
Šentviška Gora	• privlačna pokrajina • bogata kulturna dediščina • centralno naselje Šentviške planote (OŠ, vrtec, gostilna) • ugodna starostna sestava prebivalstva • prisotnost vitalnih gospodinjstev	• prometna odmaknjenost naselja • ni trgovine z živili • propadajoče hiše v središču naselja • opuščanje kmetijstva • premalo sodelovanja med prebivalci • gospodinjstva tipov 1 in 2	• razvoj izletniškega turizma • razvoj živinoreje (govedoreja in ovčereja) • razvoj lesne obrti
Grdina	• ugodna starostna sestava prebivalstva • veliko vitalnih gospodinjstev • bližina regionalne ceste • kooperacija med kmeti in Perutnino Ptuj (4 farme)	• veliki nakloni površja ovirajo strojno obdelavo, pogosti usadi • brezposelnost zaradi zapiranja industrijskih obratov na Bregu • neasfaltiran del regionalne ceste proti Rogatcu • pomanjkanje finančnih sredstev	• razvoj različnih obrti in storitev
Pohorje	• gostoljubnost prebivalcev • privlačna pokrajina • vikendaši, ki ohranjajo vinogradniške površine	• ni odkupne mreže za kmetijske pridelke • razložena poselitve • lega ob meji s Hrvaško, zunanji meji EU • neurejene lokalne ceste • opuščanje vinogradništva • gospodinjstva tipa 1 in 2	• ugodne podnebne razmere za vinogradništvo • odprtje vinotoča • razvoj izletniškega turizma

V gospodinjstvih tipa 4 so najpogosteje živeli starši z otroki med 26. in 35. letom starosti. Takšna gospodinjstva so bila uvrščena med potencialno vitalna. Omenjeni tip je vključil tudi nekaj gospodinjstev, ki jih ni bilo mogoče šteti med potencialno vitalna (na primer skupaj živeča brata v poznih tridesetih, zakonca ali ženska oziroma moški v štiridesetih letih), temveč med neperspektivna gospodinjstva. Največ gospodinjstev tipa 4 je bilo v naselju Pohorje, kjer je bilo med štirimi gospodinjstvi kar tri mogoče šteti med potencialno vitalna, v naselju Ocinje je bilo eno potencialno vitalno gospodinjstvo, na Tatrach dve, na Ostrožnem Brdu tri, v Grdini dve in eno v Jagrščah.

Gospodinjstva tipov 5, 6 in 7 smo uvrstili med vitalna. To so bila vsa gospodinjstva z otroki pod 25. letom starosti in s še aktivnimi starši. Vitalna gospodinjstva so nosilci prihodnjega razvoja naselij. Poiskala naj bi razvojne potenciale, ki bodo prebivalcem zagotavljali zaslužek in izboljšali kakovost življenja. Prisotnost vitalnih gospodinjstev kaže na privlačnost naselij za bivanje, saj mladi ostajajo doma, si ustvarijo družine in živijo bodisi v gospodinjstvu s starši ali v svojem. Najbolj je bilo to opazno v Grdini in na Šentviški Gori, kjer so si mnogi zgradili nove hiše. V obeh naseljih so gospodinjstva tipov 6 in 7 predstavljala približno tretjino vseh gospodinjstev (Šentviška Gora 32 % in Grdina 39 %), medtem ko je v njih živel največji del prebivalcev naselja: na Šentviški Gori 47 % in v Grdini 41 %. Med gospodinjstvi z mlado in srednjo generacijo je bilo največ petčlanskih (starši s tremi otroki) in štiričlanskih, med mladimi gospodinjstvi pa tričlanskih. Večja po številu članov so bila trigeneracijska gospodinjstva, kjer so živeli skupaj stari starši, otroci in vnuki. Večkrat so bili prisotni še drugi sorodniki, na primer bratje in sestre. Največ trigeneracijskih gospodinjstev je bilo v Krplivniku (27 %) in na Tatrach (25 %), kjer je v njih živelo 42 % prebivalcev naselja. V Krplivniku je veliko mladih družin živelo skupaj s starši v trigeneracijskih gospodinjstvih, zato ni bilo nobenega gospodinjstva, ki bi se uvrstilo v tip 7. Trigeneracijska gospodinjstva so zelo pomembna z vidika ohranjanja kmetijstva. Klemečič (1979) ugotavlja, da njihov velik delež dokazuje sorazmerno trdno sestavo gospodinjstev, ki je značilna za agrarno družbo: več je kmečkega prebivalstva, več je trigeneracijskih gospodinjstev. Med vsemi 33 trigeneracijskimi gospodinjstvi so le štiri odgovorila, da se s kmetijstvom ne ukvarjajo več. V njih so imeli več glav živine in so obdelovali več kmetijskih površin kot v ostalih tipih. Trigeneracijska gospodinjstva imajo namreč več delovne sile, saj pri delu pomagajo tako otroci kot stari starši. Slednji pomagajo tudi pri vzgoji otrok in gospodinjstvih opravilih, tako da so starši (srednja generacija) manj obremenjeni in imajo več časa za delo na kmetiji kot tisti, ki živijo v tipih 6 ali 7. Zato je bilo v slednjih manj gospodinjstev s kmečkimi gospodarstvi in vse več takih, ki so že ali še bodo kmetijsko dejavnost opustila. V vseh treh tipih gospodinjstev je bil najmanj en član gospodinjstva, najpogosteje oba, zaposlen v nekmetijskih dejavnostih, ker dohodki iz kmetijstva niso zadoščali za preživetje.

Glede na delež vitalnih gospodinjstev (Ostrožno Brdo 30 %, Tatre 50 %, Krplivnik 38 %, Ocinje 37 %, Jagršče 21 %, Šentviška Gora 45 %, Grdina 61 %, Pohorje 32 %) oziroma njihovih članov (Ostrožno Brdo 50 %, Tatre 67 %, Krplivnik 65 %, Ocinje 52 %, Jagršče 42 %, Šentviška Gora 68 %, Grdina 78 %, Pohorje 50 %) naj se ne bi nobeno naselje v bližnji prihodnosti izpraznilo. Oddaljenost naselij od oskrbnih središč zaradi razvoja motorizacije in izboljšanja cestnih povezav ni bila več problem, infrastrukturna opremljenost naselij je bila zadovoljiva, življenjsko okolje pa bolj kvalitetno kot v urbanih območjih, zato ne vidimo razloga, da bi se v naselju živeča vitalna gospodinjstva oziroma mlado prebivalstvo odselilo. Le v Jagrščah je več prebivalcev živelo v neperspektivnih gospodinjstvih, čeprav tudi na Ostrožnem Brdu, v Ocinju in Pohorju razmere niso spodbudne. Zmanjšanje števila prebivalcev je zaradi velikega deleža starega prebivalstva in zato povečane smrtnosti pričakovati v večini naselij.

5 Razvojne možnosti naselij

Po mnenju anketirancev čaka naselja slaba prihodnost. Kot največji razvojni problem so izpostavili staranje prebivalstva ter pomanjkanje delovne sile in znanja, največjo vlogo pri prihodnjem razvoju pa so pripisali občinskim in državnim pobudam.

V Brkinih (Tatre in Ostrožno Brdo) so ugodne klimatske razmere za razvoj sadjarstva, v Halozah (Pohorje) so možnosti za intenzifikacijo vinogradništva, v Idrijskem hribovju (Šentviška Gora) pa za razvoj ovčereje in intenzifikacijo govedoreje. Čeprav naravne danosti omogočajo tržno usmerjeno kmetijstvo, je njihovo izkoriščanje močno povezano z značilnostmi prebivalstva, ki v kmetovanju ne vidi prihodnosti. Po njihovem mnenju bo kmetijstvo še naprej namenjeno predvsem samooskrbi. Kmetijstvo bi se moralo ohraniti vsaj na sedanji ravni, saj močno vpliva na podobo kulturne pokrajine vključno z naselji, kar je pomembna sestavina identitete podeželskih območij (Kovačič 2000).

Največ anketirancev je videlo razvojno priložnost v izletniškem turizmu, glavni turistični potencial naj bi bila mir in privlačna pokrajina. Žal se je turizem kot rešilna bilka pojavljal povsod, kjer se ni razvijala nobena druga dejavnost. Vendar je razvoj turizma v izbranih naseljih vprašljiv, saj izletniki raje obiskujejo kraje z naravnimi ali kulturnimi znamenitostmi in z možnostjo rekreacije. Velik pomen ima tudi gostinska ponudba, ki je v izbranih naseljih zelo skromna. Gostilna je le na Šentviški Gori. Možnosti za razvoj turizma bi ob dobri gostinski ponudbi bile v Brkinih, kamor že hodijo številni izletniki iz Italije, in na Šentviški Gori, kjer je poleg privlačne pokrajine več kulturnih znamenitosti. V naselju Pohorje so izrazili željo po odprtju vinotoča, v Krplivniku bi radi obudili lovski turizem in odprli muzej, v Grdini pa različne obrti in storitve, ki bi dale možnost samozaposlitve in zaposlitve na domu. Navedeni predlogi so bili ideje posameznikov, ki niso imeli ustrezne izobrazbe in zadostnih finančnih sredstev, da bi jih uresničili. Oddaljenost naselij od centralnih krajev in s tem trga je dodatna ovira razvoju storitvenih dejavnosti. Lokalna skupnost bi morala vsako idejo temeljito preučiti. Če bi se izkazala kot dobra podjetniška priložnost, ki je skladna z razvojnimi usmeritvami in zmožnostmi okolja (Kovačič 2000), bi morala pobudnikom nuditi svetovanje in usmerjanje pri začetju dejavnosti ter finančno pomoč. Predvsem bi bilo treba ljudi seznanjati s programi razvoja podeželja in s projekti, v katerih je možno pridobiti finančna sredstva. Pokazalo se je, da sta prav pomanjkanje občinske in državne pomoči pri uvajanju novih dejavnosti pomembna ovira.

6 Sklep

Prispevek je poskušal ugotoviti razvojne možnosti naselij na depopulacijskih območjih. Dobljeni podatki so lahko dobro izhodišče za načrtovanje razvoja, ki bi moralo biti prilagojeno posebnostim prostora in načina življenja. Anketa je v vseh naseljih pokazala, da se prebivalci zavedajo problemov, veliko manj pa jih vidi rešitve zanje. V nobenem naselju nismo našli gospodinjsva, ki bi bilo pripravljeno svoj čas, znanje in finančna sredstva vložiti v razvoj neke dejavnosti. Bojijo se neuspeha in izgube vloženega, kar bi lahko ogrozilo obstoj njihove družine. Zato čakajo na pobude in pomoč občine ali države. Navedeno ni vzpodbuda za prihodnji razvoj, zato kljub nekaterim perspektivnim razvojnim priložnostim v bližnji prihodnosti ne moremo pričakovati razvoja novih dejavnosti. Ljudje se še ne zavedajo, da je prihodnost naselja odvisna od njihovih pobud, čeprav je včasih zaradi splošne nerazvitosti nujno, da razvojne pobude pridejo tudi od zunaj. V vsakem primeru pa mora lokalna skupnost zagotoviti svoj del sredstev in aktivno udeležbo prebivalcev.

7 Viri in literatura

- Barbič, A. 1991: Prebivalci kot cilj in kot nosilci razvojnih projektov podeželskih skupnosti. Prihodnost slovenskega podeželja; prostor, prebivalci, gospodarske dejavnosti. Novo mesto.
- Benkovič, M. 2003: Strukturni problemi depopulacijskih območij v Sloveniji. Magistrsko delo, Filozofska fakulteta v Ljubljani. Ljubljana.
- Brečko, V., Klemenčič, M. M., Korošec, V., Pak, M., Počkaj Horvat, D., Rus, A. 1996: Razvojni problemi in socialnogeografska analiza naselij Cirkovce, Cven, Gorišnica, Stoperce in Sv. Tomaž. Spodnje Podravje s Prlekijo. Ljubljana.

- Klemenčič, M. M. 1979: Geografska preobrazba podeželja na Tržaškem po zadnji vojni. Doktorska disertacija, Filozofska fakulteta v Ljubljani. Ljubljana.
- Klemenčič, M. M. 1993: Starostna in narodnostna sestava prebivalcev Tržiča. Geografski vestnik 65. Ljubljana.
- Kovačič, M. 1995: Idejne in teoretske osnove za razvoj podeželja. Izhodišča, sestavine in problemi celovitega razvoja podeželja v Sloveniji. Ljubljana.
- Kovačič, M. 2000: Razvojno-tipološka členitev podeželja v Republiki Sloveniji. Ljubljana.
- Markoš, M. 1995: Klasična in endogena regionalna politika – njuna vsebina in cilji. Izhodišča, sestavine in problemi celovitega razvoja podeželja v Sloveniji. Ljubljana.
- Počkaj Horvat, D. 1992: Geografska tipizacija demografskih območij v subpanonski Severovzhodni Sloveniji. Magistrsko delo, Filozofska fakulteta v Ljubljani. Ljubljana.

8 Summary: Development possibilities of settlements in depopulation areas with regard to the age structure of households

(translated by the author)

The aim of the research was to find out development possibilities of settlements in four Slovene depopulation areas. The research included eight settlements; by twos in Brkini (Ostrožno Brdo, Tatre), Goričko (Ocinje, Krplivnik), Haloze (Grdina, Pohorje) and Idrijsko hribovje (Jagršče, Šentviška Gora). The necessary data were obtained with the questionnaire survey. The research of the basic elements of development (population, economic structure, infrastructure, natural resources) gave us an insight into actual state and development of settlements. Resident relation toward the settlement was also of a great concern as well as their view of development problems and possibilities of the settlement and extensive surrounding. A special attention was focused on the study of households as basic socio-economic units, on which future development of settlements is based. The households were classified into seven types, regarding the age structure of their members:

- type 1: aged households (all members are older than 70),
- type 2: households with members between 50 and 70 years of age,
- type 3: households with middle-age (35–50 years) and older (above 65) generation,
- type 4: households with members between 25 and 60 years of age,
- type 5: three-generation households (all age groups),
- type 6: households with young and middle-age generation (all members under 50),
- type 7: young households (all members younger than 35).

The above types of households were from the point of view of their relevance to the future development of settlements subsequently grouped into three groups: viable (types 5, 6 and 7), potentially viable (type 4) and non-viable (types 1, 2 and 3) households. Households with active parents and children under 25 years of age were all defined as viable. They were considered as carriers of the future development of settlements. Therefore they should find out development potential that would insure income and improve the quality of life. Most of inhabitants saw the greatest development possibility in tourism, based on the attractive landscape, cultural heritage and possibilities for recreation (Ostrožno Brdo, Tatre, Šentviška Gora, Jagršče). People in Krplivnik wanted to revive hunting tourism and to open a museum in a traditional farmhouse. In Grdina they thought that small craft and services could develop, in Pohorje wine shop could be open. Due to the favourable climatic conditions for fruit growing in Brkini, wine growing in Haloze, sheep and cattle breeding in Idrijsko hribovje people were not in favour of agriculture. Ageing of population which resulted in the lack of labour force and knowledge along with the lack of municipal and state help were exposed as the most severe development problems.

Regarding the proportion of viable households (Ostrožno Brdo 30 %, Tatre 50 %, Krplivnik 38 %, Ocinje 37 %, Jagršče 21 %, Šentviška Gora 45 %, Grdina 61 %, Pohorje 32 %) or their members (Ostrožno

Brdo 50 %, Tatre 67 %, Krplivnik 65 %, Ocinje 52 %, Jagrščce 42 %, Šentviška Gora 68 %, Grdina 78 %, Pohorje 50 %) none of the studied settlements should become vacant in the near future. Due to motorization and improved road connections the distance from central settlements is not a problem anymore. The infrastructure is of sufficient quality and the living environment is of greater quality than in urban settlements. All these advantages should help that all viable households would not migrate. Only in Jagrščce there were more people living in non-viable households, although the conditions are not favourable also in Ostrožno Brdo, Ocinje and Pohorje. Due to a large share of aged population the decline in the number of inhabitants is expected in most settlements.

Despite some quite attractive development possibilities no changes for the better are expected. None of the viable households was ready or was able to invest their time, money and knowledge in development of new economic activities, because they were afraid of failure.

RAZGLEDI**TURIZEM V IZBRANIH SLOVENSKIH ALPSKIH
TURISTIČNIH KRAJIH MED LETOMA 1985 IN 2003**

AVTOR

Katja Vrtačnik

Naziv: profesorica geografije in angleškega jezika, mlada raziskovalka

Naslov: Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Aškerčeva cesta 2, SI – 1000 Ljubljana

E-pošta: katja.vrtacnik@ff.uni-lj.si

UDK: 911.3:379.8(234.3)

COBISS: 1.01

IZVLEČEK

Turizem v izbranih slovenskih alpskih turističnih krajih med letoma 1985 in 2003

V uvodu je prikazan razvoj turizma v Alpah, pri čemer je izpostavljena razlika med razvojem alpskega turizma v Sloveniji in ostalih državah alpskega loka. Osrednji del članka je namenjen pregledu turizma v nekaterih turističnih krajih v slovenskem alpskem svetu med letoma 1985 in 2003, ki ga označuje stagnacija turističnega prometa. Članek primerja tendence v razvoju turizma posameznih turističnih krajev znotraj Slovenije in izdvaja značilnosti, po katerih se alpski turizem v Sloveniji razlikuje od ostalih alpskih držav, kjer se je turizem razvil v veliko intenzivnejšo gospodarsko panogo.

KLJUČNE BESEDE

geografija turizma, razvoj turizma, turistični kraji, Alpe, Slovenija

ABSTRACT

Tourism in the selected Slovene alpine tourist resorts in the period 1985–2003

In the introduction there is shown the development of tourism in the Alps, where special emphasis is put on the difference between the development of the alpine tourism in Slovenia and the other countries of the alpine arc. The central part of the article presents the survey of tourism in some tourist resorts in the Slovene alpine area in the period 1985–2003, which is marked by the stagnation of tourist trade. Here the authoress compares the tendencies in the development of tourism in individual tourist resorts within Slovenia and at the same time exposes specific features which distinguish the alpine tourism in Slovenia from the other alpine countries in which tourism has developed into a much more intensive economic branch.

KEYWORDS

geography of tourism, development of tourism, tourist resorts, the Alps, Slovenia

1 Uvod

Alpe so druga najpogosteje obiskana turistična destinacija na svetu, saj je četrtnina svetovnih turističnih tokov usmerjena v to območje. Za turizem v Alpah sta značilna spreminjanje vrednotenja pokrajine in spreminjanje motivov za obisk. V petdesetih letih 20. stoletja se je v Alpah razvil množičen turizem in dosegel višek v osemdesetih letih, nato pa je zaradi naraščanja kupne moči, konkurenčnih ponudb drugih goratih pokrajin, boljših in cenejših infrastrukturnih povezav in vse večje zahtevnosti turistov stagniral. Turistični kraji so v bitki za preživetje širili turistično ponudbo, izboljševali kvaliteto ali se usmerjali v celoletni turizem.

Članek obravnava razlike v razvoju turizma med »tradicionalnimi« alpskimi državami in Slovenijo ter prikazuje splošne tendence turizma v izbranih slovenskih alpskih turističnih krajih med letoma 1985 in 2003. Pri obdelavi statističnih podatkov smo imeli težave, ker so se do leta 1991 za domače goste poleg slovenskih šteli tudi obiskovalci nekdanjih jugoslovanskih republik (pri podatkih o prenočitvah turistov slovenskih gostov ni bilo mogoče ločiti, zato navajamo le skupno število turistov), ker nismo dobili podatkov o narodnosti in mesečnem številu nočitev za leto 2003 (zato smo to leto izločili) in ker so podatki za Roglo na voljo šele od leta 1986 (prej so bili zbrani skupaj z Zrečami, zato namesto leta 1985 prikazujemo stanje leta 1986).

2 Razvoj turizma v Alpah

Razvoj turizma v Alpah je moč razdeliti na šest etap (Bätzing 2003):

- obdobje odkrivanja alpske pokrajine med letoma 1765 in 1880 (V tem obdobju je Alpe obiskovalo le turistov, večinoma avanturistov, turistična infrastruktura je bila z izjemo tradicionalnih kopaljšč skromna.);
- obdobje *Belle-Epoque* med letoma 1880 in 1914 (Alpe so se z izgradnjo odprle, vendar je bilo število turistov še vedno skromno, glavni motiv za obisk je bilo čutno doživljanje narave. Ponekod se je zaradi daljšega, tudi večmesečnega bivanja premožnih gostov razvil intenzivnejši turizem.);
- medvojno obdobje (Turizem se je razvijal počasi. Velike palače in hoteli so se izgubili v množici majhnih hotelov, privatnih sob in počitniških hišic za srednji sloj. Proti koncu dvajsetih let se je prvič razmahnil zimski turizem, vendar so njegov razcvet zavirale neugodne politične in ekonomske razmere.);
- zlato obdobje med letoma 1955 in 1985 (Razvijal se je masovni poletni turizem nižjih družbenih slojev, ki so prenočevali večinoma v privatnih sobah, penzionih in majhnih hotelih. Sredi šestdesetih let se mu je pridružil masovni zimski turizem in številna območja so postala dvosezonska. Med nastanitvenimi objekti so prevladovali luksuzni hoteli. Majhna smučišča so izgubljala bitko z velikimi. Poletni turizem je bil še vedno tradicionalen, zimski pa sodoben. Pasivno občudovanja pokrajine je nadomestilo privlačno aktivno preživljanje prostega časa: čudovita pokrajina je postala le kulisa športni areni telesnih užitkov.);
- obdobje stagniranja med letoma 1985 in 1999 (Število nočitev je med leti močno nihalo, poleti se je večinoma zmanjševalo. Z globalizacijo in liberalizacijo (odprtje meja, nove turistične destinacije, poceni letalski poleti, večja zahtevnost turistov) se je zmanjšal tržni delež turizma v Alpah. Pozimi se je z umetnim zasneževanjem in novimi žičnicami povečala kakovost ponudbe, poleti so se povečale zahteve po aktivnem preživljanju prostega časa z uveljavljanjem življenjskih vrednot »biti zdrav«, »biti fit«, »biti telesno zmogljiv«, v modo so prišli novi športi.);
- obdobje nove ureditve po letu 1999 (Konkurenca med alpskimi in drugimi turističnimi cilji zahteva novo ureditev s povečano privlačnostjo alpskih regij (Bätzing 2003).).

3 Razlike v turističnem razvoju izbranih držav

Turistični razvoj v Alpah se med državami razlikuje.

V Franciji so turizem urejali sistematično in razvili monostrukturna zimska središča, tako imenovana središča iz retorte, ki so nastala izolirano od lokalnega/regionalnega gospodarstva in družbe. Danes je v tej državi moč razlikovati štiri generacije gorskih turističnih središč na različnih nadmorskih višinah (Stegovec 2000). V avstrijskih, švicarskih, italijanskih in nemških Alpah je turizem od 19. stoletja pomemben del gospodarstva.

Tudi Slovenijo so v času turističnega odkrivanja Alp obiskovali raziskovalci in za njimi tudi planinci, v *Belle-Epoque* so začeli graditi planinske kočice in urejati planinske poti, v alpskih dolinah pa so nastajali prvi turistični kraji, na primer Bled, Bohinjska Bistrica, Kranjska Gora in Jezersko (Jeršič 1999a). Po 2. svetovni vojni socialistični čas ni bil naklonjen turizmu, saj naj bi bil turizem posledica meščanskega načina življenja. Šele sredi sedemdesetih let je spremenjen odnos do turizma pospešil razvoj predvsem zimskošportnega turizma, čeprav so bile naravne razmere za smučarski turizem v Sloveniji slabše kot drugod v Alpah (Frei, Glauser 1997).

Slovenija predvsem zaradi skromne denivelacije in nezanesljive snežne odeje ne more razviti razsežnih in velikopoteznih smučarskih območij z visoko zmogljivim omrežjem urejenih smučarskih prog, kakršna poznajo v Franciji in drugih alpskih državah, tako da je veliko slovenskih smučišč (vseh skupaj jih je okrog petdeset) le krajevnega pomena in le malo smučarskih prog je primernih za zahtevne smučarje (Jeršič 1999b). Zato je dopolnjevanje zimske sezone s poletno, torej razvoj celoletnega turizma, ob napovedanem globalnem segrevanju in pojavu zelenih zim še toliko bolj pomembno.

4 Turizem v izbrani slovenskih alpskih turističnih krajih

V analizo turističnega prometa smo vključili osem turističnih krajev: Bled, Bohinj, Kranjska Gora in Bovec ležijo v Julijskih Alpah in imajo daljšo turistično tradicijo s celoletnim turizmom in prevlado tujih gostov, zunaj tega območja pa so Krvavec, Cerkno, Rogla in Mariborsko Pohorje s prevlado zimskega turizma.

Število turistov in nočitev je bilo v izbranem obdobju največje v tradicionalnih turističnih krajih, ki so se razvili v dolinah Save in Soče v Julijskih Alpah. Prednjači Bled, kjer so leta 2003 zabeležili kar 173.773 turistov in 504.205 nočitev, sledijo mu Kranjska Gora s 83.884, Bohinj z 79.313 in Bovec z 38.255. K tako velikemu številu prispeva dejstvo, da so to poznani turistični kraji, ki poletne sezone dopolnjujejo z zimsko: v bližini Bleda sta smučišči Zatrnik in Straža, nad Bohinjem Vogel in Kobla, blizu Bovcu je Kanin, Kranjska Gora pa je eno redkih slovenskih svetovno znanih smučišč. Najmanj turističnih nočitev je bilo v vseh letih na Krvavcu, saj ga obiskujejo večinoma le pozimi, zaradi bližine večjih krajev (Ljubljane, Kranja) in dobrih prometnih povezav pa prevladujejo enodnevni smučarji.

Število turistov in nočitev je bilo v vseh krajih največje v drugi polovici osemdesetih let, kar je značilno tudi za druge alpske države. Vendar pa je v Sloveniji v nasprotju z drugimi državami v prvi polovici devetdesetih let zaradi jugoslovanske krize in 10-dnevne vojne prišlo do velike zmanjšanja. Leta 2000 se je število turistov in nočitev povsod razen na Rogli spet povečalo, enako velja za leto 2003, kar pomeni, da se je deset let po vojni zopet vzpostavlja stanje, kakršno je bilo pred njo.

Tuji turisti prevladujejo na Bledu (njihov delež se med letoma 1985 in 2003 gibal med sedem in kar devet desetim), podobno tudi v Bohinju in Bovcu, razen na začetku devetdesetih let pa tudi v Kranjski Gori. Na Krvavcu prevladujejo domači turisti, leta 1990 jih je bilo kar 94 %. Ker je smučišče dobro opremljeno in privlačno tudi za bolj zahtevne smučarje, se delež tujih smučarjev, predvsem iz sosednjih držav, povečuje. Tudi na Rogli in Mariborskem Pohorju je večina turistov Slovencev.

Po letu 1991 je število tujih turistov, ki so se ustrašili političnih razmere situacije, močno upadlo, število domačih turistov pa zaradi nižjih cen povečalo. Med tuji se je najmanj zmanjšalo število sosedov (Avstrijcev, Italijanov, Hrvatov in Madžarov), ki so bili bolj seznanjeni z dejanskimi razmerami v Sloveniji, skoraj povsem pa se je prekinil dotok turistov iz preostalih drugih republik nekdanje Jugoslavije. Delež domačih turistov se je najbolj povečal v Cerknem, med letoma 1990 do 1995 za skoraj šestkrat.

Preglednica 1: Nočitve v izbranih slovenskih alpskih turističnih krajih med letoma 1985 in 2003 (pri Bledu so vključena tudi naselja Ribno, Spodnje Gorje, Zasip in Zgornje Gorje, pri Bohinju naselja Polje, Ribčev Laz, Srednja vas v Bohinju, Stara Fužina, Studor v Bohinju in Ukanc, pri Bovcu naselje Čezsoča, pri Krvavcu naselje Ambrož pod Krvavcem, pri Mariborskem Pohorju pa naselja Lobnica, Hočko Pohorje, Pivola in Slivniško Pohorje; ker leta 1985 za Roglo ni podatkov, so navedene vrednosti za leto 1986).

leto	turisti	Bled	Kranjska Gora	Bohinj	Bovec	Krvavec	Cerkno	Rogla	Mariborsko Pohorje
1985	skupaj	633.162	461.282	276.945	166.455	24.860	18.850	116.133	41.055
	domači	53.568	116.552	88.469	74.789	20.693	5.238	59.143	21.732
	tuji	579.594	344.730	188.476	91.666	4.167	13.612	56.990	19.323
1990	skupaj	581.493	429.898	267.196	147.155	3.367	19.146	122.188	16.317
	domači	40.776	98.575	96.091	54.143	3.185	2.515	84.072	15.435
	tuji	540.717	331.323	171.105	93.012	182	16.631	38.116	882
1995	skupaj	294.901	263.904	221.177	92.919	2.028	20.528	119.233	20.313
	domači	67.959	131.720	123.032	42.706	1.897	16.178	99.501	15.733
	tuji	226.942	132.184	98.145	50.213	131	4.350	19.732	4.580
2000	skupaj	404.460	322.158	214.982	85.534	9.577	23.827	90.097	31.385
	domači	48.491	118.646	76.484	28.421	7.650	18.297	66.670	22.210
	tuji	355.969	203.512	138.498	57.113	1.927	5.530	23.427	9.175
2003	skupaj	504.205	319.214	237.612	103.066	7.600	26.559	99.382	48.702
	domači	44.204	105.875	68.061	29.266	5.238	17.029	64.840	35.290
	tuji	460.001	213.339	169.551	73.800	2.362	9.530	34.542	13.412

Preglednica 2: Delež nočitev domačih in tujih turistov v izbranih slovenskih alpskih turističnih krajih med letoma 1985 in 2003 v %.

leto	turisti	Bled	Kranjska Gora	Bohinj	Bovec	Krvavec	Cerkno	Rogla	Mariborsko Pohorje
1985	skupaj	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	domači	11,0	27,7	39,1	30,4	85,9	33,3	61,4	56,1
	tuji	89,0	72,3	60,9	96,6	14,1	66,7	38,6	43,9
1990	skupaj	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	domači	9,1	55,8	46,8	32,0	94,0	15,0	74,4	65,7
	tuji	90,9	44,2	53,2	68,0	6,0	85,0	25,6	34,3
1995	skupaj	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	domači	30,2	54,3	64,2	51,7	93,1	75,2	86,9	75,9
	tuji	69,8	45,7	35,8	48,3	6,9	24,8	13,1	24,1
2000	skupaj	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	domači	16,7	46,5	45,5	35,7	82,7	73,1	79,3	75,4
	tuji	83,3	53,5	54,5	64,3	17,3	26,9	20,7	24,6
2003	skupaj	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	domači	11,3	37,0	38,9	29,3	64,9	65,5	73,1	74,1
	tuji	88,7	63,0	61,1	70,7	35,1	34,5	26,9	25,9

Preglednica 3: Število ležišč v izbranih slovenskih alpskih turističnih krajih med letoma 1985 in 2003 (np – ni podatka).

leto	namestitvene zmogljivosti	Bled	Kranjska Gora	Bohinj	Bovec	Krvavec	Cerkno	Rogla	Mariborsko Pohorje
1985	skupaj	6.252	3.559	2.369	1.258	159	104	1.021	531
	osnovne	2.494	1.536	679	910	67	104	866	88
	dopolnilne	3.758	2.023	1.730	348	92	0	155	443
1990	skupaj	5.308	3.908	4.150	2.154	156	138	1.469	293
	osnovne	2.966	1.753	1.016	893	15	130	1.272	45
	dopolnilne	2.342	2.155	3.134	1.261	141	8	197	248
1995	skupaj	3.323	3.239	3.687	1.223	24	185	1.437	437
	osnovne	2.856	2.069	905	599	0	185	1.272	250
	dopolnilne	467	1.170	2.782	624	24	0	165	187
2000	skupaj	3.957	3.198	3.437	1.376	105	280	671	386
	osnovne	2.774	1.846	952	590	0	271	569	295
	dopolnilne	1.183	1.352	2.485	786	105	9	102	91
2003	skupaj	3.559	2.936	2.517	875	139	276	464	599
	osnovne	np	np	np	np	np	np	np	np
	dopolnilne	np	np	np	np	np	np	np	np

Preglednica 4: Povprečna doba bivanja turistov v izbranih slovenskih alpskih turističnih krajih med letoma 1985 in 2003.

leto	povprečna doba bivanja	Bled	Kranjska Gora	Bohinj	Bovec	Krvavec	Cerkno	Rogla	Mariborsko Pohorje
1985	skupaj	4,1	3,8	3,8	4,9	4,6	3,4	4,7	3,5
	domači	3,1	3,5	3,1	3,8	4,4	2,8	3,9	3,3
	tuji	4,2	4,0	4,3	5,3	5,5	3,7	6,0	3,7
1990	skupaj	4,0	3,8	3,4	4,8	3,6	3,8	4,4	3,2
	domači	3,0	1,6	2,6	3,6	3,6	3,3	4,1	2,9
	tuji	3,9	3,8	4,1	5,3	3,3	3,9	5,4	3,9
1995	skupaj	3,0	3,7	3,6	3,4	2,7	3,5	4,5	3,7
	domači	2,3	3,4	3,1	3,0	2,7	3,6	4,3	3,8
	tuji	3,3	4,1	4,4	3,8	2,6	3,0	5,6	3,5
2000	skupaj	3,1	3,9	3,2	2,9	3,1	3,7	4,3	3,5
	domači	2,2	3,5	2,5	2,7	3,0	3,8	4,1	3,3
	tuji	3,2	4,3	3,8	3,0	3,6	3,2	5,4	4,2
2003	skupaj	2,9	3,8	3,0	2,7	3,2	3,6	4,4	3,5
	domači	2,3	3,4	2,2	2,6	3,4	3,5	3,9	3,4
	tuji	3,0	4,0	3,5	2,7	2,9	3,8	5,7	3,7

Podatek o številu prenočišč v turističnih krajih je lahko le dopolnilen in pomaga približno predstaviti velikost turističnega kraja. Več kot podatek o številu prenočišč pove podatek o številu nočitev in letni razporeditvi le-teh (Pavšek 1988).

Kot kaže preglednice 3, se število ležišč v vseh izbranih turističnih krajih, razen Kravcu in Cerknem, kjer so bile začetne zmogljivosti skromne, zmanjšuje. Zaradi manjšega števila obiskovalcev in nočitev se je na začetku devetdesetih zmanjšalo tudi število nastanitvenih zmogljivosti, po umiritvi razmer pa se je število ležišč nekoliko povečalo, nato pa spet rahlo zmanjšalo.

Struktura namestitvenih zmogljivosti je pričakovana: na Bledu in v Kranjski Gori, ki sta se razvila v mondena turistična kraja s hoteli najvišje kategorije, prevladujejo osnovne namestitvene zmogljivosti. Po deležu primarnih namestitvenih zmogljivosti najbolj izstopa Rogla, pa tudi Cerkno ima večino ležišč v hotelu. Od leta 1995 se močno povečuje delež osnovnih namestitvenih zmogljivosti tudi na Mariborskem Pohorju, kar pa je posledica hitrega zmanjševanja števila sekundarnih prenočitvenih zmogljivosti. Tuji gostje večinoma prenočujejo v hotelih in apartmajih, domači pa zaradi spremembe političnega sistema, denacionalizacije in porasta kupne moči opuščajo tradicijo počitnikovanja v delavskih počitniških domovih in se »selijo« v hotele, penzione in apartmaje.

Skupna povprečna doba bivanja turistov v izbranih turističnih krajih se podobno kot v drugih alpskih državah skrajšuje. Tako kot pri številu nočitev prihaja do letnih nihanj. Zaradi dobrih prometnih povezav postajajo razdalje vse krajše, zato se turisti vse bolj odločajo za krajše počitnice. Ker pa se povečuje kupna moč, si turisti privoščijo takšne počitnice večkrat na leto. Preglednica 4 kaže, da je povprečna doba bivanja tujih turistov večja kot domačih, vendar pa so trendi tako pri domačih kot tujih turistih enaki.

Izbrani kraji se med seboj razlikujejo tudi po sezonskosti. Bovec z 81,1 % leta 2000 in Bled s 77 % poletnih nočitev prednjačita kot izrazito poletna (obdobje april–september) turistična kraja s široko paleto poletnih obvodnih in drugih športnih aktivnostih, ki privabljajo predvsem tuje turiste. Očitno smučišče na Kaninu kljub ugodnim naravnim danostim zaradi prometne odmaknjenosti, zastarele infrastrukture in večkratnega neobratovanja (premočan veter, pomanjkanja snega) ne prispeva bistvenega deleža k skupnemu številu nočitev. Obiskovalci so namreč večinoma Slovenci, ki se odpravijo le na enodnevno smuko. Po drugi strani se obiskovalcem doline Soče predvsem v poletju ponujajo številni razlogi za obisk, na primer reka Soča z možnostjo ribolova, raftinga, vožnje s kanuji ali kajaki in kopianjem, svetovno znani ostanki 1. svetovne vojne, Julijske Alpe s čudovitimi razglednimi vrhovi, ledeniški jezeri in slapovi. Na Bledu in v Bovcu se število poletnih nočitev še povečuje, kar pa je nasprotju s trendi v Alpah na splošno.

Tudi Bohinj ima izrazito poletno sezono (planinarjenje, objezerski turizem, razni športi ...), vendar pa od leta 1990 upada število poletnih nočitev, mogoče zaradi vse bolj pestre zimske ponudbe.

Kranjska Gora, ena izmed zibelk alpskega turizma v Sloveniji, je z zelo uravnoteženim deležem poletnih in zimskih nočitev vzorni primer celoletnega turizma. Vendar pa zaradi zastarelosti smučarske infrastrukture in pogostih zelenih zimah lahko pričakujemo njeno preoblikovanje v poletni turistični kraj.

Krvavec tako kot mnogo smučišč v Alpah privablja obiskovalce večinoma pozimi. Ker pa so pred kratkim ob vznožju Kravca odkrili termalne vrelece, bi bilo mogoče razviti še zdraviliški turizem, kar bi okrepilo turistični promet tudi v ostalih mesecih. Povezava zimskega in zdraviliškega turizma je zelo uspešna na primeru Rogle in zdravilišča v Zrečah, čeprav Rogla kljub pestri poletni ponudbi ostaja primarno zimski turistični center. Podobno je na Mariborskem Pohorju.

Najbolj zanimiv je trend sezonskosti Cerknega. Zanj je bila do jugoslovanske krize značilna prevlada poletne sezone. Zaradi upada tujih turistov, ki so ga obiskovali predvsem poleti, in povečanja slovenskih gostov, ki pridejo večinoma zimovat na dobro urejeno smučišče, pa se je preoblikovalo iz poletnega v zimski turistični kraj.

Primerjava turističnih centrov v Julijskih Alpah in centra na Pohorju pokaže, da so prvi usmerjeni bolj v poletno sezono, saj prevladujoči tuji turisti prihajajo predvsem poleti, zimske počitnice pa preživljajo drugje (Bled, Bohinj, Kranjska Gora in Bovec nimajo smučišč, kot so v Avstriji, Franciji, Švici ali Nemčiji), na Pohorju, ki je znano po smučarskih tekmovanjih najvišje ravni, pa prevladujejo Slovenci, ki izkoriščajo dobro urejena smučišča.

Narodnostna sestava tujih turistov je v vsakem kraju nekoliko drugačna, še najbolj se razlikuje na Pohorju, predvsem zaradi bližine Madžarske in Hrvaške. Za primerjavo predstavljam sestavo tujih turistov na Bledu in Rogli.

Preglednica 5: Narodnostna sestava tujih turistov na Bledu med letoma 1985 in 2000.

1985		1990		1995		2000	
država	% tujih turistov	država	% tujih turistov	država	% tujih turistov	država	% tujih turistov
Nemčija	17,2	Združeno kraljestvo	20,8	Nemčija	30,5	Nemčija	26,0
Združeno kraljestvo	16,8	Nemčija	13,3	Italija	15,8	Italija	14,3
Hrvaška	15,8	Italija	12,9	Avstrija	12,6	Združeno kraljestvo	8,0
Srbija	8,7	Hrvaška	11,3	Hrvaška	6,9	Hrvaška	7,4
Nizozemska	7,2	ZDA	8,0	Združeno kraljestvo	5,8	Avstrija	7,3
Italija	6,8	Srbija	4,3	ZDA	3,5	ZDA	4,6
ZDA	5,7	Avstrija	4,0	Nizozemska	2,7	Izrael	4,5
Bosna in Hercegovina	2,8	Izrael	3,9	Francija	2,1	Nizozemska	4,1
Avstrija	2,8	Nizozemska	3,7	Madžarska	2,0	Madžarska	2,1
Francija	2,4	Bosna in Hercegovina	3,2	Švica	1,8	Češka	1,9
ostalo	13,8	ostalo	14,6	ostalo	16,3	ostalo	19,8
skupaj	100,0	skupaj	100,0	skupaj	100,0	skupaj	100,0

Preglednica 6: Narodnostna sestava tujih turistov na Rogli med letoma 1985 in 2000.

1986		1990		1995		2000	
država	% tujih turistov	država	% tujih turistov	država	% tujih turistov	država	% tujih turistov
Hrvaška	55,4	Hrvaška	64,3	Hrvaška	47,5	Hrvaška	58,8
Srbija	9,6	Italija	8,8	Madžarska	28,9	Madžarska	19,3
Italija	7,8	Nemčija	6,3	Nemčija	5,6	Nemčija	4,1
Nizozemska	6,1	Srbija	5,3	Italija	4,9	Bosna in Hercegovina	2,6
Bosna in Hercegovina	4,3	Združeno kraljestvo	3,0	Avstrija	4,8	Avstrija	2,1
Madžarska	3,9	Bosna in Hercegovina	1,7	Francija	1,4	Italija	2,0
Francija	3,7	Nizozemska	1,7	Združeno kraljestvo	1,3	Jugoslavija	1,7
Nemčija	2,5	Avstrija	1,7	Japonska	0,9	Francija	1,5
Avstrija	1,2	Črna gora	1,7	Jugoslavija	0,7	Rusija	1,0
Danska	0,6	Romunija	1,4	Grčija	0,6	Grčija	0,9
ostalo	4,9	ostalo	4,1	ostalo	3,4	ostalo	6,0
skupaj	100,0	skupaj	100,0	skupaj	100,0	skupaj	100,0

Na Bledu s celoletnim turizem in prevlado poletne sezone je sestava tujih gostov po narodnosti veliko bolj pestra kot na Rogli, kjer med tujimi gosti prevladujejo ljubitelji zimskih radosti iz sosednjih držav. Na splošno lahko ugotovimo, da večina tujih gostov v Julijskih Alpah prihaja iz Nemčije, velik je tudi delež tujih gostov iz Hrvaške in Združenega kraljestva. Omeniti velja še obiskovalce iz ZDA, Avstrije in Nizozemske. Po osamosvojitvi Slovenije se je sestava tujih turistov spremenila. Najbolj se je zmanjšal delež turistov iz Združenega kraljestva, vendar se Britanci počasi vračajo, k čemur so doprinesli boljša obveščенost javnosti o političnih razmerah pri nas in sosedstvu, vstop Slovenije v Evropsko zvezo in poceni letalska povezava z Londonom.

Na Rogli več kot polovica gostov prihaja iz Hrvaške. Od devetdesetih let so med najpomembnejšimi tujimi turisti tudi Madžari. Izrazit je trend upadanja italijanskih gostov, ki se zaradi cen smučarskih kart in nastanitev odločajo za smučanje kar v Italiji.

Sestava tujih gostov na Kravcu je seveda podobna tisti na Pohorju, na Cerknem pa ravno tako prevladujejo gostje iz sosednjih držav.

5 Sklepi

Na podlagi analize turizma v izbranih slovenskih alpskih turističnih krajih lahko ugotovimo, da primarno območje z najboljšimi danostmi za razvoj zimskega in poletnega turizma obsega Julijske Alpe s tradicionalnimi turističnimi kraji, kot so Bled, Bohinj, Kranjska Gora in Bovec. Rogla, Mariborsko Pohorje, Cerkno in Kravec so nekoliko manj pomembni, saj je tam mogoče razvijati kvaliteten zimsko-rekreacijski turizem, a v omejenem obsegu. Ta središča so zanimiva za obiskovalce iz bližnjih urbanih območij, zato imajo v primerjavi s kraji v Julijskih Alpah manjše število obiskovalcev in nočitev.

Med letoma 1985 in 2003 je na razvoj turizma v izbranih krajih najbolj vplivala jugoslovanska kriza v devetdesetih letih, na poslovno in razvojno stagnacijo pa tudi procesa lastninjenja in denacionalizacije, pretirana institucionalizacija turistične dejavnosti, neustrezna razvojna turistična politika ter razdrobljenost in nerazvitost turistične infrastrukture. Slovenski turizem so v tem obdobju reševali domači gostje in uspešne promocijske akcije Slovenske turistične organizacije in Turistične zveze Slovenije, ki so še posebej spodbujale domače povpraševanje (Kovač in sodelavci 2002). Kriza je najbolj prizadela kraje v Julijskih Alpah, saj tu tuji turisti predstavljajo tudi več kot polovico vseh gostov. V drugi polovici devetdesetih let se je stanje začelo izboljševati in v nekaterih krajih, na primer na Bledu, se je približalo višku turizma v osemdesetih.

Glede na Strategijo razvoja slovenskega turizma 2002–2006 spadata območji Julijskih Alp in Pohorje z Mariborom poleg obalnega območja med tri najpomembnejša turistična območja v Sloveniji. Glavno ponudbo v zimski polovici leta še vedno predstavlja smučanje, v poletni pa še številne druge dejavnosti. Pri smučarskem turizmu je glede na razmeroma nizke nadmorske višine smučišč in vse pogostejših zelenih zim pomembna vzpostavitev sistema umetnega zasneževanja, ki postaja eden izmed ključnih faktorjev preživetja smučarskega turizma. Pri tem so določene omejitve: če temperature niso dovolj nizke, izdelava snega zaradi fizikalnih razlogov ni mogoča, na nekaterih smučiščih, na primer na Voglu, ni vira vode za izdelavo snega, poraba dodatne energije poveča stroške. Prihodnji razvoj smučarskega turizma v Sloveniji je močno odvisen tudi od infrastrukture na smučiščih, ki je večinoma precej zastarela.

Ugotavljamo, da je najbolj smiselno razvijati smučarski turizem v največjih smučarskih centrih, ki ležijo na dovolj visoki nadmorski višini in so sposobna zagotoviti sodobno infrastrukturo, namestitvene zmogljivosti, snežno odejo in dodatno ponudbo. Drugi turistični kraji naj bi se po vzoru tradicionalnih turističnih krajev v Julijskih Alpah preusmerjali v široko poletno ponudbo (razvoj zanimivih programov s področja narave, kulture, športa, zabave ...) za različne ciljne skupine. Omeniti pa velja tudi razvoj celoletnega turizma v povezavi z zdraviliškim turizmom, kar se je na primeru Rogle izkazalo za zelo uspešno potezo.

Zaradi napovedi svetovne gospodarske recesije in dolgotrajne protiteroristične vojne na svetovni ravni se je med letoma 2002 in 2004 globalno turistično povpraševanje močno zmanjšalo, lokalna in regionalna turistična ponudba pa sta se povečali. V takšnih razmerah ima Slovenija, še posebej po vključitvi v Evropsko zvezo, izredno poslovno priložnost, saj je večina njenih emitivnih trgov iz bližnjih dežel v Evropi. Slovenija bi lahko bolje izkoristila ugodno prometno in geografsko lego ter tržne niše in ponudila atraktivno in raznovrstno ponudbo ter izkušnje drugačnosti in enkratnosti. Pri tem je treba upoštevati načela Alpske konvencije, ki poudarjajo trajnostni, sonaravni razvoj turizma z ohranjanjem neokrnjene narave ter biotske in krajinske pestrosti kot privlačnih dejavnikov slovenskega turizma.

6 Viri in literatura

- Bätzing, W. 2003: Die Alpen: Geschichte und Zukunft einer europäischen Kulturlandschaft. München.
- Frei, N., Glauser 1997: The Alps yesterday, today and tomorrow? Green paper on the Alps: The Alps Touchstone for Europe. Medmrežje: <http://www.mtnforum.org/resources/library/pilsx96a.htm> (16. 3. 2004)
- Jeršič, M. 1999a: Slovenske Alpe – kulturna pokrajina – naravni park – športna arena?, Sonaravni razvoj v Slovenskih Alpah in sosedstvu. Dela 13. Ljubljana.
- Jeršič, M. 1999b: Prostorsko planiranje rekreacije na prostem. Ljubljana.
- Kovač, B. in sodelavci 2002: Strategija razvoja slovenskega turizma 2002–2006. Medmrežje: http://www.slovenia-tourism.si/?ppg_strategija_slovenskega_turizma=0 (25. 6. 2004)
- Letni pregled turizma 1985–1987. Zavod SR Slovenije za statistiko. Ljubljana 1989.
- Letni pregled turizma 1990. Zavod SR Slovenije za statistiko. Ljubljana 1992.
- Letni pregled turizma 1995. Statistični urad Republike Slovenije. Ljubljana 1997.
- Letni pregled turizma 2000. Statistični urad Republike Slovenije. Ljubljana 2002.
- Pavšek, Z. 1988: Zimska turistična središča v Alpah. Diplomaska naloga, Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani. Ljubljana.
- Statistične informacije: gostinstvo in turizem 2003. Statistični urad Republike Slovenije. Ljubljana 2004.
- Stegovec, E. 2000. Struktura turistične ponudbe v Franciji in obiskanost le-te v organizaciji slovenskih turističnih agencij. Diplomaska naloga, Turistica – Visoka šola za turizem in hotelirstvo. Portorož.
- Zorko, D. 1999: Uvod v turizem. Ljubljana.

7 Summary: Tourism in the selected Slovene alpine tourist resorts in the period 1985–2003

(translated by the author)

The development of tourism in the Alps can be according to Bätzing (2003) divided into six phases but it is necessary to say that in individual alpine countries big differences occurred. Thus, in the Slovene alpine area, which lies on the edge of the Alps, tourism started to develop as late as in the second half of the 19th century whereas bigger prosperity applying mostly to ski tourism occurred not earlier than some decades after the establishment of big ski grounds in France, Austria, Switzerland, Italy and Germany. Besides, due to disadvantageous natural characteristics and somewhere out of date infrastructure, it is difficult to compare our ski grounds with those in the central Alps. That is why they are mostly attractive only to Slovene skiers. Much more interesting for foreign as well as for domestic guests are those alpine tourist resorts which due to their diversity and aesthetic attractiveness offer numerous possibilities for summer activities. In accordance with this and with an increasing demand for active free time spending the programme of 3-A tourism is in Slovenia getting an important position. It indicates active, action and adrenalin tourist activities (mountaineering, trekking, alpinism, mountain biking, parachuting, hang-gliding, activities at rivers and lakes, golf, tennis, flying etc) appropriate for all who want active and sporty holidays.

On the basis of the analysis of tourism in chosen tourist resorts in the Slovene alpine area we can conclude that the Julian Alps with traditional tourist resorts, such as Bled, Bohinj, Kranjska Gora and Bovec, represent the primary area with the best characteristics for the development of quality winter as well as summer tourism. Areas on Pohorje, in our case Rogla and Mariborsko Pohorje, Cerklno and Krvavec are in this sense of secondary importance. Namely, it is possible to develop quality winter-recreational tourism there but in a limited extent which mostly does not enable the formation of bigger tourist centres. These resorts mostly attract visitors from nearby urban areas which is why less visitors and overnights are marked there.

The factor with the biggest influence on tourism in the chosen alpine tourist resorts in the period 1985–2003 was the crisis on the Balkans in the 1990s. Other factors influencing relative business and developmental stagnation were also the process of privatization and denationalization, exaggerated institutionalization of the tourist activity, inappropriate developmental tourist policy and crumbled and underdeveloped tourist infrastructure. This mostly caused great decrease of tourists and overnights numbers. The Slovene tourism was in this period being saved by domestic guests and successful promotion actions of the Slovenian tourist board and the Slovenian tourist association, which were especially stimulating domestic demand. The crisis most harshly affected resorts in the Julian Alps because here foreign tourists represent more than 50 % of all guests. In the second half of the 1990s the situation started to improve and in certain places, for example Bled, the situation is already as it was at the peak of tourism in the 1980s.

As in other alpine countries the number of accommodation capacities in Slovenia as well as the period of staying are decreasing. Big changes happened also in the structure of guests according to their nationality. Until the beginning of the 1990s visitors from the ex-Yugoslav republics, Bosnia and Hercegovina, Macedonia, Serbia and of course Croatia represented a big part of foreign tourists on Pohorje, whereas after the beginning of the crisis on the Balkans this market due to bad economic conditions completely fell out. Croatian tourists whose number increased a lot towards the end of the 1990s are an exception. Since the nineties it is possible to notice on Pohorje an increase of tourists from the nearby Hungary, the reason for this being improved economic conditions. The majority in the Julian Alps still represent guests from Germany, Austria, Italy and the Netherlands. The crisis in the 1990s above all stopped the guests from Great Britain (mostly older tourists who are attracted by the natural beauties, peaceful rest and cultural heritage) who are coming back again.

According to the strategy of the Slovene tourism development 2002–2006, the extended area of the Julian Alps and Pohorje with Maribor together with the Coast represent three most important tourist destinations in Slovenia. The main offer in the winter half of the year is still skiing, whereas in the summer one numerous other activities take place. An important project of ski tourism is due to relatively low altitude of ski grounds and an increasingly frequent appearance of 'green' winters, to settle a system of artificial snow making, which is becoming one of the crucial factors of ski tourism survival. But we need to be aware that there are still some limitations. Namely, if temperatures are not low enough it is, out of completely physical reasons, impossible to make snow. Besides, on some ski grounds (for example, Vogel) there is no source of water needed for making snow. Of course we should also not forget energy consumption which finally amounts to a big additional cost that only big ski centres can afford. Further development of ski tourism in Slovenia strongly depends on ski grounds infrastructure, which is mostly out of date and needs to be modernized. On the basis of these findings it can be concluded that in the future it is probably most sensibly to develop ski tourism only in the biggest ski centres, which are at a relatively high altitude and able to assure modern infrastructure, accommodation capacities, long enough snow cover duration and additional offer which is becoming more and more important. On the other hand the other tourist resorts should, following the example of the tourist resorts in the Julian Alps, start to switch to summer offer of a broad palette (development of interesting programmes from the field of nature, culture, sport, entertainment etc), which will include different aim groups. It is also worth to mention development of whole-year tourism in connection with spa tourism, which on Rogla proved as a very successful move.

In the period 2002–2004 due to the predictions of global economic recession and long-lasting anti-terrorist war on the global level global tourist demand decreased and local and regional tourist offer increased. Slovenia has in this situation a huge business opportunity because majority of its emitive tourist markets are from near countries in Europe. With the inclusion of Slovenia into the EU we should in the first place take advantage of favourable traffic and geographic position, market niches and offer attractive, diverse offer, experience of difference and uniqueness.

But here we should not forget the principles of the Alpine convention emphasizing permanent sustainable development of tourism with the preservation of intact nature, biotic and landscape diversity because they represent one of the most important pull factors of the Slovene tourism.

RAZGLEDI**TURIZEM NA EKOLOŠKIH KMETIJAH SLOVENSKEGA PODEŽELJA**

AVTORICE

Karmen Pažek

Naziv: mag., asistentka z magisterijem

Naslov: Fakulteta za kmetijstvo, Univerza v Mariboru, Vrbanska cesta 30, SI – 2000 Maribor, Slovenija

E-pošta: karmen.pazek@uni-mb.si

Darja Majkovič

Naziv: univ. dipl. ing. kmetijstva

Naslov: Fakulteta za kmetijstvo, Univerza v Mariboru, Vrbanska cesta 30, SI – 2000 Maribor, Slovenija

E-pošta: darja.majkovic@uni-mb.si

Andreja Borec

Naziv: doc. dr.

Naslov: Fakulteta za kmetijstvo, Univerza v Mariboru, Vrbanska cesta 30, SI – 2000 Maribor, Slovenija

E-pošta: andreja.borec@uni-mb.si

UDK: 911.3:379.84(497.4)

COBISS: 1.01

IZVLEČEK

Turizem na ekoloških kmetijah slovenskega podeželja

Ena od oblik turizma na podeželju je turizem na ekoloških kmetijah. V prispevku je bila za analizo turistične dejavnosti kot dopolnilne dejavnosti uporabljena metoda SWOT analize. Za uspešno turistično dejavnost na ekoloških kmetijah bodo vse večjega pomena specializirana ponudba, nenehno informiranje, izobraževanje in vzpodbujanje pri iskanju konkurenčnih prednosti in priložnosti. Zato je smotrno razmišljanje v smeri integralno povezane turistične ponudbe, ki bi vključevala čim bolj perspektivne, pestre in okolju prijazne vrste turizma, medsebojno povezane s prostorskega in z organizacijskega vidika.

KLJUČNE BESEDE

turizem na ekoloških kmetijah, dopolnilne dejavnosti na kmetiji, SWOT analiza, Slovenija

ABSTRACT

Tourism on organic farms in Slovene rural areas

Tourism on organic farms is one of possible forms of rural tourism. As the methodological tool for analyzing the tourism activity the SWOT analysis was used in the paper. For the successful performance of the tourism on organic farms, the ongoing information about the market behavior, specialized offer, education process, searching for comparative advantages and emerging opportunities will be crucial. For this reason the actors should think in the way of organizing rural tourism on the whole, where the many-colored, most perspective and environmentally friendly forms of tourism would be integrated within economical, spatial and organizational framework.

KEYWORDS

tourism on organic farms, on-farm supplementary activities, SWOT analysis, Slovenia

Uredništvo je prispevek prejelo 8. septembra 2004.

1 Uvod

Za slovensko kmetijstvo je značilna velika raznolikost v intenzivnosti pridelovanja na posameznih kmetijah, v posameznih območjih in po posameznih panogah. Demografsko ogrožena območja, kjer prevladuje ekstenzivni način pridelovanja hrane, so praviloma okoljsko še neobremenjena in zato primerna za zahtevne načine pridelovanja hrane (ekološko kmetijstvo). Proizvodnja ekološko pridelanih živil se pogosto kombinira z dejavnostjo, ki prinaša dodaten vir dohodka (Kulovec 2004). Zato potreba po drugačnem razvoju podjetnosti na podeželju temelji med drugimi tudi na razvoju različnih dopolnilnih dejavnosti na kmetijah, na primer turizmu.

2 Turizem na podeželju (ruralni turizem)

Turizem je na prehodu v 3. tisočletje ena vodilnih in najpomembnejših gospodarskih dejavnosti, ki številnim turističnim državam in regijam omogoča hitrejši razvoj, rast osebnega standarda in življenjske ravni. Trendi nakazujejo prehod z masovnega turizma nazaj k bolj individualnim vzorcem počitnikovanja.

Z vidika regionalnega razvoja je pomemben del strategije slovenskega turizma tudi turizem na podeželju s poudarkom na razvoju turističnih kmetij, saj je pomemben, atraktiven del dopolnilne turistične ponudbe temeljnim produktnim in geografskim področjem (Ministrstvo za gospodarstvo 2002). Turizem na podeželju se pogosto obravnava kot alternativna razvojna strategija za ekonomsko in socialno regeneracijo v ruralnih območjih (Wickens 1999; Kombol 1998; Rátz in Puczko 1998). Kovačič (2003) navaja, da je podeželski turizem specifičen strokovni pojem, saj označuje posebne in značilne oblike turistične ponudbe, ki jih podeželje lahko razvije, kot tudi posebne pristope za spodbujanje razvoja turizma v podeželskih območjih.

Pri nas se je turizem na podeželju začel hitro razvijati v devetdesetih letih po sprejetju zakona o gostinstvu, ki je določal minimalne tehnične pogoje za turizem na kmetiji. Takrat so bile določene tudi tri oblike turističnih kmetij: nastanitvena kmetija, izletniška kmetija in vinotoč. V prihodnje naj bi bila tem trem oblikam dodana še planšarska turistična kmetija (Sebenik 2004). Slaba stran zagona turistične dejavnosti na ruralnih območjih so lahko visoki investicijski stroški, negotova dobiček in povpraševanje, pomanjkanje znanj, konkurenčna ponudba masovnega turizma. Zaradi naštetih ovir je treba vzpostaviti dolgoročno finančno in tehnično asistenco, da bi tovrstna dejavnost igrala pomembno vlogo v razvoju podeželja (Sharpley 2001). Vloga ruralnega turizma je pogosto podcenjena, saj mu večina raziskovalcev ne pripisuje večjega pomena (Page in Getz 1997).

3 Turizem na kmetiji

Turizem na kmetiji je lahko organiziran kot ena od oblik dopolnilne dejavnosti na kmetiji. Priložnosti za razvoj novih dopolnilnih dejavnosti in s tem tudi novih delovnih mest se največkrat kažejo v neizkoriščenih potencialih posameznega okolja in se pojavljajo na področju predelave kmetijskih proizvodov in lesa, oživljanja tradicije domače obrti, razvoju servisnih dejavnosti značilnih za podeželsko okolje, pa tudi na področju razvoja turizma in spremljajočih dejavnosti.

Zakon o kmetijstvu (UL RS 54/00), ki je utemljal zakonsko ureditev dopolnilnih dejavnosti (Kulovec 2002), v 68. členu določa, da je dopolnilna dejavnost na kmetiji s kmetijstvom oziroma gozdarstvom povezana dejavnost, ki se opravlja na kmetiji in omogoča boljšo izrabo njenih proizvodnih zmogljivosti ter delovne sile družinskih članov. Zakon omejuje obseg dejavnosti, in sicer z dohodkom, ki ne sme presegati 1,5 povprečne plače na zaposlenega v Republiki Sloveniji v preteklem letu. Kmetije na območjih z omejenimi dejavniki za kmetijsko pridelavo pa lahko dosežejo z dopolnilno dejavnostjo

največ 3 povprečne plače. Kovačič s sodelavci (2000) označuje kot dopolnilne dejavnosti tiste gospodarske dejavnosti kmečkih gospodinjstev, ki temeljijo na virih kmetije in na domači obrti in zagotavljajo polno izrabo delovnih moči ter dopolnilni dohodek. Potočnik (2002) navaja, da na različne vrste dopolnilnih dejavnosti vplivajo različne kombinacije dejavnikov. Iskanje možnosti pridobivanja dohodka znotraj kmečkega gospodinjstva spodbujajo eksogeni (splošno pomanjkanje delovnih mest, nezaposlenost, povečan interes za življenje v čistem naravnem okolju, pestrost povpraševanja po pridelkih, izdelkih in surovinah in podobno) in endogeni dejavniki (razpoložljivi viri, individualna/družinska iniciativa).

Od vseh dopolnilnih dejavnosti je v Sloveniji številčno najmočnejše zastopana domača obrt. Po podatkih kmetijske svetovalne službe se z njo ukvarja približno 530 kmetij. Sledi turistična dejavnost (482 kmetij). Kvaliteta nastanitve in uslug v okviru ponudbe na turistični kmetiji je klasificirana v štiri kategorije in označena s prepoznavnim logotipom kakovosti nastanitve. Z drugimi dopolnilnimi dejavnostmi se ukvarja okoli 250 kmetij. V razvoju je približno 200 kmetij, ki se usmerjajo v turistično dejavnost, 130 kmetij pa se jih usmerja v druge oblike dopolnilnih dejavnosti, predvsem v predelavo kmetijskih pridelkov (Kulovec 2002).

Rezultati raziskave o interesu različnih socioekonomskih tipov kmetij za dopolnilne dejavnosti v občini Mozirje kažejo, da se za dopolnilne dejavnosti najbolj zanimajo mešane (19,2 %) in čiste kmetije (16,7 %), dopolnilne kmetije pa ne; večina kmetij pa prepozna to dejavnost kot pomembno razvojno možnost v občini (Brezovnik 2003).

Turizem na kmetiji pomembno prispeva k izboljšanju lokalne ekonomije (Slee in sodelavci 1996). Rezultati študij v nekaterih drugih državah pa niso tako optimistični, saj navajajo, da je turizem na kmetiji dejavnost sezonskega značaja in prinaša slab dobiček (Fleischer in Pizam 1997; Oppermann 1996; Hjalager 1996). Rezultatov ne gre posploševati, saj so glede na nacionalne in regionalne posebnosti med državami pomembne razlike. Nilsson (2002) ugotavlja, da je turizem na kmetijah v skokovitem porastu v Italiji. Eden od vzrokov je podpora državnih inštitucij, saj je turizem na kmetijah del regionalnega političnega programa. Leta 1997 je bilo v Italiji 7500 turističnih kmetij, od tega 1226 v Toscani. Delež turističnih kmetij je med letoma 1991 in 1997 porasel za 225 %. Raziskave za Evropsko zvezo kažejo podobne rezultate. Turizem na kmetiji zani- ma 17,9 % kmetij, od v 25,6 % v Italiji do 7,9 % na Nizozemskem (Oostindie s sodelavci 2002).

4 Stanje turizma na kmetijah v Sloveniji

Kulovec (2002) navaja, da je v Sloveniji 482 kmetij, ki se že ukvarja s turistično dejavnostjo na kmetiji (od tega 189 z nastanitvijo, 190 izletniških kmetij, 27 osmic in 74 vinotočev). Kmetije imajo skupno 22.284 sedežev in 2595 ležišč. Turistične kmetije so povezane v Združenje turističnih kmetij Slovenije, ki je bilo ustanovljeno leta 1997, ena od njegovih nalog pa je tudi uspešno in prepoznavno promoviranje turističnih kmetij. Po podatkih Čučkove (2003) nastanitvene kapacitete včlanjenih kmetij obsegajo 11.000 sedežev in 2000 ležišč. Turisti pridobijo informacije o ponudbi slovenskih turističnih kmetij na različne načine. Kar 95 % turistov črpa informacije iz različnih katalogov ter prek medmrežja in ustnih virov. Le 5 % turistov najde tovrstne informacije v turističnih agencijah.

Turizem na kmetiji je priložnost tudi za kmetije, ki kmetujejo ekološko. Rezultati raziskave Kmetijsko gozdarske zbornice Slovenije, Kmetijsko gozdarskega zavoda Maribor, Oddelka za kontrolo ekološkega kmetovanja kažejo, da poleg zanimanja za dopolnilne dejavnosti na kmetijah narašča tudi zanimanje za ekološko kmetovanje. Leta 1998 je bilo v kontrolo ekološkega kmetovanja vključenih prvih 24 kmetij, v pridelovalni sezoni 2001/2002 že 1150 slovenskih kmetij, v lanskem letu pa 1415 kmetij. Z izdajo Pravilnika o ekološki pridelavi in predelavi kmetijskih pridelkov oziroma živil (UL RS 31/01) sta ekološka pridelava in predelava tudi zakonodajno izenačeni s tovrstno pridelavo in predelavo v državah Evropske zveze (Bavec in sodelavci 2002).

Aprila 2002 je bila na Oddelku za ekološko kmetovanje Kmetijsko gozdarskega zavoda v Mariboru izvedena raziskava, ki je zajemala anketiranje 1150 kmetov, vključenih v kontrolo ekološkega kmetovanja.

Od 1150 anketiranih je izpolnjen vprašalnik vrnilo 386 kmetov, torej dobra tretjina. Analiza vprašalnikov je pokazala, da se ekološki kmetje med dopolnilnimi dejavnostmi zanimajo predvsem za predelavo rastlinskih in živalskih proizvodov ter turizem na svojih ekoloških kmetijah. Velika večina ekoloških kmetov se ne zanima le za eno panogo predelave temveč za več sorodnih panog (Bavec s sodelavci 2002).

Po podatkih Inštituta za trajnostni razvoj je bilo sredi leta 2004 v Sloveniji 18 ekoloških turističnih kmetij, ki se že registrirano ukvarjajo s turizmom na svoji ekološki kmetiji. V okviru turistične dejavnosti na kmetiji ponujajo lastno proizvedene in predelane ekološke proizvode, ki jih je dovoljeno označevati z označbo »ekološko« in uporabiti za to določen znak le, če je zanj izdan certifikat. Certifikat je uraden dokument, ki ga izda kontrolna organizacija, s katerim potrjuje skladnost pridelave, predelave, pakiranja, skladiščenja in transporta ekoloških pridelkov, živil in krmil z veljavnimi predpisi za ekološko kmetijstvo. Za člane Zveze združenj ekoloških kmetov Slovenije, ki smejo uporabljati zaščiteno blagovno znamko BIODAR, veljajo določila za označevanje iz Standardov zveze. K imenu ekološkega živila smejo dopisati »iz nadzorovane ekološke pridelave« ali »iz kontrolirane ekološke pridelave«, kadar gre za proizvode z najmanj 95 % sestavin ekološkega izvora (http://www.kmetzav-mb.si/eko/stran4_2.htm). Pri turizmu na ekološki kmetiji gre za perspektivno možnost trženja ekoloških proizvodov do končnega porabnika in za seznanitev potrošnika z regionalnimi ekološkimi živili. Slednje potrjujejo tudi rezultati Radej-Korenove (2004), ki ugotavlja, da bi se v prihodnje želelo s turizmom na ekološki kmetiji ukvarjati kar 24 % anketiranih kmetij.

V raziskava stanja smo analizirali prednosti in slabosti turistične dejavnosti na ekoloških kmetijah (notranje okolje) ter poslovne priložnosti in nevarnosti (zunanje okolje) za oceno turistične dejavnosti na ekološki kmetiji.

Uporabili smo SWOT analizo (angleško *strengths* 'prednosti', *weaknesses* 'slabosti/pomanjkljivosti', *opportunities* 'priložnosti', *threats* 'nevarnosti'), ki je splošno sprejeta metoda za predstavitev strateških elementov v okolju. Z njo ocenjujemo sistematičen pristop in podporo pri odločitvenih situacijah (Kajanus s sodelavci 2003). Wheelen in Hunger (1995) uporabljata SWOT analizo za oceno sistematičnega pristopa in podporo pri odločanju za oceno notranjega in zunanjega okolja. Menita, da je SWOT analiza dobro ogrodje za formulacijo uspešne strategije. Z analizo prednosti in pomanjkljivosti analiziramo notranje okolje, kjer mora vsaka dejavnost občasno oceniti svoje prednosti in pomanjkljivosti. Tu se pojavi dilema: ali naj se kmetija omeji na tiste priložnosti, kjer že ima potrebne pristojnosti, ali naj skuša najti boljše priložnosti, kjer bi lahko razvila ali pridobila določene prednosti (Kotler 1996).

Del podatkov smo pridobili z dvema anketama, del pa povzeli iz različnih objav na temo ekološkega kmetijstva in turizma. Prvo in najboljše anketo smo izvedli na kmetijah (naključni vzorec), ki se ukvarjajo z ekološkim kmetovanjem in s turistično dejavnostjo v severovzhodni Sloveniji, drugo pa na ekoloških tržnicah v Mariboru in Ljubljani.

Z analizo smo želeli preučiti turistično dejavnost na ekoloških kmetijah za doseganje boljše poslovne uspešnosti in učinkovitosti.

Prednosti:

- aktivna turistična dejavnost kot dodaten vir dohodka na kmetiji v kombinaciji z ekološkim načinom pridelave in predelave hrane,
- izboljšanje ekonomskega položaja kmetije z uvedbo nove, dodatne dopolnilne dejavnosti (turistična dejavnost na ekološki kmetiji),
- specifičnost in posebnost ponudbe v okviru turistične dejavnosti na kmetiji (pridelava in predelava ekoloških proizvodov, ki so proizvedeni pod strožjimi zahtevami in nadzorom),
- podrobna seznanitev potrošnika o načinu kmetovanja, ki je okolju prijaznejše in popestri turistično ponudbo,
- specializiranost ponudbe na ekološki turistični kmetiji za povečanje privlačnosti in kakovosti ponudbe,
- možnost direktnega trženja na kmetiji proizvedenih proizvodov,
- ohranjanje in pridobivanje delovnih mest na nivoju kmetije,
- večja skrb za varovanje okolja (pozitiven vpliv na biodiverzitetu in večja povezanost z naravnimi in kulturnimi vrednotami).

Ekonomiko poslovanja na ekološki kmetiji je moč povečati z aktivno turistično dejavnostjo na kmetiji in z uvedbo nove, dodatne dopolnilne dejavnosti. Da se kmetje ne odločajo izključno za izvajanje ene vrste dopolnilne dejavnosti, je moč opaziti tudi v drugih državah Evropske zveze. Oostindie s sodelavci (2002) navaja, da največji delež, 64 %, k skupnemu prihodku individualne kmetije prinese kombinacija treh ali več aktivnosti. Izvajanje dveh aktivnosti doprinese 57 % in ene same le 38 %.

Turizem na ekoloških kmetijah povečuje motivacijo turistov, kar ugotavljajo tudi raziskave FAO; turistova pričakovanja so večja predvsem zaradi kvalitete ponudbe, raznovrstnega kmetijskega okolja, tipične krajinske arhitekture in tipičnih kmetijskih prehrambenih proizvodov (medmrežje 2). Simbolična povezava med kmetijstvom in turistično dejavnostjo nudi zaposlitvene možnosti na kmetiji, sočasno pa generira prihodek za ruralno populacijo.

Pomanjkljivosti/slabosti:

- omejena finančna sredstva za razvoj in izboljšavo turistične dejavnosti na ekološki kmetiji (proizvajalci ekološke hrane se usmerjajo tudi v turistično dejavnost, kar pa je povezano z velikimi denarnimi vlaganji, torej z visokimi investicijami v predelavo hrane in nastanitvene kapacitete),
- strogi predpisi o opravljanju turistične dejavnosti (izpolnjevanje zakonskih in podzakonskih predpisov, ki določajo minimalne tehnične pogoje in minimalni obseg storitev za opravljanje te dejavnosti na kmetiji, pogoje glede strokovne izobrazbe, obratovalnega časa in kategorizacije turističnih kmetij z nastanitvijo, izpolnjevanje predpisov o sanitarno-zdravstvenih pogojih za prostore, opremo, naprave in osebe ter veterinarsko-sanitarnih pogojev za proizvodnjo živil živalskega izvora),
- zagotavljanje kakovosti, ustreznosti, neoporečnosti in porekla ponujenih ekoloških proizvodov in storitev v okviru turistične dejavnosti,
- pomanjkljiva seznanjenost kmetov s predpisanimi pravili in pogoji za izvajanje turistične dejavnosti ter ekološkega kmetovanja,
- slaba samoiniciativa za povezovanje in skupno nastopanje na trgu.

Ministrstvo za gospodarstvo skrbi za nadzor kakovosti ponudbe na turističnih kmetijah. S kategorijo kakovosti ponudbe je izražena urejenost kmetije kot celote. Zaradi uvedbe turizma na ekoloških kmetijah se je pojavila potreba po pooblaščenih ocenjevalcih kakovosti storitev na teh kmetijah, ki jih bo Ministrstvo za gospodarstvo še dodatno usposobilo (Sebenik 2004).

Ponudba proizvodov na ekološki turistični kmetiji temelji predvsem na ponudbi lastnih proizvedenih in predelanih proizvodov. Predelava na ekološki kmetiji je povezana s strogo namenskim vlaganjem oziroma s specifičnimi in v večini primerov visokimi investicijami, za katere je značilno daljše obdobje povračila (Pažek 2003).

Priložnosti:

- zainteresiranost in motiviranost potrošnikov za visoko kakovostno ponudbo ekološko proizvedenih proizvodov v okviru celovite ponudbe na ekološki turistični kmetiji,
- vse večja osveščenost in poznavanje potrošnikov o prednostih ekološko proizvedene hrane,
- neobremenjena tla in infrastruktura, ki ob ustreznih poslovnih procesih (ponudba hrane in storitev) lahko nudijo večjo dodano vrednost,
- pestre in neokrnjene naravne danosti, še posebej v območjih, kjer je še vedno prisoten tradicionalni način kmetovanja,
- finančna podpora in posluš države v obliki neposrednih plačil in nepovratnih sredstev (prednost projektom, ki zagotavljajo turistični razvoj širšega območja oziroma so njegov sestavni del in ki predstavljajo celovitejšo, bolj raznovrstno in bolj kakovostno turistično ponudbo oziroma produkte),
- splošno poudarjena vloga multifunkcionalnosti kmetijstva, katerega osnovna naloga ni samo primarna funkcija (proizvodnja hrane, surovin in industrijskih proizvodov), temveč tudi funkcija ohranjanja kulturne pokrajine, regionalnega razvoja, večje biodiverzitete, poudarjanja naravnih vrednosti in raznovrstnosti podeželja,
- neizkoriščene možnosti povezovanja, skupnega nastopanja in trženja uslug (lokalni, regionalni nivo) ekoloških turističnih kmetij,

- povečanje dohodka in varnejši zaslužek iz turistične dejavnosti na ekološki kmetiji,
- povečan interes za življenje na podeželju in s tem izboljšanje socioekonomske strukture.

Gostje na ekoloških turističnih kmetijah so ekološko dobro osveščeni, cenijo naravo, okolje in zdrava živila. Ekološko kmetijstvo kot posebnost in prednost turistične kmetije lahko pomeni osnovo ponudbe, s katero kmetje dosežejo večjo prepoznavnost in se približajo gostom, ki želijo oddih v kakovostnem okolju (Kulovec in Krašovec 2004).

S predpristopno evropsko pomočjo programa *Sapard* je bila za zainteresirane turistične kmetije, ki so izpolnjevale pogoje, izražena finančna pomoč v višini tretjine vrednosti naložbe na ekološki turistični kmetiji. Finančna pomoč Ministrstva za gospodarstvo je usmerjena tudi v promocijo in izobraževanje izvajalcev turistične dejavnosti na kmetijah (Sebenik 2004).

Rezultati Zemljičeve (2004) potrjujejo poudarjeno vlogo multifunkcionalnosti kmetijstva. Avtorica je ugotovila, da je vzrok za naraščanje pomena podeželja v turizmu njegova večnamenska, multifunkcionalna vloga oziroma njegovo prepletanje z neagrarnimi vlogami, pa tudi vdor sodobnih transformacijskih procesov na podeželje. Izpostavila je pomembnost socioekonomske strukture kmetij. Ob odločitvi za podeželski turizem je treba upoštevati dejstvo, da s turistično dejavnostjo ni mogoče začeti na kmetijah z ostarelim in neprilagodljivim prebivalstvom, kakor tudi ne na kmetijah, kjer je obremenitev z delom prevelika.

Nevarnosti:

- stroga in včasih nejasna zakonodaja ter dolgi postopki pridobivanja ustrezne dokumentacije za registracijo dopolnilnih dejavnosti,
- povečani okoljski pritiski zaradi prihoda večjega števila turistov,
- majhen obseg turistične dejavnosti na ekoloških kmetijah, kar lahko povzroči nekonkurenčno stanje in težjo zadovoljitev potrošnikovih želja in potreb,
- pomanjkanje kapitala, zlasti pomanjkanje ali prenizek obseg finančnih sredstev za zagon turistične dejavnosti na podeželju; premalo je pomoči posameznikom, ki želijo ohraniti kulturno pokrajino, uvajati nove storitve na podeželju (ponudba storitev in aktivnosti v okviru turistične dejavnosti na ekološki kmetiji) in proizvode (ekološki proizvodi kot proizvodi z višjo dodano vrednostjo),
- pomanjkljiva institucionalna organiziranost na regionalni ravni,
- pomanjkanje celovitih podatkov in informacij o stanju turizma na ekoloških kmetijah na lokalnem ali regionalnem nivoju,
- geografska razpršenost ekoloških turističnih kmetij,
- v hribovskih območjih depopulacija in opuščanje kmetovanja zmanjšujeta zanimanje za ekološko kmetovanje in turistične dejavnosti v okviru dopolnilne dejavnosti.

Topolškova (Sebenik 2004) navaja, da je nujna prilagoditev nejasnih zakonodajnih predpisov na področju dopolnilnih dejavnosti večjemu številu kmetij in ne samo eni. Izpostavlja predvsem problematiko zakola živali na turističnih kmetijah. Pri tem poleg finančne pomoči poudarja tudi pomen svetovanja tistim kmetom, ki se šele odločajo za tovrstne dejavnosti na kmetiji. Tudi Kulovec in Krašovec (2004) izpostavljata težave s predelavo živil živalskega izvora. Visoke naložbe za ureditev prostorov za klanje na domu onemogočajo, da bi tak prostor uredila vsaka turistična kmetija. Avtorici poudarjata izgubo izdelkov, ki naj bi bili temelj ponudbe turističnih kmetij in naj bi pomembno prispevali k raznolikosti in prepoznavnosti kmetije, območja in regije.

Pomembnost informiranja in dostopnosti celovitih podatkov in informacij o stanju turizma na slovenskih kmetijah poudarja tudi Čučkova (Sebenik 2004), ki ugotavlja, da se je s povečano informiranostjo število gostov na slovenskih turističnih kmetijah močno povečalo. Ključno vlogo pri tem je imelo prav Združenje turističnih kmetij s svojimi aktivnostmi in povezovanji doma in v tujini.

5 Sklep

S prispevkom smo želeli prikazati nekatere pozitivne in šibke točke predstavljenih dopolnilnih dejavnosti na slovenskem podeželju. Povprečno velikost slovenske kmetije je 5,3 ha, ekološke pa kar 13,4 ha.

Dohodkovni položaj kmeta na ekoloških kmetijah je kljub relativno veliki povprečni velikosti slabši zaradi nižjih pridelkov, intenzivnejšega dela (predvsem več ročnega dela), težavnejšega načina pridelave (omejitve pri rabi pesticidov in drugih sredstev) in oteženega nadaljnega trženja proizvodov (za kontinuirano prodajo v večjih trgovskih kompleksih so problematične majhne količine ponujenih ekoloških proizvodov). Z uvedbo dopolnilne dejavnosti na kmetiji (turistična dejavnost na kmetiji) bi se dohodkovni položaj kmeta izboljšal, saj bi atraktivna ponudba in prodaja lastnih proizvedenih proizvodov prinesla dodaten prihodek. Čeprav so dodatna finančna pomoč kmetom tudi neposredna plačila države na osnovnem proizvodnem nivoju, je dohodek od trženja lastnih proizvodov v okviru turistične dejavnosti višji in varnejši. Seveda ne gre zanemariti dejstva, da so pri tem nujna visoka investicijska vlaganja in upoštevanje strogih, včasih nejasnih zakonodajnih predpisov. Pri razvoju turistične dejavnosti na ekoloških kmetiji bi bila potrebna boljša institucionalna organiziranost na regionalni ravni, ki bi kmetu omogočala predvsem enostavnejšo in boljše povezavo z oblikovalci kmetijske politike. Posluš in pomoč organov kmetijske politike bi pomagala kmetovanju tudi na območjih opuščanja kmetovanja in z njim povezanih drugih aktivnosti. Turistična dejavnost bi v povezavi z ekološkim kmetovanjem pridobila prav v teh območjih, kjer turisti iščejo ekološko edinstvenost, novo doživljanje narave, spoznavanje kulturne dediščino, ali pa potrebujejo morda le mir in tišino, kar potrjujejo tudi nekatere raziskave (Sharpley in Sharpley 1997).

Z inovativnimi pristopi k razvoju dopolnilnih dejavnosti na ekološki kmetiji bi lahko povečali dohodek in zaposlenost in tako izboljšali razmere v slovenskem kmetijstvu, hkrati pa bi promovirali identiteto določenega območja. Za uspeh turistične dejavnosti na ekoloških kmetijah je pomembno nenehno informiranje, izobraževanje in iskanje konkurenčnih prednosti in priložnosti. Zato je smiselno razmišljanje o integralni turistični ponudbi, ki bi vključevala čim bolj perspektivne, pestre in okolju prijazne vrste turizma, povezane s prostorskega in organizacijskega vidika.

6 Viri in literatura

- Bavec, M., Golež, M., Repič, P., Postrak, N. 2002: Ekološko kmetijstvo ob vstopu Slovenije v Evropsko unijo. Biodar 2–3.
- Bavec, M., Pažek, K., Marvin, N. 2002: Predelava in trženje ekoloških pridelkov (Phare CBC '99). Biodar 2–3.
- Bavec, M., Postrak, N., Golež, M., Repič, P., Aleksič, V., Marvin, N., Pažek, K., Bavec, F. 2002: Ekološko kmetijstvo – Slovenska priložnost v Evropski uniji? 17. tradicionalni posvet Kmetijske svetovalne službe Slovenije. Bled.
- Brezovnik, B. 2003: Interes različnih socio-ekonomskih tipov kmetij za dopolnilne dejavnosti v občini Mozirje. Diplomsko delo, Fakulteta za kmetijstvo Univerze v Mariboru.
- Čuček, V. 2003: KGZS Kmetijsko gozdarski zavod Celje, ustni vir.
- Fleischer, A., Pizam, A. 1997: Rural Tourism in Israel. *Tourism Management* 18.
- Hjalager, A. M. 1996: Agricultural Diversification into Tourism. *Tourism Management* 17.
- Kajanus, M., Kanagas, J., Kurttila, M. 2003: The use of value focused thinking and the A'WOT hybrid method in tourism management. Article in Press.
- Kombol, T. P. 1998: Rural Tourism and Croatia's Islands. Paper Presented at the Rural Tourism Management: Sustainable Options International Conference. Auchincruive.
- Kotler, P. 1996: Marketing Management – Trženjsko upravljanje: analiza, načrtovanje, izvajanje in nadzor. Ljubljana.
- Kovačič, M. 2003: Turizem v razvoju podeželja in prispevek mladih. Posvet: Znanje, mladi in turizem. Ljubljana. Medmrežje: http://www.ds-rs.si/dejavnost/posveti/posvet_16122003/Kovacic.doc (15. 6. 2004).
- Kovačič, M., Gosar, L., Fabija, R., Perpar, A. 2000: Razvojno-tipološka členitev podeželja v Republiki Sloveniji. *Agrarna ekonomika in politika* 6. Ljubljana.
- Kulovec, M. 2002: Dopolnilne dejavnosti na kmetijah. *Sodobno kmetijstvo* 35.
- Kulovec, M., Krašovec, J. 2004: Turistična dejavnost na kmetijah. *Sodobno kmetijstvo* 6.

- Medmrežje 1: http://www.kmetzav-mb.si/eko/stran4_2.htm (15. 8. 2004)
- Medmrežje 2: <http://www.fao.org/DOCREP/006/AD469E/ad469e02.htm> (20. 8. 2004)
- Ministrstvo za gospodarstvo 2002: Strategija slovenskega turizma 2002–2006.
- Nilsson, A. 2002: Staying on farms; An Ideological Background. *Annals of Tourism Research* 29-1.
- Oostindie, H., van der Ploeg, J. D., Renting, H. 2002: Farmers' experiences with and views on rural development practices and processes: outcomes of a transnational European survey. *Multifunctional Agriculture, A new paradigm for European Agriculture and Rural Development*. Aldershot.
- Oppermann, M. 1996: Rural Tourism in Southern Germany. *Annals of Tourism Research*.
- Page, S. J., Getz, D. 1997: *The Business of Rural Tourism: International Perspectives*. London.
- Pažek, K. 2003: Finančna analiza ocenjevanja dopolnilnih dejavnosti na ekoloških kmetijah. Magistrsko delo, Univerza v Mariboru, Fakulteta za kmetijstvo.
- Potočnik, I. 200: Geografski vidik dolopolnilnih dejavnosti na slovenskih kmetijah. *Sodobno kmetijstvo* 35.
- Radej-Koren, B. 2004: Analiza različnih načinov trženja ekoloških pridelkov. Diplomsko delo, Fakulteta za kmetijstvo Univerze v Mariboru.
- Rátz, T., Puczko, L. 1998: Rural Tourism and Sustainable Development. *Rural Tourism Management: Sustainable Options International Conference*. Auchincruive.
- Sebenik, D. 2004: Odkrivanje turističnih adutov. *Sodobno kmetijstvo* 6.
- Sharpley, R. 2001: Rural tourism and the challenge of tourism diversification: the case of Cyprus. *Tourism Management* 23-3.
- Sharpley, R., Sharpley, J. 1997: *Rural tourism: An introduction*. London.
- Slee, F., Farr, H., Snowdon, P. 1996: *The Economic Impact of Alternative Types of Rural Tourism*. Working Paper. Aberdeen
- UL RS 31/01: Pravilnik o ekološki pridelavi in predelavi kmetijskih pridelkov oziroma živil.
- UL RS 54/00: Zakon o kmetijstvu.
- Wheelen, T. L., Hunger, J. D. 1995: *Strategic Management and Business Policy*. Reading.
- Wickens, E. 1999: *Tourists' Voices: A sociological Analysis of Tourists' Experiences in Chalkidiki, Northern Greece*. Unpublished doctoral thesis, Oxford Brookes University.
- Zemljčič, D. 2004: Koristni in škodljivi vplivi turizma na podeželju. *Sodobno kmetijstvo* 6.

7 Summary: Tourism on organic farms in Slovene rural areas

(translated by the author)

The dispersion is one of the main characteristics of Slovene farming. The Slovene farming situation should be exploited as opportunity for direction in development of supplementary activities, which should increase the farm income and in this way improve economical situation. The innovation process of supplementary activities in combination with the appropriate tourism on organic farms could in the future represent additional source of employment.

The farm tourism can be examined from different aspects. In the first phase the mentioned supplementary activities on organic farm represent the main income for the farmer, but on the other hand, there is an extended consequence specter. The role of farm tourism in Slovenia has not been extensively examined. There is a clear need for empirical investigation that could answer some basic questions on farm tourism.

The analysis has shown the positive thinking of the actors who are directly involved into the process of tourism activity on Slovene organic farms. However, for the success of the tourist activity on organic farms, specialized offer, persistent information, education and looking after competitive preferences and opportunities should be ensured. For this reason the actors should think in the way of whole tourist supply, which should include the most perspective, variegated and environment friendly form of tourism, strictly connected with economical, environmental and organization concept.

METODE**PRETOČNI REŽIMI V SLOVENIJI MED LETOMA 1971 IN 2000**

AVTOR

Peter Frantar

Naziv: univerzitetni diplomirani geograf

Naslov: Agencija Republike Slovenije za okolje, Vojkova cesta 1b, SI – 1000 Ljubljana, Slovenija

E-pošta: peter.frantar@gov.si

AVTOR

Mauro Hrvatin

Naziv: univerzitetni diplomirani geograf in sociolog, sodelavec v humanistiki

Naslov: Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU, Gosposka ulica 13, SI – 1000 Ljubljana, Slovenija

E-pošta: mauro@zrc-sazu.si

UDK: 556.535(497.4)

COBISS: 1.01

IZVLEČEK

Pretočni režimi v Sloveniji med letoma 1971 in 2000

V razpravi so statistično obdelani mesečni pretočni količniki 43 vodomernih postaj na 35 slovenskih rekah. Količniki so bili izračunani na temelju podatkov o povprečnih mesečnih pretokih v obdobju med letoma 1971 in 2000. S statističnim razvrščanjem v skupine je bilo določenih pet tipov pretočnih režimov. Primerjava dobljenih rezultatov z ugotovitvami podobne študije za obdobje med letoma 1961 in 1990 potrjuje močan vpliv podnebnih sprememb v zadnjem desetletju 20. stoletja. S t-testom so bila pri večini rek ugotovljena statistično pomembna odstopanja desetletnih povprečnih mesečnih pretočnih količnikov.

KLJUČNE BESEDE

hidrogeografija, pretočni režim, razvrščanje v skupine, podnebne spremembe, Slovenija

ABSTRACT

Discharge regimes in Slovenia from 1971 to 2000

This paper provides a statistical analysis of monthly discharge coefficients at 43 water gauging stations on 35 Slovenian rivers. The coefficients were calculated based on data for the average monthly discharge over the years from 1971 to 2000. Using cluster analysis, five types of discharge regimes were identified. A comparison of the results obtained for this period with the findings of similar studies for the period 1961–1990 confirms the powerful impact of climate changes in the last decade of the 20th century. By means of a t-test we found statistically significant differences in the ten-year averages for monthly discharge coefficients.

KEY WORDS

hydrogeography, discharge regime, cluster analysis, climatic changes, Slovenia

Uredništvo je prispevek prejelo 24. oktobra 2005.

1 Uvod

Izraz pretočni režim označuje povprečno kolebanje vodnega pretoka reke čez leto. Pogosto se uporablja tudi termin rečni režim, vendar je ta izraz manj primeren, ker je vsebinsko širši ter obsega tudi kolebanje drugih lastnosti rečne vode, na primer vodostaja ali temperature.

Dejavniki, ki oblikujejo pretočni režim, so številni in raznovrstni, med pomembnejše pa spadajo podnebje, relief, kamninska podlaga, prst, rastlinstvo in človek. Pri nas je najpomembnejši dejavnik podnebje, saj so pretočni režimi odvisni predvsem od letne razporeditve padavin in temperatur ter od trajanja snežne odeje.

Prvo razvrstitev rečnih režimov na območju Slovenije oziroma tedanje Jugoslavije je opravil Ilešič (1948), kot vzor in izhodišče pa mu je bila členitev rečnih režimov francoskega hidrogeografa Pardéja (1933). Naslednja členitev, ki je zajela večino najpomembnejših slovenskih rek, je bila kot zemljevid objavljena šele ob 40. obletnici delovanja Hidrometeorološkega zavoda Slovenije (Stele 1987). Med obema publikacijama, ki obravnavata rečne režime na ozemlju celotne Slovenije, je bilo objavljenih nekaj regionalnih razprav za posamezna porečja: na primer za porečje Krke (Rus Goljevšček 1962), Soče (Radinja 1978) in Kolpe (Plut 1987).

Zanimanje za problematiko pretočnih režimov se je pri nas močno povečalo ob koncu 20. stoletja. K temu je prav gotovo pripomogla velika količina kakovostnih podatkov ter možnost njihove računalniške obdelave s pomočjo statističnih programskih paketov. Novi členitvi pretočnih režimov slovenskih vodotokov sta predstavila Hrvatin (1998) in Kolbezen (1998). Prispevek, ki je pomemben predvsem z metodološkega vidika, je objavil tudi Gams (1998). Več prispevkov je napisal nekoliko kasneje še Frantar, in sicer o pretočnih režimih reke Save (2003), vodotokov v Triglavskem narodnem parku (skupaj z Uhanom 2003), v Šaleški in Zgornjesavinjski dolini (2004) ter na primeru posameznih slovenskih rek (2005).

Najnovejši prispevki obravnavajo predvsem hitre in velike razlike med nekdanjimi in sedanjimi pretočnimi režimi slovenskih rek. Te razlike so domnevno posledica sodobnih podnebnih sprememb, ki s svojimi učinki postajajo vse bolj očitne tudi na področju vodovja.

2 Metodologija

Multivariatna analiza je področje statistike, pri katerem obravnavamo več spremenljivk hkrati. Pod njen okvir spadajo razvrščanje v skupine ter regresijska, factorska in diskriminantna analiza. V našem primeru smo za členitev pretočnih režimov uporabili že preverjeno statistično razvrščanje v skupine, ki vključuje naslednje korake (Ferligoj 1989):

- izbiro objektov,
- določitev množice spremenljivk,
- računanje podobnosti med objekti,
- uporabo ustrezne metode razvrščanja v skupine in
- oceno dobljene rešitve.

Pri izbiri objektov smo se omejili na 43 vodomernih postaj, ki so postavljene na 35 slovenskih rekah in so kolikor je le mogoče enakomerno razporejene po celotni državi. Vse upoštevane vodomerne postaje imajo sklenjen niz podatkov o srednjih mesečnih pretokih v obdobju med letoma 1971 in 2000. Niz je bistveno okrnjen le pri Dravi, za katero manjkajo pretočni podatki med letoma 1978 in 1990. Upoštevane podatke so zbrali in nam jih posredovali na Sektorju za hidrologijo pri Agenciji Republike Slovenije za okolje.

Množica spremenljivk je obsegala mesečne pretočne količnike, ki smo jih izračunali iz razmerja med povprečnimi mesečnimi pretoki in povprečnimi letnimi pretoki. Običajen postopek pri tem koraku je tudi standardizacija podatkov, vendar v našem primeru ni bila potrebna, ker so bile vse upoštevane spremenljivke istovrstne.

Podobnost med objekti smo računali na temelju razdalje *Manhattan*, pri kateri se seštevajo absolutne razlike v vrednostih vseh spremenljivk. Razdalja *Manhattan* je sorodna pogosteje uporabljeni evklidski razdalji, pri kateri se razlike med spremenljivkami pred seštevanjem še kvadrirajo.

Pri razvrščanju v skupine so na razpolago različne metode združevanja: hierarhične, nehierarhične, geometrijske in druge. Odločili smo se za izbor med hierarhičnimi metodami, ker od uporabnikov ne zahtevajo, da vnaprej opredelijo število skupin iskane razvrstitve, hkrati pa je rezultat postopnega združevanja možno zelo nazorno grafično predstaviti z drevesom združevanja (Ferligoj 1989).

Najpogostejše metode hierarhičnega združevanja v skupine so minimalna, maksimalna, McQuittyjeva, povprečna, Gowerjeva in Wardova metoda (Ferligoj 1989). V našem primeru smo najboljši rezultat dosegli ob uporabi Wardove metode, ki se med naštetimi metodami največkrat najbolje obnese in je zato najpogosteje uporabljena. Pri tej metodi se najprej izračuna povprečje za vsako spremenljivko v okviru vsakega objekta ali skupine. Nato se za vsak objekt ali skupino izračuna kvadrirana evklidska razdalja do skupinske sredine. Razdalje se pri vseh objektih in skupinah seštevajo. Ob vsakem koraku se združita objekta ali skupini z najmanjšim porastom celokupnih vsot kvadriranih medobjektnih ali medskupinskih razdalj (Ward 1963). Na splošno velja Wardova metoda za zelo učinkovito, med slabostmi pa ji največkrat očitajo oblikovanje številčno razmeroma majhnih skupin.

Potek postopnega združevanja objektov v skupine grafično ponazarja drevo združevanja ali dendrogram. Višina točke, ki jo imenujemo raven združevanja, je sorazmerna meri različnosti med skupinama (Ferligoj 1989).

Stopnjo povezanosti med pretočnimi podatki različnih časovnih obdobij smo ugotavljali s Pearsonovim koeficientom korelacije. Po posameznih vodomernih postajah smo najprej primerjali dvajsetletni obdobji 1961–1980 in 1981–2000, nato pa še desetletna obdobja 1971–1980 in 1981–1990, 1971–1980 in 1991–2000 ter 1981–1990 in 1991–2000. Na koncu smo s t-testom ugotavljali, katera obdobja so glede na pretočne razmere medsebojno sorodna in katera se statistično pomembno razlikujejo.

3 Rezultati

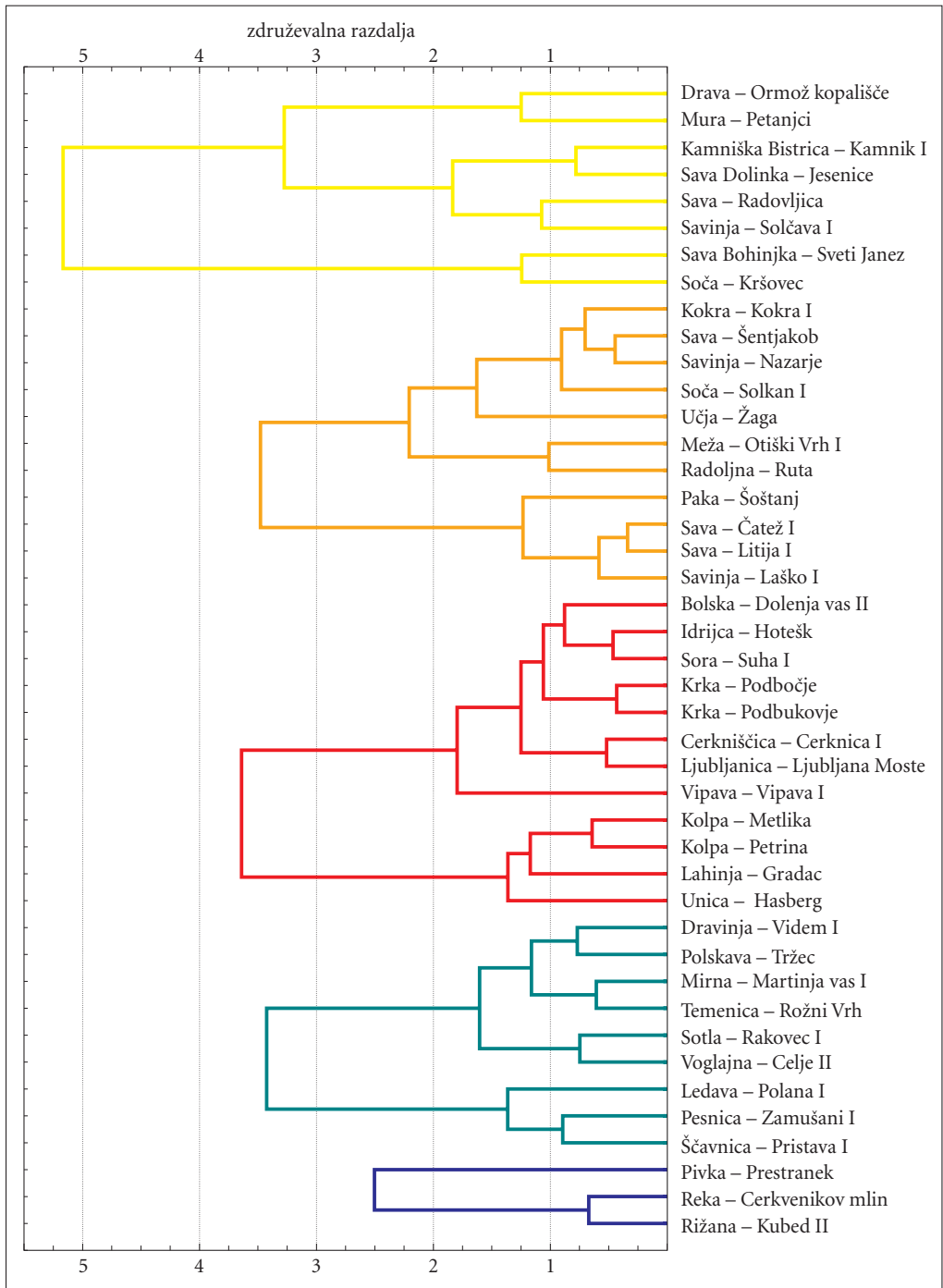
Na temelju hierarhičnega razvrščanja v skupine po Wardovi metodi in ob upoštevanju razdalj *Manhattan* smo v Sloveniji ugotovili pet tipov pretočnih režimov. Poimenovali smo jih glede na pokrajinsko enoto, za katero so značilni, ter glede na vodni vir, s katerim se reke napajajo.

V Sloveniji ločimo naslednje pretočne režime:

- alpski snežno-dežni režim,
- alpski dežno-snežni režim,
- dinarski dežno-snežni režim,
- panonski dežno-snežni režim in
- sredozemski dežni režim.

Tipi pretočnih režimov so v nadaljevanju predstavljeni s krajšim opisom ter z grafom značilne vodomerne postaje. Opisi posameznih tipov vključujejo seznam pripadajočih rek, navedbo pokrajinske enote, kjer se pojavljajo, ter seznam pretočnih viškov in nizkov s pripadajočimi mesečnimi pretočnimi količniki. Na grafih so s stolpci prikazane vrednosti povprečnih mesečnih pretokov za obdobje 1971–2000, s črtami pa so prikazani povprečni mesečni pretoki desetletnih obdobij 1971–1980, 1981–1990 in 1991–2000.

V skupino rek z **alpskim snežno-dežnim režimom** so se uvrstile Drava, Kamniška Bistrica, Mura, Sava Bohinjka, Sava Dolinka, Sava pri Radovljici, Savinja pri Solčavi ter Soča pri Kršovcu. Režim se pojavlja pri rekah, katerih porečja segajo v visokogorje in je zaradi tega pri njih posebej izrazit vpliv večmesečnega snežnega zadržka. Skupina vključuje reke z dokaj raznovrstnimi režimi, zato je med vsemi najbolj heterogena. Glavni pretočni višek nastopi maja ali celo junija, ko se vrednosti mesečnih pretočnih količnikov gibljejo od 1,43 na Savinji pri Solčavi do 2,16 na Savi Bohinjki. Drugotni višek nastopi oktobra ali novembra z mesečnimi pretočnimi količniki med 1,16 na Dravi in 1,60 na Savinji

Slika 1: Drevo združevanja rek glede na pretočni režim.

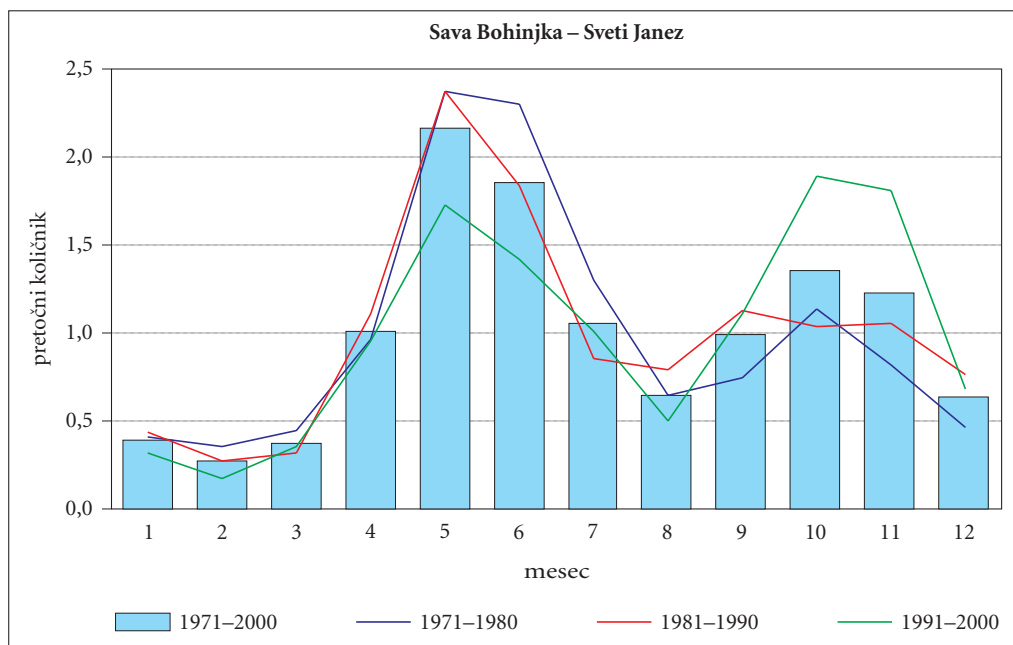
pri Solčavi. Najmanj vode je februarja, ko se mesečni pretočni količniki spustijo na vrednosti od 0,27 na Savi Bohinjki do 0,63 na Kamniški Bistrici. Ob drugotnem nižku avgusta ali septembra mesečni pretočni količniki kolebajo od 0,63 na Soči pri Kršovcu do 0,88 na Savi Dolinki. Nadpovprečna količina vode je običajno med aprilom in julijem ter oktobra in novembra, podpovprečna pa avgusta in septembra ter od decembra do marca.

Od opisanih razmer nekoliko odstopata režima Mure in Savinje pri Solčavi. Režim Mure je še vedno enostaven, z enim samim izrazitim viškom maja in enim izrazitim nižkom januarja. Res pa je, da se v zadnjih desetletjih vse bolj krepijo jesenske vode, ki so pri sosednji in sorodni Dravi že ustvarile drugotni jesenski višek.

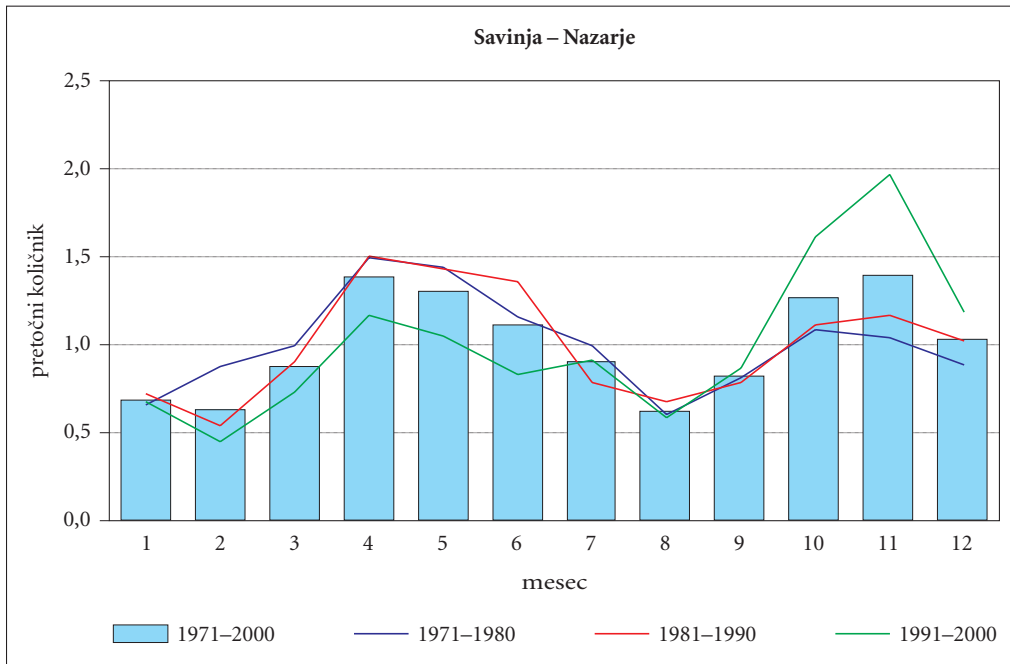
Nenavaden je tudi režim Savinje pri Solčavi, pri kateri jesenski višek nekoliko presega spomladanskega. Razlog je v pičlih zimskih padavinah, zaradi katerih je vpliv snežnega zadržka skromen. V zadnjem desetletju se je sušnost med decembrom in februarjem še stopnjevala, medtem ko so se oktobrske in novembrske pretežno dežne padavine še okrepile.

V skupino rek z **alpskim dežno-snežnim režimom** so se uvrstile Kokra, Meža, Paka, Radoljna, Sava pri Šentjakobu, Litiji in Čatežu, Savinja pri Nazarjah in Laškem, Soča pri Solkanu ter Učja. Režim je značilen predvsem za reke iz alpskega hribovja, čeprav nekatere reke segajo vsaj deloma tudi še v visokogorje.

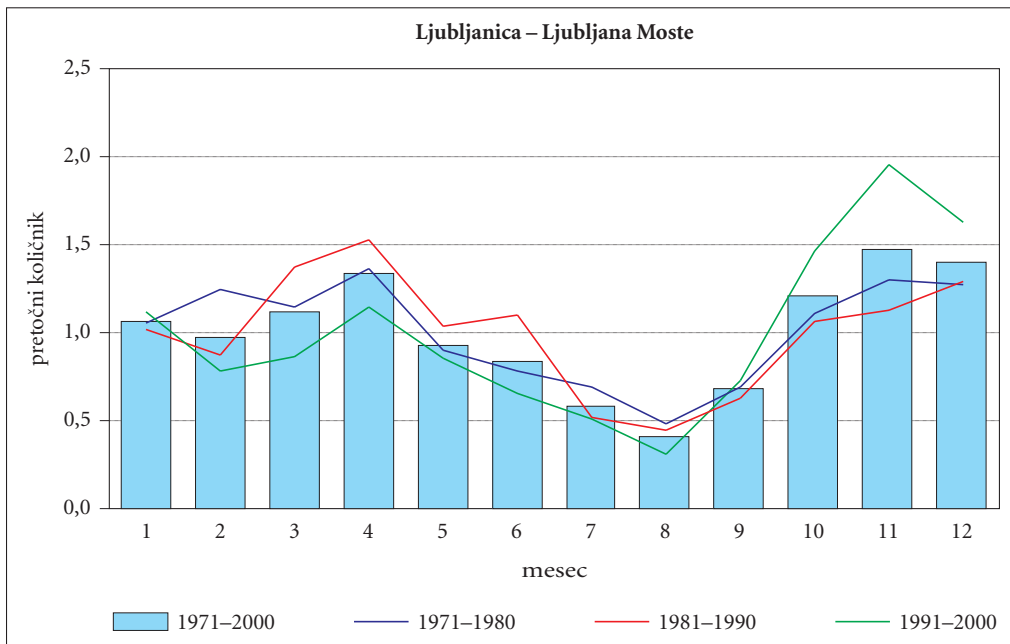
Spomladanski in jesenski višek sta dokaj izenačena, zato imajo reke Meža, Radoljna in Učja glavni višek aprila in drugotnega novembra, vse ostale pa ravno obratno. Vrednosti mesečnih pretočnih količnikov se ob glavnem višku gibljejo od 1,24 na Radoljni do 1,53 na Učji, ob drugotnem višku pa od 1,19 na Radoljni do 1,40 na Učji. Tudi oba nižka, zimski in poletni, sta močno izenačena. Ob glavnem nižku se mesečni pretočni količniki spustijo na vrednosti od 0,51 na Učji do 0,73 na Meži, ob drugotnem nižku pa kolebajo med 0,58 na Učji in 0,87 na Savi pri Čatežu. Nadpovprečna količina vode je običajno od aprila do junija ter od oktobra do decembra, podpovprečna pa od januarja do marca ter od julija do septembra.

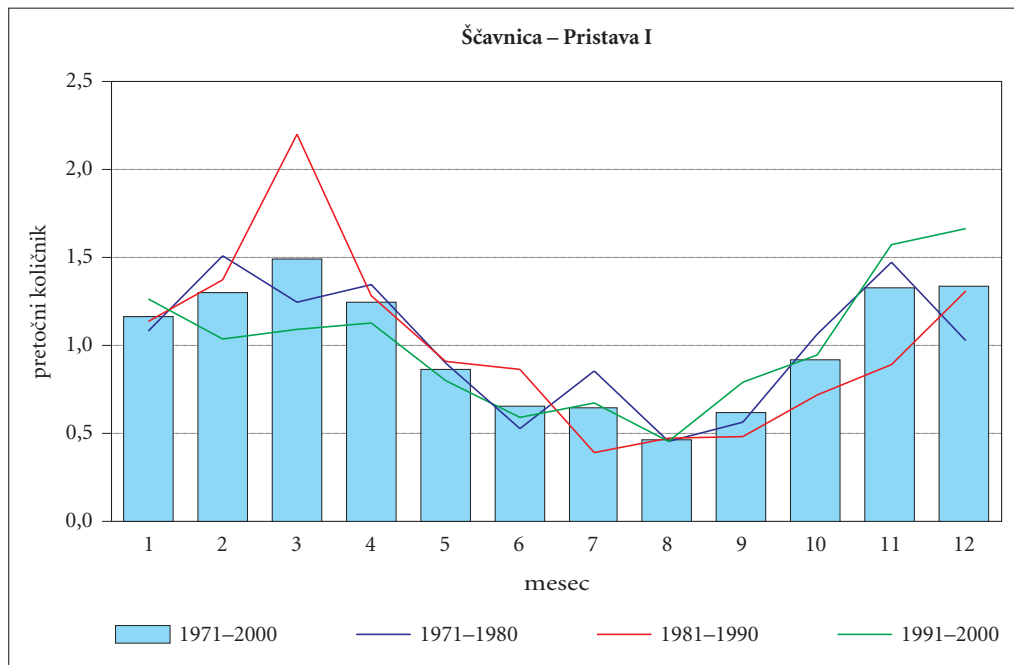
Slika 2: Povprečni mesečni pretočni količniki Save Bohinjke na vodomerni postaji Sveti Janez v štirih obdobjih.

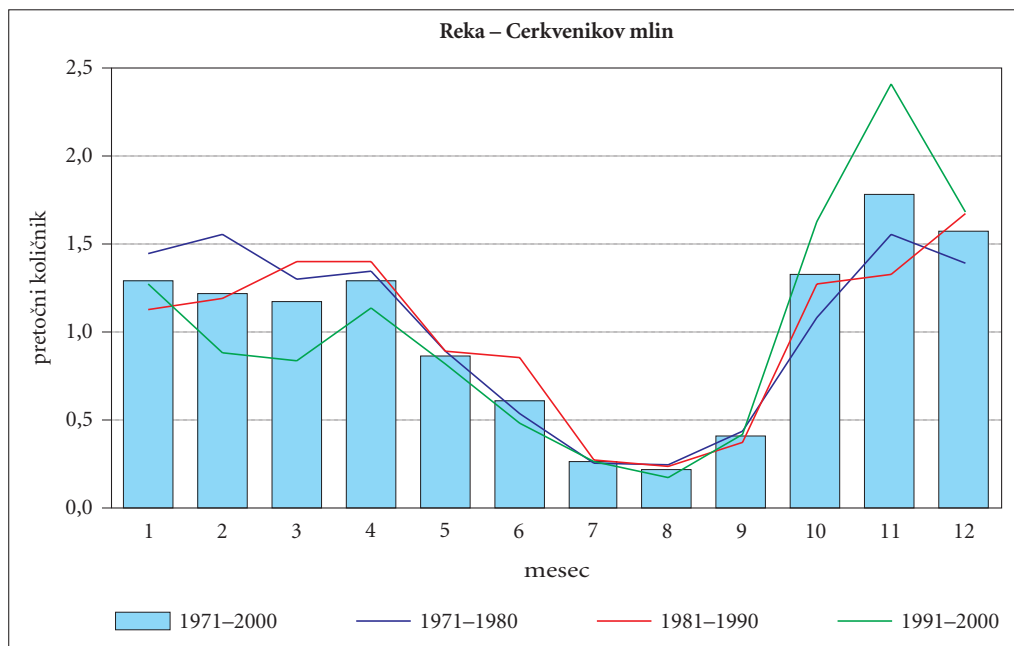
Slika 3: Povprečni mesečni pretočni količniki Savinje na vodomerni postaji Nazarje v štirih obdobjih.

Slika 4: Povprečni mesečni pretočni količniki Ljubljanice na vodomerni postaji Ljubljana Moste v štirih obdobjih.

Slika 5: Povprečni mesečni pretočni količniki Ščavnice na vodomerni postaji Pristava I v štirih obdobjih.

Slika 6: Povprečni mesečni pretočni količniki Reke na vodomerni postaji Cerkevnikov mlin v štirih obdobjih.

V skupino rek z **dinarskim dežno-snežnim režimom** so se uvrstile Bolska, Cerkniščica, Idrijca, Kolpa, Krka, Lahinja, Ljubljana, Sora, Unica ter Vipava. Režim je značilen za reke dinarskega sveta, ki so se jim pridružile še Bolska, Idrijca in Sora. Spomladanski in jesenski viški so pri tej skupini dokaj izenačeni, razlike med zimskimi in poletnimi nižki pa so zelo izrazite. Ob glavnem pretočnem višku se vrednosti mesečnih pretočnih količnikov gibljejo od 1,35 na Krki pri Podbočju do 1,58 na Kolpi pri Petrini, ob drugotnem višku pa od 1,23 na Bolški do 1,46 Kolpi pri Petrini. Najmanj vode je avgusta, ko se mesečni pretočni količniki spustijo na vrednosti od 0,32 na Unici do 0,54 na Bolški. Ob januar-skem ali februar-skem drugotnem nižku so pretoki blizu povprečja, zato se mesečni pretočni količniki gibljejo od 0,87 na Sori do 1,01 na Kolpi pri Metliki. Nadpovprečna količina vode je običajno med oktobrom in decembrom ter marca in aprila, podpovprečna med majem in septembrom. Januarja in februarja se pretoki močno približajo letnemu povprečju.

V skupino rek s **panonskim dežno-snežnim režimom** so se uvrstile Dravinja, Ledava, Mirna, Pesnica, Polskava, Sotla, Ščavnica, Temenica ter Voglajna. Režim je sicer značilen za reke po gričevjih in ravninah panonskega sveta, kljub temu pa vključuje tudi kraško Temenico in hribovsko Mirno. Očitno je celinsko podnebje v vzhodnem delu Slovenije pri pretočnem režimu pomembnejši dejavnik od kamninskih ali reliefnih značilnosti.

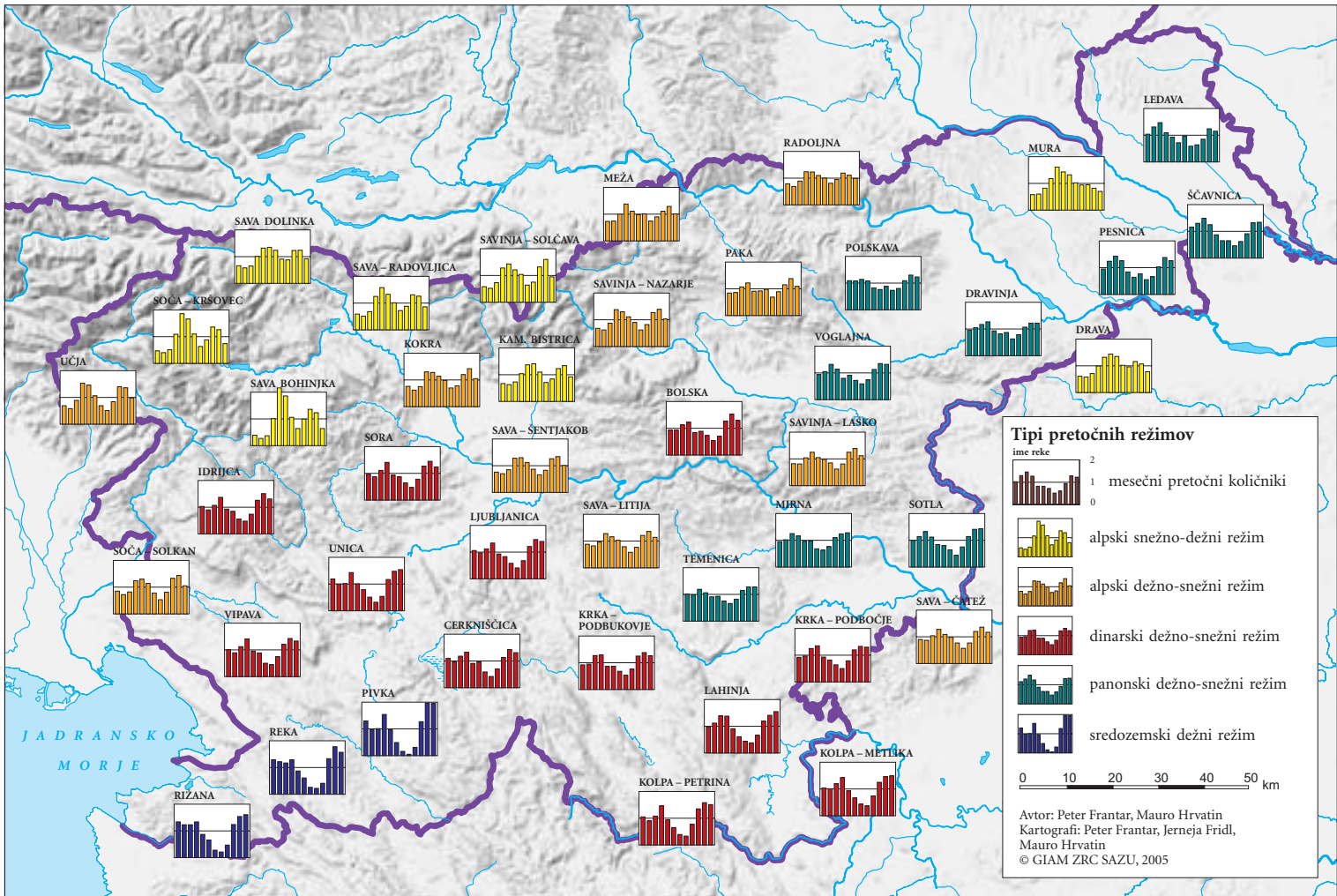
Zgodnjepomladanski in poznojesenski viški so močno izenačeni, glavni nižki se v vseh primerih pojavljajo poleti, drugotni nižki pa nastopijo pozimi in se nikjer ne spustijo bistveno pod povprečje. Ob glavnem pretočnem višku se vrednosti mesečnih pretočnih količnikov gibljejo od 1,27 na Dravinji do 1,49 na Ščavnici, ob drugotnem pa od 1,19 na Temenici do 1,38 na Pesnici. Najmanj vode je avgusta, ko se mesečni pretočni količniki spustijo na vrednosti od 0,44 na Sotli do 0,73 na Polskavi, ob drugotnem, neizrazitem nižku pa kolebajo od 0,94 na Voglajni do 1,16 na Ščavnici. Nadpovprečna količina vode je običajno med februarjem in aprilom ter med oktobrom in decembrom, podpovprečna pa med majem in septembrom. Januarski pretoki le malo odstopajo od letnega povprečja.

V skupino rek s **sredozemskim dežnim režimom** so se uvrstile Pivka, Reka in Rižana. Režim je značilen za jugozahodni, sredozemski svet Slovenije. Skupina rek s sredozemskim dežnim režimom je najmanjša in hkrati najbolj homogena. Glavni pretočni višek nastopi novembra ali decembra, ko se vrednosti mesečnih pretočnih količnikov gibljejo od 1,61 na Rižani do 1,97 na Pivki. Količina vode se v naslednjih mesecih bistveno ne zmanjša, zato je drugotni višek v aprilu samo nakazan. Najmanj vode je avgusta, ko se mesečni pretočni količniki spustijo na vrednosti od 0,05 na Pivki do 0,21 na Rižani. Nadpovprečna količina vode je običajno med oktobrom in aprilom, podpovprečna pa med majem in septembrom.

Primerjava pretočnih režimov med letoma 1971 in 2000 z režimi v preteklih obdobjih kaže številne razlike. Predvsem se je marsikje močno zmanjšal vpliv snega, kar se odraža v neizrazitem zimskem snežnem zadržku in v skromnem spomladanskem višku, ki je v veliki meri odvisen od taljenja snežne odeje. Dolinarjeva in Ovsenikova - Jegličeva (2000) ugotavljata, da se je v zadnjih dveh desetletjih 20. stoletja močno skrajšalo trajanje snežne odeje na visokih dinarskih planotah ter v alpskih hribovskih in kotlinah. Na Trnovskem gozdu in Snežniku se je na primer snežna doba skrajšala za več kot 30 dni. Trajanje snežne odeje se ni bistveno spremenilo le na najvišjih gorskih območjih Slovenije, zato ostaja sneg najpomembnejši dejavnik pretočnega režima le na peščici rečnih odsekov ob vznožju alpskega visokogorja. Celo Mura in Drava, ki so ju vsi dosedanji raziskovalci prištevali med reke z enostavnim, snežnim režimom, sta se pri novi klasifikaciji uvrstili med reke z mešanim, snežno-dežnim režimom.

Globalno naraščanje temperatur zraka (Ogrin 2004) pospešuje predvsem poletno izhlapevanje vode, zaradi katerega vseskozi narašča delež rek, ki imajo sredi poletja glavni pretočni nižek. Porast temperatur nedvomno spada med najpomembnejše dejavnike hitrega upadanja povprečnih letnih pretokov slovenskih rek. Bat in Uhan (2004) sta opravila analizo pretokov naših najpomembnejših rek na nekaterih najbolj zanesljivih vodomernih postajah. Ugotovila sta, da se je črta linearnega trenda med letoma 1961

Slika 7: Tipi pretočnih režimov v Sloveniji med letoma 1971 in 2000.

in 1998 spustila od vrednosti skoraj 600 m³/s na vsega 470 m³/s. Izredno zaskrbljujoč podatek, ki pa doslej ni sprožil nikakršnega vznemirjenja!

Zaradi zmanjšane vloge zimskega snežnega zadržka in povečane vloge poletnega izhlapevanja se razlike med posameznimi pretočnimi režimi postopoma zmanjšujejo. Pretočna kolebanja slovenskih rek so si vse bolj podobna. Posledica tega je tudi manjše število tipov pretočnih režimov pri najnovejši členitvi. Spremembe med obdobjema 1961–1990 in 1971–2000 so povzete v preglednici 1.

Preglednica 1: Primerjava tipov pretočnih režimov v obdobjih 1961–1990 in 1971–2000.

pretočni režimi 1961–1990	pretočni režimi 1971–2000
alpski snežni režim	alpski snežno-dežni režim
alpski visokogorski snežno-dežni režim	alpski snežno-dežni režim
alpski sredogorski snežno-dežni režim	alpski dežno-snežni režim
alpski dežno-snežni režim	alpski dežno-snežni režim
dinarsko-alpski dežno-snežni režim	dinarski dežno-snežni režim
dinarski dežno-snežni režim	dinarski dežno-snežni režim
panonski dežno-snežni režim	panonski dežno-snežni režim
sredozemski dežni režim	sredozemski dežni režim

Ker se podatki o povprečnih mesečnih pretokih v različnih časovnih obdobjih precej spreminjajo, smo se odločili preveriti stopnjo njihove medsebojne povezanosti s Pearsonovim koeficientom korelacije. Po posameznih vodomernih postajah smo najprej primerjali dvajsetletni obdobji 1961–1980 in 1981–2000 ter kar nekoliko presenetljivo ugotovili, da odstopanja niso prav v nobenem primeru tako velika, da bi bila pri stopnji zaupanja 99 % statistično pomembna.

Za tem smo, spet po posameznih vodomernih postajah, medsebojno primerjali podatke o povprečnih mesečnih pretokih po desetletnih obdobjih 1971–1980 in 1981–1990, 1971–1980 in 1991–2000 ter 1981–1990 in 1991–2000. Ob tovrstnem primerjanju je t-test pokazal statistično pomembne razlike pri domala vseh vodotokih z izjemo Kolpe, Mure, Pivke, Reke in Rižane.

Primerjanje pretočnih podatkov iz različnih časovnih obdobji je pokazalo, kako pomembno je upoštevanje daljših, večdesetletnih obdobji pri določanju pretočnih režimov. Pretoki, pa čeprav povprečni, so v krajših časovnih obdobjih preveč spremenljivi in zato neprimerni za tovrstne analize.

4 Sklep

Prispevek predstavlja členitev pretočnih režimov v Sloveniji v obdobju med letoma 1971 in 2000. Členitev je bila opravljena na temelju mesečnih pretočnih količnikov, ki so bili izračunani iz povprečnih mesečnih pretokov 43 vodomernih postaj na 35 slovenskih rekah. Rezultat statističnega razvrščanja v skupine z Wardovo hierarhično metodo in na temelju razdalj Manhattan je pet tipov pretočnih režimov: sredozemski dežni, panonski dežno-snežni, dinarski dežno-snežni, alpski dežno-snežni in alpski snežno-dežni režim.

Primerjava pretočnih režimov med letoma 1961 in 1990 ter 1971 in 2000 je pokazala, da se vplivi podnebnih sprememb vse bolj izrazito kažejo tudi pri vodovju. Posebej izstopajo naslednje podnebne razlike:

- višje povprečne temperature (izdatnejše izhlapevanje),
- spremenljiva količina padavin ter
- krajše trajanje snežne odeje v sredogorju in v nižinah (skromnejši snežni zadržek).

Razlike med posameznimi pretočnimi režimi so manj izrazite kot v preteklosti, zato je tudi število tipov pretočnih režimov manjše.

Preglednica 2: Pearsonovi koeficienti korelacije povprečnih mesečnih pretokov v različnih časovnih obdobjih in vrednosti t-testov. Senčena polja z vrednostmi t-testov, ki ne dosežajo 3,17, kažejo na statistično pomembna odstopanja.

reka	vodomerna postaja	1961–1980– 1981–2000	t-test	1971–1980– 1981–1990	t-test	1971–1980– 1991–2000	t-test	1981–1990– 1991–2000	t-test
Mura	Petanjci	0,943	8,956	0,941	8,789	0,855	5,215	0,912	7,024
Ščavnica	Pristava I	0,872	5,639	0,607	2,413	0,709	3,182	0,493	1,793
Ledava	Polana I	0,807	4,327	0,123	0,392	0,349	1,180	0,383	1,311
Meža	Otiški Vrh I	0,803	4,265	0,824	4,607	0,340	1,144	0,350	1,182
Dravinja	Videm I	0,796	4,152	0,378	1,291	0,636	2,607	0,184	0,591
Polskava	Tržec	0,808	4,330	0,307	1,021	0,755	3,643	0,105	0,334
Pesnica	Zamušani I	0,797	4,169	0,387	1,327	0,490	1,776	0,432	1,517
Sava Dolinka	Jesenice	0,868	5,515	0,907	6,830	0,324	1,082	0,435	1,526
Sava Bohinjka	Sveti Janez	0,943	8,943	0,924	7,665	0,676	2,900	0,749	3,573
Sava	Radovljica	0,876	5,730	0,887	6,073	0,458	1,631	0,626	2,541
Sava	Šentjakob	0,828	4,672	0,841	4,907	0,345	1,164	0,593	2,326
Sava	Litija I	0,872	5,622	0,875	5,708	0,526	1,957	0,594	2,332
Sava	Čatež I	0,869	5,557	0,802	4,245	0,637	2,615	0,502	1,834
Kokra	Kokra I	0,854	5,186	0,778	3,911	0,339	1,140	0,669	2,843
Sora	Suha I	0,838	4,851	0,805	4,298	0,550	2,084	0,682	2,951
Kamniška Bistrica	Kamnik I	0,866	5,474	0,865	5,458	0,554	2,107	0,739	3,470
Mirna	Martinja vas I	0,855	5,210	0,518	1,917	0,793	4,118	0,224	0,727
Sotla	Rakovec I	0,801	4,228	0,338	1,135	0,789	4,063	0,305	1,014
Kolpa	Petrina	0,920	7,399	0,884	5,972	0,879	5,827	0,809	4,352
Kolpa	Metlika	0,909	6,876	0,820	4,527	0,867	5,493	0,724	3,319
Lahinja	Gradac	0,906	6,764	0,734	3,422	0,798	4,194	0,610	2,431
Ljubljanka	Ljubljana Moste	0,890	6,159	0,816	4,471	0,774	3,870	0,600	2,374
Cerkniščica	Cerknica I	0,881	5,884	0,650	2,705	0,853	5,166	0,483	1,744
Pivka	Prestranek	0,918	7,341	0,867	5,499	0,788	4,044	0,723	3,312
Unica	Hasberg	0,914	7,110	0,864	5,432	0,771	3,832	0,692	3,031
Savinja	Solčava I	0,764	3,742	0,847	5,037	0,418	1,453	0,628	2,555
Savinja	Nazarje	0,806	4,308	0,875	5,706	0,397	1,367	0,548	2,073
Savinja	Laško I	0,772	3,840	0,688	2,996	0,510	1,873	0,424	1,479
Paka	Šoštanj	0,784	3,989	0,489	1,771	0,580	2,253	0,343	1,155
Bolska	Dolenja vas II	0,713	3,216	0,617	2,481	0,579	2,244	0,417	1,452
Krka	Podbukovje	0,833	4,762	0,561	2,140	0,801	4,237	0,415	1,444
Krka	Podbočje	0,859	5,308	0,581	2,255	0,795	4,150	0,440	1,551
Temenica	Rožni Vrh	0,755	3,646	0,195	0,627	0,880	5,853	0,280	0,923
Soča	Kršovec	0,919	7,391	0,919	7,370	0,573	2,210	0,689	3,009
Soča	Solkan I	0,834	4,784	0,789	4,063	0,334	1,121	0,663	2,802
Učja	Žaga	0,861	5,353	0,867	5,508	0,386	1,322	0,539	2,021
Idrijca	Hotešk	0,811	4,384	0,807	4,317	0,598	2,357	0,695	3,055
Vipava	Vipava I	0,848	5,058	0,864	5,435	0,748	3,565	0,656	2,747
Reka	Cerkvenikov mlin	0,905	6,727	0,906	6,761	0,784	3,994	0,774	3,862
Rižana	Kubed II	0,840	4,900	0,855	5,212	0,810	4,362	0,774	3,871

Primerjava povprečnih mesečnih pretokov med dvajsetletnima obdobjema 1961–1980 in 1981–2000 s t-testom je pokazala, da pri stopnji zaupanja 99% med obdobjema ni statistično pomembnih razlik. Istovrstna primerjava desetletnih obdobj 1971–1980, 1981–1990 in 1991–2000 pa je pokazala statistično pomembne razlike pri domala vseh vodotokih z izjemo Kolpe, Mure, Pivke, Reke in Rižane.

5 Viri in literatura

- Bat, M., Uhan, J., 2004: Vode. Narava Slovenije. Ljubljana.
- Dolinar, M., Ovsenik - Jeglič, T., 2000: Snow cover duration variability in Slovenia. Poster at 26th International Conference on Alpine Meteorology. Innsbruck.
- Ferligoj, A., 1989: Razvrščanje v skupine. Metodološki zvezki 4. Ljubljana.
- Frantar, P., 2003: Pretočni režimi na reki Savi in njihove spremembe med obdobjem 1961–1990 in 1991–2000. 14. Mišičev vodarski dan. Maribor.
- Frantar, P., Uhan, J., 2003: Trendi pretokov voda v Triglavskem narodnem parku. Triglavski narodni park? Ljubljana.
- Frantar, P., 2004: Hidrogeografija Šaleške in Zgornjesavinjske doline. Elaborat, Agencija Republike Slovenije za okolje. Ljubljana.
- Frantar, P., 2005: Pretočni režimi slovenskih rek in njihova spremenljivost. Ujma 19. Ljubljana.
- Gams, I., 1998: Razlika med mesečnimi koeficienti padavin in odtoka kot metoda členitve rečnih režimov v Sloveniji. Geografski vestnik. Ljubljana.
- Hrvatin, M., 1998: Pretočni režimi v Sloveniji. Geografski zbornik 38. Ljubljana.
- Ilešič, S., 1948: Rečni režimi v Jugoslaviji. Geografski vestnik 19 (1947). Ljubljana.
- Kolbezen, M., 1998: Rečni režimi. Površinski vodotoki in vodna bilanca Slovenije. Ljubljana.
- Ogrin, D., 2004: Vreme in podnebje. Narava Slovenije. Ljubljana.
- Pardé, M., 1933: Fleuves et rivieres. Paris.
- Plut, D., 1987: Nekateri potezi odtočnih rečnih režimov v zgornjem Pokolpju. Zbornik 12. kongresa geografa Jugoslavije. Novi Sad.
- Radinja, D., 1978: Rečni režimi v Zgornjem in Srednjem Posočju. Zgornje Posočje, zbornik 10. zbornika slovenskih geografov. Ljubljana.
- Rus Goljevšček, B., 1962: Vodni režim Krke. Dolenjska zemlja in ljudje. Novo mesto.
- Stele, A., 1987: Rečni režimi v Sloveniji (zemljevid). Hidrometeorološki zavod SR Slovenije, publikacija ob 40-letnici zavoda. Ljubljana.
- Ward, J. H., 1963: Hierarchical grouping to optimize an objective function. Journal of the American Statistical Association 58. New York.

6 Summary: Discharge regimes in Slovenia from 1971 to 2000

(translated by Jean McCollister)

This article presents a classification of discharge regimes in Slovenia from 1971 to 2000. It was made based on monthly discharge coefficients calculated from average monthly discharges from 43 water gauging stations on 35 Slovenian rivers. Using cluster analysis based on Ward's hierarchical method and Manhattan distances, five types of discharge regimes were identified: Mediterranean rain regime, Pannonian rain-snow regime, Dinaric rain-snow regime, Alpine rain-snow regime, and Alpine snow-rain regime. A comparison of discharge regimes between 1961 and 1990 with those between 1971 and 2000 showed that the impact of climate changes is increasingly being reflected in water bodies as well. The following climate differences stand out in particular:

- higher average temperatures (causing greater evaporation)
- variable amounts of precipitation, and
- shorter duration of the snow cover at mid-level mountain elevations and in lowlands (less retention of snow).

The differences among the individual discharge regimes are less pronounced now than in the past, hence the number of types of discharge regimes is smaller.

A comparison of the average monthly discharges over a twenty-year period from 1961–1980 and from 1981–2000 showed by means of a t-test that there were no statistically significant differences between the periods, with a 99% degree of confidence. However, the same type of comparison of ten-year periods, from 1971–1980, 1981–1990 and 1991–2000, showed statistically significant differences among practically all the rivers, with the exceptions of the Kolpa, Mura, Pivka, Reka and Rižana.

KNJIŽEVNOST**Geografski terminološki slovar**

Ljubljana 2005: Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU, Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Založba ZRC, 451 strani, ISBN 961-6500-92-9

Končno je izšla dolgo pričakovana publikacija z naslovom Geografski terminološki slovar. Uredil jo je uredniški odbor v sestavi Drago Kladnik, Franc Lovrenčak in Milan Orožen Adamič (geografski uredniki) ter Marjeta Humar in Borislava Košmrlj-Levačič (jezikovni in leksikografski uredniki). Pri pripravi slovarskih člankov (opis slovarskih gesel) je sodelovalo kar 22 avtorjev.

V dokaj obširnem uvodu je predstavljen podroben opis nastajanja slovarja, ki dokazuje, da so avtorji in uredniki zaključili izredno obsežno delo, katerega zametki segajo še v obdobje pred 1. svetovno vojno. Posamezne faze nastajanja slovarja nekako odražajo tudi razvoj slovenske geografije, ki se je na visoki ravni začela razvijati šele z nastankom univerze v Ljubljani leta 1919, čeprav so se prvi slovenski strokovni geografski izrazi začeli pojavljati v slovenskih učbenikih že v 19. stoletju.

Potreba po ureditvi nenehno rastočega obsega geografskega izrazja je odsevala tudi v programu odbora Geografskega društva v Ljubljani za leto 1925, ko so člani imeli v mislih tudi sestavo enotne slovenske geografske terminologije (Geografski vestnik 1925-2): »... Društvo zbira gradivo za slovensko geografsko bibliografijo in misli tudi na sestavo enotne slovenske geografske terminologije...«.

Po 2. svetovni vojni se je zanimanje za strokovno izrazje povečevalo, saj se je z njim sistematično ukvarjalo vedno več strokovnjakov. Na to se je odzvala tudi Slovenska akademija znanosti in umetnosti in na njenem inštitutu za slovenski jezik ustanovila terminološko komisijo, ki je vključevala naravoslovno sekcijo, kamor je sodila tudi geografija. V petdesetih letih prejšnjega stoletja so geografi

nadaljevali z zbiranjem terminološkega gradiva, da bi ga pripravili za tisk, vendar do tega še nekaj desetletij ni prišlo.

Dve desetletji pozneje se je delo pri pripravi terminološkega slovarja spet učinkovito nadaljevalo in v letu 1984 je bilo za posamezne veje geografije končanih 13 geslovníkov; člani ožjega redakcijskega odbora so začeli pregledovati delne geslovníke. V pripravljano delo se je vključila tudi sodelavka naravoslovne sekcije Terminološke komisije Zvonka Leder Mencini, ki je pripravila navodila in kriterije za sestavo slovarja.

Oblikovanje razlag je potekalo v letih 1987 do 1989. Člani s strani Znanstvene sekcije Zveze geografskih društev Slovenije pooblaščenega uredniškega odbora so leta 1997 za pomoč zaprosili Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU oziroma njegovo sekcijo za terminološke slovarje. V letu 1999 sta pri pripravi slovarja začeli dejavno sodelovati leksikografski Marjeta Humar in Borislava Košmrlj-Levačič. Oktobra 2004 je bilo gradivo dokončno slovarsko obdelano in pripravljeno za tisk. Založba ZRC je slovar uvrstila v že uveljavljeno zbirko Slovarji.

V publikaciji je pomensko in jezikovno predstavljenih 8922 geografskih izrazov, ki se uporabljajo v različnih vejah naravne in družbene geografije. Za terminološko stroko je značilna temeljita in sistematična jezikovna obdelava. Vsak strokovni izraz je iztočnica ali geslo samostojnega slovarskega članka. Slovarski članek sestavljajo glava, zaglavje, pomenski in informativni del. Glava vsebuje iztočnico z označenim naglasom, roditeljsko končnico pri samostalnikih in samostalniških besednih zvezah, morebitne pisne dvojnice in izgovor, označevalnik za spol, lahko tudi število. Zaglavje lahko vsebuje podatek o izvoru izraza in krajšavi. Pomenski del vsebuje označevalnik glavnega področja strokovne rabe, lahko tudi dva, ali vrednotenjski označevalnik, opis pomena ali morebitnih več pomenov, morebitne sopomenke (označene s S:) ali kazalko k strokovno, jezikovno ustrežnejšemu ali bolj uveljavljenemu izrazu. V informativnem delu sta dva razdelka, označena s PRIM.: in GL.: Za prvim so navedeni pomensko bližnji strokovni izrazi, za drugim pa besedne zveze, sestavljenke in zloženke, ki vsebujejo obravnavano iztočnico.

Slovar je dopolnjen s preprostimi ilustracijami in preglednicami, ki gradivo vizualno pojasnjujejo in s tem prispevajo k boljšemu razumevanju posameznih izrazov. Celotno grafično gradivo je za objavo pripravil Milan Orožen Adamič.

Ob dejstvu, da je geografija že po svojem bistvu interdisciplinarna veda, so se pripravljavci slovarja znašli pred zahtevno nalogo, katera merila naj uporabijo pri izboru pojmov, ki naj bi bili vključeni v slovar. Raven vsebinskega zajemanja praviloma sledi znanju, ki naj bi ga imel diplomant geografije. Pisni gesel so podrobneje obdelali 19 strokovnih področij, za katere lahko rečemo, da spadajo v ožjo geografijo.

Vendar pa skoraj vsako od teh vsebinskih področij sega tudi na druga področja, ki vsaj delno že posegajo v druge stroke. Za tak izbor pa praktično ni mogoče postaviti popolnoma objektivnih meril, ampak je za presojo, ali neko geslo spada v geografski terminološki slovar ali ne, odločilno le dobro poznavanje sorodnih strok. Poenostavljeno povedano lahko rečemo, da je rešitev nekega izrazito tehničnega problema stvar specialne stroke, posledice v praksi uresničene odločitve pa so lahko zelo značilno geografske. Zajezitev neke večje reke je torej tehnično vprašanje, njene posledice za širše in ožje okolje pa so izrazito geografske. Vzemimo za primer vsebinsko področje demogeografije, enega izmed 19 omenjenih strokovnih področij. Pojem demografska prognoza pomeni »*izračun razvoja prebivalstva, narejen na osnovi verjetnih demografskih in drugih razvojnih predpostavk*«. Metoda samega izračuna projekcije prebivalstva pa je stvar ožje demografije.

Prepričan sem, da so avtorji geografskega terminološkega slovarja pravilno presojali pri izboru pojmov za terminološki slovar. Tako jim je uspelo, da je slovar v kljub zelo obsežni tematiki še vedno obvladljiv, v precejšnji meri tudi vsebinsko in oblikovno uravnotežen. S svojo zasnovo in temeljitostjo je Geografski terminološki slovar zagotovo eno od temeljnih geografskih del v Sloveniji, kot so: Krajevni leksikon Slovenije (1995), Geografski atlas Slovenije (1998), Geografija Slovenije (1998), Slovenija – pokrajine in ljudje (1998), Nacionalni atlas Slovenije (2001) in Kras v Sloveniji (Gams 2003).

V času, ko se tako v izobraževanju kot tudi pri poklicnem delu vedno bolj uveljavlja prepričanje, da je treba družbene probleme presojati s čim širšega zornega kota, je Geografski terminološki slovar,

ki smo ga tako težko čakali, zelo koristen pripomoček ne samo geografom, ampak vsem, ki jih zaradi študijskih, raziskovalnih ali poklicnih razlogov zanima širša problematika stanja in dogajanj v prostoru, ki ga obravnava geografija. V njem se odraža tudi pogled stroke na številna terminološko odprta prostorska in družbena vprašanja, tudi na tista, ki zaradi agresivnosti nekaterih drugih disciplin vsaj v širši javnosti postopoma izgubljajo tla pod nogami.

Lojze Gosar

Irena Rejec Brancelj, Aleš Smrekar, Drago Kladnik (ur.):

Podtalnica Ljubljanskega polja

Geografija Slovenije 10

Ljubljana 2005: Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU, Založba ZRC, 251 strani, 26 preglednic, 145 slik, ISBN 961-6500-68-6

Voda je javno dobro, naša skupna last, zato smo zanjo dolžni skrbeti, jo varovati in ohranjati. Vedno znova se pokaže, da se premalo zavedamo, da so vode kot naravni vir izjemno pomemben, mnogo-krat odločujoč razvojni dejavnik v prostoru in družbi, skratka »vir življenja«. Podtalnice v nasprotju z vodo v reki, jezeru ali morju ne vidimo in zdi se, da z njo ni težav. V Sloveniji pa je prav ta voda najpomembnejši vir za oskrbo prebivalcev in dejavnosti. Tako je tudi v Ljubljani. Do nedavna smo menili, da z vodo nimamo težav, pokazalo pa se je, da temu ni tako.

Že več kot stoletje potekajo na Ljubljanskem polju številne raziskave, vendar se odpirajo vedno nova vprašanja in neznanke. V knjigi Podtalnica Ljubljanskega polja so številna spoznanja 27 geografov, geologov, hidrologov, kemikov, kemijskih tehnologov, biologov, geodetov in kmetijcev prvič združena na enem mestu in predstavljena tudi z vidika najnovejših raziskav. Poglavitna prednost te knjige je v izrazito

multidisciplinarnem obravnavanju problema, saj so bile doslej na voljo le posamezne obravnave te tematike, običajno kot sestavni deli zbornikov posvetovanj.

Bogate zaloge podtalnice na Ljubljanskem polju so naravni vir zelo velikega regionalnega pomena, saj oskrbuje z vodo več kot 300.000 prebivalcev. Poleg velike količine so za to podtalnico značilni velika globina, saj je debelina prodnega filtra od 5 do več kot 30 m, intenzivno prenikanje in zelo prepustni krovna in površinska plast. Različno debel prodni filter naj bi podtalnico varoval pred onesnaženjem s površja, vendar rezultati državnega monitoringa kakovosti voda kažejo na onesnaženost z lahkohlapnimi kloriranimi organskimi spojinami, kromom, cinkom, bakrom in ostanki pesticidov. Na Ljubljanskem polju se srečujejo številne dejavnosti, ki v tej pretežno urbani regiji pomembno vplivajo na kakovost podtalnice. Zanje je značilno intenzivno širjenje pozidave (propustne kanalizacije in greznice, rezervoarji za kurilno olje, divja odlagališča odpadkov), razvijanje industrije in obrti (neочиščena odpadna voda, skladišča nevarnih snovi, manipulativne površine), posodabljanje kmetijske dejavnosti (naraščanje porabe mineralnih gnojil in sredstev za varstvo rastlin, širjenje rastlinjakov, intenziviranje živinoreje) in širjenje prometne infrastrukture (nezadostna opremljenost s talno izolacijo in lovilci razlite tekočine). Obremenitve so se v zadnjih letih najbolj pokazale skozi posamezna onesnaženja, ki so bila sicer krajevnega značaja, a s pomembnim vplivom na kakovost vodonosnika. Ta onesnaženja niso obšla niti vodovarstvenih območij v bližini črpališč pitne vode.

Knjiga je opremljena z bogatim kartografskim gradivom, grafikoni in številnimi fotografijami, posnetimi tudi iz ptičje perspektive. Prav priloge dajejo dodaten mik k prebiranju tega zanimivega dela. Različno terminološko pojmovanje istih pojmov v različnih znanstvenih disciplinah je zanimivo rešeno z bogatim terminološkim slovarjem.

Priprava te knjige je nedvomno zahtevala izjemno veliko naporov, še posebej ob dejstvu, da so bile doslej opisane le posamezne, običajno temu rečemo sektorske raziskave in izpostavljeni problemi. Načrtovanje uravnoteženega prostorskega in gospodarskega razvoja na območjih podtalnice v Sloveniji je zapleteno, ker imamo v Sloveniji manj kot 18 % ravninskega sveta, zato so to hkrati območja izredno velikega prepletanja in križanja zelo nasprotujočih interesov. Posebno skrb za ta prostor narekujejo tako Nacionalni program varstva okolja kot tudi zahteve Evropske zveze, na primer v Okvirni vodni direktivi. Poglavitni namen razprav, ki so predstavljene v knjigi, je prispevati k razumevanju pomena poznavanja integralnega obremenjevanja okolja na območjih s podtalnico. Zaradi sodelovanja avtorjev knjige v številnih mednarodnih projektih je razveseljivo tudi pretakanje znanja v širšem evropskem prostoru.

Knjiga Podtalnica Ljubljanskega polja bo nedvomno pomembno prispevala k osvetlitvi in razumevanju problemov podtalnice, pa tudi okolja v širšem pomenu te besede. Pri tem ni dvoma, da nas čakajo v prihodnje tudi številne in zahtevne neposredne naloge in izzivi.

Milan Orožen Adamič

Mesto v objemu voda. Poplave v Celju v 20. stoletju.

Celje 2005: Zgodovinski arhiv Celje, 104 strani, ISBN 961-6448-10-2

Odmevna razstava Mesto v objemu voda, ki sta jo pripravili Bojana Aristovnik z Zgodovinskega Arhiva Celje in Tatjana Kač z Osrednje knjižnice Celje, je organizatorja razstave spodbudila zamisel o koristnosti in potrebi osvetlitve poplav na celjskem mestnem območju in njegovem zaledju z različnih vidikov in področij. Najrazličnejša vedenja o vzrokih in posledicah katastrofalnih celjskih povodnjih in možnostih obrambe pred njimi so predstavljene v knjižici. Na svetovni dan voda, 22. marca 2005, je bila v dvorani kina Metropol v Celju okrogla miza o poplavah v Celju v preteklem stoletju združena s predstavitevijo zbornika.

Bojana Aristovnik in Tatjana Kač sta v prispevku Nezadržno čez bregove strug na podlagi zgodovinskih, arhivskih in drugih pisanih virov prikazali povodnji, ki so prizadele mesto še zlasti v preteklem stoletju. Prva zgodovinsko izpričana katastrofalna povodenj je bila leta 270 n. št., ko je deroča Savinja prestavila svojo strugo in porušila nagrobnike rimskega pokopališča v Šempetru v Savinjski dolini.

Omenjeni sta tudi povodnji koncem 15. stoletja. V ohranjenem arhivskem gradivu so bile številnejše poplave v vseh naslednjih stoletjih, ki so za seboj pustile pravo razdejanje. V 20. stoletju, ki je srž obravnavane problematike, je bilo Celje kar petnajstkrat pod vodo. Najpogostejše so bile poplave med letoma 1923 in 1936: v tem času so v devetih letih kar 11-krat zalile mesto ob Savinji. Septembra leta 1933 je Savinja s pritoki kar trikrat preplavila mesto in odnesla vse cestne mostove in brvi; z delnimi poškodbami je prizanesla le obema železniškima mostovoma. Kljub najrazličnejšim in korenitim regulacijskim posegom je Savinja tudi po 2. svetovni vojni večkrat prestopila bregove svoje struge tudi na mestnem območju. V tem času so bile najhujše povodnji: junija 1954, oktobra 1964, 1. novembra 1990 in 5. novembra 1998.

Bela Bukvič je za objavo v zborniku pripravil dva prispevka. V prvem Hudinjina noč se spominja junijske povodnji ob spodnjem toku Hudinje leta 1954 in posegov za odpravo poplav. V drugem prispevku, Savinja pa teče, razmišlja o regulacijskih posegih v strugi Savinje na mestnem območju v zadnjem polstoletju in potrebi, da bi bilo koristno njene brežine arhitektonsko kakor tudi z vrtnarskimi posegi polepšati in funkcionalno vključiti v mestni organizem.

Podpisani predstavlja Nekatere geografske zasnove in značilnosti pogostejših povodnji na območju Celja. Že od nekdanjega mesta postavljeno na poplavnem svetu hudourniške Savinje in Hudinje ter umirjene Voglajne. V sotočju vodnatih rek in potokov v vzhodnem delu Celjske kotline, ki je podvržena počasnemu grezanju, so zelo pogoste povodnji. Zasuk Savinje proti jugu, grezanje danje ravnice, prometnice in nagla industrializacija ter urbanizacija so nemalo prispevali k močnemu odtoku in zamočvirjenju poplavnega sveta.

Miran Trontelj je napisal članek Poplave in mesečne količine padavin. V razpravi ugotavlja, da se večina poplav pojavlja ob obilnem jesenskem deževju. Večdnevna obdobja močnejših padavin, ki so pri nas v glavnem v jesenskih mesecih, so najpogostejši vzrok nastanku poplav. Statistika pokaže, da je bilo v minulem stoletju na Celjskem območju v jesenskem času 11 povodnji, 4 so bile poleti in ena pozimi. Poleg obilnih padavin vidi avtor prispevka glavni vzrok za poplave tudi v neprimerno vzdrževanih strugah poplavnih rek in potokov kakor tudi v premajhni pretočnosti strug.

Alenka Zupančič in Vesna Metelko-Skutnik objavljata pregledno razpravo Poplavna varnost Celja nekoč in danes. Kljub korenitim posegom v preureditev strug in varovalnih nasipov ob njih sta povodnji leta 1990 in 1998 s svojo razdiralno močjo opozorili, da so bila neuspešna mnoga dosedanja prizadevanja za odpravo vodnih ujm na ožjem in širšem celjskem območju. Na poplavnem svetu v porečju Savinje je 495 ha zazidanih površin, ki jih lahko preplavijo visoke vode s povratno dobo 25 let ali manj. Skoraj 15% vseh poplavnih površin v Savinjski dolini je danes posejelih. Z novimi posegi, ki so v načrtu, in sicer z zadrževalniki in razlivnimi površinami, bi zavarovali naselja pred vodno stihijo. Na Savinji in Bolski načrtujejo 10 območij na manj rodovitnih kmetijskih površinah, ki bi jih začasno zalile visoke poplavne vode, s čimer bi bili pred grozečo vodno ujmo obvarovani obe doslej najbolj prizadeti mesti Celje in Laško.

Janko Franetič je predstavil enotni sistem zaščite, reševanja in pomoči ob naravnih in drugih nesrečah, ki se je uveljavil na državnem, krajevnem in obratnem nivoju.

Jedert Vodopivec z Arhiva Republike Slovenije predstavlja Reševanje poplavljenega arhivskega in knjižničnega gradiva. Po vsaki poplavi je potrebno poškodovano gradivo rešiti, zamrzniti, osušiti, zelo pogosto tudi dezinficirati oziroma restavrirati.

Knjižica je opremljena z nekaterimi izredno bogatimi in povednimi dokumentarnimi fotografijami. Prispevki so opremljeni s potrebnim znanstvenim aparatom in povzetki v angleščini. Izid zbornika, ki ga je uredila Bojana Aristovnik, je podprlo Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije.

Milan Natek

Acta geographica Slovenica/Geografski zbornik 44-2

Ljubljana 2004: Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU, Založba ZRC, 140 strani, ISSN 1581-6613

Tudi v drugem zvezku štirinštiridesetega letnika revije *Acta geographica Slovenica* so objavljene štiri aktualne razprave, ki kažejo na poglobljeno geografsko zanimanje in preučevanje vsakdanjih pojavov in procesov v pokrajini. Spoznavanje sodobnih pojavov z vsemi njihovimi vzročno-posledičnimi nastavki v pokrajini bogati osnovna geografska vedenja o prostoru, obenem pa nudi v razmislek dragoceno gradivo bližnjim in sorodnim vedam, ki se ukvarjajo s prenekaterimi vsakdanjimi problemi prostora in okolja. S poglobljenimi, a preglednimi geografskimi oznakami pokrajine pridejo do veljave glavni nosilci njenega dosedanjega razvoja, ki pa se spreminjajo skladno z menjavo in močjo gospodarskih, socialnih in političnih sistemov. Kljub vsemu pa je poznavanje geografskih pojavov in procesov, ki so utelešeni v pokrajinskih sestavinah, dragocen napotek za tehten razmislek pri vsakršnih posegih v prostor, pri njegovem urejevanju ali preurejevanju. Kajti z nepremišljenimi posegi in s kakršnimikoli spremembami namembnosti okolja pride do razrahljanja ali celo do porušitve obstoječega ravnovesja med posameznimi pokrajinskimi prvinami in sestavinami, kar praviloma do degradacije okolja. Prav zato nudi geografija s svojimi temeljnimi izsledki mnogoplastno dokumentirano gradivo o značilnostih in posebnostih prostora, in je nadvse dragocen napotek vsem, ki se ukvarjajo z najrazličnejšimi problemi okolja. Domala v vseh štirih objavljenih razpravah v drugem zvezku zbornika *Acta geographica Slovenica* je zaslediti številna geografska spoznanja o prostoru, ki jih je primerno in potrebno vključiti ter obravnavati pri konkretnih posegih v prostor.

Primož Gašperič objavlja *The expansion of Ljubljana onto the Ljubljansko barje moor* 'Širitev Ljubljane na Ljubljansko barje' (strani 7–33). V prispevku so pregledno prikazane temeljne geografske značilnosti severnega obrobja Ljubljanskega barja, ki je s posameznimi redkimi izjemami (na primer Trnovo, Krakovo, Galjevica, Cesta dveh cesarjev, Sibirija) vse do 2. svetovne vojne oviralo širitev mesta proti jugu, na barjanska tla. Pogoste poplave in povodnji, visoka gladina talnice in pomanjkljiva infrastrukturna opremljenost so bili zaviralci stanovanjske gradnje na tem tudi potresno izredno ogroženem svetu. Šele po letu 1950 se je začela Ljubljana širiti proti jugu. Sedemdeseta leta je obdobje intenzivnega in načrtnega kakor tudi stihijskega poseljevanja obmestnih, obrobni predelov Barja. Tedaj so nastale Murgle in razširila se je Rakova Jelša. Tudi predel ob Dolenjski in Jurčkovi cesti zajame intenzivna zasebna

gradnja stanovanj. Konec osemdesetih let, ko je bila zgrajena južna obvoznica, je ta postala tudi južna meja ljubljanske mestne aglomeracije s številnimi vmesnimi nepozidanimi površinami. V naslednjem desetletju je prišlo tudi na tem območju do organizirane stanovanjske gradnje, ki je prilagojena tržnemu povpraševanju. V tem času se je povečala tudi skrb za urejenost bivalnega okolja. V zadnjem desetletju je nastalo na obravnavanem območju več trgovskih središč, ki so namenjena oskrbi širšega mestnega zaledja.

Aleš Smrekar objavlja razpravo *Reduced Permeation of Precipitation Water into Groundwater on Ljubljansko polje* 'Zmanjšano prenikanje padavinske vode v podtalnico na Ljubljanskem polju' (strani 35–52). Preučitev razmerja med količino padavin in izhlapevanjem je pomembno za ugotovitev količine deževnice, ki s prenikanjem skozi površje neposredno bogati zalogo talnice. Na obravnavanem območju je povprečno na leto 1450 mm padavin, srednja letna vrednost evapotranspiracije znaša 675 mm ali 47 %, preostali del padavin za pronica v zemljo ali pa odteče v rečno omrežje. Raziskava je pokazala, da zaradi pozidanosti, prometnic, industrijskih naprav, športnih objektov, skladišč in drugega, ki zavzemajo 3532 ha ali 40,2 % Ljubljanskega polja, je prenikanje padavinske vode v talnico onemogočeno na 2048 ha ali 58 %, oziroma na 23,3 % vseh površin. Razprava, ki je utemeljena in podprta s številnimi pregledno podanimi geografskimi dejstvi, pomeni dragocen prispevek k hidrogeografskemu prikazu Ljubljanskega polja, ki ima bogat vodonosnik za oskrbo mesta s pitno vodo.

Matija Zorn in Blaž Komac objavlja *Deterministic modeling of landslide and rockfall risk* 'Deterministično modeliranje ogroženosti zaradi zemeljskih plazov in skalnih podorov' (strani 53–100). Študija je razdeljena v dva vsebinska sklopa. V prvem delu sta avtorja prispevka prikazala metode preučevanja in izdelave kart, ki prikazujejo plazovita in podorna območja. Za izdelavo karte ogroženosti zaradi zemeljskih plazov in skalnih podorov sta karto plazovitih območij združila s karto podornih območij in dobljeni podatkovni sloj sta primerjala z družbenogeografskimi prvinami območja. Pri tem velja poudariti, da je bila metoda ponderiranja vplivnih dejavnikov že uporabljena pri nas, medtem ko sta pisca prispevka pripravila novo, tako imenovano metodo matrik za tovrstna preučevanja. S to meto-

do so dane možnosti razlikovanja pojavov in procesov na sklepni karti, možnost določanja območij, na katerih ni usadov in ne skalnih podorov, pa manjša subjektivnost ter večja preverljivost vse do ravni posamezne celice digitalnega modela višin. Z obema metodama sta preučila plazovita in podorna območja v Zgornji Savinjski dolini, v porečju Savinje nad Ljubnim, ki meri 28.230 ha. Raziskava je pokazala, da se izsledki z uporabo ponderiranja in metode matrik močno razlikujejo; pri slednji so površine plazovitih in podornih območij za 2,3 krat manjše kot kažejo dobljeni rezultati z metodo ponderiranja. V študiji so podrobneje prikazana ogrožena območja zaradi preučevanih pojavov, in sicer njihov vpliv na poseljenost, državne ceste, kmetijska in gozdna zemljišča in na rečno omrežje. Raziskava po metodi matrik je pokazala, da lahko na osmih desetinah preučevanega območja nastanejo zemeljski plazovi ali skalni podori.

Četrty prispevek je sinteza preučitve štirih testnih obmejnih območij (na Poljskem in Madžarskem ter v Estoniji in Sloveniji), ki so bile opravljene v okviru mednarodnega raziskovalnega projekta, in sicer o spremembah v pokrajinah v 20. stoletju. Avtorji razprave so Mimi Urbanc, Anu Printsman, Hannes Palang, Ewa Skowronek, Witold Woloszyn in Eva Konkoly Gyuro. Naslov prispevka se glasi: *Comprehension of rapidly transforming landscapes of Central and Eastern Europe in the 20th century* 'Razumevanje hitro spreminjajočih se pokrajin v Srednji in Vzhodni Evropi v 20. stoletju' (strani 101–131). Uvodoma je poudarjena razlika v pojmovanju pokrajine v obravnavanih območjih v primerjavi z ostalo Evropo, kjer so jih zaznamovale stabilnejše družbenopolitične razmere. Hitro menjavanje družbenopolitičnih ureditev je namreč ključnega pomena za razumevanje pokrajinskih sprememb v obravnavanem delu Evrope. V teh predelih so se pod nemškim in ruskim (sovjetskim) vplivom osredotočili predvsem na fizične pokrajine, ne pa na pokrajine, kakor jih razume prebivalstvo. Zahodnoevropsko naziranje (pojmovanje) pokrajin sloni na humanističnem pojmovanju; v njej vidi prepletenost materialne dediščine iz preteklosti. Pokrajina z vsemi svojimi pojavnimi oblikami so materialna stvarnost, v kateri so ohranjeni najrazličnejši preostanki preteklosti (artefakti), obenem pa so stalen, »negiben« pojav v geografskem okolju. V uvodnem delu so pregledno in shematsko prikazane hitre pokrajinske spremembe, ki so med drugim nemalo prispevale k odtujitvi ljudi od domačega kraja. Vzorčna preučitev je zajela štiri samosvoje pokrajinske sisteme, in sicer: v Estoniji obmejno območje z Rusijo, na Madžarskem z griči obdano pokrajino Ferto-Hansag, na Poljskem obmejno območje v sotočju rek Vistula in Bug in v Sloveniji Kras. Značilnosti razvoja pokrajin oziroma njihovih fiziognomij so prikazane v treh časovnih obdobjih: med obema svetovnjima vojnama, po 2. svetovni vojni do leta 1990 in po tem pomembnem mejniku. S temi začetnimi in vzročnimi preučitvami smo dobili vpogled v nosilce razvoja v posameznih pokrajinah, ki so zapustili vidne sledi v današnji pokrajinski podobi.

Vse razprave so opremljene s potrebnim znanstvenim aparatom kakor tudi z nazornimi in povednimi kartografskimi ponazorili, ki jih je za objavo pripravil kartografski oddelek GIAM ZRC SAZU. V sodelovanju in s soglasjem mednarodnega uredniškega odbora je oba zvezka 44. letnika Geografskega zbornika uredil njegov glavni urednik Milan Orožen Adamič. Prevode v angleščino so opravili Wayne Tuttle, Simona Tihole in Margit Strauss Fendi, medtem ko je Matjaž Vipotnik poskrbel za privlačno grafično opremo. Vsi prispevki so v angleščini in slovenščini v digitalni obliki dostopni na medmrežju.

Milan Natek

KRONIKA**Geografija v raziskovalnih delavnicah**

Ljubljana, 18. in 25. 7. 2005

Med poletnimi počitnicami smo na Znanstvenoraziskovalnem centru Slovenske akademije znanosti in umetnosti letos prvič pripravili počitniški delavnici za otroke, stare od 7 do 14 let, ki smo jih poimenovali kar »raziskovalni igralnici 2«. Prva je potekala med 18. in 22. julijem, druga pa med 25. in 29. julijem. S tem projektom, ki ga je organizacijsko vodila dr. Breda Čebulj Sajko, geografski dan pa mag. Jerneja Fridl in Primož Gašperič, smo želeli otrokom predstaviti različna znanstvena področja in le nekatere izmed številnih dejavnosti, s katerimi se ukvarja sedemnajst inštitutov ZRC SAZU. Izbrali smo teme, ki naj bi otroke čimbolj pritegnile in jim omogočile čim več gibanja, saj smo ves čas imeli v mislih, da je to njihov počitniški čas, ki ni namenjen le dodatnemu izobraževanju. Izmed številnih idej so bili tako zasnovani štirje raziskovalni dnevi ter dan, namenjen sprostivni in dokončanju otroških izdelkov:

- 1. dan: Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU, Ljubljana – Moj prvi zemljevid (vsebina: predstavitev zgodovinskega razvoja kartografije, pogovor o vsebinah in postopkih izdelave zemljevidov, orientacija v prostoru s pomočjo iskanja znamenitosti Stare Ljubljane, izdelava načrtov in skic mestnih trgov, oblikovanje glinene makete Stare Ljubljane v Zemljepisnem muzeju);
- 2. dan: Biološki inštitut Jovana Hadžija ZRC SAZU, Ljubljana – Svet barjanskih žuželk in rastlin (vsebina: ogled zbirke žuželk na Biološkem inštitutu, terensko delo na Barju (lovljenje metuljev in hroščev z mrežami, opazovanje ptic, nabiranje materiala za herbarij, uporaba zemljevidov), po prihodu s terena laboratorijsko delo (prepariranje, mikroskopiranje, izdelava herbarija, sušenje rastlin v herbarijskih prešah));
- 3. dan: Inštitut za raziskovanje krasa ZRC SAZU, Postojna – Kras za radovedneže (vsebina: predstavitev terenskega kemijskega laboratorija na Inštitutu za raziskovanje krasa v Postojni, ogled Postojnske jame in speleobiološkega laboratorija (ugotavljanje značilnosti jamskega naravnega okolja), po vrnitvi iz jame risanje in izdelava kraške jame v glini, plastelinu in kartonu);
- 4. dan: Paleontološki inštitut Ivana Rakovca ZRC SAZU, Ljubljana – Dinozavromanija (vsebina: kaj je paleontologija; vse o dinozavrih: stopinje dinozavrov, mesojedi, rastlinojedi dinozavri, preparacija fosilnih ostankov, dinozavrova kost pod mikroskopom, izdelava odlitkov dinozavrove kosti, ogled mezozojskega botaničnega vrta, sestavljanje dinozavra v dinopeskovniku);
- 5. dan: Center za predstavitvene dejavnosti ZRC SAZU – Strnimo vtise – postavimo razstavo (vsebina: priprava izdelkov z igralnic za razstavo in zbiranje vtisov o opravljenem raziskovalnem delu v eni od slaščičarn v Stari Ljubljani).

Geografija se ni po naključju znašla med raziskovalnimi dejavnostmi, ki so zanimive za burjenje domišljije naših »bodočih znanstvenikov«. Le redko katera veda je tako vsestransko prepredena z raziskovanjem okolja, kot prav geografija. Po resnejšem razmisleku smo se na Geografskem inštitutu Antona Melika ZRC SAZU odločili, da bomo na letošnji delavnici predstavili eno od dejavnosti, ki ji že vse od ustanovitve našega inštituta posvečamo večjo pozornost, to je kartografiji. K temu nas je napeljal tudi pregled številnih učbenikov za nižje razrede osnovnih šol, kjer je po učnem programu predvideno spoznavanje bližnje okolice in seznanjanje z zemljevidi.

Osemurno druženje z otroci smo razdelili na več dejavnosti. Z namenom, da bi se bolje spoznali in zmanjšali začetno tremo, je ob pripravljeni grafični predstavitvi stekel pogovor o zgodovini kartografije. Otroke smo spodbudili, da so se aktivno vključili v diskusijo o prvih risbah praljudi, antičnih dosežkih Ptolemaja, ki je postavil temelje matematični kartografiji, o odkritjih novih svetov in številnih iznajdbah merilnih instrumentov ter o vse bolj izpopolnjenih tehnikah izdelave zemljevidov. Po presenetljivo pozitivnem odzivu sodelujočih smo pogovor speljali na danes uveljavljene načine prikazovanja okolice ali celega sveta. Poseben poudarek smo dali uporabi meril in kartografskih projekcij pri prikazovanju prostora na dvodimenzionalnih zemljevidih.

Iskanje znamenitosti Ljubljane s pomočjo zemljevida

1 - [blue square] -
 2 - [blue square] -
 3 - [green square] -
 4 - [pink square] -
 5 - [light blue square] -
 6 - [light green square] -
 7 - [purple square] -
 8 - [orange square] -

Rešitev: ⑧ [blue] [yellow] [green] [pink] [light blue] [light green] [purple] [orange]

Orientacijska izpolnjevanica za vpisovanje najdenih znamenitosti.

Maketa dela stare Ljubljane po predstavi otrok.

JERNEJA FRIDL

PRIMOŽ GAŠPERIČ

Otroci pri risanju načrta Prešernovega trga.

JERNEJA FRIDL

Otroci skicirajo objekte na Novem trgu.

Naše druženje smo nadaljevali s sprehodom po stari Ljubljani, ki je bil namenjen orientaciji v prostoru in risanju skic mestnih trgov. Vsak otrok je dobil posebej za ta namen pripravljeno izpolnjevanko. Zanj smo izbrali devet znamenitosti in jih z zaporednimi številčkami označili na zemljevidu starega dela Ljubljane. Naloga udeležencev obeh delavnic je bila, ugotoviti, kje se označena lokacija nahaja in kako se objekt imenuje. Ob vsakem odkritem objektu smo pojasnili še nekaj dodatnih zgodovinskih dejstev o njem, otroci pa so si njegovo ime vpisali v izpolnjevanko. Posamezne črke iz osmih odkritih orientacijskih točk so dale tudi rešitev devete, končne točke.

Najpomembnejši del raziskovalnega geografskega dneva je bila izdelava lastnih zemljevidov, zato je ta dan dobil tudi ime »Moj prvi zemljevid«. Zaradi lažje organizacijske izvedbe smo za risanje načrtov izbrali tri mestne trge, in sicer Novi trg, Mestni trg in Prešernov trg. Ker pri izdelavi zemljevidov otrok namenoma nismo dodatno usmerjali, smo dobili zelo pestro paletu otroških izdelkov. Sedem in osemletniki so se osredotočili predvsem na hišna pročelja in jih izrisovali v narisni perspektivi z neštetiimi detajli. Pri starejših učencih pa je bilo že mogoče opaziti rezultate kartografskega opismenjevanja v šoli, saj so z uporabo nekaterih že uveljavljenih kartografskih znakov njihove tlorisne predstave dejanske situacije prostora dobivale poteze pravih načrtov.

Najzanimivejši del geografskega dneva je bila za otroke izdelava makete stare Ljubljane iz gline. Pri tem so se lahko sami odločili, katere stavbe ali objekte bodo naredili, usmerjali smo jih le toliko, da se izdelki niso preveč podvajali in da so se ohranjala velikostna razmerja med posameznimi objekti. Zanimivo je spoznanje, da so otroci iz obeh organiziranih delavnic, kljub različni starostni in spolni strukturi, prostor, ki smo si ga ogledali, dojemali zelo podobno. Zanimivo so jim bile iste zgradbe, za maketo so naredili podobne objekte, na primer Tromostovje, Prešernov spomenik, vlak, ki vozi na grad. Z izvedbo delavnic smo prišli do spoznanja, da je percepcija otrok zelo podobna, le izražanje njihovih spoznanj se glede na starost otrok nekoliko razlikuje.

Odločitev predstaviti znanost najmlajšim na takšen način je bila očitno pravilna, saj so nam to potrdili navdušeni nadobudneži in zadovoljni starši.

Jerneja Fridl

Nagrade ZGDS za leto 2005

Ljubljana, 22. 9. 2005

22. september 2005 je bil še eden od pomembnejših datumov v dolgoletni zgodovini Zveze geografskih društev Slovenije. Začeli so se tradicionalni Ilešičevi dnevi, ki zasedajo vidno mesto med učitelji geografije. Ob tej priložnosti smo na večerni prireditvi, ki jo je prijetno zaznamoval Adi Smolar, podelili tudi priznanja ZGDS. Komisija za priznanja in imenovanja ima to prijetno in obenem zahtevno nalogo, da iz množice geografov, ki so in še vedno tako ali drugače zaznamujejo našo vedo, izbere prejemnike priznanj. Tokrat smo jih podelili 13: 5 pohval, 3 bronasta, 1 srebrno ter 2 zlati priznanji in 2 Ilešičevi priznanji.

Pohvalo ZGDS, ki je naše stanovsko priznanje za večletno uspešno delo v vodstvenih organih društev in Zveze ter na drugih področjih dela in uveljavljanja geografije, so prejeli:

- mag. **Monika Benkovič Krašovec** za delo v LGD, kjer je bila zadolžena za pripravo geografskih večerov, prvomajskih ekskurzij in za pripravo Vodnika ekskurzije po Bolgariji; med letoma 2001 in 2003 je bila tudi tajnica IO ZGDS;
- mag. **Simon Kušar** za vsestransko delo v Društvu mladih geografov Slovenije, za uspešno vodenje projekta šolskih in društvenih ekskurzij, za delo v Izvršnem odboru LGD, katerega član je od leta 2002, in za tajniška dela v Nacionalnem komiteju pri ZGDS;
- mag. **Irena Mrak** za delo v LGD, kjer je predano skrbela za predavanja, organizacijsko in strokovno/vsebinsko pripravo ekskurzije v Kirgizistan in za tajniška dela v Izvršnem odboru ZGDS, katerega članica je od leta 2003;
- mag. **Irma Potočnik Slavič** za delo v ZGDS, uspešno urednikovanje revije Geografski obzornik kakor tudi za uveljavljanje geografije na različnih strokovnih področjih;
- **Oddelek za izobraževanje in trajnostni razvoj z inštituta ERICO iz Velenja** za uspešno pripravo in izvedbo 19. zborovanja slovenskih geografov v Šaleški in Zgornji Savinjski dolini v jeseni lanskega leta.

Bronasto plaketo ZGDS, ki je nagrada za več kot desetletno strokovno, raziskovalno in organizacijsko delo, so prejeli:

- dr. **Dejan Cigale** za uspehe na raziskovalnem področju, delo v LGD, uspešno upravnništvo Geografskega vestnika, za prizadevno opravljanje dela v vlogi glavnega, odgovornega in tehničnega urednika Geografskega obzornika in za vodenje Komisije ZGDS za tisk in informiranje;
- dr. **Primož Jakopin**, matematik in informatik, za dosežke fotografskega dokumentiranja kraškega podzemlja, inovativne metode merjenja, analize ter dojemanja (vizualizacije) kraških jam, za izdelavo računalniških programov, ki so se uveljavili v geografiji in prispevali k uveljavitvi geografskih kvantitativnih raziskovalnih metod ter za tehnološki prispevek računalniško podprtih priprav tudi geografskega tiska;
- **Milojka Žalik Huzjan**, dolgoletna članica LGD, za grafično preoblikovanje Geografskega obzornika v sodobno revijo, za oblikovanje spremnega gradiva zbirke geografskih diapozitivov in zbirke Vodnikov LGD, za likovno-grafično opremo in sodelovanje pri izdaji knjig Države sveta (1989, 1991 in 1993) in številnih drugih odmevnih geografskih in sorodnih publikacij.

Srebrno plaketo ZGDS, ki se podeljuje za več kot 20 letno delo v geografiji in za vidne dosežke na raziskovalnem, izobraževalnem in aplikativnem področju, je prejela:

- **Ida Knez Račič** za sprotno vodenje geografske bibliografije v sistemu COBISS, številne prispevke v splošnih leksikonih kakor tudi za sodelovanje pri Geografskem atlasu za osnovne šole (DZS 1998), Priročnem atlasu sveta (MK 2003) in za večletno tajniško delo v LGD in ZGDS.

Zlato plaketo ZGDS, ki je nagrada za življenjsko delo na področju geografije, v njenih organizacijskih telesih, za odmevne dosežke na področju znanstvenoraziskovalnega dela, izobraževanja in na področju aplikacij geografskih spoznanj, sta prejeli Majda Polajnar in dr. Metka Špes.

Profesorica **Majda Polajnar** je svoje življenje posvetila mladim. Njeno poučevanje je temeljilo na sprotnem strokovnem bogatenju in didaktičnem izpopolnjevanju geografskega pouka. Za študente ljubljanske takratne Pedagoške akademije je pripravljala vzorne učne ure in hospitacije; mnogim je bila mentorica pri njihovi obvezni šolski praksi. Udeležila se je domala vseh strokovnih seminarjev in zbo-

Nevenka Cigler, dobitnica Ilešičevega priznanja za leto 2005.

Bogomira Verbič, dobitnica Ilešičevega priznanja za leto 2005.

rovanj slovenskih geografov, sodelovala je v šolski sekciji Geografskega društva Slovenije, več let je vodila geografski aktiv na šoli, aktiv geografov Občine Ljubljana Vič-Rudnik, bila je mentorica mladim geografom – pripravnikom na šoli in vodila je strokovne ekskurzije šolskega učiteljskega zbora.

V ospredju raziskovalnega dela dr. **Metke Špes** varstvo okolja. Poldrugo desetletje je kot predstavnica Jugoslavije sodelovala v Komisiji za varstvo okolja pri SEV (Zveza ekonomskega sodelovanja) in v mednarodni skupini za preučevanje prostorskih problemov degradacije okolja v Srednji in Vzhodni Evropi. Aktivno je sodelovala na številnih domačih in tujih strokovnih srečanjih, bila pa je dejavna tudi v mednarodnih uredniških strokovnih revij in zbornikov. Petnajst let je urejala publikacijo *Geographica Slovenica*, vrsto let je delala v Gibanju znanost mladini, v okviru katerega je med drugim vodila devet mladinskih raziskovalnih taborov. Tudi v naši stanovski povezanosti je z zavzetostjo opravljala vrsto nalog, in sicer blagajničarke, tajnice, članice različnih odborov in komisij, med letoma 1996 in 1998 pa je bila tudi predsednica ZGDS.

Ilešičevo priznanje, to je najvišje priznanje ZGDS, se podeljuje za življenjsko delo na celostnem področju geografske vzgoje in izobraževanja. Prejeli sta ga Nevenka Cigler in Bogomira Verbič.

Profesorica **Nevenka Cigler** je bila vseskozi uspešno dejavna na različnih področjih. S spodbudami, usmeritvami in z razvejeno strokovno publicistiko je širila in utrjevala pomen, veljavo in ugled geografije kot temeljnega izobraževalnega predmeta ter njegovo širšo aplikativno veljavo na različnih področjih gospodarskega in družbenega življenja. Zgledno dejavna je v naši stanovski organizaciji ter v drugih sorodnih društvih. Od leta 1984 je tajnica Geografskega društva Gorenjske, članica Izvršnega odbora Društva učiteljev geografije Slovenije od njegove ustanovitve leta 2001, sodelovala je pri pripravi in izvedbi Ilešičevih dni (1993 in 1995) ter 19. zborovanja slovenskih geografov v Velenju (2004). Od leta 1997 je urednica revije *Geografija* v šoli. Poleg tega je dejavna članica izvršnega odbora Gorenjske turistične zveze in Društva slovensko-danskega prijateljstva. Leta 1982 je prejela Pohvalo Geografskega društva Slovenije, leta 1997 srebrno plaketo ZGDS, Priznanje Janeza Jesenka (DUGS 2001) in Gorenjske turistične zveze za delo pri vzgoji mladine za turizem (1987).

Z novimi strokovnimi izsledki na področju geografije in metodično-didaktičnimi spoznanji, ki so bila podprta z najrazličnejšimi nazornimi in tehničnimi pomagali, je profesorica **Mira Verbič** vnašala v pouk vsebinske novosti, svežino in prepričljivo nazornost. Sodelovala je pri pripravi učnih načrtov geografije za usmerjeno izobraževanje in prenavo osnovne šole. Na zavodu za šolstvo je vodila podkomisijo za šolsko kartografijo; v obdobju 1980–1996 je bila članica izpitne komisije za učitelje vzgojno-izobraževalnih predmetov v srednjih šolah. S svojimi strokovnimi prispevki, predvsem s področja geografije, je bogatila vsebine revij (Geografski obzornik, Vzgoja in izobraževanje, Šolski razgledi), v Prosvetnem delavcu pa je sproti objavljala novice in prispevke o geografskih novostih in dosežkih. Od leta 1968 je bila dejavna v Geografskem društvu Slovenije in vrsto let je bila zastopnica srednješolskih geografov v Izvršnem odboru ljubljanske podružnice Geografskega društva Slovenije in članica uredniškega odbora Geografskega obzornika (1981–1987). Njena zavzeta in predana dejavnost je bila opazna tudi v javnosti: leta 1973 je dobila Pohvalo Geografskega društva Slovenije, kasneje srebrno plaketo ZGDS (1997) in leta 1986 Priznanje Zavoda SAZU za šolstvo za prepoznavno strokovno delo.

Vsem nagrajenkam in nagrajencem še enkrat čestitam, ostalim pa želim, da bi se čim prej vpisali med dobitnike stanovskih priznanj. Besede Adija Smolarja so nam pri tem lahko v pomoč: »... je treba delat'...«.

Mimi Urbanc

Tiskovna konferenca ob izidu knjige *Geografski terminološki slovar*

Ljubljana, 27. 9. 2005

V dvorani Zemljepisnega muzeja Geografskega inštituta Antona Melika ZRC SAZU so izdajatelj Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU, Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani in Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU ter založnik Založba ZRC novinarjem in strokovni javnosti predstavili knjigo *Geografski terminološki slovar*, ki je izšla v zbirki Slovarji in je rezultat skoraj četrto stoletja dolgega prizadevanja številnih slovenskih geografov vseh generacij.

MARCO ZAPLATI

Slovar so predstavili (z leve): dr. Milan Orožen Adamič, Marjeta Humar, Borislava Košmrlj - Levaičič in dr. Franc Lovrenčak.

Organizacijske in strokovne probleme pri nastajanju slovarja sta predstavila dr. Franc Lovrenčak, predsednik uredniškega odbora, in dr. Milan Orožen Adamič, leksikografske in jezikovne vidike pa sta razjasnili Marjeta Humar in Borislava Košmrlj - Levačič iz Sekcije za terminološke slovarje Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.

Izdajo knjige so denarno podprli Ministrstvo za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo Republike Slovenije, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti ter Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

Drago Perko

Razstava in tiskovna konferenca ob izidu publikacije *Atlant*

Ljubljana, 28. 9. 2005

V dvorani Zemljepisnega muzeja Geografskega inštituta Antona Melika ZRC SAZU sta izdajatelj Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU in založnik Založba ZRC novinarjem in strokovni javnosti predstavila publikacijo *Atlant*, izdajo faksimila prvega svetovnega atlasa v slovenskem jeziku, in odprla razstavo, posvečeno atlasu in Mateju Cigaletu (1819–1889), ki je atlas pripravil za Slovensko matico.

Publikacija in razstava sta posvečeni šestdesetemu letu delovanja geografskega inštituta. Rojstni dan inštituta je 7. maj 1946, ko je tedanja Vlada Ljudske republike Slovenije z uredbo ustanovila najstarejšo inštitutsko enoto, Zemljepisni muzej. Istega leta je tudi Akademija znanosti in umetnosti namenila prva sredstva za delovanje inštituta, in sicer za merjenje Triglavskega ledenika, kar inštitut še zdaj opravlja vsako leto, tako da je raziskovanje ledenika verjetno sploh najstarejši stalni slovenski raziskovalni projekt. Leta 1947 je imel inštitut že svojo postavko v proračunu Ljudske republike Slovenije, leta 1948 pa je skupščina Slovenske akademije znanosti in umetnosti potrdila Statut Geografskega inštituta, ki ga je pripravil pobudnik ustanovitve inštituta akademik dr. Anton Melik, po katerem inštitut nosi ime od leta 1976.

MARKO ZAPLATIL

Atlant sta predstavila (z leve): dr. Milan Orožen Adamič in dr. Vojislav Likar, vodja Založbe ZRC.

Publikacija in razstava sta posvečeni tudi dolgoletnemu uspešnemu razvoju kartografije na inštitutu, saj je inštitut zibelka slovenske institucionalne kartografije. Že 7. februarja 1952 je namreč skupščina Slovenske akademije znanosti in umetnosti ustanovila Kartografski oddelek, ki zdaj nosi ime Oddelek za tematsko kartografijo Geografskega inštituta Antona Melika.

Ponovna izdaja Atlanta ni pomembna samo za geografski inštitut, ampak tudi za Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti kot celoto, saj Atlant v sebi skriva prav tisto, kar opredeljuje to ustanovo, sestavljeno iz 17 raziskovalnih inštitutov: povezovanje naravoslovnih, tehničnih, družboslovnih in humanističnih znanosti v novo kakovost, ohranjanje naše naravne in kulturne dediščine ter popularizacija znanosti. Ponovna izdaja prvega svetovnega atlasa v slovenskem jeziku je namreč pomemben prispevek k ohranjanju slovenske kulturne dediščine, spremna knjiga pa je rezultat in obogatitev znanja s področja kartografije, geografije, slovenistike in zgodovine. Pri nastajanju zemljevidov, ki so znanstvena, umetniška in tehnološka dela, so sodelovale na prvi pogled povsem različne stroke, a z enotnim ciljem. S ponovno izdajo Atlanta je uresničen tudi zahteven založniški projekt, saj so prav atlasi v tehničnem, organizacijskem in finančnem smislu velik zalogaj vsake založbe, hkrati pa pomemben prispevek k popularizaciji znanja.

Razstavo o Atlantu in Mateju Cigaletu sta pripravila vodja Oddelka za tematsko kartografijo mag. Jerneja Fridl in vodja Zemljepisnega muzeja Primož Gašperič.

Publikacijo je denarno podprlo Ministrstvo za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo Republike Slovenije, razstavo pa Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije.

Drago Perko

Mednarodna delavnica »Vpliv podnebnih sprememb na občutljive jezerske ekosisteme«

Ribčev Laz (Bohinj), 9.–12. 10. 2005

MIHA PAVŠEK

Jesenska podoba Bohinjskega jezera zagotovo sodi med najlepše slovenske panorame, vendar pa so vsestranski pritiski na vodno telo in okolico vse večji, zato se lahko vprašamo le, koliko časa bo še tako.

Nacionalni inštitut za biologijo in slovenska podružnica *British Councila* sta pripravila tridnevno mednarodno delavnico v okviru programa *International Networking for Young Scientists*, ki je potekala na bregu Bohinjskega jezera. Del vsebin je bil namreč povezan tudi s tem vodnim telesom in eno izmed najbolj privlačnih turističnih točk v Sloveniji in kjer že več let potekajo nekatere ekološke raziskave. Pisano družščino angleških in slovenskih raziskovalcev, med katerimi so prevladovali biologi, usmerjeni v preučevanje fito- in zooplanktona, so sestavljali še meteorologi, geografi in predstavniki občine Bohinj. Glavna tema delavnice so bile podnebne spremembe in njihov vpliv na občutljive jezerske ekosisteme, pri čemer je bilo še posebej izpostavljeno njihovo hidrografsko zaledje.

V goratih območjih, kjer je večina občutljivih jezer in obsegajo okrog četrtno Zemljinega površja, domuje desetina svetovnega prebivalstva. Ob upoštevanju njihovih naravnih dobrin in danosti za turizem pa so pomembna skoraj za polovico človeštva. Uvodoma so se udeleženci seznanili z nekaterimi dejstvi podnebnih sprememb v povezavi s splošnim kroženjem ozračja, še posebej z izbranimi kazalci dviga povprečnih temperatur in njihovimi možnimi posledicami. V nadaljevanju so spoznali, kako sta se spreminjala obseg in podoba obeh slovenskih ledenikov (Triglavskega in ledenika pod Skuto) v drugi polovici 20. stoletja, odkar ju redno merimo, saj je velika verjetnost, da bosta v naslednjem desetletju izginila. Od ugotavljanja oziroma predvidevanja podnebnih sprememb so odvisni tudi različni scenariji razvoja posameznih pokrajin in dejavnosti ter s tem povezani ukrepi na različnih ravneh: od ustreznih mednarodnih ustanov, vlad posameznih držav, podjetij pa do vsakega posameznika kot njihovega sestavnega dela. Del tega je tudi kakovostna meteorološka služba v ustrezno razvejeno in dobro opremljeno mrežo opazovalnih postaj ter standardiziranimi meritvami.

Podnebne spremembe v marsičem vplivajo tudi na fizikalne značilnosti jezerskih ekosistemov, predvsem na segrevanje vode. Raziskovalci ugotavljajo, da so jezera zaradi različnih dejavnikov, med katerimi so najpomembnejše prav globalne podnebne spremembe, pa tudi spremenjena raba tal in intenzivnejši razvoj s turizmom povezanih dejavnosti, vedno bolj ranljiva. Prek analize jezerskih in rečnih usedlin je moč ugotoviti tudi spremembe ekoloških razmer v nekaterih vodnih telesih. Med posledicami je tudi spremenjena sestava fito- in zooplanktona ter drugih jezerskih organizmov, še posebej ribjega življa. vzdolž angleške obale in v nekaterih tamkajšnjih jezerih je ribolov še vedno zelo pomembna panoga manjših krajev, zato lahko vplivajo podnebne spremembe tudi na spremembo socialno-ekonomskih razmer domačinov. Pristop do te problematike mora biti prav zato interdisciplinaren, kar je tudi v skladu z novo vodno direktivo Evropske skupnosti. Ta namreč poudarja pomen vpliva zaledja na stanje vodnih telesih. Tovrstne vsebine naj bodo v prihodnje tudi izhodišče za razvoj trajnostno naravnane turizma na širšem območju posameznih preučevanih jezer, tudi Bohinjskega. Dolgoročne spremembe jezerskih ekosistemov so potrdile tudi večletne raziskave izbranih visokogorskih in dolinskih jezer ter nekaterih vodotokov v Sloveniji, ki jih opravljajo sodelavci Nacionalnega inštituta za biologijo. Medtem ko se ukvarjajo domači raziskovalci večinoma z ugotavljanjem sprememb in njihovih vzrokov, pa se njihovi angleški kolegi tudi s celovito sanacijo posameznih jezer z vidika trajnostnega razvoja. To je posledica dejstva, da so angleške kulturne pokrajine precej bolj spremenjene zaradi dolgotrajne in enostranske rabe tal. Vendar pa moramo pred sanacijo akutnih razmer poznati tudi fizikalne procese, ki potekajo v jezerih in njihov vpliv na ekološke razmere. Prav spremembe v pojavnosti in intenzivnosti teh procesov kažejo, da so lahko v določeni meri tudi posledica podnebnih sprememb, zato jih bo potrebno spremljati tudi v prihodnje

Miha Pavšek

Tatjana Šifrer v spomin

Hruševo, 20. 10. 2005

Kruta bolezen je v 75. letu starosti in naših vrst iztrgala spoštovano in drago Tatjano Šifrer, diplomirano geografko in bibliotekarsko svetovalko v pokoju.

V Geografskem vestniku smo ob njeni šestdesetletnici in sedemdesetletnici predstavili njeno življenje geografke in bibliotekarke. Tatjana Šifrer je bila predana družini in knjižnici. V vsem njenem

petintridesetletnem vodenju geografske knjižnice na Filozofski fakulteti v Ljubljani je znala s svojo strokovnostjo in osebnim pristopom povezati geografijo s knjižnico. Njen pedagoški dar in prijazen odnos do obiskovalcev in sodelavcev je knjižnico naredil za središče geografskega oddelka na fakulteti. S strokovnimi nasveti in reševanjem zagat pri iskanju geografske literature je znala pomagati in ustreči profesorjem, študentom in tudi vsem drugim, ki jih je vedoželjnost pripeljala v geografsko knjižnico.

V času svojega dolgoletnega službovanja na Filozofski fakulteti je uredila in reorganizirala geografsko knjižnico, ki je prav po njeni zaslugi postala zares sodobna knjižnica. Dobri temelji pa omogočajo, da nadaljujemo po njeni poti in ob podpori sodobne tehnologije, novih vedenj iz geografije in bibliotekarstva ohranjamo in dograjujemo pomen geografske knjižnice na fakulteti in zunaj nje.

Tatjana Šifrer je vse do začetka sedemdesetih let sama skrbela za knjižnico. Večanje knjižnične zbirke, števila obiskovalcev, novi izzivi in pobude pri urejanju knjižnične zbirke in obdelavi knjižničnega gradiva so zahtevali kadrovske okrepitve in načrtovanje novih delovnih mest. Oddelek za geografijo je podpiral njena načrte. Ob upokojitvi leta 1989 so bile poleg Tatjane Šifrer v knjižnici in kartografski zbirki zaposlene še tri sodelavke. V času, ko se je večina knjižničnih opravil delala ročno ob pomoči pisalnega stroja in ročnega stroja za razmnoževanje gradiva, je bilo vse gradivo tekoče obdelano. Zamudno delo, katalogiziranje knjižnega gradiva in prispevkov iz domačih in tujih revij in zlaganje kataložnih listkov v več katalogov je bilo poplačano, ko so obiskovalci knjižnice hitro prišli do zelene literature in se zadovoljni pogosto vračali v knjižnico.

Tatjana Šifrer je posebno pozornost posvečala informacijski dejavnosti in s tem tudi popularizaciji geografije. Z izdajanjem Biltena novosti geografske knjižnice je širši krog geografov doma in v zamejstvu seznanjala z novostmi v knjižnici. Skrbno urejeni katalogi so obiskovalcem omogočali enostavno iskanje knjižnega gradiva in prispevkov iz domačih in tujih revij. Razvoju geografije so sledila nova izbrana gesla v sistematskem katalogu. Posebno skrb pa je namenila delu z uporabniki. Seznanjanje študentov prvega letnika geografije s knjižnico in njeno zbirko je bila njena ideja. Najširšemu krogu geografov je predstavljala bogastvo geografske knjižnice. V geografskih revijah je objavila več kot petin-

štirideset knjižnic ocen in predstavitev knjižnih novosti. Napisala je tri prispevke za radijsko šolo. Njena bibliografija obsega več kot štirideset strokovnih in poljudnih člankov z raznih področij geografije. Veliko prispevkov je namenila mladim bralcem in tako popularizirala geografijo med mladino. Posebej velja omeniti njeno bibliografsko delo. Sodelovala je pri nastajanju prvih dveh zvezkov Slovenske geografske bibliografije. Sad dolgoletnega zbiranja gradiva je več kot 300 strani s približno 2000 bibliografskimi enotami obsegajoča Bibliografija del o industrijski geografiji SFR Jugoslavije. Sodelovala je tudi pri visokošolskem učbeniku Uvod v geografijo, za katerega je pripravila obsežen pregled domače in tuje geografske literature.

Potrebno je poudariti tudi njeno desetletno delo v Knjižnični komisiji na Filozofski fakulteti, ki ji je predsedovala dve leti. Za svoje strokovno delo v knjižnici in društvih, publicistično in bibliografsko delo ter popularizacijo geografije je prejela več priznanj.

V slovenski geografiji bo ostal večer in spoštljiv spomin na našo Tatjano Šifrer. Njeni sodelavci se ji še zadnjič zahvaljujemo za vso pomoč, prijateljstvo in nalezljivi optimizem, s katerim nas je razveseljevala toliko let.

Janja Turk

ZBOROVANJA**1. mednarodno posvetovanje geografov Slovenije ter Bosne in Hercegovine**

Ljubljana, 29.–30. 9. 2005.

1. mednarodno posvetovanje geografov Slovenije ter Bosne in Hercegovine z naslovom Geografija in regionalno prestrukturiranje Slovenije ter Bosne in Hercegovine po letu 1991 je potekalo konec septembra v Ljubljani.

Organizirali so ga Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU, Oddelek za geografijo Fakultete za humanistične študije Univerze na Primorskem, Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Oddelek za geografijo Pedagoške fakultete Univerze v Mariboru in Oddelek za geografijo Prirodoslovno-matematične fakultete Univerze v Sarajevu.

Posvetovanje je rezultat plodnega sodelovanja med geografskimi institucijami iz Kopra, Ljubljane, Maribora, Sarajeva in Tuzle, ki se je v zadnjem obdobju okrepilo v obliki številnih študentskih strokovnih ekskurzij, izmenjav profesorjev in raziskovalcev, simpozijev ter sodelovanja pri izvedbi podiplomskega študija geografije.

Prvi dan je posvetovanje potekalo v dvorani Zemljepisnega muzeja Geografskega inštituta Antona Melika ZRC SAZU. Odprl ga je veleposlanik Bosne in Hercegovine v Sloveniji, njegova ekscelenca gospod Izmir Talić. Uvodna nagovora sta imela pobudnika posvetovanja dr. Milan Bufon

PRIMOŽ PIPAN

Posvetovanje so odprli veleposlanik Bosne in Hercegovine v Sloveniji, njegova ekscelenca gospod Izmir Talić (na sredini), ter v imenu bosanskohercegovskih geografov dr. Safet Nurković (levo) in slovenskih geografov dr. Milan Bufon (desno).

in dr. Safet Nurković. Predstavitvam 17 prispevkov, ki jih je pripravilo 21 avtorjev, so sledile živahne razprave.

Geopolitičnemu razvoju širšega območja Jugovzhodne Evrope v zadnjem obdobju sta se v svojih predstavah posvetila dr. Milan Bufon in dr. Filip Tunjić, Simon Kerma in Jug Bebler pa sta predstavila izsledke raziskave o podobi Bosne in Hercegovine na slovenskih spletnih straneh.

S področja prostorskega in regionalnega razvoja sta dr. Andrej Černe in dr. Marijan M. Klemenčič predstavila analizo stanja slovenskih regij in teoretske poglede na prostorski razvoj Slovenije. Dr. Safet Nurković se je posvetil sodobnim socialnogeografskim problemom Bosne in Hercegovine, Fadila Kudumović, Sabahudin Smajić in Alma Kadušić z Oddelka za geografijo Prirodoslovno-matematične fakultete Univerze v Tuzli pa so predstavili vlogo prestrukturiranja v ekonomsko-geografskem razvoju Tuzlanskega kantona.

Dr. Damir Josipović in Peter Repolusk sta se posvetila migracijam iz Bosne in Hercegovine v Slovenijo in spremembam v etničnem opredeljevanju muslimanskega prebivalstva v Sloveniji v podatkih popisov leta 1991 in leta 2002.

Mag. Nusret Drešković in dr. Halid Kurtović sta osvetlila možnosti za ekoturizem v Kantonu Sarajevo ter vplivu pridruževanja Slovenije Evropski zvezi na investiranje v turistični sektor v Bosni in Hercegovini.

Dr. Muriz Spahić je izpostavil številne probleme prestrukturiranja geografskega izobraževanja v daytonski Bosni in Hercegovini.

S področja geografije poselitve je dr. Marko Krevs predstavil izsledke raziskave o strnjeni in nestrnjeni poselitvi v Sloveniji za obdobje 1991–2002, mag. Ranko Mirić pa vpliv politično-teritorialne razdelitve na naselbinski sistem Bosne in Hercegovine s poudarkom na sarajevskem naselju Dobrinja.

Prvi dan intenzivnega posvetovanja so sklenile predstaviti na temo okoljske problematike. Dr. Dušan Plut je v predstavitvi izpostavil strategijo razvoja Slovenije v luči sonaravne paradigme, Mateja Breg je predstavila metodologijo prednostne sanacije odlagališča odpadkov, mag. Aleš Smrekar pa spoznavne zemljevide kot sredstvo za ugotavljanje okoljske ozaveščenosti.

Drugi dan posvetovanja je potekal v obliki ekskurzije po Ljubljani in okolici na temo prostorskega in družbenega prestrukturiranja mesta, ki jo je vodil dr. Dejan Rebernik.

Dogodek je bil lepa priložnost za izmenjavo strokovnih mnenj, seveda pa ne gre pozabiti tudi na medsebojno druženje. Naslednje posvetovanje bo v Bosni in Hercegovini.

Primož Pipan

Prvo posvetovanje slovenskih geomorfologov »Pohorje 2005«

Gorenje pri Zrečah, 21.–23. 10. 2005

Geomorfološko društvo Slovenije (GMDS, <http://www.geomorfolosko-drustvo.si/>) je med 21. in 23. oktobrom 2005 organiziralo kongres slovenskih geomorfologov na Pohorju. To je bil prvi kongres geomorfologov v Sloveniji po juniju 1990, ko je v Krškem potekalo 5. znanstveno posvetovanje geomorfologov Jugoslavije. To je bil tako prvi takšen kongres v samostojni Sloveniji in prvi kongres v organizaciji GMDS.

GMDS je bil ustanovljen 16. decembra 1998 v Ljubljani z namen spodbujati razvoj geomorfologije v Sloveniji ter povezovati vse poklicne in nepoklicne geomorfologe. S tem namenom je bilo v sedmih letih delovanja organiziranih več ekskurzij po Sloveniji in okolici, več strokovnih in poljudnoznanstvenih predavanj, v zadnjih dveh letih pa tudi osem okroglih miz s skupnim naslovom Stanje slovenske geomorfologije, katerih namen je bilo predstaviti vse tematike, ki jih danes pokriva slovenska geomorfologija. Zaključek teh okroglih miz je bil kongres, ki ga predstavljamo.

GMDS je član Mednarodne geomorfološke zveze (*International Association of Geomorphologists/Association Internationale des Géomorphologues – IAG/AIG*, <http://www.geomorph.org>), ki združuje podobna strokovna združenja iz 58 držav. Mednarodna geomorfološka zveza je bila ustanovljena na 2. mednarodnem geomorfološkem kongresu v Frankfurtu na Majni (Nemčija) leta 1989, letos septembra pa je potekal že šesti kongres v Zaragozi (Španija).

Prvega posvetovanja slovenskih geomorfologov se je udeležilo 59 raziskovalcev, nepoklicnih geomorfologov in študentov iz Slovenije, Hrvaške in Češke. Namen izbrane lokacija je bil, da bi bolje spoznali relief Pohorja in okolice. Temu namenu so predvsem služile vse tri ekskurzije. V prvi z naslovom Geomorfološke značilnosti vršnega dela Pohorja (I. Gams, J. Kunaver, K. Natek) so nas avtorji seznanili z reliefnimi oblikami uravnanege osrednjega dela Pohorja s poudarkom na periglacialnih pojavih iz obdobja pleistocena. Na drugi ekskurziji z naslovom Geologija in geomorfologija obrobja Pohorja (F. Šušteršič, S. Popit, M. Vrabec) so se udeleženci seznanili s temeljno geološko in geomorfološko problematiko Bistriškega grabna ter z osnovami petrologije in tektonike Pohorja. Na zadnji ekskurziji z naslovom Geološke in geomorfološke značilnosti med Pohorjem in Savinjo (A. Mihevc, M. Vrabec) so predstavili speleološke posebnosti Hude luknje ter Periadriatski prelom, ki je ena od najmarkantnejših tektonskih struktur v Alpah, kot tudi geologijo Šaleške doline.

Prvi dan posvetovanja so po ekskurziji sledila vabljen predavanja, katerih namen je bil spoznavanje geomorfoloških problemov na nivoju cele države. Predavatelji so predstavili povezavo med neotektoniko in reliefom Slovenije (M. Vrabec), geomorfološko raziskovanje gorskega sveta v Sloveniji (J. Kunaver), nove izzive pri preučevanju rečnega reliefa (K. Natek) in kraško površje v Sloveniji (A. Mihevc). Zadnje vabljen predavanje je bilo namenjeno geologiji Pohorja (N. Zupančič) in je služilo tudi kot uvod v drugo ekskurzijo.

Sledila so kratka predavanja, ki so se večinoma nanašala na Pohorje z okolico. Predavatelji so predavali o morfografski in morfogenetski členitvi Pohorja (I. Gams), tektonski geomorfologiji med Šoštanjskim, Periadriatskim in Labotskim prelomom (F. Šušteršič, M. Vrabec, G. Dajčman), o ohranjanju geomorfoloških oblik na Pohorju (A. Grmovšek) in prsteh na Pohorju (A. Vovk Korže). Predstavljena je bila še metoda za ocenjevanje nevarnosti pred drobirskimi tokovi (J. Sodnik, M. Mikoš) in kvartarna tektonska aktivnost v Ljubljanski kotlini (I. Rižar, B. Koler, M. Bavec).

Kratka predavanja so sledila tudi ekskurziji drugega dne posvetovanja. Nanašala so na terminološke probleme v geomorfologiji (J. Kunaver), na probleme poučevanja reliefnih oblik osnovnošolski mladini (B. Gregorčič), geomorfološko regionalizacijo severozahodne Hrvaške (A. Bognar) in probleme varstva geomorfološke dediščine (D. Rojšek).

Kratkim predavanjem je sledila predstavitev posterjev, med katerimi jih je bilo največ s področja kraške geomorfologije ali v povezavi z njo: o Velebitu (N. Bočič), o brezstropih jamah Matarskega podolja (A. Mihevc), o uporabi apnenčevih ploščic za merjenje korozije v jamah (M. Prelovšek), o klastičnih sedimentih in prsti na Krasu (N. Zupan Hajna), o jamskih sedimentih v Sloveniji (N. Zupan Hajna, A. Mihevc, P. Pruner, P. Bosák), o površnem območju Pivke (G. Kovačič) in o dolcu kot značilni reliefni obliki na dolomitu (B. Komac). Poleg teh je bila predstavljena tudi pogojenost reliefnih oblik z geološko strukturo in litologijo (B. Celarc), pleistocenska poledenitev v delu zahodnih Karavank (I. Mrak), izdelava digitalne geomorfološke karte 1 : 100.000 na Hrvaškem (M. Pahernik, N. Buzjak), modeliranje recentnih erozijskih procesov (M. Staut) ter povezava med okoljsko zgodovino in geomorfnimi procesi (M. Zorn).

Skupaj je bilo predstavljenih pet vabljenih predavanj, deset kratkih predavanj in dvanajst posterjev, ki bodo predvidoma objavljeni v zborniku posvetovanja. GMDS načrtuje, da bi si takšna posvetovanja sledila vsaka štiri leta.

Matija Zorn, Blaž Komac

Mednarodna konferenca »Dayton – ten years after: Conflict resolution and co-operation perspectives«
Sarajevo, Bosna in Hercegovina, 29. 11.–01. 12. 2005

V Sarajevu se je med 29. novembrom in 1. decembrom 2005 odvijala mednarodna konferenca na temo daytonske oziroma poddaytonske Bosne in Hercegovine. Glavni vsebinski poudarek je bil na stanju v Bosni in Hercegovini deset let po podpisu sporazuma v Daytonu, s čimer se je po mnenju mnogih prisotnih zaključila skoraj štiriletna brutalna vojna. Prizorišče konference je bilo v primerjavi z mnogimi konferencami na to temo, ki so se odvijale geografsko daleč na varnem v nedrjih zahodne Evrope, zato ravno pravišnje.

Organizacijsko zahteven projekt je bil dobro izpeljan. Organizatorji in podporniki konference so bili Univerza na Primorskem (Fakulteta za humanistične študije in Znanstveno-raziskovalno središče Koper), Univerza v Sarajevu (Odsek za geografijo Prirodoslovno-matematične fakultete), Mednarodna geografska zveza (Komisija za politično geografijo), Slovensko predsedstvo Organizacije za varnost in sodelovanje v Evropi, in OVSE – Misija za Bosno in Hercegovino. Finančno sta prispevala CEI (Srednjeevropska iniciativa iz Trsta) in ARRS (Slovenska raziskovalna agencija).

Pravzaprav je šlo za kombinirano konferenco z navidez nezdržljivim političnim in akademskim delom. Čeprav so se pogledi predstavnikov iz političnih vrst in akademskih krogov precej razlikovali, je bil ravno to tisti element, ki je povezoval teorijo s prakso in morda s pragmatizmom. Pri tem smo pogrešali večjo udeležbo lokalnih dejavnikov, s čimer bi se nekatere zamisli lažje prelile v prakso. Sicer je s predstavitvami na konferenci sodelovalo 20 referentov s področja politike in vojske ter 70 referentov iz raziskovalnih in drugih institucij, večinoma iz evropskih držav in ZDA. Sodelovalo je tudi lepo število študentov iz Slovenije ter Bosne in Hercegovine.

Referati so bili usmerjeni v različne vsebine, ki pa so se večinoma osredotočili na nesprejemljivost in nefunkcionalnost današnje ureditve Bosne in Hercegovine. Danes Bosna in Hercegovina nista več to, kar sta bili leta 1991 ali leta 1995. Ozemlje države, ki se je znašlo v nesrečnem navzkrižju interesov različnih držav in etničnih oziroma verskih skupin, je danes še vedno nenaravno razdeljeno na dve polovici. Delitev je uzakonil ravno Daytonski sporazum iz konca leta 1995, ki je priznal dve političnogeografski entiteti: bošnjaško-hrvaško Federacijo Bosne in Hercegovine (FBiH) in srbsko Republiko Srpsko (RS). Ti dve polovici sta spočetka živeli dve ločeni življenji, ki pa se postopoma vendarle zblížujeta. Tudi prebivalstvo je čedalje bolj naklonjeno šibitvi »medentitetske črte razmejitve«, kot se administrativna meja med entitetama uradno imenuje.

Sedanji ustroj Bosne in Hercegovine je še posebej nenaraven in po svoje paradoksen zaradi notranjega ustroja obeh entitet. Medtem ko je teritorialno izredno razčlenjena RS upravno gledano praktično homogena celota, je FBiH nekoliko kompaktnejša, a razdeljena na 10 kantonov. Med temi kantoni so štiri z bošnjaško večino, trije s hrvaško, dva sta mešana hrvaško-bošnjaška, en pa je pod skupno upravo

PRIMOŽ PIPAN

Med slovenskimi geografi se je konference udeležil tudi dr. Anton Gosar.

obeh entitet. Poleg tega obstaja še Distrikt Brčko, ki je pod upravo visokega predstavnika mednarodne skupnosti. Po sporazumu iz Dayton imajo vse omenjene enote svoje vlade in ministre ter praktično celoten paradržavni aparat. S tega vidika je funkcioniranje države zelo otežkočeno, kar smo slišali v vrsti predstavljenih referatov. Večina referentov se je strinjala s tem, da je treba po desetih letih od uveljavitve Daytonskega sporazuma vendarle narediti korak naprej v ustavno, upravno in teritorialno reformo organiziranosti države. Vzpostaviti je treba možnosti za enostavnejše gospodarsko povezovanje in pretok zaposlenih, hkrati pa omogočiti še vedno neizpolnjeno obvezo o vrnitvi beguncem na svoje domove. Ob polnem sodelovanju z mednarodno skupnostjo se mora Bosna in Hercegovina po mnenju večine udeležencev postaviti na svoje noge in se nasloniti na lastne vire, saj je mednarodna pomoč postala malo-dane kontraproduktivna.

Ob bok sami konferenci je treba izpostaviti priložnosti za izmenjavo mnenj, pogledov in posetnic, predvsem pa to, da Sarajevo še vedno ostaja multikulturno mesto z nenadkriljivim šarmom.

Damir Josipović

POROČILA**Oddelek za geografijo Pedagoške fakultete Univerze v Mariboru v študijskem letu 2004/05**Maribor, Koroška cesta 160, <http://www.geografija.com>

V študijskem letu 2004/2005 je študijski proces na Oddelku za geografijo Pedagoške fakultete v Mariboru potekal v skladu z napovedjo pedagoškega dela in po objavljenem urniku. Na oddelku je bilo redno zaposlenih šest visokošolskih učiteljev (trije izredni profesorji in trije docenti) ter dve asistentki. Ponovno se je polno v pedagoški proces vključila dr. Lučka Lorber.

Na univerzitetnem dvopredmetnem pedagoškem programu »Geografija in ...« je bilo vpisanih 410 študentov (v letu 2003/2004 je bilo vpisanih 398 študentov), od teh je bilo 284 študentov vpisanih v 1. do 4. letnik (med njimi 74 študentov na izrednem študiju) in 126 absolventov (med njimi 61 absolventov na izrednem študiju). Analiza vpisa kaže, da se v 1. letnik ponovno vpiše kar četrtnina študentov, medtem ko je v višjih letnikih ponavljanja letnika bistveno manj.

Število študentov na Oddelku za geografijo Pedagoške fakultete v Mariboru v študijskem letu 2004/2005.

	redni študij			izredni študij		
	prvi vpis	ponovni vpis	skupaj	prvi vpis	ponovni vpis	skupaj
1. letnik	57	12	69	25	3	28
2. letnik	52	4	56	12	3	15
3. letnik	35	0	35	12	3	15
4. letnik	48	2	50	16	0	16
absolventi	65	–	65	61	–	61
skupaj	257	18	275	126	9	135

V študijskem letu 2004/2005 je diplomiralo 33 študentov, kar je na nivoju povprečja zadnjih let (od leta 1989 je na sedanjem študijskem programu diplomiralo 379 študentov). Analiza diplomantov kaže, da diplomira zelo malo izrednih študentov. Zadnja leta se namreč na izredni študij vpisujejo skoraj izključno maturanti, ki niso dosegli ustreznega števila točk za vpis na redni študij. To dejstvo se pozna tudi v večinoma skromnem uspehu teh študentov in relativno velikem številu absolventov na izrednem študiju. Posledično v zadnjih letih opažamo manjši interes za vpis v 1. letnik izrednega študija, tako da v tem študijskem letu niso bila zasedena vsa prosta mesta.

Na podiplomski študij geografije je bilo vpisanih 19 študentov; vsi na magistrski študij. Med njimi sta bila 2 študenta prvič vpisana v 1. letnik, 4 prvič v 2. letnik, 10 jih je bilo ponovno vpisanih v 2. letnik, 3 pa so bili absolventi.

Znanstvenoraziskovalno delo članov Oddelka za geografijo je bilo obsežno in pestro. Člani so se vključevali v domače in mednarodne projekte ter bilateralna sodelovanja, udeležili pa so se tudi več mednarodnih in domačih konferenc in seminarjev.

Mednarodni znanstvenoraziskovalni projekti:

- *Interreg IIIC – Ecoprofit International* (2004–2006), vodilni partner mesto Graz,
- *Comenius 2.1.* (2004–2007),
- *Euregion* (2005–2006),
- *Ceeplus*.

Domači znanstvenoraziskovalni projekti:

- Partnerstvo fakultet in šol (2004–2005),
- Evropske vsebine v izobraževanju učiteljev,
- Slovenija – vodna učna pot Evrope.

Sodelovanje na mednarodnih konferencah in seminarjih:

- *Impacts of EU enlargement*, Bayreuth (Nemčija),
- Vpliv turizma na regionalni razvoj, Tuzla (Bosna in Hercegovina),
- *New members – new challenges for the European regional development*, Novy Smokovec (Slovaška),
- *EU legislation – implementation of the nitrite directive and soil pollution*, Graz (Avstrija),
- *Children's identity and citizenship in Europe thematic network*, Krakow (Poljska),
- *Škola bes slabih učenika*, Pula (Hrvaška),
- *Teaching citizenship*, CICE, Ljubljana.

Sodelovanje na domačih konferencah in seminarjih:

- 14. Ilešičevi dnevi, Ljubljana,
- 1. posvetovanje slovenskih geomorfologov, Pohorje,
- 2. didaktični posvet Šola v naravi, Tolmin.

Tudi v študijskem letu 2004/2005 so bili člani oddelka in študenti vključeni v izmenjavo učiteljev in študentov v Sloveniji in tujini. Člani oddelka so imeli vabljen predavanja na geografskih oddelkih ali institutih v Ljubljani, Zagrebu, Grazu in Marburgu, na našem oddelku pa smo gostili vabljene predavatelje iz Zagreba (dr. Stiperski), Olomouca (dr. Ptaček) in Ljubljane (dr. Zupan, dr. Vrhovšek). Na oddelku sta študirala dva študenta iz Češke (v okviru Study mobility), članica oddelka pa je bila somentorica dvema diplomantkama iz Graza.

Ena najpomembnejših aktivnosti, v katero so bili zajeti vsi člani oddelka, je bila priprava novih študijskih programov, usklajenih z Bolonjsko deklaracijo. Izdelali smo primerjalno analizo našega študijskega programa z izbranimi programi v Evropski zvezi ter pripravili osnutek dvopredmetnega pedagoškega in enopredmetnega nepedagoškega študijskega programa geografije. Zaradi nedorečenosti vseh pogojev in kriterijev ter težavnega usklajevanja (tako v okviru PEF kot z drugimi institucijami) bo glavnina prenove študijskih programov opravljena v študijskem letu 2005/2006.

Druga pomembna aktivnost članov oddelka je bila usmerjena v preoblikovanje sedanje Pedagoške fakultete v Mariboru v več fakultet. Sodelovali smo pri pripravi elaborata za novo Filozofsko fakulteto, v katero je predvidena vključitev Oddelka za geografijo.

Intenzivno je bilo tudi strokovno delo, saj člani oddelka sodelujejo kot pisci učbenikov in kot člani različnih strokovnih organov na državni in lokalni ravni. Aktivno sodelujejo v Nacionalni komisiji za kakovost visokega šolstva pri uresničevanju bolonjskega procesa, v Predmetni komisiji za geografijo NPZ, v delovni skupini za pripravo analize izvajanja Lokalne agende 21, v mreži odličnosti za vode (na PEF je predvideno odprtje podcentra Knet) in tako naprej.

Med drugimi dejavnostmi na oddelku je treba opozoriti na stalno strokovno spopolnjevanje delavcev v vzgoji in izobraževanje, ki ga vsakoletno izvajamo za učitelje geografije na osnovnih in srednjih šolah.

V okviru didaktike geografije so študenti geografije pripravili tudi razstavo Makete in modeli kot učni pripomočki. Dva diplomanta sta za diplomsko nalogo prejela Perlahovo nagrado Univerze v Mariboru oziroma priznanje DUGS.

V letu 2004 smo prenovili našo spletno stran (www.geografija.com), na kateri so dostopni vsi podatki o študijskih programih, zaposlenih, diplomantih ..., v pripravi pa je tudi celotna predstavitev v angleškem jeziku.

Uroš Horvat

Oddelk za geografijo Fakultete za humanistične študije Univerze na Primorskem v študijskem letu 2004/05

Koper, Glagoljaška ulica 8, <http://www.fhs-kp.si/>

Oddelk za geografijo Fakultete za humanistične študije na Univerzi na Primorskem je v študijskem letu 2004/05 stopil v četrto leto aktivnega življenja, kar pomeni, da je v tem študijskem letu prvič vpisal študente v četrti letnik. S tem je nekako zaokrožil svojo ponudbo in lahko pričakuje, da bo v nasled-

njem študijskem letu pričtenjala diplomirati prva generacija študentov geografije na Obali. Po sklepu oddelka se bodo s tem študijskim letom pripravljala tudi poročila o delu, ki bodo predstavljena strokovni javnosti z objavo v Geografskem vestniku.

Študij geografije na UP FHŠ je prvi v Sloveniji uvedel kreditni sistem študija, sicer pa je organiziran tako, da študentje geografije v prvem letniku poslušajo skupni fakultetni program *Studium generale*, v katerem se sedaj predava le en geografski predmet (Humana geografija), v drugem in tretjem letniku pa poslušajo po štiri obvezne predmete iz stroke in angleški jezik, ob katerih izberejo po dva predmeta iz stroke iz košarice geografskih izbirnih predmetov ter po tri izbirne predmete drugih strok iz drugih študijskih programov, ki jih izvaja fakulteta. Pri izbiri študijskih načrtov so študentom v pomoč tutorji. V četrtem letniku se študentje geografije odločajo med dvema moduloma, Sredozemlje ali Kras, v okviru katerih poslušajo obvezne predmete, izbirne predmete stroke pa lahko izberejo v sosednjem modulu ali v okviru še neizbranih predmetov geografske košarice. Vsak predmet študijskega programa geografije je enotno ovrednoten s 6 kreditnimi točkami, študijski proces pa je organiziran semestrsko. V drugem in tretjem letniku morajo študentje opraviti po eno seminarsko delo, ki se vrednoti s 3 kreditnimi točkami in mora biti predstavljeno v naslednjem študijskem letu, v 4. letniku pa si študentje pridobijo 3 kreditne točke z obvezno študijsko prakso. Diplomska dela se obravnavajo in predstavljajo v diplomskem seminarju. V večini primerov morajo študentje pri obveznih ali izbirnih predmetih stroke obvezno opraviti vaje, ki se deloma izvajajo tudi kot enodnevne ali večdnevne terenske vaje. Seznam obveznih in izbirnih predmetov je na voljo na <http://www.fhs-kp.si/izvori/4-1.htm>.

Pri vpisu študentov na dodiplomski program Geografija kontaktnih prostorov, ki je zaradi skromnih prostorskih možnosti glede razpoložljivih učilnic omejen na 45 razpisanih mest, opažamo, da se povečuje število študentov, ki to število zapolnjujejo že v prvem vpisnem roku (število prijav v tem roku je bilo 18 leta 2002, 36 leta 2003 in 49 leta 2004), kar dokazuje, da se študij geografije na Univerzi na Primorskem utrjuje tako v kvantitativnem kot kvalitativnem pogledu. Pri vpisanih rednih študentih (fakulteta se je odločila, da izrednega študija ne bo izvajala, ker ne nudi zadostnih pogojev za kvalitetno organizacijo študija) se kaže, da obsega moška populacija od 30 % do 40 % vpisanih, ženska pa od 60 % do 70 %, delež študentov, ki jim je bil študij geografije na FHŠ prva želja, pa se je od leta 2002 do 2004 dvignil od 58 % na 77 %. Zadnji podatek zadeva srednješolski uspeh sprejetih študentov, ki se v povprečju giblje med 57 in 60 točk.

Kadrovska struktura sodelavcev Oddelka za geografijo UP FHŠ še ni stalna, ampak se pri posameznih nosilcih oziroma izvajalcih predmetov spreminja. V študijskem letu 2004/05 z oddelkom za geografijo sodeluje skupaj prek 20 visokošolskih učiteljev in asistentov (prvih je 17, drugih pa 8), od katerih pa so bili le trije učitelji (dr. Milan Bufon, dr. Anton Gosar in dr. Stanko Pelc) in trije asistenti (Simon Kerma, Gregor Kovačič in Matej Vranješ) matični na UP FHŠ. Ostali sodelavci so na UP FHŠ zaposleni dopolnilno, tako da večina sodelavcev kombinira redno raziskovalno delo na ZRC SAZU s pedagoškim delom na UP FHŠ. Iz Geografskega inštituta Antona Melika ZRC SAZU sodelujejo z nami dr. Milan Orožen Adamič, ki je bil doslej tudi namestnik predstojnika oddelka ter na UP vodi fakultetno in univerzitetno Komisijo za kakovost, ob njem pa še dr. Marjan Ravbar, dr. Matej Gabrovec in mag. Jerneja Fridl; iz Inštituta za raziskovanje krasa ZRC SAZU sodelujejo z nami dr. Tadej Slabe, dr. Martin Knez, dr. Stanka Šebela, dr. Nadja Zupan Hajna, dr. Franci Gabrovšek, dr. Metka Petrič in dr. Tanja Pipan. Iz Fakultete za arhitekturo Univerze v Ljubljani sodeluje z nami dr. Ljubo Lah, iz Pomorske biološke postaje pa dr. Lovrenc Lipej; Staša Mesec deluje na oddelku kot asistentka, sicer pa je zaposlena na Agenciji Republike Slovenije za regionalni razvoj, podobno kombinira asistentsko mesto na UP FHŠ z rednim delom na gimnaziji v Izoli Dejan Mužina. Žal smo morali v dveh primerih (gre za sodelavce s Filozofske fakultete UL, dr. Darka Ogrina in mag. Valentine Brečko) sodelovanje urediti na osnovi avtorskih pogodb, ker FF UL svojim delavcem ne daje dovoljenja za dopolnilno delo na UP. Na isti osnovi sodelujeta z našim oddelkom še dr. Matjaž Klemencič iz Pedagoške fakultete Univerze v Ljubljani in mag. Mitja Bricelj iz Ministrstva za okolje in prostor Republike Slovenije. V prejšnjem študijskem letu sta z našim oddelkom sodelovala tudi dr. Dušan Plut in dr. Marko Krevs s Filozofske fakultete UL ter dr. Branko Pavlin iz Urada Republike Slovenije za statistiko.

Na vsak način bi se rad na tem mestu zahvalil vsem kolegicam in kolegom, ki so ob oblikovanju in razvoju Oddelka za geografijo na UP FHŠ odločilno prispevali in še prispevajo k izvajanju dodiplomskega in podiplomskega študijskega programa geografije na tej fakulteti. Mnenja sem, da smo, ne glede na posameznikov vložek glede deleža skupnega zaposlitvenega obsega, uspeli oblikovati dovolj motivirano in uigrano ekipo, ki teži k nadaljnji rasti in okrepitvi geografskega znanja na Univerzi na Primorskem.

V pogledu študijskih uspehov velja zabeležiti najprej podatek, da se je v študijskem letu 2003/04 delež prehodnosti med letniki na študijskem programu geografije gibal med 78 % in 92 %. Povprečni uspeh je bil v tem letu 7,6 v prvem letniku, 7,5 v drugem letniku in 7,7 v tretjem letniku (na osnovi obveznih predmetov), medtem ko je bil srednji uspeh na osnovi izbirnih geografskih predmetov 8,3. Učitelje so študenti v študijskem letu 2003/04 dokaj dobro ocenili: skupna povprečna ocena je bila 4,29, kar se povsem ujema s srednjo oceno za UP FHŠ, pri čemer so visokošolski učitelji dosegli srednjo oceno 4,22, asistenta pa srednjo oceno 4,36. Skupaj je bilo na dodiplomskem študijskem programu Geografije kontaktnih prostorov v študijskem letu 2004/05 (v štirih letnikih) vpisanih 130 študentov na rednem študiju, na istoimenskem podiplomskem študijskem programu pa je bilo skupaj vpisanih 9 študentov.

V pogledu mednarodnega sodelovanja in raziskovalnega dela je bil Oddelek za geografijo UP FHŠ v letu 2004 organizator ali soorganizator kar treh odmevnih mednarodnih konferenc: Gore brez meja, ki se je od 3. do 5. maja 2004 odvijala v Trbižu, Beljaku in Kranjski Gori (soorganizatorji: UP, Univerza v Trstu in Univerza v Celovcu), *Globalized Europe*, ki jo je pod pokroviteljstvom IGU Komisije za politično geografijo priredil Oddelek za geografijo FHŠ UP v Kopru od 2. do 5. junija 2004, *Remapping the Southern Tier of Post-Socialist States* v soorganizaciji ameriške *National Science Foundation* in združenja ameriških geografov AAG (ta konferenca je potekala v Portorožu od 9. do 11. junija 2004). Obe zadnji konferenci je organiziral dr. Anton Gosar. Oddelek za geografijo UP FHŠ je bil nadalje odgovoren za organizacijo tematskega sklopa *Ecology and geography of maritime traffic in closed seas – the case of the Adriatic* na mednarodni konferenci v organizaciji Luke Koper ter soorganizaciji Univerze na Primorskem *Port Management and Logistics*, ki je potekala v Portorožu od 25. do 27. oktobra 2004.

V okviru drugih domačih znanstvenih sestankov z mednarodno udeležbo so bili člani oddelka z uvodnim predavanjem na temo *The Adriatic-Ionian region between diversity and integration perspectives* ter drugimi posegi aktivni na posvetu *Education and Inter-University Cooperation*, v okviru slovenskega predsedstva Jadransko-jonske pobude, ki je potekalo v Portorožu od 29. do 30. marca 2004; z vabljenim predavanjem na temo *Euroregions and cross-border cooperation in Europe* na mednarodni študentski sociološki konferenci *Regions and regionalism in the EU* v organizaciji društva Modri jezdec na FDV UL (Piran, 19. 11. 2004) ter z uvodnim referatom na temo Proučevanje manjšin danes – raziskovalni pristopi in problemi v luči politične geografije na znanstvenem posvetu Raziskovanje manjšinske problematike danes, ki jo je ob tridesetletnici organiziral Slovenski raziskovalni inštitut v Trstu (20. 11. 2004). Sodelavci oddelka so na domačih znanstvenih posvetih sodelovali še na Dnevh Turistice v Portorožu (18.–19. 3. 2004) ter na 19. zborovanju slovenskih geografov v Velenju (21.–23. 10. 2004). Sicer pa so člani oddelka z referati nastopali še na naslednjih mednarodnih posvetih: na kongresu AAG v Philadelphiji (ZDA, 15.–19. 3. 2004), na generalni skupščini EGU v Nici (Francija, 25.–30. 4. 2004), na mednarodni konferenci Eurogeo na Bledu (7.–9. 5. 2004), na mednarodni konferenci *Groundwater vulnerability assessment and mapping* v Sosnowiecu (Poljska, 15.–18. 6. 2004), na konferenci *National Conference on Karst Problems of Iran* v Lorestanu (Iran, 29. 7.–7. 8. 2004), na kongresu mednarodne geografske zveze IGU v Glasgowu (Škotska, 16.–20. 8. 2004) ter na predkonferenci Komisije za politično geografijo v Durhamu (Združeno kraljestvo, 11.–15. 8. 2004), na mednarodnem posvetu *Regionalmanagement und Wirtschaftsfoerderung v Göttingenu* (Nemčija, 7. 9. 2004), na mednarodnem kongresu *The Role of Borderlands in United Europe* v soorganizaciji Univerze v Lodzu in Šlezjskega inštituta v Opolah, (Wigry, Poljska, Vištis, Litva, 15.–17. 9. 2004), na 1. kongresu geografov Bosne in Hercegovine v organizaciji Oddelka za geografijo Univerze v Sarajevu (Bosna in Hercegovina, 22.–24. 9. 2004), na mednarodnem posvetu Primorska od kapitulacije Italije 1943 do Londonskega memoranduma leta 1954 v Kopru (4.–5. 10. 2004) ter na posvetu *Die Entwicklung des Tourismus in Slovenien nach dem Zerfall des Vielvoelkerstaates Jugoslawien* v Münstru (Nemčija, 25.–28. 11. 2004).

Člani oddelka so se udeležili strokovnega obiska na sedežu NATO in SHAPE v Bruslju oziroma Mon-su (Belgija) v okviru vabljenе skupine slovenskih akademikov (26.–27. 2. 2004), organizirali vabljenо predavanjе dr. Safeta Nurkovića iz Univerze v Sarajevu na temo *Regionalna struktura i političko teritorialna organizacija BiH* na Oddelku za geografijo FHŠ UP (22. 3. 2004), organizirali strokovni obisk mednarodne projektne skupine Socrates IP na temo *Developmental potentials of uppland areas in Western Slovenia* na Tržaškem Krasu (5. 4. 2004), organizirali in vodili strokovno ekskurzijo študentov FHŠ v Dublinu (Irska, 20.–22. 4. 2004), sodelovali na konferenci *The Europe of Knowledge 2020* (Liege, Belgija, 25.–28. 4. 2004), organizirali vabljenо predavanjе dr. Martina Glassnerja iz ZDA na temo *Politična geografija morij ter Sodobni vidiki politične geografije* na Oddelku za geografijo FHŠ UP (22.–25. 10. 2004), sodelovali na 8. mednarodnem seminarju *University networks, education and research in Central and South Eastern European countries* v Trstu (Italija, 12.–13. 11. 2004), organizirali obisk dr. Muriza Spahića in asistenta Ranka Mirića iz Oddelka za geografijo Univerze v Sarajevu v Sloveniji (Ljubljana in Koper, 15.–19. 11. 2004), soorganizirali in sodelovali na Strateški konferenci Univerze na Primorskem UP med tradicijo visokega šolstva in prenovo (Koper, 24. 11. 2004).

Izmenjave študentov in profesorjev potekajo v okviru programa Socrates-Erasmus z Univerzo v Heidelbergu, Univerzo v Gradcu, Univerzo v Bielsko-Biali (Poljska), Univerzo v Antwerpnu, Univerzo v Bruslju, Univerzo v Trstu, Univerzo v Sorboni, Univerzo v Groningenu, Univerzo v Oradei (Romunija) in Univerzo v Celovcu.

Dr. Milan Bufon in dr. Anton Gosar sta bila gostujoča profesorja na *University of Muncie* (Indiana, ZDA) v prvi polovici marca 2004 s predavanji na temo evropskih študijev in turizma. V zimskem semestru študijskega leta 2004/05 je bil dr. Milan Bufon tudi gostujoči profesor na Fakulteti za politične vede Univerze v Trstu (Italija), kjer je predaval predmet *Osnove politične geografije* v obsegu 30 ur.

Člani oddelka so bili v letu 2004 mentorji pri enem zaključenem doktoratu, 7 zaključenih magistrskih in večjemu številu diplomskih del na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, v manjši meri pa tudi na Fakulteti za politične vede Univerze v Trstu. Na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani je bil dr. Anton Gosar tudi predavatelj na podiplomskem programu Ameriške študije ter na usmeritvenem dodiplomskem modulu *Geografija turizma*.

Člani oddelka so bili leta 2004 strokovno dejavni v različnih komisijah, delovnih telesih, uredniških odborih in podobno.

V študijskem letu 2004/05 je oddelek začel izvajati modul *Jean Monnet* na temo evropskih integracij, ki ga financira Evropska zveza. V okviru tega modula je predvidenih več aktivnosti, zlasti na področju gostovanj zunanjih predavateljev in diskutantov, začeli pa smo tudi nabavljati dodatno strokovno literaturo. Posebno dokumentacijsko-informativno bazo pripravlja oddelek tudi na področju študijev Jugovzhodne Evrope s posebnim poudarkom na območju nekdanje Jugoslavije.

Na Univerzi na Primorskem so se leta 2004 na geografskem področju izvajale naslednje raziskovalne naloge:

- raziskovalni program *Območja kulturnega stika* v integracijskih procesih (vodja: dr. Milan Bufon),
- temeljni projekt *Jugovzhodna Evropa in Republika Slovenija* v luči aktualnih evropskih teritorialnih procesov (vodja: dr. Milan Bufon),
- ciljni raziskovalni projekt *Socialno integracijska vloga šole* v območjih kulturnega stika in družbenega povezovanja na primeru slovensko-italijanske meje (vodja: dr. Milan Bufon),
- mednarodni bilateralni projekt z ZDA *Geopolitični vidiki širitve EU in zveze NATO* na območje nekdanje Vzhodne Evrope (vodja: dr. Milan Bufon),
- mednarodni bilateralni projekt z Bosno in Hercegovino *Perspektive ekonomskih migracij med BiH in Slovenijo* v luči evropskih integracijskih procesov (vodja: dr. Milan Bufon),
- mednarodni bilateralni projekt z Rusijo *Geopolitični vidik širitve EU in NATO* na območju nekdanje Vzhodne Evrope (vodja: dr. Anton Gosar),
- mednarodni bilateralni projekt z ZDA *Turistično gospodarstvo tranzicijskih držav Srednje Evrope v času EU širitve* (vodja: dr. Anton Gosar),

Dr. Anton Gosar je leta 2004 sodeloval še pri mednarodnem raziskovalnem projektu *An analysis of undeclared work*, v okviru katerega je preučeval problematiko sive ekonomije v Sloveniji. Poročilo o raziskovalnem delu so objavili v Malmoeju in Bruslju.

Dr. Milan Bufon je za svoje raziskovalno delo 25. 5. 2004 prejel nagrado UP Znanstveno-raziskovalnega središča Glasnik znanosti, v okviru istega središča pa je leta 2004 začel delati tudi Miha Staut, prvi mladi raziskovalec na področju geografije.

Milan Bufon

Novi doktorji znanosti in magistri znanosti s področja geografije na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani

Igor Jurinčič:

Zmogljivost Koprskega primorja za turizem

Carrying capacity assessment of the Koprsko primorje for tourism

Doktorska disertacija: Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, 2005, 232 strani

Mentor: dr. Anton Gosar

Zagovor: 10. 6. 2005

Avtorjev naslov: Zgornje Škofije 105a, 6281 Škofije, Slovenija

E-pošta: igor.jurincic@guest.arnes.si

Izvleček: Metoda analize nosilne zmogljivosti se je izkazala kot ustrezen pripomoček za preprečevanje prenasičenosti turistične destinacije in za uresničevanje strategije trajnostnega razvoja turizma v Koprskem primorju. Ugotovili smo tudi, da trajnostni razvoj turizma uveljavlja različno intenzivnost turističnega razvoja znotraj regije. Cilj trajnostnega razvoja turizma je dolgoročno optimalno izkoristiti razpoložljive turistične resurse, vendar brez negativnih vplivov na naravno, socialno in ekonomsko okolje.

V primeru Koprskega primorja gre namreč za turistično obmorsko destinacijo sredozemskega tipa, ki v glavnih turističnih centrih na višku poletne sezone že kaže znake prenasičenosti in s tem negativno vpliva na okolje ter na kakovost turističnih proizvodov. Obdelali smo štiri možne scenarije turističnega razvoja: nadaljevanje dosedanjega razvoja, ekološki, intenzivni in trajnostni razvoj turizma. Z analizo predvidenih pozitivnih in negativnih vplivov posameznega scenarija se je kot najprimernejši izkazal scenarij trajnostnega razvoja turizma.

Z analizo 17 ključnih posameznih indikatorjev nosilne zmogljivosti regije za scenarij trajnostnega razvoja turizma smo ugotovili, da je pri 5 (29 %) presežen prag nosilne zmogljivosti, pri 8 (47 %) nosilna zmogljivost ni trajnostna in pri 4 (24 %) nosilna zmogljivost ni presežena.

Glavni omejitveni dejavniki, ki jih je potrebno upoštevati pri trajnostnem razvoju turizma, so odvajanje in čiščenje odpadnih voda, pomanjkanje parkirnih mest, cestni in železniški promet, kakovost morske vode, količina pitne vode, zbiranje in ravnanje z odpadki ter nenazadnje nezadovoljstvo prebivalcev in turistov. Brez vlaganj v splošno infrastrukturo, ni smiselno povečanje nastanitvenih kapacitet. Predagali smo tudi ukrepe za povečanje nosilne zmogljivosti.

Zelo pomemben je tudi učinek, ki ga ima sam proces izdelave analize nosilne zmogljivosti na lokalno prebivalstvo, turistično gospodarstvo in lokalno upravo. Z njihovim aktivnim vključevanjem ima ta proces istočasno tudi funkcijo izobraževanja in ozaveščanja o pomembnosti trajnostnega razvoja.

Ključne besede: nosilna zmogljivost, trajnostni turizem, indikatorji, turistična destinacija, turistični resursi, razvojni scenariji, regionalno planiranje, vrednotenje, geografski informacijski sistemi.

Damir Josipovič:

Demogeografski učinki imigracije v Sloveniji po 2. svetovni vojni (v perspektivi dejavnikov migracij in sprememb rodnotnega obnašanja)
Demo-geographical impacts of immigration in Slovenia after the World War II (in the perspective of migration factors and changes in fertility behaviour)

Doktorska disertacija: Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, 2005, 268 strani

Mentor: dr. Marko Krevs

Zagovor: 11. 7. 2005

Avtorjev naslov: Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU, Gosposka ulica 13, 1000 Ljubljana, Slovenija

E-pošta: damir.josipovic@zrc-sazu.si

Izvleček: Raziskava obravnava demogeografske učinke imigracije v Sloveniji v obdobju po 2. svetovni vojni zlasti z vidika dejavnikov migracij in sprememb v rodnotnem obnašanju. Namen raziskave je zapolniti vrzeli na področju poznavanja sprememb rodnotnega obnašanja prebivalstva Slovenije v odvisnosti od priseljevanja in vzrokov, ki so migracije v Slovenijo sprožili. S tem želimo prispevati k oblikovanju demografske in drugih politik ter nenazadnje k preseganju stereotipov in preprečevanju družbenih konfliktov.

Osredotočili smo se na priselitve iz območja nekdanje SFRJ, ki so bile najštevilčnejše in še danes predstavljajo prevladujoči del priselitev v Slovenijo. Izpostavili smo geografske in tudi druge vidike migracij v Slovenijo, ki so pomembni za bolj celostno razumevanje pojava migracij. Zanimali so nas dejavniki, ki so sprožili, spodbujali in oblikovali migracijske tokove.

Na zastavljeno vprašanje smo skušali odgovoriti med drugim tudi z aplikacijo demogeografske analize in z izvedbo terenske ankete. Na ta način smo želeli spoznati več o prostorski organiziranosti različnih priseljenjskih skupin in njihovem vplivu na preobrazbo pokrajine.

Časovni okvir proučevanja predstavlja obdobje po 2. svetovni vojni. Teoretski okvir pa je predstavljalo obdobje konca demografskega prehoda in začetka druge demografske tranzicije v Sloveniji. Zato je analitski poudarek na novešem razvoju rodnotnosti in migracij v Sloveniji.

Delo je razdeljeno v osem vsebinskih sklopov. V teoretskem delu smo izpostavili temeljna teoretska izhodišča dela. Poudarek je bil na novejši teoriji s področja rodnotnosti in migracij. Izpostavljen je bil geografski vidik proučevanja dejavnikov rodnotnosti in migracij ter nekatere interdisciplinarne povezave pri proučevanju rodnotnega in migracijskega obnašanja.

V metodološkem delu so predstavljene glavne metode dela in izbrani demografski kazalniki. Predstavljeni so tudi nekateri novi demografski kazalniki, ki smo jih izdelali zaradi omejitev pri pridobivanju podrobnejših statističnih podatkov. Izpostavljeno je tudi terensko delo, ki smo ga izvedli v obliki anketiranja. Ciljno populacijo so predstavljali v Slovenijo priseljeni prebivalci s krajem rojstva na območju nekdanje SFRJ.

Analitsko-empirični del je sestavljen iz analize uradnih statističnih podatkov in analize anketnih podatkov. Anketiranje na terenu je bilo usmerjeno v pridobivanje dodatnih podatkov, ki jih uradna statistika ne beleži.

V zaključku so povzeta glavna spoznanja. Pri oblikovanju rodnotnega in migracijskega obnašanja ima poleg ostalih dejavnikov pomembno vlogo tudi geografski prostor, ki se pod vplivom sprememb v rodnotnem in migracijskem obnašanju tudi sam intenzivno spreminja. Priseljevanje iz drugih republik nekdanje SFRJ v Slovenijo ni bilo zgolj ekonomsko pogojeno, pač pa so pri tem sodelovali številni dejavniki, med katerimi pomembno vlogo zavzemajo politično-geografski.

Ključne besede: demogeografija, geografija prebivalstva, demografija, rodnotnost, rodnotno obnašanje, dejavniki rodnotnosti, migracije, dejavniki migracij, priseljevanje, Slovenija.

Borut Peršolja:**Metodologija naravnogeografske regionalizacije alpskega sveta v Sloveniji**
Methodology of natural-geographic regionalization of the Alpine macro-region in Slovenia*Magistrsko delo:* Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, 2004, 74 strani*Mentor:* dr. Darko Ogrin*Zagovor:* 23. 12. 2004*Avtorjev naslov:* Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU, Gosposka ulica 13, 1000 Ljubljana, Slovenija*E-pošta:* borut.persolja@zrc-sazu.si

Izvleček: Magistrsko delo je pregledna znanstvena študija dosedanjih tipoloških, krajevnih in pokrajinskih raziskovanj alpskega sveta v Sloveniji. Z uporabo primerjalne metode in študijem pisnih in zemljevidnih virov, s posebnim poudarkom na analizi metodoloških pristopov, smo prišli do poskusa vrednotenja dosedanjih raziskovalnih dosežkov. Raziskava prinaša razmislek o osnovnih izhodiščih regionalnih študij, saj so številni avtorji z obstoječimi izsledki nezadovoljni, češ, da jim manjka jasnost cilja in korektna znanstvena metodologija. Z navedbo dosedanjih rezultatov opredeljujemo povezanost posameznih pokrajinskih sestavin in celovitost obravnave pokrajine v prostoru in tudi v času. Obsežen del raziskave namenjamo obravnavi postopkov analize, sinteze in členitve (alpske) pokrajine in pomenu meje in njenem pojmovanju v kontekstu regionalne geografije. Magistrsko delo bi lahko opisali kot priručnik in vodnik skozi dileme in pasti regionalno geografskih raziskav, s posebnim poudarkom na uporabi v alpski pokrajini.

Gljučne besede: regionalizacija, metodologija, alpski svet, pokrajina, regionalna geografija, Slovenija

Vanja Šendlinger:**Pokrajinskoekološka presoja Krajiškega parka Goričko in predvidenega Regijskega parka Mura*****Landscape ecological assessment of the Landscape park Goričko and the proposed Regional park Mura****Magistrsko delo:* Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, 2005, 204 strani*Mentor:* dr. Metka Špes*Zagovor:* 20. 6. 2005*Avtorjev naslov:* Finžgarjeva ulica 12, 9252 Radenci, Slovenija*E-pošta:* slucka@email.si

Izvleček: Glavni namen magistrskega dela je podrobneje osvetliti področje zavarovanih območij s poudarkom na problematiki prekrivanja različnih interesov (predvsem varovanja naravnih in kulturnih vrednot ter interesov lokalnega prebivalstva po gospodarskem razvoju), ki zahtevajo rabo istega prostora. Podan je pregled zavarovanih območij na globalni ravni (v Evropski uniji ter znotraj nje izbrani Nizozemski in Sloveniji) ter na regionalni ravni. Na regionalni ravni smo pod drobnogled vzeli dve študijski območji v Prekmurju, in sicer Krajiški park Goričko in predvideni Regijski park Mura. Njuno preučevanje temelji na dveh različnih metodoloških pristopih, ki izhajata iz specifičnih pokrajinskoekoloških razmer obeh študijskih območij. Za obe območji smo izdelali celovito pokrajinskoekološko presojo, ki vključuje analizo obstoječega stanja, presojo ustreznosti kriterijem zavarovanja ter predlog sonaravnega razvoja, ki upošteva tako okoljsko kot tudi gospodarsko in socialno komponento. Za predvideni Regijski park Mura smo na podlagi predhodne pokrajinskoekološke členitve predlagali oblikovanje dveh varstvenih območij, in sicer območja s strožjim varstvenim režimom in območja z milejšim var-

stvenim režimom. V primeru Krajinskega parka Goričko pa menimo, da je v nasprotju s coniranjem primernejša metoda varovanje poglavitnih vrednot njihovo ustrezno vključevanje v mrežno-mozaični model urejanja prostora. V zaključku smo na podlagi pokrajinskoekološke presoje tudi potrdili oziroma delno potrdili vse tri predhodno zastavljene hipoteze.

Ključne besede: pokrajinska ekologija, zavarovana območja, renaturalizacija, Krajinski park Goričko, Regijski park Mura

Jernej Klemen:

Posebni poleti v množičnem turizmu s poudarkom na slovenskem emitivnem turizmu

The role of charter flights in mass tourism with a special attention on the Slovenian outgoing tourism

Magistrsko delo: Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, 2005, 203 strani

Mentor: dr. Anton Gosar

Zagovor: 23. 6. 2005

Avtorjev naslov: Bogonarjeva pot 72, 1000 Ljubljana

E-pošta: jernej.klemen@siol.net, jernej.klemen1@guest.arnes.si

Izvleček: Turizem je ena izmed najbolj prodornih gospodarskih panog na prelomu 2. in 3. tisočletja. Priznavajo mu različne ekonomske funkcije, predvsem v smislu razvoja manj razvitih regij, na drugi strani pa predvsem v ekološkem in socialno kulturnem smislu povzroča negativne učinke. Hkrati je turizem eden izmed najbolj izrazitih dejavnikov preobrazbe prostora. Množični letalski čarterski turizem pri tem ni izjema, s to razliko, da so njegove prostorske in socialno ekonomske značilnosti povezane z drugo dinamično gospodarsko panogo: letalskim prometom.

V magistrski nalogi sem skušal prikazati splošen okvir razvoja turizma v Sredozemlju ter časovno in prostorsko pojasniti pojav množičnega turizma s čarterskimi poleti ter glavne dejavnike njegovega razvoja. Opozoril sem na razliko med prometnim omrežjem čarterskih in rednih poletov. Prikazal sem pojav in razvoj tovrstnega turizma iz Slovenije kot emitivne države, s pomočjo anketne raziskave pa tudi glavne značilnosti teh turističnih tokov in turistov. S študijo primera hrvaškega turističnega središča Cavtata sem poskušal opredeliti in s kartiranjem prikazati v prvi vrsti prostorske učinke množičnega turizma s čarterskimi poleti.

Čeprav so v naslovu »čarterski« poleti zaradi pravilne uporabe slovenskega jezika opredeljeni kot »posebni« poleti, v nalogi uporabljam prvi termin zaradi splošne razširjenosti, tako med strokovnjaki kot uporabniki.

Ključne besede: emitivni turizem, čarterski poleti, prostorski učinki turizma, ekonomski učinki turizma, socialni in kulturni učinki turizma, anketna raziskava, slovenski emitivni turizem

Milena Petauer:

Preučevanje prsti kot pokrajnotvornega dejavnika v Celjski kotlini
Examining soil as a landscape forming factor in the Celje basin

Magistrsko delo: Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, 2005, 183 strani

Mentor: dr. Franc Lovrenčak

Zagovor: 8. 7. 2005

Avtorjev naslov: Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta, Oddelek za geografijo, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenija

E-pošta: milena.petauer@uni-mb.si

Izvleček: Magistrsko delo obravnava prst kot pokrajnotvorni dejavnik, ki je v sami pokrajini manj opazna, vendar nič manj pomembna kot ostali dejavniki. Na primeru Celjske kotline smo z analizo pedološke karte in terenskim preučevanjem prsti ugotovili, da so se pod vplivom pedogenetskih dejavnikov in procesov razvile avtomorfne in hidromorfne prsti. Z laboratorijskim preučevanjem lastnosti prsti smo natančneje predstavili 15 tipov prsti, ki se pojavljajo v Celjski kotlini.

Namen magistrskega dela pa ni bilo zgolj preučevati lastnosti prsti v Celjski kotlini, ampak pregledati in analizirati obstoječo vertikalno pedogeografskega izobraževanja na področju šolske geografije, kajti pedogeografske vsebine spadajo med zahtevnejše učne vsebine. Analizirali smo učne načrte glede pedogeografskih vsebin v devetletni osnovni šoli in za splošni gimnazijski program. Ugotovitve smo dopolnili še z analizo učbenikov in delovnih zvezkov, ki se uporabljajo pri poučevanju geografije.

Z analizo ankete s stališča učiteljev geografije z vidika pedogeografskih vsebin smo ugotovili, da večina anketiranih učiteljev uporablja tradicionalni, frontalni pouk z razlago in razgovorom. Premalo pa so vključene aktivne oblike in metode dela. Na osnovi ugotovitev smo predlagali dopolnitev učnega načrta za področje prsti, tako da bi poskušali doseči boljše vertikalno, kakor tudi horizontalno povezanost imenovanih vsebin.

Ključne besede: prst, pedogenetski dejavnik, pedogeografske vsebine, učni načrt, vzgojno-izobraževalni cilj, Celjska kotlina.

Igor Mally:

Med geopolitično re-orientacijo in mednarodno integracijo – izbrani vidiki širjenja Evropske unije v Srednji Evropi

Between geopolitical re-orientation and international integration – selected issues of the enlargement of the European Union in Central Europe

Magistrsko delo: Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, 2005, 156 strani

Mentor: dr. Milan Bufon

Zagovor: 19. 10. 2005

Avtorjev naslov: Služba Vlade Republike Slovenije za evropske zadeve, Šubičeva ulica 11, 1000 Ljubljana, Slovenija; *E-pošta:* igor.mally@gov.si

Izvleček: Konec osemdesetih let 20. stoletja je koncept Srednje Evrope zopet prišel v ospredje mednarodnopolitičnih razprav. Padec blokovske delitve je namreč vodil v geopolitično re-orientacijo držav Vzhodne Srednje Evrope z vzhoda na zahod. Po obdobju intenzivne gospodarske, politične in družbene tranzicije držav tega območja je bila re-orientacija dejansko zaključena z integracijo oziroma vstopom Poljske, Češke, Slovaške, Madžarske in Slovenije v Evropsko unijo in zvezo NATO.

Namen magistrskega dela je po enoletnem članstvu novih srednjeevropskih držav članic v Evropski uniji narediti prerez stanja in ugotoviti, v kolikšni meri se je Vzhodna Srednja Evropa, kot prostor nenehne »zgodovinskega prepaha«, v času od padca Berlinskega zidu končno uspela notranje integrirati. V ta namen je bila izdelana kratka analiza geopolitičnih, gospodarskih, socialnih in upravno-teritorialnih sprememb v obravnavanem območju, tako na nacionalni kot na subnacionalni ravni.

Na osnovi teze, da je integracija obravnavanega prostora najbolj vidna prav v obmejnih območjih omenjenih držav, ki so bila desetletja obremenjena z nepropustnimi državnimi mejami mlajšega nastanka, je empirični del magistrske naloge osredotočen zlasti v krepitev čezmejnega sodelovanja v Vzhodni Srednji Evropi. V slednji je namreč v devetdesetih letih prejšnjega stoletja opazna občutna porast institucionaliziranih oblik čezmejnega sodelovanja, tako imenovanih evroregij. Avtor je v ta namen izdelal pregled obstoječih evroregij tega dela Evrope, njihovo tipizacijo ter kratko analizo intenzivnosti njihovega sodelovanja s politično-geografskega, ekonomskega, socialnega in upravno-teritorialnega vidika.

Ključne besede: Srednja Evropa, Vzhodna Srednja Evropa, politična geografija, čezmejno sodelovanje, evroregije, regionalizem

Janja Turk

NAVODILA**NAVODILA AVTORJEM ZA PRIPRAVO ČLANKOV
V GEOGRAFSKEM VESTNIKU****1 Uvod**

Ministrstvo za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo Republike Slovenije, ki prek svoje Agencije denarno podpira izdajanje znanstvene revije Geografski vestnik, je sprejelo posebna navodila o oblikovanju periodične publikacije kot celote in članka kot njenega sestavnega dela. Navodila temeljijo na slovenskih standardih SIST ISO, povzetih po mednarodnih standardih ISO: SIST ISO 4 (Pravila za krajsanje besed v naslovih in naslovov publikacij), SIST ISO 8 (Oblikovanje periodičnih publikacij), SIST ISO 215 (Oblikovanje člankov v periodičnih in drugih serijskih publikacijah), SIST ISO 214 (Izvillečki za publikacije in dokumentacijo), SIST ISO 18 (Kazala periodike), SIST ISO 690 (Bibliografske navedbe – vsebina, oblika in zgradba), SIST ISO 690-2 (Bibliografske navedbe, 2. del: Elektronski dokumenti ali njihovi deli), SIST ISO 999 (Kazalo k publikaciji), SIST ISO 2145 (Oštevilčenje oddelkov in pododdelkov v pisnih dokumentih) in SIST ISO 5122 (Strani z izvillečki v periodičnih publikacijah). Ministrstvo je hkrati postavilo tudi zahtevo, da morajo periodične publikacije izhajati vsaj dvakrat letno.

Na temelju zahtev Ministrstva, Poslovnika komisije za tisk Zveze geografskih društev Slovenije in odločitev uredniškega odbora Geografskega vestnika so nastala spodnja navodila o pripravi člankov za Geografski vestnik.

2 Usmeritev revije

Geografski vestnik je znanstvena revija Zveze geografskih društev Slovenije. Izhaja od leta 1925. Name njen je predstaviti znanstvenih in strokovnih dosežkov z vseh področij geografije in sorodnih strok. Od leta 2000 izhaja dvakrat letno v tiskani in elektronski obliki na medmrežju (<http://www.zrc-sazu.si/zgds/gv.htm>).

V prvem, osrednjem delu revije se objavljajo članki, razporejeni v tri sklope oziroma rubrike. To so Razprave, kjer so objavljeni daljši, praviloma izvorni znanstveni članki, Razgledi, kamor so uvrščeni krajši, praviloma pregledni znanstveni članki in strokovni članki, ter Metode, kjer so objavljeni članki, izraziteje usmerjeni v predstavitev znanstvenih metod in tehnik.

V drugem delu revije se objavljajo informativni prispevki, razdeljeni v štiri rubrike: Književnost, Kronika, Zborovanja in Poročila. V Književnosti so najprej predstavljene slovenske knjige, nato slovenske revije, potem pa še tuje knjige in revije. V rubrikah Kronika in Zborovanja so prispevki razporejeni časovno. V rubriki Poročila je najprej predstavljeno delo geografskih ustanov po abecednem redu njihovih imen, nato pa sledijo še druga poročila.

Na koncu revije so objavljena navodila za pripravo člankov in drugih prispevkov v Geografskem vestniku.

3 Sestavine članka

Članki morajo imeti naslednje sestavine:

- glavni naslov članka,
- avtorjev predlog rubrike (avtor naj navede, v kateri rubriki (Razprave, Razgledi, Metode) želi objaviti svoj članek),

- ime in priimek avtorja,
- avtorjeva izobrazba in naziv (na primer: dr., mag., profesor geografije in zgodovine, izredni profesor),
- avtorjev poštni naslov (na primer: Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Aškerčeva cesta 2, SI – 1000 Ljubljana, Slovenija),
- avtorjev elektronski naslov,
- avtorjev telefon,
- avtorjev faks,
- izvleček (skupaj s presledki do 800 znakov),
- ključne besede (do 8 besed),
- abstract (angleški prevod naslova članka in slovenskega izvlečka),
- keywords (angleški prevod ključnih besed),
- članek (skupaj s presledki do 30.000 znakov za Razprave oziroma do 20.000 znakov za Razglede in Metode),
- summary (angleški prevod povzetka članka, skupaj s presledki do 8000 znakov, ime prevajalca).

Članek naj ima naslove poglavij in naslove podpoglavij označene z arabskimi številkami v obliki desetiške klasifikacije (na primer 1 Uvod, 1.1 Metodologija, 1.2 Terminologija). Razdelitev članka na poglavja je obvezna, podpoglavja pa naj avtor uporabi le izjemoma. Zaželeno je, da ima članek poglavja Uvod, Metodologija in Sklep.

4 Citiranje v članku

Avtorji naj pri citiranju med besedilom navedejo priimek avtorja in letnico, več citatov ločijo s podpičjem in razvrstijo po letnicah, navedbo strani pa od priimka avtorja in letnice ločijo z vejico, na primer: (Melik 1955, 11) ali (Melik in Ilešič 1963, 12; Kokole 1974, 7 in 8).

Enote v poglavju Viri in literatura naj bodo navedene po abecednem redu priimkov avtorjev, enote istega avtorja pa razvrščene po letnicah. Če je v seznamu več enot istega avtorja iz istega leta, se letnicam dodajo črke (na primer 1999a in 1999b). Vsaka enota je sestavljena iz treh stavkov. V prvem stavku sta pred dvopičjem navedena avtor in letnica izida (če je avtorjev več, so ločeni z vejico, z vejico sta ločena tudi priimek avtorja in začetnica njegovega imena, med začetnico avtorja in letnico ni vejice), za njim pa naslov in morebitni podnaslov, ki sta ločena z vejico. Če je enota članek, se v drugem stavku navede publikacija, v kateri je članek natisnjen, če pa je enota samostojna knjiga, drugega stavka ni. Izdajatelja, založnika in strani se ne navaja. Če enota ni tiskana, se v drugem stavku navede vrsta enote (na primer elaborat, diplomsko, magistrsko ali doktorsko delo), za vejico pa še ustanova, ki hrani to enoto. V tretjem stavku se za tiskane enote navede kraj izdaje, za netiskane pa kraj hranjenja. Nekaj primerov (ločila so uporabljena v skladu s slovenskim pravopisom):

Melik, A. 1955a: Kraška polja Slovenije v pleistocenu. Dela Inštituta za geografijo 3. Ljubljana.

Melik, A. 1955b: Nekaj glacioloških opažanj iz Zgornje Doline. Geografski zbornik 5. Ljubljana.

Mihevč, B. 1998: Slovenija na starejših zemljevidih. Geografski atlas Slovenije. Ljubljana.

Natek, K., Natek, M. 1998: Slovenija, Geografska, zgodovinska, pravna, politična, ekonomska in kulturna podoba Slovenije. Ljubljana.

Richter, D. 1998: Metamorfne kamnine v okolici Velikega Tinja. Diplomsko naloga, Pedagoška fakulteta Univerze v Mariboru. Maribor.

Šifrer, M. 1997: Površje v Sloveniji. Elaborat, Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU. Ljubljana.

Avtorji vse pogosteje citirajo vire z medmrežja. Če sta znana avtor in naslov citirane enote, potem se jo navede takole (datum v oklepaju pomeni čas ogleda medmrežne strani):

Perko, D. 2000: Sporna in standardizirana imena držav v slovenskem jeziku.

Medmrežje: <http://www.zrc-sazu.si/dp> (8. 8. 2000).

Če pa avtor ni poznan, se navede le:

Medmrežje: <http://www.zrc-sazu.si/dp> (8. 8. 2000).

Če se navaja več enot z medmrežja, se doda še številko:

Medmrežje 1: <http://www.zrc-sazu.si/dp> (8. 8. 2000).

Medmrežje 2: <http://www.zrc-sazu.si/zgds/teletekst.htm> (9. 9. 2000).

Med besedilom se v prvem primeru navede avtorja, na primer (Perko 2000), v drugem primeru pa le medmrežje, na primer (medmrežje 2).

5 Preglednice in slike v članku

Vse preglednice v članku so oštevilčene in imajo svoje naslove. Med številko in naslovom je dvopičje. Naslov konča pika. Primer:

Preglednica 1: Število prebivalcev Ljubljane po posameznih popisih.

Vse slike (fotografije, zemljevidi, grafi in podobno) v članku so oštevilčene enotno in imajo svoje naslove. Med številko in naslovom je dvopičje. Naslov konča pika. Primer:

Slika 1: Rast števila prebivalcev Ljubljane po posameznih popisih.

Slika 2: Izsek topografske karte v merilu 1 : 25.000, list Kranj.

Slike so lahko široke točno 134 mm ali 64 mm, visoke pa največ 200 mm. Za grafične priloge, za katere avtorji nimajo avtorskih pravic, morajo avtorji od lastnika avtorskih pravic pridobiti dovoljenje za objavo.

Avtorji naj ob podnapisu dopišejo tudi avtorja slike.

6 Ostali prispevki v reviji

Prispevki za rubrike Književnost, Kronika, Zborovanja in Poročila naj skupaj s presledki obsegajo do največ 8000 znakov. Prispevki so lahko opremljeni s slikami, ki imajo po potrebi lahko podnapise.

Pri predstavitvi publikacij morajo biti za naslovom prispevka navedeni naslednji podatki: kraj in leto izida, ime izdajatelja in založnika, število strani, po možnosti število zemljevidov, fotografij, slik, preglednic in podobnega ter obvezno še ISBN oziroma ISSN.

Pri dogodkih morajo biti za naslovom prispevka navedeni naslednji podatki: kraj, država in datum. Članki ob sedemdesetletnici ali smrti pomembnejših geografov naj ne presegajo 3000 znakov.

Pri poročilih o delu naj naslovu prispevka sledi naslov ustanove in po možnosti naslov njene predstavitve na medmrežju.

7 Še nekatera pravila in priporočila

Naslovi člankov in ostalih prispevkov naj bodo čim krajši.

Avtorji naj se izogonejo pisanju opomb pod črto na koncu strani.

Pri številih, večjih od 9999, se za ločevanje milijonic in tisočic uporabljajo pike (na primer 12.535 ali 1.312.500).

Pri pisanju merila zemljevida se dvopičje piše nestično, torej s presledkom pred in za dvopičjem (na primer 1 : 100.000).

Med številkami in enotami je presledek (na primer 125 m, 33,4 %), med številom in oznako za potenčo ali indeks števila pa presledka ni (na primer 12³, km², a₅, 15° C).

Znaki pri računskih operacijah se pišejo nestično, razen oklepajev (na primer $p = a + c \cdot b - (a + c : b)$).

Avtorji naj bodo zmerni pri uporabi tujk in naj jih tam, kjer je mogoče, zamenjajo s slovenskimi izrazi (na primer: klima/podnebje, masa/gmota, karta/zemljevid, varianta/različica, vegetacija/rastje,

maksimum/višek, kvaliteta/kakovost, nivo/raven, lokalni/krajevni, kontinentalni/celinski, centralni/srednji, orientirani/usmerjeni, mediteranski/sredozemski); znanstvena raven člankov namreč ni v nikakršni povezavi z deležem tujk.

8 Sprejemanje prispevkov

Avtorji morajo prispevke oddati natisnjene v enem izvodu na papirju in v digitalni obliki, zapisane s programom Word. Digitalni zapis besedila naj bo povsem enostaven, brez zapletenega oblikovanja, poravnave desnega roba, deljenja besed, podčrtavanja in podobnega. Avtorji naj označijo le mastni (krepki) in ležeči tisk. Besedilo naj bo v celoti izpisano z malimi črkami (razen velikih začetnic, seveda), brez nepotrebnih krajšav, okrajšav in kratic. Zemljevidi naj bodo izdelani v digitalni vektorski obliki s programom Corel Draw, grafi pa s programom Excel ali programom Corel Draw. Fotografije in druge grafične priloge morajo avtorji oddati v obliki, primerni za skeniranje, ali pa v digitalni rasterski obliki z ločljivostjo vsaj 120 pik na cm oziroma 300 pik na palec, najbolje v formatu TIFF ali JPG. Če avtorji ne morejo oddati prispevkov in grafičnih prilog, pripravljenih v omenjenih programih, naj se predhodno posvetujejo z urednikom.

Avtorji člankov morajo priložiti preslikano (prepisano), izpolnjeno in podpisano Prijavnico, v okviru katere je tudi izjavo, s katero avtorji potrjujejo, da se strinjajo s pravili objave v Geografskem vestniku. Prijavnica nadomešča spremni dopis in avtorsko pogodbo. Prijavnica je na voljo tudi na medmrežni strani Geografskega vestnika (<http://www.zrc-sazu.si/zgds/gv.htm>).

Datum prejetja članka je objavljen za angleškim prevodom izvlečka in ključnih besed.

Avtorji morajo za grafične priloge, za katere nimajo avtorskih pravic, priložiti fotokopijo dovoljenja za objavo, ki so ga pridobili od lastnika avtorskih pravic.

Avtorji naj prispevke pošiljajo na naslov urednika:

Drago Perko

Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU

Gosposka ulica 13

1000 Ljubljana

e-pošta: drago@zrc-sazu.si

telefon: (01) 470 63 60

faks: (01) 425 77 93

9 Recenziranje člankov

Članki za rubrike Razprave, Razgledi in Metode se recenzirajo. Recenzentski postopek je praviloma anonimen. Recenzijo opravijo člani uredniškega odbora ali ustrezni strokovnjaki zunaj uredniškega odbora. Recenzenta prejmeta članek brez navedbe avtorja članka, avtor članka pa prejme recenziji brez navedbe recenzentov. Če recenziji ne zahtevata popravka ali dopolnitve članka, se avtorju članka recenzij ne pošlje. Uredniški odbor lahko na predlog urednika ali recenzenta zavrne objavo prispevka.

10 Avtorske pravice

Za avtorsko delo, poslano za objavo v Geografskem vestniku, vse moralne avtorske pravice pripadajo avtorju, materialne avtorske pravice reproduciranja in distribuiranja v Republiki Sloveniji in v drugih državah pa avtor brezplačno, enkrat za vselej, za vse primere, za neomejene naklade in za vse medije neizključno prenese na izdajateljico.

PRIJAVNICA

Avtor

ime: _____

priimek: _____

naslov: _____

prijavljam prispevek z naslovom: _____

za objavo v reviji Geografski vestnik in potrjujem, da se strinjam s pravili objavljanja v reviji Geografski vestnik, ki so navedena v Navodilih avtorjem za pripravo člankov v zadnjem natisnjenem Geografskem vestniku.

Datum: _____

Podpis:

Avtor sam poskrbi za profesionalni prevod izvlečka, ključnih besed in povzetka svojega članka ter obvezno navede ime in priimek prevajalca.

Če avtor odda lektorirano besedilo, naj navede tudi ime in priimek lektorja. Če je besedilo jezikovno slabo, ga uredništvo lahko vrne avtorju, ki poskrbi za profesionalno lektoriranje svojega besedila.

Če obseg avtorskega dela ni v skladu z navodili za objavo, avtor dovoljuje izdajateljici, da avtorsko delo po svoji presoji ustrezno prilagodi.

Izdajateljica poskrbi, da se vsi prispevki s pozitivno recenzijo, če so zagotovljena sredstva za tisk, objavijo v Geografskem vestniku, praviloma v skladu z vrstnim redom prispetja prispevkov in v skladu z enakomerno razporeditvijo prispevkov po rubrikah. Naročeni prispevki so lahko objavijo ne glede na datum prispetja.

Avtorju pripada 1 brezplačen izvod publikacije.

11 Naročanje

Geografski vestnik lahko naročite pri upravniku revije. Pisno naročilo mora vsebovati izjavo o naročanju revije do pisnega preklica ter podatke o imenu in naslovu naročnika, za pravne osebe pa tudi podatek o identifikacijski številki za DDV. Naročanje je možno tudi prek medmrežja (<http://www.zrc-sazu.si/zgds/gv.htm#Naročilnica>).

Naslov upravnika:

Matija Zorn

Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU

Gosposka ulica 13

1000 Ljubljana

e-pošta: matija.zorn@zrc-sazu.si

telefon: (01) 470 63 48

faks: (01) 425 77 93

12 Summary: Short instructions to authors for the preparation of articles for Geografski vestnik (Geographical Bulletin)

(translated by Mateo Zore and Wayne J. D. Tuttle)

Geografski vestnik is the scientific journal of the *Zveza geografskih društev Slovenije* (Association of the Geographical Societies of Slovenia) and has been published since 1925. It is devoted to the scientific and professional presentation of achievements in all branches of geography and related fields. From 2000, it has been published twice a year.

Articles must contain the following elements:

- article's main title,
- author's first and last names,
- author's education and title,
- author's mail address,
- author's e-mail address,
- author's telephone number,
- author's fax number,
- abstract (up to 800 characters including spaces),
- key words (up to 8 words),
- article (up to 30,000 characters including spaces),
- summary (up to 8,000 characters including spaces).

The titles of chapters and subchapters in the article should be marked with ordinal numbers (for example, 1 Introduction, 1.1 Methodology, 1.2 Terminology). The division of an article into chapters is obligatory, but authors should use subchapters sparingly. It is recommended that the article include Introduction, Methodology and Conclusion chapters.

When quoting from source material, authors should state the author's last name and the year, separate individual sources with semicolons, order the quotes according to year, and separate the page information from the author's name and year information with a comma, for example »(Melik 1955, 11)« or »(Melik and Ilešič 1963, 12; Kokole 1974, 7 and 8)«.

All tables in the article should be numbered uniformly and have their own titles. All illustrative material (photographs, maps, graphs, etc.) in the article should also be numbered uniformly and have their own titles. Illustrations can be exactly 134 mm or 64 mm wide, and up to 200 mm high. In the case of graphic illustrations for which the authors do not have the copyright, the authors must acquire permission to publish from the copyright owner. Authors must include the author's name with the title of the illustration.

Authors must submit their contributions as a printed copy on paper and in digital form written in Word format. The digital file should be unformatted, except for text written in bold and italic form. The entire text should be written in lowercase (except for uppercase initial letters, of course) without unnecessary abbreviations and contractions. Maps should be done in digital vector form using the Corel Draw program, and charts done using Excel or the Corel Draw program. Authors should submit photographs and other graphic materials in a form suitable for scanning or in digital raster form with a resolution of 300 dpi, preferably in TIFF or JPG format. If authors cannot deliver articles or graphic supplements prepared using the specified programs, they should consult the editor in advance.

Authors of articles must enclose a photocopied (or rewritten), completed, and signed Registration Form containing the author's agreement to abide by the rules for publication in *Geografski vestnik*. The Registration Form shall serve as acceptance letter and author's contract.

In the case of graphic illustrations for which the authors do not have the copyright, a photocopy of publication permission received from the copyright owner must be submitted.

If an author submits a reviewed text, the full name of the reviewer should be stated. If a text is unsatisfactorily written, the editorial staff can return it to the author to arrange to have the text proofread professionally.

All articles are reviewed. The review process is anonymous. The reviewer receives an article without the author's name, and the author receives a review without the reviewer's name. If the review does not require the article to be corrected or augmented, the review will not be sent to the author.

If the size of the text fails to comply with the provisions for publication, the author shall allow the text to be appropriately modified according to the judgement of the publisher.

For articles sent for publication to *Geografski vestnik*, all the author's moral rights remain with the author, while the author's material rights to reproduction and distribution in the Republic of Slovenia and other states, are for no fee, for all time, for all cases, for unlimited editions, and for all media shall be unexclusively ceded to the publisher.

The author shall receive one (1) free copy of the publication.

Authors should send articles to the editor:

Drago Perko

Anton Melik Geographical Institute ZRC SAZU

Gospodarska ulica 13

SI – 1000 Ljubljana

Slovenia

e-mail: drago@zrc-sazu.si

Drago Perko

REGISTRATION FORM

Author

first name: _____

last name: _____

address: _____

I am submitting the article titled: _____

for publication in *Geografski vestnik* and confirm that I will abide by the rules of publication in *Geografski vestnik* as given in the Short instructions to authors for the preparation of articles in the last printed issue of *Geografski vestnik*.

Date: _____

Signature: _____

	RAZPRAVE	9
Drago Kladnik	Geografov pogled na tuja zemljepisna imena v Slovenskem pravopisu 2001	9
	<i>A geographer's view of foreign geographical names</i> <i>in Slovenian Orthography 2001</i>	23
Mimi Urbanc, Matej Gabrovcec	Krajevna imena: poligon za dokazovanje moči in odraz lokalne identitete	25
	<i>Place names: a testing ground for demonstration of power</i> <i>and a reflection of local identity</i>	41
Janez Nared	Geografski vidiki mreženja podjetij v Sloveniji	45
	<i>Spatial characteristics of business networks in Slovenia</i>	56
Vladimir Korošec	Razvojni problemi podeželskih naselij Spodnjega Podravja	59
	<i>The development problems of the rural settlements</i> <i>in the Spodnje Podravje region</i>	79
	RAZGLEDI	81
Monika Benkovič Krašovec	Razvojne možnosti naselij v depopulacijskih območjih glede na starostno sestavo gospodinjstev	81
	<i>Development possibilities of settlements in depopulation areas</i> <i>with regard to the age structure of households</i>	92
Katja Vrtačnik	Turizem v izbranih slovenskih alpskih turističnih krajih med letoma 1985 in 2003	95
	<i>Tourism in the selected tourist resorts in the Slovene alpine area</i> <i>in the period 1985-2003</i>	103
Karmen Pažek, Darja Majkovič, Andreja Borec	Turizem na ekoloških kmetijah slovenskega podeželja	107
	<i>Tourism on organic farms in Slovene rural areas</i>	114
	METODE	115
Peter Frantar, Mauro Hrvatin	Pretočni režimi v Sloveniji med letoma 1971 in 2000	115
	<i>Discharge regimes in Slovenia from 1971 to 2000</i>	126
	KNJIŽEVNOST	129
	KRONIKA	137
	ZBOROVANJA	149
	POROČILA	155
	NAVODILA	165

I S S N 0 3 5 0 - 3 8 9 5

9 770350 389506